EHOD HA'AM

Nachman Drosdoff

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

אחד העם

שטריכן פון זיין לעבן,
כאראקטער און שאפונג

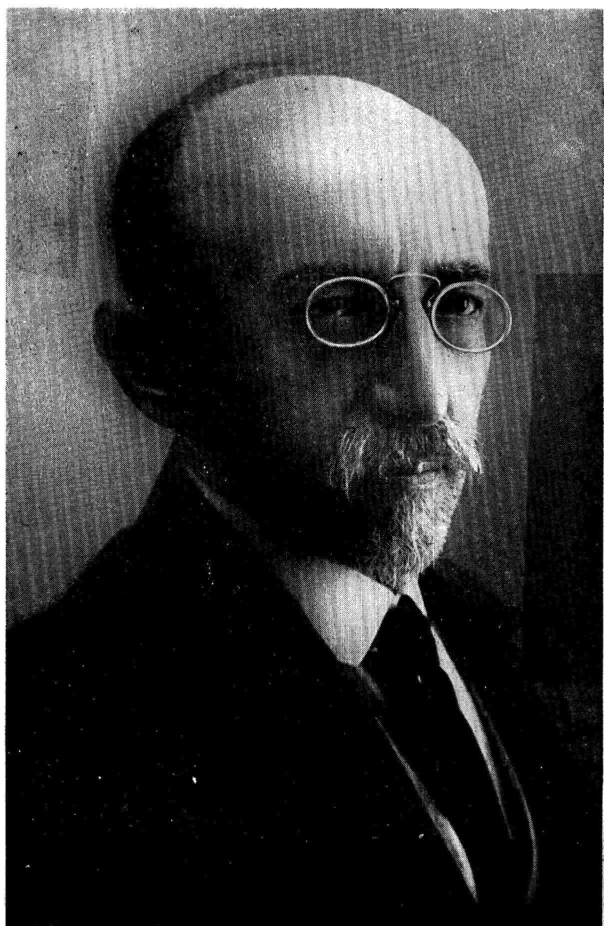
פון

נחמן דרוזדוב

פֿאַרלאַג „גלאָבוס״, שיקאגא, איל.
1940

צו מיינע קינדער
נעמי און מתתיהו
און זייערע פאַמיליעס
אַ מתנה.

Published by VERLAG GLOBUS
222 W. ADAMS ST., CHICAGO, ILL.

איי ניקע ווערטער

אין אָט דער באַשיידענער אַרבעט וועגן אחד העם, איז נישט געווען מיין אַבזיכט צו שרייבן די ביאָגראַפיע פון דעם גרויסן איד און מענטש. אַזאַ אַרבעט וועט, האָף איך, אַרויסגעגעבן ווערן מיט דער צייט דורך איינעם פון אונזערע גרויסע שריפטשטעלער, וועלכער איז ראוי צו דעם. צו געבן אַ ריכטיקע אָפּשאַצונג פון אחד העם איז אַ וויסנשאַפט אַן און פאַר זיך זעלבסט.

מיין כוונה איז נאָר געווען צו געבן אַ קורצן איבערבליק אין שטריכן וועגן אים אין דער אידישער שפּראַך, פאַר די וועלכע לייענען ניט קיין העברייאיש און האָבן דערפאַר אַ שוואַכן באַגריף וועגן אחד העם בכלל און וועגן זיין שאַפונג בפרט.

מיט מיין שרייבן האָב איך זיך געשטיצט אויף דעם מאַטעריאַל געזאַמלט פון די מערסטע ווערק זיינע, דערהויפּט פון זיין קאָרעספּאָנדענץ, וואָס ענטהאַלט זעכצן הונדערט בריוו („אגרות אחד העם”). יעדער פאַקט, וואָס איז אָנגעגעבן אין מיין אַרבעט, איז באַצייכנט מיט אַ ציפער, וואָס צייגט דעם מקור פון וואַנען די באַשרייבונג איז גענומען, און געפינט זיך צום סוף פון בוך.

איך האָב פּרובירט צוריקהאַלטן זיך פון אויסדריקן מיין פּערזענלעכע מיינונג. איך האָב געזוכט איבערצוגעבן פאַקטן אין קורצן, לויט זיינע אייגענע ווערטער און שרייבן. זאָל דער לעזער אַליין אָפּשאַצן די גרויסקייט פון דעם מאַן, וועלכער האָט געלייגט דעם פונדאַמענט פאַר דעם אידישן נאַציאָנאַלן גייסט און פאַר דער אויפלעבונג פון דאָס אידישע פאָלק צו אַ נייעם ווידערגעבורט.

דאָס בוך איז איינגעטיילט אין פּעריאָדן, יעדע פון וועלכע פאַרנעמט אַ געוויסע צאָל יאָרן, וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט היסטאָרישע דערשיינונגען און טעטיקייט אין וועלכע אחד העם האָט געשפּילט די הויפּט ראָלע.

ג. ד.

אינהאלט

1885—1856

די ערשטע יאָרן

זיין קינדהייט

זיין יוגנט

נאָך דער חתונה

זיין קינדהייט

אין דעם תהו ובהו, וואָס האָט עקזיסטירט אין דעם אידישן לעבן, אין אָנפאַנג פון דעם צווייטן העלפט פון פאַריקן יאָרהונדערט, דערהויפּט אין די קליינע שטעטלעך פון רוסלאַנד און פּוילן, וואו פאַנאַטיזם און אָבער־גלויבן האָבן געהערשט אין אַלע ווינקעלעך, איז דאָן אויפגעגאַנגען אַ שטראַל פון ליכט. גראַדע אין דעם ווינקל פון פינצטערער עם־הארצות און פאַנאַטישן חסידיזם, אין אַ פאַרוואָרפן קליין שטעטל אין אוקראַינע, אַ געגנט ווייט פון השכלה און בילדונג אין אַלגעמיין און אינגאַנצן פאַסיוו צו וועלטלעכע אידישע ענינים, איז אויפגעשטאַנען דער שטערן, וואָס וועט אונז באַלייכטן אויף דורות — אין דער געשטאַלט פון אחד העם.

אשר גינצבורג איז געווען זיין נאָמען. געבאָרן י״ז אב, תרט״ז (1856) אין דעם קליינעם שטעטל סקווירא, קיעווער גובערניע. זיין פאָטער, ר׳ ישעיה, אַ גרויסער חסיד, אַ למדן און אַ מיוחס פון אַ רייכער חסידישער בני תורה פאַמיליע. די מוטער — אַ קרובה פון רבי ישראל, דעם באַ־וואוסטן חסידישן רבי מרוזין.

ווי געוויינטלעך, אין יענער צייט, אין אַזאַ קליין־שטעטלדיקער אַט־מאָספערע, האָט מען זיך זייער ווייניק געזאָרגט וועגן דעם געזונט פון קליינע קינדער, און צו דריי יאָר איז דער קליינער אשר שוין געגאַנגען אין חדר. דער פאָטער האָט טאַקע אויסגענומען אַ תנאי מיטן מלמד, אַז ער זאָל ניט לערנען מיט אים מער ווי דריי שורות אַ טאָג, אָבער דער קליינער תלמיד האָט דאָס גלייך פאַרנומען, און דער רבי פלעגט אַריינ־כאַפּן מיט אים איניקע שורות מער אַ טאָג. איינמאָל האָט ער פאַרמסרט דעם רבין פאַר די עלטערן און מיט טרערן פּראָטעסטירט קעגן איבער־טרעטן דעם „יושר״ צו אים. פאַרנעמענדיק שנעל, וואָס דער מלמד פלעגט אים לערנען, האָט מען אים אָפּט איבערגעזעצט אין העכערע חדרים, און ווען ער איז צען יאָר אַלט געוואָרן, האָט ער אָנגעפאַנגען צו לערנען ש״ס ופוסקים.

די אונטן פלעגט ער פארברענגען אין חסידים־שטיבל און לייענען ספרי חסידות, ניט קוקנדיק וואס אין חדר האט ער געמוזט גיין גאנץ פרי און לערנען אייניקע שעה, איידער מע האט געגעסן פרישטיק. זיין מאל־צייט האט מען אים געבראכט אין חדר, און פיל מאל, אין ווינטערדיקע טעג, איז דאס עסן שוין געווען קאלט, ווען ער האט עס גענומען טועם זיין. פון פארברענגען אביסל צייט אין שפילעריי, איז שוין אפגערעדט — דאס האט ניט געפאסט פאר א גוטן חדר־אינגל, וואס לערנט שוין גמרא. זיין גאנצע דערציאונג איז באשטאנען פון לערנען תורה און חסידות, אדער גיין אין דער חסידישער קלויז דאווענען מיט זיין פאטער און זיך צוהערן צו דברי חכמה ותורה פון דעם „הרבי מסדיגורא”, דעם רוזינער צדיקס א זון. זיך לערנען א שפראך — רוסיש אדער לשון הקודש — איז געווען שטרענג פארבאטן ביי זיינע עלטערן. אין דער צייט ווען די קינדער פון די ארימע חסידישע עלטערן האבן זיך יא געלערנט שרייבן רוסיש (אזוי האט מען זיך אויסגעדריקט אין יענע צייטן), כדי מען זאל זיך קענען אונטערשרייבן אויף געשעפט־פאפירן. אשר אבער, וועמעס רייכע על־טערן האבן דווקא געקענט זיך פארגינען אזא לוקסוס און אריינגעמען א פריוואטן לערער צו זיך אין הויז און געבן אים אזא „בילדונג” פון „שרייבן רוסיש”, זיי האט דער גרויסער פאנאטיזם דאס ניט דערלויבט. ביי די עלטערן איז געווען א מסורה פון דער מוטערס צד צדיקים, אז די צורה פון רוסישע אותיות קען נאך מטמא זיין די אויגן, און פון דער סכנה האט מען דעם אינגל שטארק אפגעהיט. אבער ווען דער קליינער אשר איז אלט געווארן אכט יאר, האט ער זיך געפונען אן עצה. פון זיינע חברים אין חדר האט ער זיך אויסגעלערנט דעם רוסישן א״ב׳, און מיט דער הילף פון די שילדן אויף די קראמען אין דער רוסישער שפראך, פלעגט ער זיך לערנען צוזאמענשטעלן און לייענען די ווערטער. און אזוי האט ער זיך דערווארבן דעם ערשטן צוגאנג צו לייענען רוסיש אן דעם פאטערס וויסן. איינמאל האט זיך זיין פאטער פון דעם דערוואוסט, ווייל ער פלעגט אפט פארשפעטיקן צו קומען אהיים אין צייט, און אמאל אויף גאנצע שטונדן. מע האט אים נאכגעשפירט און דערגאנגען זיין זינד און פון דאן אן איז געקומען אן ענד צו זיין „לערנען רוסיש”. אבער דער אנפאנג איז אים גוט צוניץ געקומען אין די שפעטערדיקע יארן, ווען ער האט זיך מיט אן אמת גענומען צו דער רוסישער און אנדערע שפראכן.

עס איז כדאי צו באַמערקן דעם סדר פון די למודים, וואָס מע האָט אַרויפגעצויגן אויף אַזאַ אינגל, אַרום צען יאָר אַלט. עס איז כמעט אוממעגלעך צו גלויבן, אָבער דאָס זענען געווען ריכטיקע פאַקטן, ווי ער אַליין דערציילט אין זיינע „פרקי זכרונות". אַ חוץ גמרא און „חשן המשפט" האָט דער רבי פריער מיט אים געלערנט אויך דעם „טור" מיטן „בית יוסף" און „יורה דעה" מיט אַלע מפרשים, און ווען ער איז אַלט געוואָרן עלף יאָר, האָט ער שוין געוואוסט זיך מפלפל צו זיין אין „קצות החושן" און „שב שמעתתא". יעדן שבת פלעגט זיין פאָטער אים פאַרהערן, וואָס ער האָט געלערנט די גאַנצע וואָך, ווי דער שטייגער איז דאַן געווען ביי שטרענג פרומע עלטערן. דערצו האָבן די טאַטעס דעמאָלט געהאַט די געוואוינהייט צו זיין גרויסע מקפּידים מיט זייערע קינדער און שטענדיק וואַרפן אַ פּחד אויף זיי. אַזוי האָבן זיי דאַן פאַרשטאַנען די כללים פון דערציאונג — מע דאַרף דאָס קינד שטענדיק האַלטן אין שרעק און אים זאָגן, אַז ער איז אומגערעכט. לויט ווי ער דערציילט, פלעגט אשר דער קליינער, נאָכן פאַרהערן, כאַפּן אַ פּאַטש פון זיין פאָטער, צי ער האָט זיך פאַרדינט אָדער ניט. און נאָך בעסער — די מוטער פלעגט דאַן אויפמאַכן די טיר און זיך שטאַרק אָנבייזערן אויפן פאָטער. און אַזוי האָט ער פאַרבראַכט זיינע קינדערשע יאָרן, מיט למודים פיל העכער, ווי אַ געוויינטלעכער יונגער מח האָט געקענט באַגרייפן, אַרומגערינגלט מיט פאַנאַטיזם און שטרענגע באַציאונגען צווישן עלטערן און קינדער.

צוליב זיינע גרויסע פייאיקייטן פלעגט ער שטענדיק ווערן פאַרטיק מיט די למודים שנעלער ווי אַנדערע קינדער, און אים פלעגט ציען צו באַשעפטיקן זיך מיט עפּעס אַנדערש, האָט זיך דעריבער אַנטוויקלט ביי אים אין חדר אַ געוואוינהייט צו רויכערן פּאַפּיראָסן. דער פאָטער, דערוויסנדיק זיך פון דעם, האָט געזוכט כלערליי מיטלען, ווי אָפּצוברעכן אָט די שלעכטע געוואוינהייט פון אים, אָבער קיין זאַך האָט נישט געהאָלפן, ביז וואַנען ער האָט אים געבומען צו אַ גרויסן מעדיציניש פּראָפעסאָר, וועלכער איז דאַן געוועזן אויף זיין לאַנד נעבן סקווירא. דער דאָקטער האָט געוואָרפן אויפן אינגל אַ מורא, וואָרנענדיק אים, אַז ער וועט גיך שטאַרבן, אויב ער וועט ניט אויפהערן רויכערן. דאָס האָט אויף אים געווירקט און מער האָט ער ניט גערויכערט.

ער זוכט ווייטער ווי צו פאַרברענגען זיין ליידיקע צייט. גראדע גע־

פינט ער צווישן דעם פאָטערס ספרים אַ בוך „מלאכה מחשבת" פאַר אַל־געבּרא און געאָמעטריע, מיט וועלכן ער האָט זיך שטאַרק פאַראינטערע־סירט. דערהויפּט איז אים געפעלן געוואָרן אַלגעבּרא, און פון דאַן אָן, ווען ס'איז נאָר געווען אַ ליידיקע שעה אין חדר, האָט ער שטודירט דאָס בוך. קומענדיק אַהיים פון חדר, פלעגט ער מאַכן צייכענונגען פון אַלגעבּראַ־פּראָבּלעמען אויף די טירן און פענצטער, ביז וואַנען זיין זיידע האָט דאָס איינמאָל באַמערקט און צוליב זיין פאַנאַטיזם איז ער געווען זיכער, אַז דער אינגל באַשעפטיקט זיך מיט ציפערן פון כשוף. מען האָט דאַן געזוכט נאָכגעפאָרשט, ביז מ'איז דערגאַנגען דעם סוד, און מער האָט ער שוין דאָס בוך ניט געקראָגן. מיט דעם ענדיקט זיך זיין מאַטעמאַטישער שטודיום. ער האָט זיך גענומען צוריק צום רויכערן, אַ געוואוינהייט צו וועלכער ער איז געווען צוגעבּונדן זיין גאַנצן לעבּן. אָבער די פּרינציפּן פון מאַ־טעמאַטיק, וואָס ער האָט באַקומען פון דעם העבּרייאישן בוך אין זיינע קינדערשע יאָרן, איז פאַר אים געווען אַ גרויסע הילף אין די שפּעטער־דיקע צייטן, ווען ער האָט שטודירט מאַטעמאַטיק אויף אַ סיסטעמאַטישן אופן.

זיין יוגנט

צו צוועלף יאָר איז אשר, קען מען זאָגן, אַרויס פון זיינע קינדערשע יאָרן און איז געוואָרן, ווי מען דריקט זיך אויס אויף דער פּשוטער שפּראַך: „אַ בחור". זאָגאָר לויט זיין קענטשאַפט אין „תלמוד ומפרשים", וואָס אָפּטמאָל שיינט צו זיין ווי אַ לעגענדע דערציילונג, האָט מען אים גע־קענט רעכענען אַלס אַ פאָלקאָמער מענש און אַ גרויסער למדן.

אין יענער צייט האָט זיין פאָטער גענומען אין אַרענדע אַ גרויסן מאַיאָנטעק און די גאַנצע פאַמיליע איז אַריבּער וואוינען אין דאָרף. דאָרטן האָט דער פאָטער געדונגען אַ מלמד פאַר אים אַליין, אָפּגעגעבּן אַ באַ־זונדערן צימער פול מיט ספרים, און דער בחור אשר האָט זיך גענומען שטאַרק צום לערנען, מיט גרויס התמדה. ער דערציילט, אַז די הויז וואו זיי האָבּן געוואוינט, איז געווען גרויס, פיל צימערן, אַרומגערינגלט מיט אַ גרויסן גאָרטן, וואָס האָט זיך געצויגן ביזן טייך. די נאַטור אַרום איז געווען זייער שיין, אָבער — ער האָט ניט געשענקט קיין אויפמערקזאַמ־

קייט צו דער שיינער נאַטירלעכער אומגעבונג. צופיל איז ער געווען פאַר־נומען מיט זיינע למודים און ספרים. אפילו צו רייטן אויף אַ פערד, אַ פּשוטע זאַך ביי דאָרף־מענטשן, האָט ער אויך זיך ניט געקענט אויסלער־נען. אויך אין די שפּעטערע יאָרן, ווען ער האָט שוין געלעזן העברייִ־אישע שירים און אַלגעמיינע פּאָעזיע אין אַנדערע שפּראַכן וועגן נאַטור דערשיינונגען, האָט ער זיך קיינמאָל ניט פאַראינטערעסירט צו פאַר־ברענגען זיין צייט אין אַזעלכע ענינים. לערנען און לייענען ביכער איז געווען זיין הויפּט באַשעפטיקונג. דער רבי פלעגט לייענען מיט אים ספרי מוסר יעדן טאָג און שבת אויך דעם „עקידת יצחק", דער איינציקער ספר, וואָס דער רבי האָט געזאָגט, איז כשר. פון מוסר איז ער אַליין אַרי־בער צום „חובת הלבבות" און ענלעכע פילאָזאָפישע ווערק פון די ספרדים, נאָכהער „ספרי דרוש", ביז דעם רמב"ם און אבן עזרא.

איידער ער האָט געדאַרפט ווערן בר־מצוה, האָט דער פאָטער אים מיט־גענומען אויף אַ יום־טוב צום „רבין" אין סאַדיגורא, ער זאָל אים געבן אַ „ברכה" און אגב זאָל דער בחור זיך באַקאָנען מיט דער גרויסקייט און הייליקייט פון רבין. דער רבי האָט געמאַכט אַ גוטן איינדרוק אויף אים, נאָר די מעשים און דער אומגאַנג פון די שמשים, מקורבים און די חסידים אין רבינס הויף, האָבן שטאַרק געריירט זיין איידעלע און ערלעכע נאַטור און פון דאַן אָן האָט ער זיך אינגאַנצן אָפּגעטרייסלט פון דער חסידישער סביבה און אַוועקפאָרנדיק פון סאַדיגורא איז ער געוואָרן אַ פאַלקאָמער מתנגד פון וואָס זיין פאָטער האָט זיך שטאַרק מצטער געווען, אָבער ער האָט זיך ווידער גענומען פלייסיג צום תנ"ך און צו דער מיטלאַלטערלעכער לי־טעראַטור.

צו פופצן יאָר איז ער שוין פייאיק צו לערנען אָן אַ מלמד און ווערן זעלבסטשטענדיק אין זיינע למודים. ווערנדיק פריי פון זיין מלמד, האָט ער זיך אַליין אויסגעאַרבעט זיין סדר הלמוד. אַ חוץ דעם תלמוד און פּוסקים, הויבט ער אָן שטודירן דקדוק און העברייִאישע ספרים, ווי פּי־לאָזאָפיע און היסטאָריע, וועלכע ער האָט געפונען צווישן זיין פאָטערס ספרים. אָבער דער פאָטער האָט נאָך אַלץ געהאַלטן אַ שטרענג אויג אויף אים, ער זאָל ניט לייענען ספרי מינות. אפילו די ספרים פון אַזעלכע מחברים ווי נפתלי הערץ וויזיל, האָט ער אויך פאַרבאָטן. די איינציקע

השכלה ספרים וואָס ער האָט יאָ דערלויבט, זענען געווען: „דברי ימי עולם״ פון קלמן שולמאַן.

אָבער עס האָט ניט גענומען לאַנג און אשר איז געוואָרן פון אַ „מתנגד״, אַן אמתער „משכיל״. דער רוח הבקורת האָט זיך אין אים געשטאַרקט זייער שנעל. אָפטמאָל פלעגט דורכפאָרן אַ מוכר ספרים אין דאָרף צו פאַרקויפן „כשרע ספרים״ צו זיין פאָטער. דער בחור אשר פלעגט שטי־לערהייט דורכקוקן זיינע ספרים און זוכן אַ „טריף־פסול״. איינמאָל האָט ער ביי אים געפונען דעם „מצפה לבית ישראל״ פון ה׳ ערטער. קויפנ־דיק דאָס בוך און מורא האָבנדיק איבערצולאָזן אַזאַ „פסול״ אין זיין צימער, וואַרט ער ביז נאַכט און ווען דאָס גאַנצע הויזגעזינט איז געשלאָפן, נעמט ער זיך צו דעם און לייענט עס דורך אין פאַרלויף פון דער נאַכט. פאַרטאָג, ווען דער באַדינטער איז אַריין צו אים מאַכן אַ פייער אין אויוון, האָט ער דאָס בוך אַריינגעוואָרפן אינם פייער און פאַרברענט, אַז קיינער זאָל פון דעם גאָר נישט וויסן. עס זענען פאָרגעקומען נאָך ענלעכע פאַלן, ווען דעם בחור איז געלונגען צו קריגן ספרי השכלה פון געסט און רייזנדע, וועלכע פלעגן באַזוכן זיין פאָטער געשעפטלעך. און אזוי האָט ער זיך איינגעשאַפן בילדונג און וויסנשאַפט דורך פאַרשיידענע וועגן און מיטלען.

מיט דער צייט האָט זיין פאָטער אָנגעפאַנגען אים נאָכצוגעבן אין זיינע פאַרלאַנגען און אשר קריגט מער פרייהייט אין לייענען און שטודירן, ביז וואַנען ער האָט שוין אָנגעהויבן שרייבן שירים און מליצות, וועלכע ער האָט אָנגערופן „קינדערשע נאַרישקייטן״. אין דערזעלבער צייט לערנט ער אויך געשמאַק ש״ס און פוסקים מיט אַלע מפרשים, דערהויפּט איז ער געווען פאַראינטערעסירט אין „שאלות ותשובות״ ספרים. צו זעכצן יאָר אַלט איז ער שוין געווען אַ „בקי בש״ס ופוסקים״ און אויך געפירט „שאלות ותשובות״ מיט פיל רבנים. אַנדערע פון זיי האָבן זיך געווענדט דירעקט צו אים מיט פראַגעס וועגן וויכטיקע ענינים. ער האָט דאַן גע־ענדיקט דעם גאַנצן ש״ס און זיין פאָטער פראַווועט פאַר אים אַ „סיום״ מיט אַ גרויסאַרטיקן מאַלצייט כנהוג. (זע נאָטיץ ענדע בוך).

נאָך דער חתונה

עס האָט ניט גענומען לאַנג און, לויט דעם מנהג אין יענער צייט און אין יענע מקומות, האָט מען אשרן חתונה געמאַכט מיטן זשיטאָמירער רב׳ס טאָכטער, אַן אייניקל פון דעם באַוואוסטן „רבי״ מנחם מנדל לויבאַ־וויטשער. ווען ער איז נאָך געווען אַ חדר־אינגל אין סקווירא, האָט מען שוין גערעדט אים פיל שדוכים און די עלטערן האָבן באַשלאָסן אויף דעם שדוך מיט דער מיוחסדיקער טאָכטער פון גרויסע הייליקע און צדיקים. די עלטערן האָבן זאָגאַר ניט געקענט די מיידל, קיינמאָל איר ניט געזען. דער עיקר איז דאָך געווען דער יחוס און די הייליקייט פון דער משפחה. און נאָכדעם, ווען ער האָט חתונה געהאַט, האָט די „קדושה״, וואָס די עלטערן האָבן געזוכט פאַר אים, גאָר ניט אויסגעהאַלטן. נאָך דער חתונה איז ער פאַרבליבן מיט זיין פרוי ביי זיינע עלטערן אין דאָרף און זיך גענומען מיט מער חשק און התמדה צו בילדונג, באַנוצנדיק זיך מיט יעדן ספר, וואָס איז אַריינגעפאַלן צו אים אין האַנט. אַן לערער און אַן אַ פּראָג־ראַמע האָט ער אָנגעפאַנגען זיך לערנען רוסיש און דייטש, שטודירן די מאָדערנע אַלגעמיינע ליטעראַטור און וויסנשאַפט.

אין יאָר 1878, אייניקע יאָר נאָך זיין חתונה, מאַכט ער אַ רייזע נאָך אָדעס, דאַן דער הויפּט־צענטער אין יענעם געגנט פון לערנען און ביל־דונג פאַר אידישע יונגעלייט. דאָרטן באַגעגנט ער זיך מיט אַ יונגן מאַן, וואָס איז געווען זייער גוט באַקאַנט אין דער רוסישער ליטעראַטור. דער יונגערמאַן האָט זיך שטאַרק פאַראינטערעסירט מיט דעם אויסערגעוויינט־לעכן יונגן דאָרפסמאַן און זיי זענען געוואָרן באַפריינדעט. זיי פלעגן זיך טרעפן כמעט יעדן טאָג און דיסקוטירן פאַרשיידענע ליטעראַרישע פּראָב־לעמען. דורך זיין נייעם פריינט האָט אשר זיך באַקאַנט מיט דער שאַפונג פון דעם באַוואוסטן גלענצנדן רוסישן שריפטשטעלער פּיסאַרעוו און אויך מיט אַנדערע גרויסע שאַפער אין דער רוסישער ליטעראַטור. פּיסאַ־רעוו האָט אויף אים געמאַכט דעם שטאַרקסטן איינדרוק אַלס דער פּאָזי־טיווער קריטיקער און דאָס, קען מען זאָגן, האָט געווירקט נאָכהער אויך אויף זיינע ליטעראַרישע שאַפונגען. אונטער דער ווירקונג פון דער נייער ליטעראַרישער ספערע, באַשליסט אשר גינצבורג דורכצומאַכן אַ קורס אין גימנאַזיע, כדי ער זאָל קענען דערנאָך אַריינטרעטען אין אוניווערזיטעט

אויף דעם פאַרלאַנג פון זיין פרוי און עלטערן, פאָרט ער צוריק אין דאָרף אַריין. דאָרט נעמט ער זיך פלייסיג צו אַלגעמיינע למודים, לאַטיין און מאַטעמאַטיק, אַלץ וואָס מען פאָדערט פון אַן אַכט־קלאַסיקן עקזאַמען. אָבער ער קומט צום באַשלוס, אַז די אויסלענדערשע אוניווערזיטעטן וועלן זיין בעסער צוגעפּאַסט פאַר אים און ער נעמט חלומען וועגן פאָרן נאָך אויסלאַנד.

ער פאָרט קיין ווין. אויפן וועג שטעלט ער זיך אָפּ אין ברודי און באַגעגנט דאָרטן די מאַסן אידן, אַנטלאָפענע פון די פּאָגראָמען אין רוסלאַנד און וועלכע קלייבן זיך קיין אַמעריקע. ער זעט ווי קאַרל נעטער מיט נאָך פאָרשטייער פון חברת „כל ישראל חברים" זענען זיך מתעסק מיט די אַנטלאָפענע און טיילן זיי אויס געלט אויף הוצאות. אין דעם זעלבן וואַגאָן, אין וועלכן ער פאָרט קיין ווין, זענען מיטגעפאָרן פיל פון די אימיגראַנטן און דאָס גאַנצע בילד האָט געמאַכט אויף אים אַן ערגערלעכן איינדרוק.

אין ווין איז ער געווען נאָר דריי וואָכן. עפּעס זיך ניט געקענט צופּאַסן צו דער אַטמאָספערע. ער, אַ בקי בש"ס ופוסקים, האָט אים געפעלט די מעגלעכקייט פון איבעראַנדערשן זיך און ווערן אַ תלמיד גלייך „עם כל הנערים", ובפרט ווען ער האָט געלאָזן אַ פרוי מיט אַ קינד אין דער היים. נאָך מער: זיינע עלטערן און פרוי האָבן ניט געקאָנט פאַרשטיין, אַז ער, דער גרויסער תלמיד חכם, אַ פאַרהייראַטער מאַן און אָן דאגת הפרנסה, זאָל זיך פאַרנעמען מיט נאַרישע למודים נאָר „לשם לערנען" (אַזוי האָט ער זיי געזאָגט פאַר זיין אָפּפאָרן). ער פלעגט קריגן בריוו מיט טענות כמעט יעדן טאָג, ביז וואַנען ער האָט ניט געקאָנט מער ביישטיין און איז געפאָרן צוריק אַהיים.

קומענדיק צוריק אין דאָרף און זעענדיק די פוסטקייט און אומעטיקייט דאָרטן, האָט ער זיך קיין מנוחה ניט געפונען, און אַזאַ לעבן איז אים כמעט נמאס געוואָרן. ער באַשליסט נאָך אַמאָל צו פאָרן קיין אויסלאַנד און פון יאָר 1882־1884 זעען מיר אים צוריק אין בערלין, ברעסלוי און ווין. ער שטודירט, באַזוכט אוניווערזיטעטן און לערנט פיל — אָבער מער ווי צוויי יאָר האָט ער ניט געקענט פאַרבלייבן דאָרטן. ער איז געווען צו גרויס, אַז ער זאָל זיך קאָנען צופרידנשטעלן אין דער ענגער סביבה פון תלמידים, לויט זיינע אייגענע ווערטער: „זענען דיזע אייניקע יאָרן געווען די

ערגסטע אין מיין לעבן". זייענדיק אין דאָרף האָט אים געצויגן צו דער גרויסער וועלט, אין אויסלאַנד, און קומענדיק אַהין, האָט ער געבענקט נאָך זיין היים. זייטיקע מענשן האָבן ניט פאַרשטאַנען זיין אינערלעכן קאַמף מיט זיך אַליין. באַטראַכטנדיק אים, אַ קינד פון רייכע עלטערן, וואָס קיין זאַך האָט אים ניט געפעלט, האָט מען זיך געוואונדערט: נאָך וואָס דאַרף ער ליידן. די גאַנצע סביבה אַרום, אין הויז, איז געווען פול מיט פאַרגעניגן, רייכטום און כבוד, און ער געפינט זיך ניט קיין פּלאַץ צווישן זיי און פילט זיך אומגליקלעך.

דער אינעוויניקסטער קאַמף אין אים האָט, אָבער, געטאָן פיל גוטס צו זיין כאַראַקטער. ער איז אַרויס דער איש השלם פאַר שאַפונג און אַר־בעט. ער האָט אָנגעהויבן מאַכן פּלענער צו פאַרלאָזן דאָס דאָרף אויף שטענדיק און זיך באַזעצן אין אַ גרויסער שטאָט, צו ווערן אַ סוחר, לעבן צווישן געבילדעטע לייט און משכילים, צווישן וועמען ער וועט האָבן אַ מעגלעכקייט פאַר געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. און צום סוף 1885טן יאָר באַזעצט ער זיך מיט זיין פאַמיליע אין אָדעס און ווערט אַ סוחר.

(זע נאָטיץ ענדע בוך).

1886—1890

די נייע תקופה אין זיין לעבן

זיין אנפאנג אלם עסקן און ליטעראט

„לא זה הדרך"

„בני משה"

אמת מארץ ישראל

זיין אנפאנג אַלס עסקן און ליטעראַט

גלייך נאָך זיין באַזעצן זיך אין אָדעס און ברענגען אין אָרדענונג זיינע געשעפטן, פאַרבּרענגט ער זיינע פרייע שטונדן אין לערנען און בילדן זיך. די ברייטע פרייע אַטמאָספּערע פון דער גרויסער שטאָט האָט אין אים אַריינגעטאָן אַ שטראָם פון אַ ניי לעבן, באַקומענדיק אַלע מעגלעכ־קייטן צו דערגרייכן זיין ציל אין וויסנשאַפט, צו וועלכן ער האָט שטענדיק געשטרעבט. ער האָט זיך גענומען פלייסיק לערנען פראַנצויזיש און ענגליש און אין פאַרלויף פון אַ גאָר קורצער צייט איז ער געווען אימשטאַנד צו לייענען ביכער אויף די דאָזיקע שפּראַכן.

ביסלעכווייז דערנענטערט ער זיך צו די אידישע געזעלשאַפטלעכע ענינים אין אָדעס, דערהויפּט אין די קרייזן פון די „חובבי ציון", מאַכט באַקאַנטשאַפט מיט די פירער פון דער באַוועגונג: דר' פּינסקער און מ. ל. ליליענבלום. עס האָט ניט גענומען לאַנג און זיי זענען געוואָרן זיינע בעסטע פריינט. דער גאַנצער קרייז פון די „חובבים" האָבן גלייך דער־קענט אין „דאָרפישן רייכן משכיל" אַן אויסערגעוויינטלעכע אינטעליגענץ, אַ שאַרפן קאָפּ און אַ שכל הישר. מע האָט אים צוגעצויגן צו דער אַרבעט, און זיין נאָמען איז געוואָרן באַוואוסט צווישן אַלע געזעלשאַפטלעכע טוערס און מנהיגים. ער ווערט אויסגעקליבן אין קאָמיטעט פון די „חובבי ציון", נעמט אנטייל אין די זיצונגען און ווערט שטאַרק פאַראינטערעסירט אין דער אַרבעט. פון אָנפאַנג פלעגט ער ביי־וואויגען די זיצונגען שווייגנדיק, ניט געבעטן אַ וואָרט צום רייזן. עס האָט אויסגעקוקט, ווי דער „דאָר־פישער יונגערמאַן" איז שעמעוודיק אין דער געזעלשאַפט פון די „גרויסע שטאָטישע גדולים". אָבער גאָר אין קורצן האָט ער געלאָזט הערן זיין שטימע, און דאָן האָבן שוין אַלע זיך גוט צוגעהערט צו אים. ער האָט באַלד געזוכט צו ענדערן די טאַקטיק פון דער „חבת ציון" באַוועגונג, אַז זי זאָל ניט טראָגן אַ כאַראַקטער פון פילאַנטראָפּיע און צדקה, ווי אַנדערע

האָבן דאָס געוואָלט טאָן, לכל הפּחות אויסערלעך, כדי צו צוציִען מער קרעפטן. ער האָט אָבער גלייך אָנגעהויבן באַקעמפן דעם געדאַנק פון „צדקה", און דאָס ערשטע מאָל איז געהערט געוואָרן דורך אים די נייע אידייע פון פאַרבינדן די „חבת ציון" מיט דער אויפלעבונג פון דעם אידישן גייסט. אַז די אידישע הילף וועט ניט קומען דורך געלט־מענשן, נאָר דורך דער אַנטוויקלונג פון דעם נאַציאָנאַלן גייסט ביי די מאַסן און נאָר דורך דעם פּראָצעס פון דערציאונג און צוגרייטונג דאָס פאָלק סיי אין גלות און סיי אויך אין פּאַלעסטינע.

אָט דער אָנפאַנג פון דעם רעוואָלוציאָנערן גייסט אין דער „חבת ציון" באַוועגונג, וואָס אָשר גינצבורג האָט אַריינגעבראַכט, איז געווען די התחלה פון זיין גרויסער אַרבעט אין דער צוקונפט. ער הויבט אָן שרייבן אַרטיק־לען אין העברייאישע צייטונגען וועגן פאַרשיידענע פראַגן אין דעם אי־דישן לעבן און דערהויפּט וועגן דער „חבת ציון" אידייע. איין מאמר איז געווען געדרוקט אין „המליץ" דורך זיינע פאַרעהרער. דאָס איז געווען אַן „אַדרעס" לכבוד דעם געבורטס־טאָג פון הרב שמואל יוסף פין. ער איז געווען באַפּולמעכטיקט צו רעדאַקטירן דעם „אַדרעס", און דאַן איז באַשלאָסן געוואָרן דאָס אָפּצודרוקן אויך אין „המליץ". אַ צווייטער מאמר וועגן דעם סכסוך („ניט קיין אנגענעמער") צווישן דעם רעדאַקטאָר פון „המליץ", אלכסנדר צעדערבוים און דעם משורר י. ל. גאָרדאָן, האָבן זיי אויך פאַרעפנטלעכט אין „המגיד".ביידע מאמרים האָבן געמאַכט אַ גרויסן רושם אויף די העברייאישע לעזער, און זיין נאָמען איז באַוואוסט גע־וואָרן איבעראַל, אַלס דער נייער „יונגער" שרייבער.

צוליב די צוויי אויבנדערמאָנטע אַרטיקלען האָבן פיל פון זיינע נאָ־ענטע ידידים געפאָדערט פון אים, כמעט מיט געוואַלט, אַז ער זאָל נעמען אַ גרעסערן אנטייל אין דער העברייאישער ליטעראַטור. פון אָנהויב האָט ער גאָר ניט געוואָלט הערן פון אַזאַ פאַרלאַנג, פּאַקטיש זיך ענטזאָגט אַרויסצוקומען אין דער עפנטלעכקייט מיט זיינע אידייען און געדאַנקען. אָבער אונטער דעם דרוק פון זיין ענגן קרייז פריינט, האָט ער זיך אונ־טערגעגעבן.

„לא זה הדרך"

אינם יאָר 1889 איז א. צעדערבוים, דער רעדאַקטאָר פון „המליץ", גראָדע געווען אין אָדעס, און זיי האָבן זיך דאָרט באַפריינדעט. א. צעדערבוים ווירקט אויף אים, ער זאָל אָפּגעבן מער צייט אויף ליטעראַרישער שאַפונג. אין דעמזעלבן יאָר זענען דערשינען אין „המליץ" זיינע צוויי באַוואוסטע מאמרים „לא זה הדרך", אונטערגעשריבן: „אחד העם". ער האָט געוואָלט מיט דעם אָנצייגן דעם לייענער, אַז די מיינונגען און געדאַנקען, וואָס ער דריקט אויס אין זיין שרייבן, קומען פון איינעם פון פאָלק, ניט פון אַ פּראָפעסיאָנעלן שרייבער. נאַטירלעך האָט ער דאַן ניט געטראַכט, אַז שפּעטער וועט ער ווערן דער טרעגער פון דער העברעיאישער ליטעראַטור, און אַז דער נאָמען „אחד העם" וועט זיין אַ ליטעראַרישער סימבאָל.

אין די אַרטיקלען האָט ער שאַרף קריטיקירט דעם גאַנצן סיסטעם און אַרבעט פון די „חובבי ציון", אַריינגערעכנט דעם אָדעסער קאָמיטעט אויך. די מאמרים האָבן געמאַכט אַ גרויסן רושם איבעראַל און זיי האָבן געגעבן געגנוג מאַטעריאַל פאַר דיסקוסיע אין דער פּרעסע און אין אַלע נאַציאָנאַלע אגודות, וועלכע זענען געשטאַנען אין דער באַוועגונג. פון דאַן אָן איז אחד העם געוואָרן די הויפּט קראַפט אין דער גרויסער נאַציאָנאַלער אַרבעט, וועלכע, אַ דאַנק זיין ווירקונג, האָט אָנגענומען גאָר אַ נייע ווענדונג.

אין דיזע צוויי מאמרים דריקט ער אויס אָממערסטן זיינע אָריגינעלע אידייען וועגן נאַציאָנאַליזם אין באַצוג צו דער חבת ציון באַוועגונג און אויך בנוגע דער אַרבעט און מעטאָדן פון דער גאַנצער פּראַקטישער אַרבעט אין דעם נייעם ארץ ישראל ישוב. ער שטעלט זיך אויף דעם שטאַנדפּונקט: „אַז די אויפלעבונג פון אַ פאָלק אויף דאָס ניי, צוריק אויף זיין אייגן לאַנד, קאָן נאָר דאַן האָבן אַ קיום, ווען די אנערקענונג פון זיין זעלבסטשטענדיקייט וועט אַרויסקומען פון זיין אינערלעכן נאַציאָנאַלן גייסט און באַוואוסטזין. דאָס הייסט, „דער וואוילזיין פון פאָלק איז דאָס גליק פונם יחיד" . . . און איצט, צו דערגרייכן אונזער ציל, מוזן מיר צוערשט זיך אומקערן צו אונזער אָמאָליקן נאַציאָנאַלן לעבן פון די תנ"ך צייטן. לויט די היסטאָרישע פּאַסירונגען, וואָס מיר געפינען דאָרטן, איז דייטלעך

צו באַמערקן, אַז דער סוד פון „קיום האומה” איז געווען נאָר דורך דער הצלחה פונם כלל, און וועלכער דער יחיד האָט קיין ראָלע ניט געשפּילט, ער איז געווען נאָר אַ גליד פון פאָלק, און דאָס גליק פון עם ישראל איז דער שכר פאַר אים”.

„און אַזוי האָט דאָס פאָלק געלעבט”, ווייזט ער אָן, „אין אַ נאָרמאַלן נאַציאָנאַלן צושטאַנד ביז דעם ערשטן חורבן. ווייל די צעשטערונג פונם לאַנד מיט זיינע אינסטיטוציעס און דאָס גלות־לעבן האָבן גאָר אינגאַנצן געענדערט זיין גייסטיקע פּסיכאָלאָגיע. די צרות, וואָס דאָס פאָלק איז אויסגעשטאַנען, האָט געווירקט שטאַרק אויף דעם יחיד, דאָס גליק פונם כלל האָט אים שוין מער ניט געקאָנט באַגייסטערן און יעדער פּרט האָט אָנגעהויבן טראַכטן וועגן זיך אַליין. אין די לעצטע כתבי הקדש הערן מיר שוין דעם אָפּקלאַנג און די טענות פונם יחיד, ווי מיר געפינען אין „איוב”, „קהלת” און אַמאָל אין „תהילים”, וואו די אינטערעסן פון דעם יחיד ווערן אַממערסטן אַרומגערעדט. די געדאַנקען פון די גרויסע חכמים און אידישע פירער אין יענער צייט, נעמען גאָר אַן אַנדער ווענדונג אין שייכות צו דער איינצלנער פּערזאָן. ער שפּילט ביי זיי אַ גרעסערע ראָלע ווי דאָס פאָלק. מען זוכט צו פאַרגרינגערן זיין פּערזענלעך לעבן אין אַן עת צרה, מען טרייסט אים מיט דער גוטער צוקונפט פון „עולם הבא”, וואָרום די וועלט דאָ האָט גאָר קיין באַדייטונג נישט, „כי העולם הזה דומה לפּרוזדור”. דער איד, ביסלעכווייז, דורך דעם פאַרלוסט פון זיין פּאָליטישן לעבן, איז זיין נאַציאָנאַלער גייסט פאַרשוואונדן געוואָרן, דער רעליגיעזער געדאַנק שטאַרקט זיך און פאַרנעמט זיין גאַנצן לעבן, די אמונה פון „תחית המתים” איז זיין הויפּט שטרעבונג פאַר דעם „עתיד”. אפילו די האָפענונג אויף „גאולה”, דער איינציקער ענדציל פונם פאָלק, ווערט צייטנווייז פיל שוואַכער, לויט ווי דער תלמוד דריקט זיך אויס אין אַ פּלאַץ: „אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד”. מיט איין וואָרט: וואָס מער צרות דאָס אידישע פאָלק האָט דורכגעמאַכט, אַלץ מער האָט יעדע איינצלנע פּערזאָן געטראַכט נאָר וועגן זיך און זיין פאַמיליע, און דער נאַציאָנאַלער אינטערעס און געפיל איז כמעט ווי פאַר־לאָרן געוואָרן”.

דעריבער, זאָגט ער, אַז אין אונזער איצטיקער גרויסער נאַציאָנאַלער אַרבעט, אויב מיר ווילן זי אויפקשטעלן אויף אַ ריינעם נאַציאָנאַלן באַזיס

דורך דער חבת ציון באַוועגונג, איז אונזער הויפּט און ערשטע פליכט, ווידער אויפצולעבן די הערצער פון די מאַסן, צו דערוועקן זייער ליבע און דערהויבן זייער גייסט פאַר דעם כלל ישראל. דער יחיד זאָל ווידער אנ־ערקענען און גלויבן, אַז זיין טובה וועט קומען דורך דער הצלחה פונם פאָלק. דאָס איז, אמת, אַ זייער שווערע און לאַנגזאַמע אַרבעט, אָבער צום סוף וועט דער דערפאָלג זיין זיכער און שטאַרק. נאָך אַ זאַך באַטאָנט ער: אַז אונזערע שרייבער מאַכן דעם גרעסטן פעלער מיט זייערע שרייענדיקע אַרטיקלען אין די צייטונגען, אַ ז די ג א ו ל ה ק ו מ ט ש ו י ן. רייצן אויף די פאַנטאַזיע פון פאָלק מיט די פאַרשפּראָכענע גליקן, וועלכע דערוואַרטן זיי אין ארץ ישראל. דער רעזולטאַט איז, אַז יעדער איינער מיט אַ שטיקל קאַפּיטאַל פאָרט באַלד און נעמט זיך אונטער צו ווערן אַ קאָלאָניסט אָדער אַ גוט־באַזיצער, מיט דער האָפענונג צו לעבן דאָרטן אַ גוטן טאָג. מענשן געוואוינט צום שטאָטישן לעבן, אָן קיין דערפאַרונג אין ערד אַרבעט, און וועמען נאָר זייערע אייגענע פּערזענלעכע אינטערעסן האָבן געטריבן אין איילעניש, אָן אויסרעכענונגען, צו קויפן לאַנד. דער סוף איז געווען, אַז אַ גרויסער טייל פון זיי האָט אַלץ פאַרלאָרן און האָט דערמיט געמאַכט דעם גרעסטן שאָדן פאַר דעם כלל. די מאַסן האָבן זיך דערשראָקן, די אַרבעט האָט זיך כמעט אָפּגעשטעלט, און די אַלגע־מיינע באַוועגונג האָט זייער פיל געליטן". (מ׳קאָן זאָגן, אַז ער איז דער פאָטער פון דער „החלוץ" באַוועגונג און איר איצטיקער פּראָגראַם).

דערפאַר, זאָגט ער, „מוזן מיר אָנגיין מיט אונזער אַרבעט זייער לאַנג־זאַם און פאָרזיכטיק. אונזער פּראָגראַם מוז זיין פון אַ פיל קלענערן מאַס־שטאַב. צוערשט זאָלן מיר בויען איין קאָלאָניע אויף אַ גוטן יסוד, אויס־גערעכנט צום פונקט אירע אַלע פאָדערונגען. זי זאָל ווערן באַאַרבעט דורך איבערגעבענע אידעאַליסטן מיט פיל געדולד און וואַרטן אויף דער צייט, ווען זיי וועלן זוכה זיין צו זען די פּרוכט פון זייער מי. אַזאַ דערפאָלגרייכע קאָלאָניע וועט דינען פאַר אונז אַלס מוסטער און וועג־ווייזער פאַר אונזער וויטערדיקער נאַציאָנאַלער אַרבעט. דאַן נאָר קענען מיר זיין זיכער, אַז מיט דער צייט וועלן נאָך אַזעלכע פאַרפאָלקאָמענע קאָלאָניעס ווערן פאַרשפּרייט אין לאַנד. דורך אַזאַ סאָרט אַרבעט וועלן מיר געוויס זוכה זיין צו האָבן אין ארץ ישראל אַ דור פון הויכע אידע־אַליסטישע פויערים, וועלכע וועלן האָבן די גרעסטע מאַכט און ווירקונג

אויף דעם גאַנג פון דער נאַציאָנאַלער אַנטוויקלונג פון אונזער פאָלק אין דער צוקונפט. שטילע, טיפע אַרבעט פון „גייסט" וועט ברענגען גוטע „טאַטן" פאַר דעם דור, וואָס וועט קומען נאָך אונז".

„לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח", פאַרענדיקט ער זיינע מאמרים.

„בני משה"

מיט אייניקע חדשים שפּעטער ווערט געדרוקט אין „המליץ" זיין „הכהנים והעם". דער אָדעסער קאָמיטעט פון די חובבי־ציון האָט גע־קראָגן די אָפיציעלע דערלויבעניש פון דער רעגירונג צו פונקציאָנירן און איר אַרבעט קאָן אָנגעפירט ווערן עפנטלעך אין רוסלאַנד. דאָן איז דאָס געווען פאַררעכנט אַלס דער גרעסטער זיג פאַר דער באַוועגונג. אין אַלע אגודות האָט זיך די טעטיקייט אָנגענומען מיט ניי לעבן. אחד העם קוקט אויף דער גרויסער געשעעניש גאָר אַנדערש און אַביסל פּעסימיסטיש.

אין זיין מאמר „הכהנים והעם" דריקט ער אויס אַ געדאַנק, אַז דורך דער דערלויבעניש שטייט אין געפאַר די גאַנצע אַרבעט פון דער חובבי־ציון אָרגאַניזאַציע. ער האָט מורא אַז זי קאָן נאָך פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ פילאַנטראָפּישער חברה פון קלייבן געלט און שטיצן קאָלאָניסטן, ווי אַלע אַנדערע חברות. און דעריבער, כדי אָנצוהאַלטן דעם נאַציאָנאַלן גייסט, און די חבת־ציון זאָל שטענדיק זיין דער אידעאַל פון דער אויפ־לעבונג פונם אידישן פאָלק אויף זיין לאַנד, האָט ער אָנגעהויבן אַגיטירן, אַז די אייניקע געציילטע „חברים ברוח" זאָלן זיך אָרגאַניזירן אין אַן ענגער גרופּע. זייער אויפגאַבע זאָל זיין דיזעלביקע, ווי די „כהנים" פון אַמאָל צום „העם", איבערגעגעבן מיט לייב און לעבן, צו דינען די אינטערעסן פון נאַציאָנאַלן אידעאַל פון פאָלק. אָט די אויסגעקליבענע חברים זאָלן זיין דער אַוואַנגאַרד פאַר די מאַסן, צייגן דעם ביישפּיל פון איבערגעגעבנ־הייט און טרייהייט פאַר דעם אידעאַל.

פון אָנהויב האָבן די דריי אויבנדערמאָנטע אַרטיקלען אַרויסגערופן נישט קיין קליינעם טומל אין דער פּרעסע און צווישן פיל אגודות. אייניקע האָבן פּראָטעסטירט קעגן זיין קריטיק, דענקענדיק, אַז מיט אַזעלכע פּע־סימיסטישע רייד רופט ער אַרויס אומצוטרוי צו דער אָרגאַניזאַציע, און

דער גאַנצער בנין פון דער באַוועגונג קאָן נאָך צעפאַלן ווערן. אָבער מיט דער צייט האָט זיך אַלץ באַרואיקט, דער בעסטער און אידעאַליסטישער טייל פון די חובבי־ציון האָבן אָנגעהויבן אנערקענען, אַז זיין מיינונג איז אַ גערעכטע, און טאַקע אין דעמזעלביקן יאָר, ז׳ אדר, תרמ״ט (1889), האָבן זיי זיך פאַרזאַמלט אין אָדעס, אונטער זיין פירערשאַפט, און גע־גרינדעט די באַוואוסטע שטילע אָרגאַניזאַציע „בני משה״, וועלכע האָט געשפּילט די גרעסטע ראָלע אין דער חבת־ציון באַוועגונג און נאָכהער אין דעם פּאָליטישן ציוניזם. עס איז כדאי זיך אָפּשטעלן אַ ווײַלע און געבן אַ קורצע באַשרייבונג פון דער דאָזיקער אייגנאַרטיקער „אגודה״.

איר אַבזיכט איז געווען, אָנצופירן אַ שטילע און רואיקע פּראָפּאַגאַנדע צווישן די מאַסן פאַר דער נאַציאָנאַלער אויפלעבונג פון פאָלק. דערוועקן אין זיי אַ ריין געפיל פון באַוואוסטזיין, באַזירט אויף דעמאָקראַטישע פּרינציפּן און אידעאַלן, און זאָל קאָנען אפילו ברענגען פּערזענלעכע קרבנות, ווען עס האַנדלט זיך וועגן דעם גורל פון דער אידישער נאַצי־אָנאַלער עקזיסטענץ. די „בני משה״ האָבן אַרומגענומען די בעסטע כוחות און פּערזענלעכקייטן פון די אידן אין פיל לענדער. אָפּטיילונגען האָבן זיך געפונען אומעטום, וואו נאָר די פּאַסנדע אידעאַליסטן האָבן זיך אָפּ־גערופן. די מיטגלידער האָבן זיך פאַרפליכט אויסצופילן אַלע תקנות און געזעצן פון דער אָרגאַניזאַציע פּינקטלעך און זאָלן ווערן געהאַלטן אונ־טער אַ שטרענגן סוד.

זייענדיק דער פירער פון דער אגודה פאַר די גאַנצע אַכט יאָר פון איר עקזיסטענץ, האָט ער שטענדיק, ביי יעדער געלעגנהייט, געזוכט אויפ־צוגעבן זיין פירערשאַפט, ווייל לויט זיין נאַטור איז ער נישט געווען קיין אָרגאַניזאַטאָר, אָדער אַ פירער פון אַן אָרגאַניזאַציע, וואו עס פאָדערט זיך צו זיין אָפט דיפּלאָמאַטיש און באַנוצן אַמאָל דעליקאַטע פּאָליטיק אין כלל־אַרבעט. ער, אַלס דער ריכטיקער טיפּ פון אמת און יושר, האָט זיך פאַר קיין פאַל ניט געקאָנט צופּאַסן צו אַזעלכע אומשטענדן. אָבער ער האָט שטענדיק געמוזט בלייבן דער פירער, ווייל קיין אַנדערער איז נישט גע־ווען פּאַסיק פאַר אַזאַ מיסיע, וואָס האָט געפאָדערט אַ גרויסע מאָראַלישע קראַפט אָנצופירן אַזאַ שטרענגע שטילע אַרבעט. ער האָט קיינעם נישט נושא פנים געווען. אין פאַל ווען ער איז געווען איבערצייגט, אַז דער אָדער יענער חבר טוט נישט ווי געהעריק, האָט ער נישט אויפגעהערט

זאָגן מוסר ביז וואַנען דער פעלער האָט געמוזט גוט געמאַכט ווערן.

מיט דער הילף פון די „בני משה" פירט ער אָן אַ קאַמף קעגן דעם פרומען עלעמענט אין די חובבי ציון רייען, צווישן וועלכע ער האָט אַגי־טירט און געשטרעבט אַוועקצושטעלן די באַוועגונג נאָר אויף אַ ריינעם, געלייטערטן און טאָלעראַנטן באַזיס. זיי באַשטריטן דורך פיל שרייבן אין צייטונגען מיט דער אויפקלערונג, אַז די חבת־ציון איז אַ נאַציאָנאַלע באַ־וועגונג און האָט גאָרנישט צו טאָן מיט פּערזענלעכע איבערצייגונגען פון גלויבן און דענקען פון יעדן באַזונדער.

די „בני משה" האָבן געקראָגן נאָך אָן ערגערן שונא, — די „לשכת השחורה" אין קאָוונער און סלאָבאָדקער ישיבות. אָט די „שוואַרצע ביוראָ" האָט פאַרשאַפט אחד העמן פיל ערגערניש. זייערע ווילדע פּאַסקווילן זע־נען צעשפּרייט געוואָרן איבערן גאַנצן אידישן תחום, וועלכע האָבן גע־מאַכט אַ גרויסן טומל אין דער פּרעסע און אין אַלע קהילות. זייער געשריי איז געווען, אַז די אַזוי־גערופענע פאַרבאָרגענע אָרגאַניזאַציע „בני משה" וויל פּשוט אָראָפּפירן דעם כלל ישראל פון אמונה. זייער פיל איז גע־שריבן געוואָרן וועגן דעם פאַרדריסלעכן אינצידענט, און די פירער פון דער באַוועגונג, מיט אחד העם בראש, האָבן געמוזט אָנפירן אַ פאַרצווייפל־טע פאַרטיידיקונג.

נישט פיל וויניקער איז געווען די קעגנערשאַפט צו אים אין דעם אָדעסער קאָמיטעט גופא. דער הויפּט־קעגנער זיינער איז געווען משה ליב לילייענבלום, זיין בעסטער פריינט און חבר, און איינער פון די ערשטע חובבי־ציון פירער. משה ליב לילייענבלום האָט אין זיין נאַאיווער פּראַק־טישקייט געדענקט, אַז די אַרבעט פון חבת־ציון באַשטייט נאָר אין זאַמ־לען געלט און גלייך באַזעצן די אידן אויף לאַנד אין ארץ ישראל. ער האָט אפילו אויסגערעכנט וויפיל מיליאָנען רובלס וועט זיך פאָדערן צו באַזעצן אַלע מיליאָנען אידן אין אַ גאָר קורצער צייט. ער איז געווען נישט זייער וויט פון משיח־צייטן. ער האָט זיך גאָר נישט געוואָלט רעכענען מיט דעם טערק, דער בעל הבית אין לאַנד, און מיט די שטרענגע געזעצן, וועלכע האָבן עקזיסטירט דאָרטן קעגן פאַרקויפן ערד צו אידן. ער האָט געוואָלט אָנפירן אַ גרויסן קאָלאָניזאַציאָנס פּראָיעקט, און דערווייל שטייען נאָך די מאַסן פון דער וויטן און אויך זייער ווייט פון ערד אַרבעט.

אחד העם, דורך די „בני משה", האָט אָנגעפירט אָן אינערלעכן קאַמף

צווישן די מיטגלידער פון דעם קאָמיטעט, קעגן אַזעלכע אומגעלומפּערטע פּראָיעקטן. ער האָט אָנגעהאַלטן אַ שטענדיקע פּראָפּאַגאַנדע פאַר אַ רו־איקן, מעסיקן, גוט־אָרגאַניזירטן פּלאַן פון קאָלאָניזאַציע, ביז וואַנען דער קאָמיטעט האָט באַשלאָסן צו שיקן אים קיין ארץ ישראל און מאַכן אַ גענויע אויספאָרשונג פון דער לאַגע דאָרטן. („על פרשת דרכים ד׳, זייטן 196־227).

ער מאַכט צוויי רייזעס, אין ווינטער, 1891 און זומער, 1893, מיט פולער מאַכט צו אונטערזוכן און גרינטלעך שטודירן די גאַנצע אַרבעט פון ישוב ארץ ישראל און די לאַגע פון די קאָלאָניעס.ביידע מאָל האָט ער זיך פאַר־זאַמט צו עטלעכע חדשים, אַלץ געהערט און אַלץ געזען.

ער קומט צוריק זייער אַנטוישט פון די ביידע רייזעס, צוקוקנדיק זיך צו די אַלע פעלערן און אומאָרדענונג, וואָס ער האָט דאָרטן געפונען. אָבער פון דער אַנדערער זייט, האָבנדיק דעם שטאַרקן גלויבן אין אונזער נאַ־ציאָנאַלער אַרבעט אין דער צוקונפט, צייגט ער גענוג מוט און קומט אַרויס עפנטלעך מיט דעם גאַנצן אמת, אין קעגנערשאַפט צו דער אַלגעמיין אָנ־גענומענער מיינונג, וואָס די אַגיטאַציע אין דער פּרעסע האָט געמאַכט אַלעמען גלויבן, אַז אַלץ גייט כשורה אין ארץ ישראל.

אמת מארץ ישראל

אַ גאַנצע רייע אַרטיקלען, אונטער דעם נאָמען „אמת מארץ ישראל״, האָט ער געשריבן אין „המליץ״, קומענדיק צוריק פון זיינע רייזעס. זיי האָבן געמאַכט דעם גרעסטן רושם און אַ טיפן איינדרוק אויף דער גאַנ־צער אידישער ליטעראַרישער וועלט און צווישן די ברייטע מאַסן פון די חובבי ציון. איבעראַל האָט מען גערעדט און דיסקוטירט און געוויינטלעך האָט עס אַרויסגערופן פיל קעגנער, וועלכע זענען שאַרף אַרויסגעטראָטן קעגן אים. אָבער צו יעדער צייט האָט ער געענטפערט מיט טאַקט און פאַרזיכטיקייט, באַגרינדעט אויף ציפערן און פאַקטן זיין קריטיק, ביז וואַ־נען, מיט דער צייט, האָט דער עולם דערזען זיין אויפריכטיקייט און אים בעסער פאַרשטאַנען.

אין די מאמרים „אמת מארץ ישראל״ האָט ער פאַקטיש פאָרענדיקט

זיינע אידייען און מיינונגען, וועלכע ער האָט אָנגעהויבן צו באַשפּרעכן אין זיין „לא זה הדרך״ מיט יאָרן פריער. דאַן זענען זיי געווען מער אָדער ווייניקער אויסגעדריקט טעאָרעטיש, אָבער איצט, נאָכדעם ווי ער איז דאָרטן געווען, איז ער געווען אימשטאַנד צו באַווייזן וואו דער טעות ליגט און ווי ווייט ער איז גערעכט, אפילו פון דער פּראַקטישער זייט.

ער קומט צום באַשלוס, אַז „ארץ ישראל קאָן, פּאָרלויפיק, נישט אַריינ־גענומען קיין גרויסע צאָל אימיגראַנטן, ספּעציעל דעם קלאַס סוחרים און בעלי מלאכות, וועלכע זוכן אַ פּלאַץ, וואו זיי זאָלן קאָנען באַלד געפינען אַ קוואַל פאַר זייער לעבנסבאַדערפעניש און זענען נישט אימשטאַנד צו וואַרטן אויף די רעזולטאַטן פון דער אַגריקולטורעלער אַנטוויקלונג. דאָס הייסט, אַז ארץ ישראל קאָן נישט, ביי איצטיקע אומשטענדן, פאַרענטפערן די אידישע עקאָנאָמישע פּראַגע, און דער אויבנדערמאָנטער קלאַס מוז דאַריבער זוכן אַ צופלוכט אין אַנדערע לענדער, ווי אַמעריקע און פאַר־שיידענע אימיגראַציע פּונקטן, וואו זיי וועלן קאָנען לייזן זייערע באַל־דיקע מאַטעריעלע נויטן.

„און אויב ארץ ישראל קאָן נישט זיין קיין ענטפער, איצט, אויף דער אַלטעגלעכער ברויט־פּראַגע פון יחיד, מוז אונזער ענערגיע, נאַטירלעך, פאַרוואַנדלט ווערן אויסשליסלעך פאַר דעם צוקונפטיקן נאַציאָנאַלן לעבן פון גאַנצן פאָלק. ארץ ישראל ווערט דערמיט, פאַרלויפיק, אַן אידעאַלער מוסטער־צענטער פאַר די אידן. אונזער ציל, זאָגט ער, מוז זיין קודם כל, צו אַנטוויקלען אַ גרופּע פון די מאַסן צו ווערן פייאיק פאַר ערד אַרבעט און דערמיט שאַפן אַ געזונטן, נאָרמאַלן, קולטורעלן אידישן לעבן אויף איין פּלאַץ, וואָס וועט, מיט דער צייט, זיך אויסשפּרייטן צו אַנדערע צווייגן פון אַרבעט און מסחר און מיט פאַרזיכטיקע טריט דערוועדבן וואָס מער פּאָזיציעס אין לאַנד״.

עס איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אַז אחד העם האָט שוין מיט אי־בער פינף און פערציק יאָר צוריק אָנגעפאַנגען טראַכטן וועגן דער קאָמפּלי־צירטער אַראַבער פּראַגע, וועלכע אונזערע פירער האָבן, צו אונזער גרויסן באַדויער, פאַרנאַכלעסיקט די גאַנצע צייט, און איצט איז זי געוואָרן איינע פון די ברענענדיקסטע פּראַגן אויף אונזער טאָג־אָרדענונג, און וועלכע פאַרשאַפט אונז אַזוי פיל שמערצן. ער זאָגט, אַז מיר טוען די גרעסטע דומהייט צו דענקען, אַז די אַראַבער זענען אלע פּראָים און עס איז זייער

לייכט זיי בייצוקומען. אדרבה, זיי זענען זייער שאַרפזיניק, שכלדיק, קוקן און שוויגן, נעמען אַלץ אַריין אין זיך, און מיט דער צייט וועלן זיי ווערן פאַר אונז זייער אַ שווערע און מעגלעך אַ געפערלעכע פּראָבלעם. מיר מוזן זיי באַהאַנדלען זייער פאָרזיכטיק, כדי מיר זאָלן געווינען זייער צוטרוי.

אָבער די צרה מיט אונז, זאָגט ער, איז וואָס מיר פאַרשטייען נישט, אָדער מיר ווילן נישט וויסן די אמתע אויפגאַבע וואָס שטייט פאַר אונז. מיר טאָרן זיך נישט לאָזן פאַרשכורן מיט אונזערע נצחונות אין דער גרינ־דונג פון אַ צאָל קאָלאָניעס. מיר זאָלן בעסער אַכטונג געבן אויף דעם קוואַליטאַטיוון מאַטעריאַל פון וועלכן זיי ווערן געבויט. אונזער ריכטי־קער נצחון וועט קומען נאָר דורך דעם קאַמף, דורך אונזער שטאַרקן ווילן, אחדות און פייאיקער פּראַקטישער פּירערשאַפט, וואָס וועט אויס־טרעטן דעם וועג פאַרן פאָלק אין דער צוקונפט.

אפילו נאָך דעם ווי כמעט אַלע זיינע פאָדערונגען אין ענדערן דעם סיסטעם פון דעם אָדעסער קאָמיטעט זענען נאָכגעגעבן געוואָרן, און פיל פאַרבעסערונגען זענען פאָרגעקומען אין דער גאַנצער אַרבעט פונם ישוב ארץ ישראל, האָט ער נאָך אַלץ אָנגעהאַלטן אַ קאַמף פאַר זיינע אידעאַלן און פּרינציפּן פון זיין גייסטיקן שטאַנדפונקט אין דער באַוועגונג, מיט זיינע אַלע מיטאַרבעטער. ער האָט שטענדיק געשטעלט דעם גייסטיקן נאַציאָנאַלן טייל העכער ווי די פּראַקטישע זייט אין דער אויפלעבונגס־אַרבעט. אָט דעם קאַמף פאַר זיינע מיינונגען אין דער באַוועגונג האָט ער אָנגעפירט אין דער פּרעסע, אָבער אַממערסטן אין זיין קאָרעספּאָנדענץ מיט אַלע אָפּטיילונגען פון די „בני משה". צוליב דעם האָט ער גע־דאַרפט אויסשטיין פיל אונאַנגענעמלעכקייט פון דער אויסערער וועלט. די אַלע לייט, וועלכע האָבן געמאַכט אומגעלונגענע פאַרזוכן אין ערד־אַרבעט און האָבן פאַרלאָרן זייער געלט, זענען אָפּטמאָל, אין דער פּרעסע, געקומען מיט טענות צו די „בני משה", דענקענדיק, אַז אַלס פאַרבאָרגענע אָרגאַניזאַציע, איז זי שולדיק אין די אַלע פעלערן, און ממילא ער, אַלס דער פאָרשטייער, האָט געמוזט אויסשטיין אַלע באַשולדיקונגען פערזענ־לעך. און אַזוי איז ער געשטאַנען צווישן פייער און וואַסער. ער האָט וועגן דעם אַ סך געשריבן און מיט זיינע גאַנצע כוחות געזוכט צו באַשיצן דעם כבוד פון די „בני משה", דערקלערנדיק די אומבאַגרינדעטקייט פון די אומזיסטע באַשולדיקונגען קעגן זיי.

מיט דעם אָנקומען פון דר׳ הערצלס פּאָליטישן ציוניזם, ווען די מער־סטע און וויכטיקע חברים האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין דער לעצטער באַ־וועגונג, האָט די „בני משה״ אָנגעוואוירן איר באַדייטונג און ווירקונג. נאָך דעם ווי זי האָט געלייסטעט די גרעסטע פאַרדינסטן צו דער אויפ־לעבונג פון דעם אידישן נאַציאָנאַלן באַוואוסטזיין, האָט זי זיך אַלס אָר־גאַניזאַציע אויפגעלייזט. איינצלנע חברים מיט אחד העם בראש, האָבן פאָרטגעזעצט זייער אַרבעט, אַלס פּריוואַטע פּערזאָנען, אָנגעפירט זייער פּראָפּאגאנדע צו פאַרשפּרייטן דעם ריינעם אידישן קולטורעל־נאַציאָנאַלן געדאַנק צווישן דער העברייאיש־אידישער אינטעליגענץ און דער ציוניס־טישער באַוועגונג. (עפּ״ד ד׳, זייט 227).

1890—1895

זיין בליהענדע ליטעראַרישע שאַפונג

„אחרי מטתו של תלמיד חכם"

„חשבון הנפש"

„האדם באהל"

„תורה שבלב"

„דברי שלום"

„עבדות בתוך חרות"

„חצי נחמה"

„בין קדש לחול"

„מדת הדין ומדת הרחמים"

„לתולדות החיוב והשלילה"

„אחרי מטתו של תלמיד חכם"

צו יענער צייט זענען דערשינען באַוואוסטע העברעאישע פּעריאָדישע זשורנאַלן, אין וועלכע אחד העם האָט גענומען אַ גרויסן אנטייל. געווײנט־לעך האָט ער אין אַלע זיינע מאמרים אָנגעפּירט אַ קאַמף פאַר זיינע אָרי־גינעלע אידייען און מיינונגען אין באַצוג צו יהדות אין פאַרבינדונג מיט אידישע נאַציאָנאַלע אינטערעסן און זייערע אויפגאַבן. ער האָט זיך אויס־געשפּראָכן אין קעגנשטאַנד צו די אַלע אָנגענומענע טענדענציעס, וועלכע זענען דערשינען אויף דעם אידישן האָריזאָנט פון צייט צו צייט אין דער אידישער העברייאישער ליטעראַטור. ער פלעגט שטענדיק באַטאָנען, אַז אים קימערט נישט, אויב ער איז פאַרלויפיק דער איינציקער אין פעלד, ווייל ער איז זיכער, אַז מיט דער צייט וועט מען אנערקענען דעם „אמת" און דאַן וועט די גאַנצע ליטעראַטור אונזערע אָננעמען אַ גאַנץ אַנדער ווענדונג.

די זשורנאַלן אין וועלכע ער האָט אַממערסטן געשריבן, זענען געווען „כורת" און „פּרדס", אַרויסגעגעבן אין אָדעס. איך וויל דאָ דערמאָנען אייניקע פון זיינע אַרטיקלען:

אין „כורת" 1890 איז דערשינען זיין מאמר „אחרי מטתו של ת״ח", אין וועלכן ער איז מספּיד דעם באַוואוסטן רב וגאון און חובב־ציון ר' מרדכי עליאַשבערג. דער אינהאַלט איז נישט נאָר אַ „הספּד", נאָר אויך אַן אינטערעסאַנטער איבערבליק אויף רבנים, רבנות און זייער באַ־ציאונג צו דער נאַציאָנאַלער חבת־ציון באַוועגונג.

ווי טיף און ברייט זיין בליק אויפן יהדות האָט זיך אונטערשיידט פון דעם רבנישן, איז ער דאָך געווען אַ מוקיר רבנים, ווען נאָר ער האָט באַגעגנט אַ רב מיט ערלעכע איבערצייגונגען. ער האָט אים געאַכטעט און פאַרגעטערט, אויב נאָר זיינע טאַטן און אַרבעט לטובת הכלל זענען געווען דורכגעדרונגען מיטן אמת און אָן פּערזענלעכע אַמביציעס. ער

רופט רבי עליאשבערג „דער פאָלקס רופא", אַ דאָקטער וואָס היילט דעם קראַנקן קערפּער מיט ריכטיקע מיטלען לויט זיין צושטאַנד און באַנעמונג. ער איז נישט גלייך צו די רבנים וועלכע דענקען, אַז דער בעסטער וועג צו היילן דעם קראַנקן איז צו באַנוצן כירורגישע מיטלען און אַזוי שניידן זיי אברים פון פאָלק, וועלכע, לויט זייער מיינונג, זענען געפּערלעך פאַר דעם קערפּער. אָבער אנשטאַט אים געזונט מאַכן, ווערט ער גאָר אַ בעל־מום. זיין כוונה איז געווען קעגן די רעפאָרמער —

„וואו זענען זיי, נאָך אַזעלכע ר' מרדכיס!" רופט ער אויס צום סוף.

„חשבון הנפש"

אין אַ קורצע צייט שפּעטער, אין דעמזעלביקן יאָר, געפינען מיר אין „כורת" זיין צווייטן מאמר „חשבון הנפש", קריטיקירענדיק די צוויי עקסטרעמע שטרעבונגען און אנשויאונגען, וואָס האָבן זיך אַנטוויקלט אין דעם אידישן לעבן, זינט מיר האָבן פאַרלאָרן אונזער נאַציאָנאַל־פּאָליטישע עקזיסטענץ. מיט שאַרפע ווערטער און אין אַ קלאָרן סטיל דערקלערט ער וויביידע שטרעבונגען דערוויטערן דאָס פאָלק פון דער נאַטור.

דער פרומער־רעליגיעזער עלעמענט זוכט אַ טרייסט אין הייל־מיטלען פאַר דעם צעבראָכענעם אידישן קערפּער אין די הויכע הימלען, צוזאָגן אים אַ לעבן געמאָלט אין שיינע בילדער און פאַרבנרייכע פאַנטאַזיעס פון דער ווייט־אומבאַשטימטער צוקונפט: „לעולם הבא". לעבנ־דיק מיט אַזעלכע זיסע האָפענונגען און חלומות, שוועבנדיק הויך אין דער לופטן, האָט ער אים אינגאַנצן דערווייטערט פון אַ שטרעבונג צו אַן ערדישן לעבן. דער צווייטער עלעמענט מיט דעם פילאָזאָפיש־אַסימי־לאַטאָרישן געדאַנק, ציט אויך אַוועק וואָס ווייטער דעם אידן פון זיין נאַטור־לעבן. ער פּריידיקט אים, אַז נאַציאָנאַליזם איז אַ קינדער־שפּיל, און גיט אים אַ לעבן פון גייסט און שכל, וועלכע פאָדערן נישט פון אים קיין אַקטיווע אַרבעט פאַר זיין עקזיסטענץ, נאָר רבנים און דרשות.

ביידע צדדים, זאָגט ער, זענען גייסטיק שוואַך אין זייערע באַמיאונגען אָפּצוזונדערן דעם אידן פון דער נאַטור. דער ערשטער זוכט דעם ציל פון לעבן אין דעם טויט און וואָס עס קומט נאָכדעם, דער צווייטער איז

גערן אים געבן טויט, כדי צו מאַכן אים לעבן. ביידע פאַרשטייען נישט דעם אָפּענעם און גלייכן וועג פון דער מענטשלעכער אַנטוויקלונג אויף דער ערד, זוכן דאָס לעבן אין דעם לעבן גופא, איז דער פּראָגרעס פון דעם קיום העולם פון אַמאָל ביז אייביק. ער באַנוצט קעגן זיי די ווערטער פון קהלת: „גאָט האָט באַשאַפן דעם מענשן גלייך און נאַטירלעך און זיי זוכן נייע חשבונות און איינפאַלן".

„האדם באחל"

אין „פרדס" פון 1892 איז דערשינען זיין מאמר „האדם באהל" אין דער פאָרמע פון אַ בריוו צום רעדאַקטאָר. ער דריקט אויס דאָרטן אַ געדאַנק וואָס, לויט זיין מיינונג, דאַרף דאָס זיין די אויפגאַבע פון אונזערע ליטעראַטן בנוגע די ברענענדיקע פראַגן אין אידישן לעבן פון אונזער מאָדערנער צייט.

„אין דעם דור פאַר אונז — זאָגט ער — אין דער צייט פון דער שטורעמדיקער השכלה באַוועגונג, האָבן אונזערע וואָרט־פירער פון גייסט געלערנט די תורה פון „היה אדם בצאתך ויהודי באהלך". דאָס מיינט: זיי אַ איד ביי זיך אין הויז, אָבער ווען דו ביסט אויסערהאַלב דיין וואוי־נונג, דאַן מוזסטו זיין אַ מענש מיט אַלע גלייך. דער איד האָט טאַקע גלייך געענדערט זיין גאַנצן אויסזען, שפּראַך און מאַניערן, נאָכגעטאָן זיינע שכנים און געגעסן פון לעבן מיט זיי צוזאַמען. די שרייבער האָבן געהאַלטן אין איין וועקן אים און ער איז געגאַנגען אַלץ פאָרווערטס, פאַלקאָם זיך איראָפּעאיזירט. אָבער אין דערזעלביקער צייט האָט ער פאַרנאַכלעסיקט די אַנדערע האַלב פונם פסוק — דעם „יהודי באהלך". און אין דעם זינען איז ער געגאַנגען נאָך צוריקווערטס. ער האָט נישט געמאַכט קיין באַמיאונג צו אויסברייטערן און אַנטוויקלען זיינע אינערלעכע מאָראַלישע און גייס־טיקע קרעפטן אַלס איד. אין זיין „געצעלט" ביי זיך אין הויז איז ער געבליבן דערזעלביקער איד מיט אַלע זיינע חסרונות, פאַרשקלאַפטע געפילן, מיט דער געוואוינהייט צו בויגן און בוקן זיך צו איינגעבילדעטע פרעמדע אָפּשאַצונגען, אַ דאַנק זיין לאַנגן גלות. דאַן קומט די רעאַקציע און די אַנטוישונג ווערט גרויס. די אידישע ליטעראַטור נעמט גאָר אַן

אַנדער שטעלונג און געדאַנק ווי צו רעדן צום פאָלק. מען פאָדערט פון אים: „היה יהודי בצאתך", שעם זיך נישט מיט דיין אידישקייט פאַר דער אויסערלעכער וועלט, ווייז עפנטלעך דיינע נאַציאָנאַלע אייגנשאַפטן אין אַלע דיינע טאַטן, נישט אַלס דער אומגליקלעכער און רחמנותדיקער איד, ווי די השכלה ליטעראַטור האָט אים פאַרגעשטעלט, נאָר אַלס דער שטאָלצער מיט זיין פאַרגאַנגענהייט און מיט האָפענונגען אויף נאַציאָנאַלער אויפלעבונג אין דער צוקונפט. ער זאָגט ווייטער:

„און אַזוי זינגענדיק דעם „גרויסן הלל" פון נאַציאָנאַליזם, האָבן אונ־זערע ליטעראַטן פאַרנאַכלעסיקט נאָכאַמאָל דעם אַנדערן טייל, דעם „האדם באהל". ווייל כדי צו באַזיצן די הויכע און גרויסע אידעאַלן פון לאומיות, טאָר מען נישט פאַרגעסן דעם פונדאַמענט דערצו, וועלכער מוז זיין מער געזיכערט און טיפער. די פליכט פון אונזער ספרות מיט אירע שרייבער איז קודם כל אויפצופאַסן אויף דעם „אדם באהל", כדי צו פאַרשטאַרקן זיין אינערלעך לעבן אַלס מענטש; ברענגען אָרדענונג אין זיינע געזעל־שאַפטלעכע אנגעלעגנהייטן, אויפגעבן די קליינלעכקייטן פון קנאה און שנאת חנם, די געטאָ ירושה. אין דער צייט וואָס מיר ווילן ווירקן אויפן אידן, אַז ער זאָל זיך צייגן פאַר דער וועלט אַלס דער גאַנצער נאַציאָנאַלער איד פון אַמאָל, פון זיין פאַרגאַנגענעם נאַרמאַלן לעבן אויף זיין לאַנד, דאַרפן מיר אויך דערוועקן אין אים זיין אינערלעכן מענש, אין זיין „אהל". דאָס איז אונזער אויפגאַבע און הייליקער חוב איצט אין אונזער נייער ליטע־ראַרישער אַרבעט פאַרן פאָלק".

„תורה שבלב"

אין זיין צווייטן מאמר אין „פרדס" ב׳, מיט צוויי יאָר שפּעטער, אונטער דעם נאָמען „תורה שבלב", גיט ער אַן ענטפער צו די, וואָס האָבן אים קריטיקירט פאַר זיין שטעלונג צו דער נאַציאָנאַל־קולטורעלער אַרבעט, פאַר וועלכער ער האָט פיל צייט געווידמעט אין פאַרבינדונג מיט זיין חבת־ציון טעטיקייט. זיינע חברים, חובבי ציון, האָבן שטענדיק אים געמאַכט פאָרוואורפן, שריפטלעך און מינדלעך, אַז מיט זיין קולטורעל־ליטעראַרישער אַגיטאַציע פאַרזעט ער די פּראַקטיש־קאָנקרעטע אַרבעט,

וואָס מוז באַלד געטאָן ווערן אין ארץ ישראל. מיר אידן, זאָגן זיי, זענען געוועזן אַן „עם הספר" פאַר צוויי טויזנט יאָר, שטענדיק געאַרבעט מיט אונזער מוח, ביז וואַנען מיר זענען געקומען צו פאַרניכטונג אין אונזער עקזיסטענץ. זאָלן מיר איצט פאַרבויגן די „רוחניות" און זיך נעמען צו אַן אַרבעט פון לעבן.

אחד העם מאַכט גאָר אַן אַנדער פירוש אויף אונזער לאַגע. ער זאָגט, „מיר זענען טאַקע געוועזן אַן „עם הספר", אָבער נישט קיין „עם הספרות". צוויי בעמען, וועלכע אונטערשיידן זיך פיל. „עם הספרות" קאָן מען אָנרופן נאָר די גרופע מענשן, וועלכע לעבן זיך איין מיט זייער ליטעראַטור און ספרים, און וועלכע בייטן זיך שטענדיק לויט דער ענדערונג, וואָס קומט פאָר אין זייער לעבן. דורות קומען און גייען, און מיט זיי אויך די ספרים, לויט דער באַדערפעניש פון זייער לעבן, און אַזוי איז דער „ספרות" מיט דעם לעבן אָרגאַניש פאַרבונדן אין איין געשטאַלט. אָבער „עם הספר" איז נאָר אַ קנעכט צום ספר, זיין נשמה גייט אַוועק פונם לעבן און קאָנצענטרירט זיך אינגאַנצן אויפדעם געשריבענעם וואָרט. דאָס לעבן פון אַזאַ פאָלק בייט זיך, אָבער דער ספר בלייבט ביי אים ווי געוועזן. דער ספר באַהערשט אים נישט און באַרייכערט נישט זיין האַרץ מיט פרישע לעבנס־כחות, נאָר פאַרקערט: עס שוואַכט אָפּ זיין גייסט און מיט דער צייט איז קיין פאַרבינדונג נישטאָ צווישן „ספר" און זיין לעבן. אמת, מיר זענען שוין באַלד צוויי טויזנט יאָר אַן „עם הספר", זינט דער צייט ווען אונזער לעבן האָט אויפגעהערט זיך צו אַנטוויקלען לויט דער „תורה שבעל פה", וועלכע איז געוועזן באמת די „תורה שבלב", וואָס האָט אויסגעטייטשט די „תורה שבכתב". מיט יאָרן שפּעטער, נאָכדעם ווי די „תורה שבעל פה" האָט אויפגעהערט איר אַנטוויקלונג און איז אַליין פאַרוואַנדלט געוואָרן אין שריפט, אין אַ „תורה שבכתב", האָט דאָס האַרץ און גייסט פון פאָלק אויך אָנגעהויבן צו פאַרגליווערט ווערן. גאָטס שטימע אין דעם מענשנס האַרץ, דער גייסט פון לעבן, איז געוואָרן אויס אויטאָריטעט צו פאַרענט־פערן די פאַרשיידענע ברענענדיקע לעבנס־פראַגעס, און צו יעדער גע־לעגנהייט האָט מען געמוזט באַנוצן דעם „ניתי ספר ונחזי", זיך ווענדן צו דעם טרוקענעם געשריבענעם וואָרט אין ספר. עס איז גאַנץ מעגלעך, אז ווען דער פסוק „עין תחת עין" וואָלט נישט געווען געשריבן אין תורת משה, נאָר מיר וואָלטן אים געפונען אין תלמוד, קאָן זיין, אַז די

שפעטערדיקע מפרשי התלמוד וואָלטן נישט געהאַט געענוג מוט צו פאַר־טייטשן „עין תחת עין זה ממון". נישט ח"ו פון אכזריות וועגן, נאָר פשוט, מען דאַרף מקבל זיין אויף זיך דעם דין, און מען קאָן נישט גיין קעגן אַ „מפורשה הלכה". דיזעלבע זאַך ווי עס האָט געטראָפן מיט דעם „קוצו של יוד" ביי „רב ופסי" אין יל"גס באַוואוסטער פּאָעמע. דער עולם וואָס האָט בייגעוואוינט דעם גט, האָט קיין מוט נישט געהאַט צו פּראָטעסטירן. זיי האָבן נאָר געטרויערט און געזיפצט און מעגלעך, אַז רב ופסי האָט מיטגעוויינט מיט זיי, אָבער מען האָט געמוזט מקבל זיין אויף זיך דעם דין באהבה. — — ביי אָן „עם הספרות" וואָלט אַזאַ טראַגעדיע באַשאַפן אַ באַוועגונג און אַ ווילן צו מאַכן ענדערונגען אין דעם דין לויט דעם לעבן פון דער צייט, אָבער דאָס האַרץ פון „עם הספר" האָט נאָר געקענט מיטזיפצן און שווייגן".

דעריבער, זאָגט אחד העם, איז דער חוב פון אונזער ליטעראַטור איצט צו היילן די קראַנקע האַרץ פונם פאָלק, עס ברענגען צוריק צו די אַמאָליקע יונגע קרעפטן, כדי דאָס פאָלק זאָל קומען צו אַ זעלבסטשטענדיקן נאַרמאַלן לעבן. דער נייער שטראָם־לעבן זאָל קומען פון זיין אינערלעכן אידישן קוואַל. די „האבות והבנים" הערצער זאָלן זיך אויסגלייכן מיט דער הילף פון אידישער קולטור־אַרבעט, וואָס זאָל גיין פּאַראַלעל מיט דעם אַלגע־מיינעם שטראָם פון לעבן, און דאָך זאָל עס בלייבן שטענדיק אידיש, אין פאָרם ווי אין אינהאַלט.

מיר, שרייבער, ענדיקט ער, מוזן שטענדיק באַטאָנען דעם באַדייט פון חבת־ציון. דאָס איז נישט אַ טייל פון „יהדות", נאָר זי איז זעלבסט „יהדות" מיט איר גאַנצקייט, וועלכע בעמט אַרום די אַלע לעבעדיקע שטרעבונגען פון טיפן האַרצן, די פרייע אויפלעבונג און אַנטוויקלונג לויט איר אייגענעם גייסט פאַר דער פּאַראייביקונג פון פאָלק אויף זיין אייגענעם באָדן. דער פּראַקטישער דערפאָלג אין ציון מוז זיין אָפּהענגיק פון דער פאַרפאָלקאָמונג פון „תורה שבלב".

זאָלן מיר אַלע צוזאַמען בויען: דער, מיט זיין מוח; דער, מיט זיין וואָרט אָדער פען און דער, מיט זיינע פיזישע כחות, צוזאַמען פאַר איין ציל: אויסגלייכן די וועגן פאַר דעם פאָלק און זיין לאַנד פאַר אַ בעסערער אידישער צוקונפט.

„דברי שלום"

זיינע אויבנדערמאָנטע מאמרים אין „כורת" און ה„פרדס" האָבן באַגעגנט אַ גרויסע אָפּאָזיציע, און פון פאַרשיידענע זייטן האָבן זיך געלאָזט הערן פּראָטעסטן. דערהויפּט האָט אים אַטאַקירט דער פרומער עלעמענט פון די חובבי־ציון, וועלכע האָבן אים עפנטלעך אין דער פּרעסע באַשולדיקט, אַז ער איז נוטה צו רעפאָרמירן די אידישע רעליגיע, און אַז זיין חבת־ציון איז נאָר אַ מיטל צו רעפאָרם, און נאָך אַזוינע חטאים.

אַזאַ מין קעגנערשאַפט צו אים האָט ער נישט דערוואַרט און ער האָט זיך געפילט געערגערט פון די אַלע אומגערעכטע באַשולדיקונגען. די, וועלכע האָבן געשריבן קעגן אים ווילד און אָן טאַקט, האָט ער אפילו נישט גענומען די מי צו ענטפערן. נאָר צו איינעם פון די גרויסע רבנים אין יענער צייט, דעם באַוואוסטן ר' יהונתן עליאשבורג, זון פון הרב ר' מרדכי, האָט ער יאָ געשענקט אויפמערקזאַמקייט. ווייל ער איז געווען אַן איבערגעגעבענער חובב ציון און אַן אַקטיווער אַרבעטער אין דער באַוועגונג. ער ענטפערט אים אין אַ לאַנגן בריוו, וואָס ער האָט צוגעשיקט צום „המליץ", 1895, מיט דעם נאָמען „דברי שלום". דאָרטן באַמיט ער זיך איבערצייגן, אַז ער איז זייער ווייט פון תקונים בדת, און אַז ער איז גראָדע איינער פון די גרעסטע קעגנער פון דער רעפאָרם באַוועגונג, וועלכע שטרעבט צו ברעכן און צעשטערן די גייסטיקע אייגנשאַפטן וועלכע דאָס פאָלק באַזיצט. און אַז די גאַנצע אַרבעט פון רעפאָרם איז נאָר אַ קינסטלעכע מאַכינאַציע, כדי צופרידנצושטעלן געוויסע פּערזאָנען.

זיין אידייע פון „תורת הלב" מיינט די נאַטירלעכע אַנטוויקלונג פון דת, וואָס ווערט אַרויסגערופן פון לעבן גופא און גיט דעם דת פון צייט צו צייט אַן אַנדער פאַרשטענדעניש און געשטאַלט. די ענדערונג אירע קומט נישט דורך באַשטימטע פּלענער און דורך געוויסע אורטיילן, נאָר אַלס רעזולטאַט פון אַ לאַנגזאַמען היסטאָרישן פּראָצעס. דאָס לעבן, צוליב געוויסע נויטווענדיקע אורזאַכן, שאַפט אומבאַמערקט, טריט ביי טריט, אַ נייעם פשט אויפן דין.

ווען די בעלי התלמוד פאַרטייטשן דעם פסוק „עין תחת עין, זה ממון", הייסט דאָס נישט, אַז זיי מאַכן אַ תקון, נאָר זיי קומען צו דער איבערצייגונג, דורך דער אַנטוויקלונג פון לעבן, אַז לכתחילה האָט דער פסוק

אין דער תורה אַנדערש ניט געקענט פאַרשטאַנען ווערן. און אַזוי ווער אויך אין דער צוקונפט, די „תורה שבכתב" מוזן קריגן איר ריכטיקע באַדייטונג לויט דער דיקטירונג און באַדינגונגען פון לעבן.

די לייט, וועלכע ווילן נישט בשום אופן אָפּטרעטן פון דעם געשריי־בענעם וואָרט, פילן נישט, ווי זיי אַליין האַלטן אין לויפן מיט דעם שטראָם פון לעבן און וואָס ווייטער רוקן זיי זיך אַוועק פון זייערע באַשטימטע פּאָזיציעס און געפינען זיך אין נייע אומשטענדן. מיט זיי קומט פאַר דאָס זעלביקע, וואָס האָט געטראָפן די ריכטער, וועלכע האָבן פאַרמשפּט „גאַלע־ליען". אין דעם מאָמענט פון דעם אורטייל קעגן אים, צוליב זייער פעסטן גלויבן, אַז די „ערד" שטייט אויף איין אָרט, האָבן זיי דאָך, קעגן זייער ווילן, נישט אויפגעהערט אויך זיך צו באַוועגן גלייך מיטן ערד־קוגל.

און אַזוי גייט ער ווייטער, ענטפערנדיק אויף נאָך פיל פּרטים, שאַרפ־זיניק און איידל, מיט אַ טאָן פון איבערצייגונג און פון שלום. ער פאָדערט פון זיי נישט צו מאַכן קיין מחלוקות. די פאַרשיידנהייט פון מיינונגען און געדאַנקען זאָל ניט זיין קיין שטערונג אין אונזער נאַציאָנאַלער שטרעבונג. זאָל זיך יעדער דענקען לויט זיין שכל און געפיל פון הארץ, און צוזאַמען אַרבעטן לטובת הארץ והעם.

„עבדות בתוך חרות"

אין די ערשטע יאָרן פון דער חובבי ציון פּעריאָדע, איז די רוסיש־אידישע פּרעסע, איבערהויפּט דער „וואָסכאָד", נאָכטוענדיק דעם ביישפּיל פון דער דייטשער און פראַנצויזישער אידישער ליטעראַטור, שאַרף אַרויס־געטראָטן קעגן דער חבת־ציון באַוועגונג. זיי האָבן זיך געשטיצט אויף דער עקזיסטירנדיקער פרייהייט פאַר די אידן אין אויסלאַנד, האָפנדיק און גלויבנדיק, אַז גאָר אין גיכן קומט שוין די ישועה אויך אין רוסלאַנד. אין 1891 איז גינצבורג אַרויס מיט אַ גרויסן מאמר אין „המליץ" אונטער דעם נאָמען „עבדות בתוך חרות", אַלס ענטפער צו די קעגנער. זיינע ווערטער זענען שאַרף און אָפּטמאָל אויך וויציק, און מיט שטאַרקע אַר־גומענטן פאַרזוכט ער צונישט מאַכן זייער אַסימילאַטאָרישע שטעלונג צום אידישן לעבן.

מיר וועלן פּרובירן דאָ איבערגעבן אין קורצן אייניקע שטעלן פון דעם אַרטיקל.

די פרייהייט, זאָגט ער, וועלכע זיי האָבן כלומרשט דערוואָרבן אין וועסטלעכן אייראָפּע, דינט נאָר אַלס אַ צודעק צו באַשיצן די אינערלעכע שקלאַפעריי, וואָס די אידן דאָרט באַזיצן איצט. עס איז אמת, אַז זיי זענען פרייע בירגער גלייך מיט אַלע, און האָבן די מעגלעכקייט צו ווערן הויכע רעגירונגס באַאַמטע, אָפיצערן, פּראָפעסאָרן און ד. ג., אָבער די פּאָליטישע אויסערלעכע פרייהייט האָט פּראָדוצירט אין זיי אַן אינערלעכע מאָראַלישע און גייסטיקע קנעכטשאַפט. כדי נאָכצוקומען די דאָזיקע נייע דערשיינונג, האָבן אונזערע גרויסע געלערטע און וואָרט־פירער באַשאַפן פאַר דעם אידן אין אייראָפּע שפּאָגל־נייע געדאַנקען פאַר זיין תכלית, וועגן דער מיסיע פון זיין עקזיסטענץ אויף דער וועלט, נעמלעך, אַז ער איז דער לערער פאַר אַלע פעלקער אין דעם גאַנצן אוניווערז. זיין ציל אין לעבן איז פאָראויסגעזעצט געוואָרן פאַר אַ באַשטימטן תכלית, נאָך פון „ששת ימי בראשית”, צו זיין דער פאַרשפּרייטער פון געטלעכקייט איבער דער וועלט. אַזוי ווי דער גריך איז באַשאַפן געוואָרן צו אַנטוויקלען די קונסט פון אויסערלעכער שיינהייט און דער רוימער — צוליב דער אַנטוויקלונג פון קראַפט און מאַכט, אַזוי מוז דער איד איבערטראָגן זיינע אַלע צרות און ליידן, ביז וואַנען ער וועט דערפילן זיין מיסיע צו פאַרשפּרייטן צווישן אַלע פעלקער די געטלעכע וויסנשאַפט פון דער תורה און די נביאים.

אָבער אַזאַ באַהויפּטונג שטימט ניט מיט דער מאָדערנער וויסנשאַפטלעכער פאָרשונג פון פעלקער־אַנטוויקלונג. דער סוד פון עקזיסטענץ פון אַ פאָלק איז ניט פאַרבונדן מיט קיין באַשטימטן אויסגעזעצטן תכלית. אַ פאָלק לעבט און שאַפט לויט דער נאַטירלעכער אַנטוויקלונג, וואָס זיין לעבן ברענגט אַרויס און לויט די אומשטענדן און באַדינגונגען פון לעבן גופא. זיינע אייגנשאַפטן און אינטערעסן בייטן זיך מיט דעם פּראָצעס און ענדערונג אין לעבן. נאָך אַ זאַך האָבן יענע חכמים דורכגעלאָזן: אַז יענע גריכן און רוימער האָבן דאָך שוין לאַנג, נאָך מיט הונדערטע יאָרן פריער, אויפגעהערט צו עקזיסטירן אַלס גרופּע אָדער פאָלק, און פונדעסטוועגן שעפּט נאָך עד היום די גאַנצע וועלט פון זייער שאַפונג און ביי־

טראָגן, וואָס זיי האָבן אונז איבערגעלאָזן בירושה אין זייערע ספרים פאַר דעם וואוילזיין פון דער מענשהייט.

אין אַזאַ פאַל פרעגט זיך: צו וואָס דאַרפן מיר אידן דעם גאַנצן לעבן מיט די אַלע צרות און רדיפות, און פאַרוואָס לאָזט אונז ניט די געשיכטע אויפגעבן אונזער עקזיסטענץ בכלל, נאָכדעם ווי מיר האָבן שוין אַלץ געשאַפן, וואָס עס איז נויטיק פאַר אונזער מיסיע? די שאַפונג אונזערע פון די „כתבי הקדש", וועלכע, לויט זייער מיינונג, איז דער איינציקער קוואַל פון אונזער גייסט, וועט שוין אַליין די אַרבעט טאָן פאַר דער מענטש־הייט, אָן אונז. דערצו פאַרגעסן זיי נאָך אין פּראָבלעם וועגן דעם טייל אידן, וועלכע גלויבן אין רעליגיע, וואָס די עקרים זענען בישט גלייך צו זייערע, אָדער זיי טייטשן דאָס אויס פון גאָר אַן אַנדער שטאַנדפּונקט, און זיי האַלטן זיך שטאַרק ביי זייער יהדות און בלייבן מיט זייער גאַנצער איבערצייגונג און גלויבן.

אָט די שאַפער פון דעם נייעם וואָרט: „תעודת ישראל בעמים", אָט די לייט מיט זייערע גרויסע וויסנשאַפטן און הויכער בילדונג, וועלכע וואָלטן געקאָנט זיין די ריכטיקע וועג־ווייזער פאַר אונזער פאָלק אין די צייטן פון זיין שווערן קאַמף פאַר אַ נאַציאָנאַלן לעבן, פאַרנעמען זיך נאָר מיט שפּילווערטער, זוכן צו גלויבן און ווילן מאַכן גלויבן אַנדערע, אַז דער עם ישראל, וועלכע לעבט שוין טויזנטער יאָרן און טראָגט אויף זיך אַ לאַסט פון תורה ומצוות צוזאַמען מיט אַ יאָך פון ליידן און צרות, עקזיס־טירט נאָר פאַר איין צוועק — צו לערנען אַנדערע הויכע אידייען. אונזערע אַלע שאַפונגען זענען דאָך געבוי דערקלערט אין אונזערע ספרים, וועלכע זענען אָפן צו לערנען פון זיי פאַר יעדן אין אַלע שפּראַכן. מיר דאַרפן און האָבן קיינעם ניט צו לערנען. מיר דאַרפן אָנגיין פאַר זיך זעלבסט מיט דער אַנטוויקלונג פון אונזער אייגענעם נאַציאָנאַלן לעבן, וואָס די נאַטיר־לעכע כחות רופן אַרויס. דער אַנדערער וועג פון דענקען איז נאָר אַ גייס־טיקע אינערלעכע קנעכטשאַפט אונטער אַ מאַנטל פון פּאָליטישער פרייהייט.

און אויב דער גורל פון די אידן מוז זיין אין דער ראָלע פון אידייען־פאַרמיטלער צווישן פעלקער, אָדער אַ „מלמד" פון רוחניות פאַר זיי, צו ווען ער האָט געבראַכט די תורה פון מזרח צום מערב, און אויב דאָס איז געווען זיין אויפגאַבע פאַר דער גאַנצער צייט פון זיין „נע ונד", זאָל דער זעלביקער „מלמד" זוכן איצט אַ מער פּאַסנדן פּלאַץ וואו מ׳נויטיקט

זיך אַם מערסטן אין זיין „מיסיע־לערער״. זאָל ער צוריק איבערטראַגן די „השכלה״ פון „מערב״ צום „מזרח״, צו דעם אָרט, וואו דער חסרון פון „מלמדים״ שפירט זיך פיל מער, און וואו זיין אַרבעט וועט זיין פיל פרוכטבאַרער. אנשטאט צו לייקענען אין „עם ישראל״ און קריכן אויף אַ צעבראָכענעם לייטער צום „הימל״, כדי צו זוכן פאַר זיך אַ „תעודה רוחניות״ אויף דער וועלט, אַלס תרוץ פאַר זיין לעבן און עקזיסטענץ — וואָלט ניט זיין בעסער פאַר אים צו בלייבן דאָרטן אין מזרח אויף דער ערד און פאָרטזעצן זיין נאַטירלעכע גייסטיקע און מאַטעריעלע אַנטוויק־לונג, וואָס וועט ברענגען גליק פאַר זיך און צו די אַלע אַנדערע אַרום אים, וואָס נויטיקן זיך ווירקלעך אין זיין הילף? — דאַן וועט זיין „פריי־הייט״ זיין אַ פאַלקאַמע, ריין פון אינערלעכער „קנעכטשאַפט״.

„חצי נחמה״

אין דעם לעצטן טייל פון דעם פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט האָבן זיך באַנייט אין אייראָפּע די אַלטע „עלילת דם״ באַשולדיקונגען. די אידישע באַפעלקערונג אומעטום האָט זיך געפילט מאָראַליש זייער נידערגעשלאָגן פון די נייע בלבולים. עס איז אינטערעסאַנט צו זען, ווי אַזוי אחד העם האָט זיך אָפּגערופן אויף די געשעענישן. אין „המליץ״, 1893, איז דער־שינען זיין מאמר „חצי נחמה״ און, לויט זיין שטייגער, איז ער אויך דאָ ניט קיין מקונן אויף די אידישע צרות. ער באַהאַנדלט די לאַגע מיט זיין געזונטן אידישן חוש, פון היסטאָרישן שטאַנדפּונקט, וואָס דער גורל אונזערער רופט אַרויס, און ווייזט אָן ווי מיר דאַרפן אויפנעמען אַזאַ דערשיינונג און ווי מיר זאָלן דאָס אויסנוצן פאַר אונזער טובה וועגן.

ער דערקלערט, אַז איינער פון די גרויסע פאַקטאָרן אין דעם אַלגע־מיינעם געזעלשאַפטלעכן לעבן איז דער „אַלגעמיינער הסכם״ אָדער צו־שטימונג, וואָס מענשן רעדן זיך איין וועגן אַן ענין, כאָטש דאָס איז שקר, ווי אַן אמתע דערשיינונג און אַ באַשטימטער פאַקט אין לעבן. ניט אַכטנדיק צי דאָס איז יאָ אָדער ניט לאָגיש, שכלדיק אָדער היסטאָריש. עס מעג זיין נאַריש און פאַלש אַן אַ שום הינטערגרונד, נאָר אויב דער „עולם״ גלויבט

אין דעם און מען קען דאָס לייכט צופּאַסן צום לעבן, איז עס מסתמא פּאַקטיש ריכטיק און אַנדערש קען נישט זיין.

מיר אידן ליידן זייער פיל פון דער געזעלשאַפטלעכער איינבילדונג וועגן אונז, וועלכע קומט פון דער אויסערער וועלט אין די לעצטע יאָרן. מיט דורות צוריק, אין די אַלטע צייטן, ווען אונזערע עלטערן האָבן געגלויבט אין דעם „אתה בחרתנו", האָבן די פאַרשיידענע חטאים און באַשולדיקונגען קעגן אונז, ניט געשפּילט קיין ראָלע און ניט געווירקט אויף אונזער מאָראַלישן אינערלעכן גייסט. זיי האָבן זיך גוט פאַרשטאַנען און זיך געקענט. זיי האָט ווייניק געקימערט די „אַלגעמיינע צושטימונג" וועגן זיי, וועלכע קומט פון אַ פרעמדער וועלט, מיט וועלכער זיי האָבן קיין אינערלעכע פאַרבינדונג געהאַט. אָבער די צייטן בייטן זיך. אונזער אַמאָליק באַזונדער „וועלטל" איז חרוב געוואָרן. היינט זענען מיר אַ טייל פון דער גרויסער וועלט. די אייראָפּעישע „אַלגעמיינע צושטימונג" וועגן אונז הויבט שוין אָן ווירקן אין אונזער אינערלכען לעבן גופא. די ווילדע איינבילדונג, אַז דער איד איז פּיאַיק אויף דעם אָדער יענעם פאַרברעכן, דאָס צושרייבן אַן אומריכטיקע טאַט פון אַן איינצל פערזאָן צו דער גאַנצער ראַסע, און די איינבילדונג פון אַ נאַרישער פאַנטאַזיע, אַלס ספּעציפיש אידיש, ווערט ביסלעכווייז, מיט דער צייט, אויך אַ טייל פון אונזער אייגענער איינבילדונג. די פאַרבינדונג פון אונזער לעבן מיט די אַרומיקע שכנים שטעלן אויף אַ פאַראייניקטע „אַלגעמיינע צושטימונג" וועגן אונז, און מיר אַליין גלויבן, אַז די „וועלט" פון וועלכער מיר זענען אַ טייל, קען דאָך נישט אינגאַנצן זיין אומגערעכט. און אַזוי בילדן מיר זיך אַ שטימונג צו מאַכן דעם פעלער פון אַ יחיד אָדער גרופּע, אַלס די אייגנשאַפט פון אַלע אידן. אַט דאָ ליגט די געפאַר פאַר אונזער מאָראַלישער עקזיסטענץ.

דעריבער מוזן מיר זוכן אַ מיטל ווי אַזוי זיך צו באַפרייען פון אַזאַ אומנאָרמאַלער לאַגע און פּרובירן אַרויסקריכן פון אונטער דער ווירקונג פון דער „אַלגעמיינער צושטימונג", צו באַצייכענען מענשלעכע פעלערן אַלס אידישער כאַראַקטער. דעם מיטל האָבן מיר איצט באַקומען, אַט טאַקע פון דער „אַלגעמיינער צושטימונג" גופא וועגן „עלילת הדם". דער בלבול קען קיינמאָל נישט ווירקן, אַז מיר זאָלן זיך אונטערוואַרפן אונטער דער ווירקונג פון דעם „עולם", און מיט זיכערקייט קענען מיר

זאָגן: „די גאַנצע וועלט איז אומגערעכט און מיר זענען גערעכט". יעדער איד ווייסט גאַנץ גוט, אַז די גאַנצע באַהויפּטונג פון „עלילת דם" איז דורכאויס פאַלש און ליגן. זאָל יעדער איד קריגן איצטער דעם גרויסן ווילן זיך צו באַפרייען איינמאָל פאַר אַלעמאָל פון דער געוואוינהייט זיך אונטערצוזעגבן צו דער אויטאָריטעט פון דער „גאַנצער וועלט" אין זייערע באַשלוסן וועגן אונזערע מדות און טאַטן, וועלכע זענען געבויט אויף דער פאַנטאַזיע פון דעם „המון". ווער פון די אַפּשאַצער פון אונזער מאָראַל האָט זיך גענומען די מי גרינדלעך צו אונטערזוכן, מאַכן פּאַראַלעלן און פאַרגלייכן די מעשים פון אַ אידן און ניט־אידן, וועלכע שטייען ביידע אויף דערזעלביקער קולטורעלער הויך און געהערן צו דעמזעלביקן סאָציאַלן קלאַס לויט פּראָפעסיע און באַשעפטיקונג — אַ פאַרפאַלגטער, הונגעריקער איד קעגן אַ פאַרפאָלגטן, הונגעריקן ניט־איד, כדי צו קומען צו אַ ריכטיקן ערלעכן באַשלוס און זאָגן, ווער פון זיי שטייט גייסטיק העכער און עטיש ערלעכער?

און אויב איר פרעגט: קען דאָס מעגלעך זיין, אַז די גאַנצע וועלט איז אומגערעכט און דער איד איז גערעכט? איז דער ענטפער: „עס איז יאָ מעגלעך"! דער „עלילת הדם" קען אויף דעם עדות זאָגן. איז דען דאָ נאָך אַ גרעסערער קאָנטראַסט, ווי די ווערטער „איד און בלוט", און פונדעסטוועגן גלויבט די „וועלט" אין זייער פאַרבינדונג.

„בין קדש לחול"

אין די יאָרן 1894־1892, האָט ער געשריבן אַ סעריע קליינע מאמרים אין „פרדס" א׳ און ב׳, וועלכע ער האָט אָנגערופן „קליינע שמועסן וועגן גרויסע ענינים". זיי האָבן ווירקלעך געמאַכט דאַן אַ רושם אין דער העבּריאישער ליטעראַטור. זיי אַנטהאַלטן דיסקוסיעס וועגן פאַרשיידענע טעאָרעטישע און פּראַקטישע פּראָבלעמען אין דעם אידישן לעבן, און אַ פילאָזאָפישע אָפּהאַנדלונג פון דעם אידישן געדאַנק, שאַפונג און אַנטוויקלונג. אָט די אַלע פראַגן, וועלכע ער האָט באַרירט מיט איבער פערציק יאָר צוריק, זענען נאָך אַ סך פון זיי זייער אינטערעסאַנט ביי דער היינטיקער צייט, אַ דאַנק זייער ספּעציעלן פילאָזאָפישן און קריטישן כאַראַק־

טער. זיי גיבן אַ גענויע פאַרשטעלונג פון זיין בליק און געדאַנק אויף די נאַציאָנאַל־היסטאָרישע אידישע אנגעלעגנהייטן. אפילו די פראַגן, וועלכע טראָגן אַן אַלגעמיינעם כאַראַקטער, ווערן אויך באַהאַנדלט פון דעם אידישן שטאַנדפּונקט.

אין דעם מאמר „בין קדש לחול״ ציגט ער אויף דעם גרויסן פעלער, וואָס די רעפאָרמער אין יהדות באַגייען אין זייערע שטרעבונגען אָוועק־צונעמען פון דת אַלע טראַדיציאָנעלע מנהגים און צערעמאָניעס אין דעם אידישן גייסטיקן לעבן, און מאַכן די רעליגיע אַלס אַן אַבסטראַקטע אידייע. זאָגאַר די שפּראַך פון תנ״ך זוכן זיי צו פאַרבייטן פון העברייאיש אויף די אייראָפּעישע שפּראַכן.

אין וואָכעדיקע אַנגעלעגנהייטן, זאָגט ער, שפּילט די הויפּט־ראָלע שטענדיק דער צוועק און תכלית פון דער באַטרעפנדער זאַך. די מיטלען דערצו האָבן נאָר דאַן זייער באַדייטונג, ווען זיי דערפילן זייער אויפגאַבע פאַר דעם צוועק, און זיי אַליין בייטן זיך אָפּט לויט די פאָדערונגען. ווען דער צוועק ווערט אָפּגעשטעלט, דאַן פאַרלירן די מיטלען זייער ווערט. פאַרקערט איז אָבער דער צושטאַנד אין די הייליקע אנגעלעגנהייטן. דאָרטן מאַכט דער צוועק גלייך הייליק די מיטלען, וועלכע בלייבן שוין שטענדיק הייליק. און ווען דער צוועק ווערט פאַרשוואונדן, דאַן בלייבן נאָך אַלץ די מיטלען הייליק ווי געווען, גרייט צו דינען אַ צווייטן צוועק. בעסער געזאָגט: אין „וואָכעדיקן״ היטן מיר דעם שאָלעכץ פאַר דעם קערנדל, און מיר וואַרפן אָוועק די שאָלעכץ נאָך דעם ווי מיר עסן אויף דאָס קערנדל. אין „הייליקן״ מאַכן מיר די שאָלעכץ אַזוי וויכטיק ווי דאָס קערנדל, און אפילו ווען אויך דאָס לעצטע ווערט אויסגעטריקנט, בלייבט נאָך אַלץ די שאָלעכץ די זעלביקע צו ווערן אָנגעפּילט מיט אַן אַנדער קערנדל.

לאָמיר נעמען, צום ביישפּיל, די ליטעראַטור, און זען דעם אונטער־שייד צווישן ביכער. די וואָכעדיקע ספרים (אויסער פּאָעזיע), וועלכע האָבן געשאַפן און אַנטוויקלט די מענשלעכע וויסנשאַפט, די ביכער פון אויסער־געווייינטלעכן באַדייט פאַר דעם וואוילזיין פון דורות נאָך פון דער פאַר־גאַנגענער צייט, ליגן איצט זייער רואיק אויף די פּאָליצעס פון די ביבלי־אָטעקן. ווער נעמט זיך היינט די מי צו לייענען די ווערק פון ניוטאָן, קופּערניקוס, קעפּלער און אפילו פּלאַטאָן. שוין לאַנג האָבן זיי פאַרענדיקט

זייער צוועק. זייערע אידייען און לערעס זענען שוין מיט דער צייט אַזוי פאַרשפּרייט און באַוואוסט געוואָרן איבעראַל, אַז קיינער געפינט ניט די נויטווענדיקייט צו באַנוצן די אָריגינעלע ביכער. דער מענש האָט דאָס קערנדל שוין אויפגעגעסן און דאָס בוך, די שאָלעכץ האָט פאַרלוירן איר ווערט.

אַנדערש זענען מיר ביי די הייליקע ביכער, די „כתבי הקדש". דאָרטן האָט דער אינהאַלט פאַרהייליקט דעם „ספר" גופא, ביז וואַנען ער אַליין איז געוואָרן דער עיקר. דער תוכן ווערט דער טפל און דער ספר בלייבט אומגעענדערט. דער אינהאַלט האַלט זיך אין איין בייטן, צו יעדער צייט און פעריאָדע בעמט ער אָן אַ ניי געשטאַלט, לויט דער אַנטוויקלונג פונם לעבן און דעם פאַרטשריט פון דענקען. יעדע קולטור האָט געפונען אין „כתבי הקדש" איר גייסט און אידייע. אין אַלכסנדריהס צייטן האָט מען דאָרטן פאַרטייטשט אפּאַלטאָ, אין שפּאַניע — די שטה פון אַריסטאָ. די בעלי קבלה געפינען וואָס זיי ווילן. אויך אַנדערע רעליגיעס באַציען זיך אויף זיי און פיל געלערטע ווילן געפינען דאָרטן אפילו דאַרווין און קאָ־פּערניקוס. אַלע זוכן אין די „כתבי הקדש" זייער „אמת" און איבערצייגונגען.

און פונדעסטוועגן זענען ביי אונז די „רעפאָרמער" די, וועלכע ווילן אָפּרייסן די שאָלעכץ פון דת און פון די „כתבי הקדש", פאַרגעסנדיק, אַז „די אַלטע פאַס איז דער עיקר און הייליק". זי מעג ווערן ליידיק, אָבער מען קאָן איר שטענדיק אָנפילן מיט פרישן ווין און דער געשמאַק וועט זיין דויערהאַפטיק. אָבער ווי מען צעברעכט נאָר די פאַס, פאַרלירט דער בעסטער אַלטער ווין זיין טעם און געברויך.

„מדת הדין ומדת הרחמים"

אין זיין צווייטן אַרטיקל, „מדת הדין ומדת הרחמים", אָדער „גערעכ־טיקייט און רחמנות", פירט ער דורך אַ פילאָזאָפישע אָפּהאַנדלונג אין שייכות מיט דער אַנטוויקלונג פון מענשן אין זייערע באַציאונגען פון איי־נעם צום צווייטן און אַרויסבריינגען אורטיילן קעגן זיי פאַר זייערע טאַטן.

„דער מענש פון „פאַרצייטן" האָט באַנוצט די מאָס פון „גערעכטיקייט" קעגן דעם צווייטן, אַ פאַרברעכער אָן איבערלייגונג טאָמער איז דעם

לעצטנס טאָט געווען גאָר דער רעזולטאַט פון אַ ריכטיקער אורזאַכע. „שלם ישלם", זאָגט די תורה, און אויב ער האָט נישט, זאָגט דער פסוק ווייטער: „ונמכר בגנבתו". מיט דער צייט אָבער האָט דער מענטש געענ־דערט זיין טאַקטיק און אָנגעהויבן באַטראַכטן דעם פאַרברעכער גאַנץ אַנדערש. דאָס ערשטע איז צו פאַרשטיין און נאָכזוכן די אורזאַכן, וועלכע האָבן אים געבראַכט צו דעם שלעכטן טאָט, און דאַן אים באַהאַנדלען טיילווייז מיט רחמנות און גערעכטיקייט צוזאַמען, לויט דעם פסוק: „לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא את נפשו כי ירעב". אַ מענטש גנבעט אַמאָל, ווייל ער איז הונגעריק.

אָבער אין יעדן דור האָט זיך שטענדיק געפונען אַ קלאַס מענטשן, וואָס מען קאָן זיי אָנרופן „חסידים", וועלכע האָבן געפּריידיקט, אַז דער מענטש וועט דאַן קאָנען זיך אויפהויבן צו אַ העכערער מדרגה, ווען ער וועט באַ־האַנדלט ווערן פאַר זיינע טאָטן מיט דער מדה פון רחמנות און דורך דעם וועט דאָס גאַנצע לעבן פון מענטשן פאַרוואַנדלט ווערן אין אַן אמתן גן־עדן. זייער מאָטאָ איז געווען: „הוי דן את כל אדם לכף זכות", אָדער נאָך מער עקסטרעם, ווי: „אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו".

אַזאַ תורה וואָלט אָבער ניט געבראַכט דעם געוואונטשטן ציל און וואָלט גיכער געפירט דער מענטשהייט צו פאַרוויסטונג. וואָרום לויט זייער „חסידות" איז דאָך נאָר דער יחיד דער עיקר, און דער „כלל" שפּילט ניט קיין ראָלע אין דער געזעלשאַפט. דאַן ווען אַלע מענטשן וואָלטן אַזוי גע־דענקט און יעדער וואָלט געטאָן און זיך געפירט נאָר לויט דעם וואָס עס איז גוט פאַר אים אַליין, נישט נעמענדיק אין אָנבאַטראַכט דעם כלל, וואָלט דאָך אַזאַ סיסטעם רואינירט דעם מאָראַלישן גייסט פון דער וועלט און וואָלט פאַרניכטעט איר גאַנצע אָרדענונג.

צום גליק, אָבער, איז דער מענטש פון דער נאַטור ניט אַזוי גוטהאַרציק און ער איז נאָך פאַרלויפיק ניט אימשטאַנד צו פאַרנעמען אַזאַ הויכע מאָראַל, ווי די „חסידים" פאָדערן. זייער אידעאַל בלייבט נאָר אין געדאַנק אָדער אין אַ שיינער פראַזע, און דער מענטש אַליין, כדי זיך צו באַשיצן אַלס פּרט, זאָגט אים שטענדיק דאָס האַרץ, אַז דער צווייטער איז דאָך מעג־לעך אַמאָל אומגערעכט.

אין יעדן פאַל, אין דערזעלבער צייט, קומט ווידער אַן אַנדער קלאַס, וואָס מען רופט זיי „צדיקים" און זיי זאָגן צום „יחיד", אַז צוליב דעם

„טובת הכלל״ מוז ער נעמען דעם „מיטלוועג״, אָדער „בצדק תשפוט את עמיתך״ פאַר דעם וואוילזיין און פּראָגרעס פון דער גאַנצער מענשהייט. דער „פרט״ און דער „כלל״ מוזן אָננעמען צווישן „גערעכטיקייט און רחמנות״ די אייניציקע תורה: „תורת הצדק״. און אַזוי וועט די וועלט האָבן אַ קיום״.

„לתולדות החיוב והשלילה״

אַמאָל פּלעגט ער זיך אַביסל מפלפל זיין אין אַרויסברענגען אַ געוויסן געדאַנק. אַנהויבנדיק מיט גאַנץ אַנדערע פּראָבלעמען, וועלכע טראָגן אַן אַלגעמיינעם כאַראַקטער, און נאָכדעם זיי אויסטייטשן פאַר זיין עיקר־אי־דייע. אַזוי האָט ער געטאָן אין זיין מאמר: „לתולדות החיוב והשלילה״, אָדער: „צו דער אַנטוויקלונג פון דעם פּאָזיטיוון און נעגאַטיוון״. זוכנדיק אַנצואווייזן ווי ריכטיק און שטאַרק ס׳איז געבויט די נאַציאָנאַלע באַוועגונג, באַשרייבט ער פריער פאַרשיידענע באַוועגונגען איבעראַל און ווי אַזוי זיי האָבן זיך אָפּגעשפּיגלט אויף דעם אידישן האָריזאָנט אין אַ סך יאָרן, ביז ער קומט צו זיין עיקר געדאַנק. מיר וועלן דאָ אין קורצן איבערגעבן אייניקע שטעלן:

ווען שלום עקזיסטירט אויף דער וועלט און אַלץ דוכט זיך אויס רואיק, קומט דאָך שטענדיק פאַר אַ שטילע מלחמה צווישן אַלע ברואים, פון דעם וואָרים ביז דעם מענשן, און אַ שלאַכט פאַר דער עקזיסטענץ פון לעבן קומט שטענדיק פאָר. יעדער יאָגט און שטופּט דעם צווייטן, כדי צו גע־ווינען עפּעס פאַר זיך פון יענעמס מפּלה.

די זעלבע דערשיינונג קענען מיר באַמערקן אין דער גייסטיקער וועלט. די שטענדיקע אַנטוויקלונג פון געדאַנק ציט זיך זייער לאַנגזאַם און אַלץ קוקט אויס אין אַ פרידלעכן צושטאַנד. אָבער אין דער אמתן קומען דאָ אויך פאָר, צו יעדער צייט, פיל רייבונגען פון מיינונגען און געדאַנקען. מאַנכע מאָל ברעכט אויס אַ גרויסער שטרייט צווישן צוויי גייסטיקע לאַ־גערן. יעדער צד דענקט, אַז דער אמת איז ביי אים און אַז זיין אידייע האָט די אויבערשאַפט אין לעבן. איבערהויפּט זוכט די נייע אָרדענונג פון געדאַנק צו פאַרניכטן דעם אַלטן. ווער עס קומט אַרויס דער זיגער פון דעם

שטורעם, הענגט אַ סך אָפּ פון דעם כאַראַקטער פון די ביידע צדדים. ווען די אָפּאָזיציע מיט דעם נייעם געדאַנק קומט ניט מיט קיין פּאָזיטיוון פּראָג־ראַם, נאָר זי דריקט אויס אַ נעגאַטיווע מיינונג צו דעם אַלטן, דאַן איז דער נייער ווייט פון זיגן. ער האָט ניט וואָס פאַרצושלאָגן און ער ווערט פאַרגעסן. אָבער, ווען צוגלייך מיט זיין נעגאַטיווער קעגנערשאַפט צו דעם אַלטן גיט ער אויך אַ פּאָזיטיוון פּראָגראַם פון דער נייער אידייע, דאַן איז מעגלעך, אַז די שטרייטנדע צדדים זאָלן קומען צו אַ פאַרשטענדעניש און פאַראייניקונג, און אַ נייע אָרדענונג פון אידייען פאַרנעמט ביידנס פּלאַץ.

צום ביישפּיל, אין די צייטן פון מיטלאַלטער, די מלחמה צווישן פילאָ־זאָפיע און תורה. די רבנים זענען געווען קעגן אַריינברענגען די אַראַבישע פילאָזאָפיע אין יהדות, אָבער די טרעגער פון דער פילאָזאָפיע האָבן אויס־געדריקט אַ פּאָזיטיוון נייעם געדאַנק, וועלכער האָט אָנגעוויזן דעם ריכטיקן וועג, ווי ס׳וועט זיין בעסער צו פאַרשטיין די נאַטור און מענש מיט דער הילף פון פילאָזאָפיע און אמונה געבונדן צוזאַמען. דער סוף איז געווען, אַז ביידע צדדים האָבן געמאַכט שלום און זענען געקומען צו אַ פאַרשטענ־דעניש, וועלכע האָט דאַן באַשאַפן די „פילוסופיה הדתית״.

אויך אויף דעם זעלבן שטייגער האָט זיך אַנטוויקלט די „חסידות״־באַוועגונג אין דער נייער צייט. באַלד פון אָנהויב האָט זי אויסגעדריקט אַ פּאָזיטיווע נייע שיטה, ד. ה. אַז דער איד, כדי צו דינען גאָט ווי געהעריק, מוז באַזיצן דעם העכסטן גייסטיקן עקסטאַז פון פרייד. די לומדים אָבער, האָבן געזען אין חסידות אַ געפאַר פאַר דעם יהדות, אויב זי וועט זיך באַגרינדן נאָר אויף „עבודה״ און וועט פאַרנאַכלעסיקן די תורה, וועלכע איז דער גאַנצער יסוד פון דעם אידישן לעבן. און ווייל ביידע סעקטעס האָבן אויסגעדריקט פּאָזיטיווע שיטות און אידייען, האָבן זיי, מיט דער צייט, זיך געקענט איינפאַרשטיין, פאַראייניקט ווערן, און איצט געפינען מיר שוין אומעטום חסידים־לומדים, אָדער לומדים־חסידים, ושלום על ישראל!

מיט דער סעקטע „קראים״ האָט גאָר אַנדערש פּאַסירט, און די גע־שיכטע גיט אונז אַן אַנדער בילד פון דעם צוזאַמענשטויס פון אידייען און שיטות. די קאַראַאימער האָבן לכתחילה גענומען אַ נעגאַטיווע שטעלונג צו „תורה שבעל פה״, זיי האָבן לחלוטין אָפּגעלייקנט די וויכטיקייט און נויטווענדיקייט פון די לערער פון „תלמוד״ מיט די ישיבות. זיי פון

זייער זייט האָבן נישט פאַרגעלייגט קיין פּאָזיטיווע נייע שיטה פאַר דעם יהדות אנשטאט דעם תלמוד, נאָר געבליבן אַ נעגאַטיווע גרופּע אידן. אין דער ערשטער צייט פון זייער אַרויסטרעטן, האָבן די קאַראַאימער נאָך געצייגט סימנים פון אַ אידישן לעבן, אָבער מיט דער צייט האָבן זיי זיך אָפּגעזונדערט פון כלל ישראל און זענען געבליבן ווי אַן אָפּגעשטאָרבענער אבר ביז צו היינטיקן טאָג.

עס איז אמת, אַז אַזאַ דערשיינונג ווי די „קראים״, וועלכע האָבן גע־וואָלט זיך האַלטן נאָר אויף דעם עקסטרעם נעגאַטיוון באַזיס, איז זייער זעלטן. די נאַטור פון מענשן איז על פּי רוב גענייגט אַנצונעמען דעם „מיטלוועג״. אין פאַל זיי צייגן אַ נעגאַטיווע טענעדענץ צו דער אַלטער אָרדענונג, זענען זיי נאָך אַלץ צוגעבונדן צום לעצטן, ביז וואַנען זיי ברענ־גען אַרויס אַ נייעם פּאָזיטיוון געדאַנק און אַפּטמאָל ווערט אַנטוויקלט ביי זיי דורך דעם אַ דריטע שיטה, וואָס דינט אַלס מיטל פּונקט צווישן די „אַלטע״ און „נייע״.

אַזאַ באַוועגונג, באַמערקן מיר, גייט אָן ביי אונז אידן פאַר די לעצטע הונדערט יאָר. נאָך פאַר דער השכלה פּעריאָדע איז אָנגעגאַנגען צווישן די וועסטלעכע אידן, אַ באַוועגונג פון אַ נעגאַטיווער שטעלונג צום אַלטן יהדות, אָבער זייער רואיק און לאַנגזאַם. דערנאָך קומען די טרעגער פון דער אייראָפּעישער וויסנשאַפט און בילדונג פון מענדלסאָנס חדר, מיט אַ פּאָזיטיווער שיטה און פּראָגראַם. די נעגאַטיווע לייט פון פריער האָבן זיך באַלד פאַראייניקט מיט זיי און געבילדעט איין „פאַרבאַנד״.

דער פאַרבאַנד, ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעצייגט, אנשטאט בויען עטוואָס ממשותדיקעס פאַר דער פאַרשטאַרקונג פון יהדות, האָבן זיי מיט זייער פּראָגראַם אָנגעהויבן צו ברעכן די פעסטונג פון דער גאַנצער אידיי־שער שאַפונג.

נאָכדעם האָבן זיי זיך אַרומגעזען, אַז זייער שיטה ווערט אויסערלעך נעגאַטיוו. זי ברעכט ניט נאָר די אַלטע אָבערגלויבערישע, נאַרישע מנהגים, נאָר זי רירט אָן די עצם עקזיסטענץ פון אַ פאַראייניקטן אידישן פאָלק. איבערצייגנדיק זיך, אַז זיי זענען פאַרגאַנגען שוין אַביסל צו ווייט, האָבן זיי זיך גענומען ראַטעווען מיט נייע וועגן און מיטלען. דאָס איז געשען אין די צייטן פון בויען זייער פּראַכטפולע סינאַגאָגן און טעמפּלען, די שאַפונג פון דער אידישער וויסנשאַפט, „חכמת ישראל״, אין אַן אינטע־

רעסאָנטן און באַלערנדן סיסטעמאַטישן אַרויסגעבן פון אידישע ביכער מיט אַ הויכער ליטעראַטור. אָבער מיט זייער גאַנצער שטרעבונג צו אַנטוויקלען די אידישע גייסטיקע אוצרות און אויפוועקן אַ ליבשאַפט צום אידישן פאָלק, האָט זיך צום סוף דעם גאַנצן פאַרזוך ניט איינגעגעבן צו שאַפן אַ „נאַציאָנאַלע פּאָזיטיווע אָרדענונג" און דורך דעם האָט זיך אַלץ געענדיקט אָן פּאָזיטיווע רעזולטאַטן.

אַזאַ באַוועגונג פון דעם זעלבן כאַראַקטער איז פאָרגעקומען צווישן די אידן אין צפון־מזרח איירָאָפּע. דערהויפּט אין רוסלאַנד־פּוילן. דאָרטן איז אויך פאָרגעקומען דער קאַמף פון אַ „ניי און אַלט", אַ ראַדיקאַלע רעוואָלוציאָנערע אָפּשאַצונג פון אונזער גייסטיקער שאַפונג, די שטרעבונג פון אויסגלייכן די נאַציאָנאַלע אידייען מיט דער מאָדערנער קולטור. אָבער יעדער געדאַנק האָט געצייגט אַ פּאָזיטיווע נייגונג און דורך דעם האָט דאָס לעבן אַרויסגעבראַכט אַ שיטה פון מיטלוועג, וועלכע האָט געבילדעט אַ פאַראייניקטע קערפּערשאַפט, באַקליידט אין אַ נייעם געשטאַלט, די באַוועגונג פון „לארץ אבותינו".

1890—1895

דאָס אויפלעבן פון א פאלקאמען אידיש־נאציאָנאלן לעבן

„מוקדם ומאוחר בחיים"

„עבר ועתיד"

„חקוי והתבוללות"

„שתי רשויות"

די העברייאישע פראגע

„מוקדם ומאוחר בחיים"

אין זיין אידישן וועלט אנבליק, וועלכן ער האָט שטענדיק באַטאָנט, טראַכטנדיק פון אַ נייעם, צוקונפטיקן נאַציאָנאַלן אידישן לעבן, איז ער אָבער תמיד געשטאַנען אויף דעם שטאַנדפונקט פון דעם טראַדיציאָנעלן אידנטום, וועלכער מוז אַרויסגערופן ווערן פון לעבן און שטימען מיט דער צייט פאַר אַ בעסערן טאָג. אין זיין מאמר „מוקדם ומאוחר בחיים", ד. ה. „פריצייטיק און פאַרשפּעטיקט אין לעבן", דריקט ער זיך אויס מיט אַ ברייטער דערקלערונג און צייגט אָן, ווי דער אַלטער נאַציאָנאַלער געדאַנק ביי אידן פון אַמאָל קומט צוריק צו אונז לויט דער נאַטירלעכער אַנטוויקלונג פונם לעבן און דער צייט.

ער זאָגט: „אין יעדן דור קענען מיר באַמערקן די געוויינטלעכע דערשיינונג פון אידייען, אמונות און אפילו געזעצן, וואָס האָבן גאָר נישט קיין שייכות מיטן גאַנג פון דעם לעבן פון דער איצטיקער צייט. זיי זענען אין באַזיץ פון נאָר איינצלנע אידעאַלע מענשן, אָבער צום לעבן קענען זיי נאָך נישט צוגעפּאַסט ווערן.

אידייען און געדאַנקען דערשיינען אָפט אין לעבן, וועלכע זענען „פרי־צייטיק". זיי ווערן געבאָרן אין די מוחות פון איינצלנע פּערזאָנען, מענשן פון קולטור און גייסט, וואָס שטייען העכער פון די מאַסן. זיי געלינגט, אַמאָל, צו איבערצייגן אַ קליינע צאָל נאָכפאָלגער, וועלכע זענען איינ־שטימיק מיט זייערע געדאַנקען. אָבער דער דור אין אַלגעמיין איז נאָך נישט פיאיק דאָס צו באַנעמען און די צייט איז נאָך „צו פרי" אַריינצו־ברענגען עס אין לעבן.

דאָס זעלבע איז אויך וועגן די געדאַנקען פון דעם אַלטמאָדישן כאַ־ראַקטער, וועלכע זענען געקומען בירושה פון דורות אין דער פאַרגאַנ־גענהייט און האָבן קיין באַדייטונג אין אונזער נייער צייט פון לעבן. אוי־בערפלעכלעך דוכט זיך אַמאָל, אַז זיי צייגן נאָך אַ סימן פון ווירקונג,

אָבער באמת זענען זיי אָן באַוועגונג און אָן לעבן. זיי שטעלן פאַר בטלנות און אַלטקייט. זיי זענען „פאַרשפּעטיקט”.

נאָר כל זמן עס צייגט זיך נאָך אַ פונק פון לעבן איןביידע ריכטונ־גען, איז די האָפענונג פאַר זיי גרויס, אַז דער „פאַרשפּעטיקטער” זאָל מיט דער צייט נאָך פאַרנעמען זיין אָרט אין לעבן. און אויך דער „פריי־צייטיקער” זאָל דורכברעכן זיין וועג זיגרייך אין דער וועלט. דאַרום איז נישט קיין וואונדער, וואָס די טרעגער פון די אידייען ווערן נישט פאַר־צווייפלט און זעצן פאָר זייער אַרבעט מיט געדולד און האָפענונג אויף אַ בעסערער, גינסטיקערער צייט.

פאַר אַביישפּיל פון אַ פריצייטיקן געדאַנק קען דינען די אידייע „איינ־הייט פון גאָט” ביי אידן אין דער פעריאָדע פון שופטים, מלכים ביז צום גלות בבל.

לויט די אויספירונגען פון היסטאָריקער, שטאַמט דעם מענשנס גלויבן אין גאָט, ניט פון זיין אַריינטראַכטן זיך אין דער שיינער נאַטור מיט אירע וואונדער און איר באַשאַפער, נאָר פון זיין שטענדיקן פחד און שרעק פאַר די אומגליקן, וואָס ער האָט געזען מיט זיין קומען אויף דער וועלט. דער פּרימיטיווער מענש פון די אַלטע צייטן, וועלכער האָט געמוזט שטענדיק וואַנדערן אויף דער ערד אין זוכעניש נאָך שפּייז, ניט זייענדיק באַשיצט קעגן די שלעכטע עלעמענטן פון דער נאַטור: רעגן, קעלט, חיות רעות און אַז. וו., האָט געהאַט נאָר איין וואונטש פאַר זיך: די מעגלעכקייט צו עקזיסטירן. ער האָט געזען אין דער נאַטור נאָר צוויי זאַכן: גוט און שלעכט. פון דאָס גוטע האָט ער שטענדיק געשטרעבט אַרויסצוציען אַלץ, וואָס איז ניצלעך פאַר אים, און פון דאָס שלעכטע האָט ער געטראַכט ווי אַזוי זיך צו באַשיצן. אָט דער צושטאַנד האָט אים שטענדיק פאַרפאָלגט, געטריבט זיין רו און האָט, ניט ווילנדיק, באַשאַפן אין זיין פאַנטאַזיע דעם געדאַנק, אַז יעדע נאַטירלעכע דערשיינונג האָט איר אויבערהערשער, און אַזוי האָבן זיך אַנטוויקלט ביי אים פיל גוטע און שלעכטע געטער.

דער פּרימיטיווער מענש האָט אויך געליטן זייער פיל פון זיין חבר, דעם מענטש. די מענטשן זענען געווען צעטיילט אין פאַמיליעס אָדער שבטים, און יעדער פון זיי האָט געלעבט זיין אייגן אינדיווידועל לעבן און זיי האָבן שטענדיק געפירט מלחמות צווישן זיך, זוכנדיק צו פאַרניכטן איינער דעם

צווייטן. אַט די שרעק פון איין שבט פאַר דעם צווייטן האָט ווידער באַ־שאַפן ביי אים אַ געדאַנק פון שבטים געטער. און אין אַן עת צרה האָט דער מענש געזוכט שוץ און הילף ביי זיין שבט־גאָט קעגן דעם פיינדלעכן שבט, און נישט ביי דעם גאָט פון דער נאַטור, ווייל דער גאָט איז דאָך דער שותפותדיקער גאָט פאַר אַלעמען.

נאָכדעם, מיט דער אַנטוויקלונג פון דער מענשהייט, און שבטים מיט משפחות האָבן זיך איבערפאַרמירט אין פעלקער, איז דער באַגריף פון שבטים־געטער פאַרביטן געוואָרן אויף נאַציאָנאַלע געטער. יעדע נאַציע אָדער פאָלק איז געפירט געוואָרן פון זיין גאָט אין מלחמה, זיך נוקם צו זיין אין זיינע שונאים און ווערן באַשיצט אין די רואיקע צייטן.

דער געדאַנק פון דאָפּעלטע געטעריי, אין וועלכע דער מענש האָט דאַן געגלויבט, איז געווען נישט אַ טעות פון אַ פאַלשער רעכענונג, נאָר אַ רעזולטאַט פון זיינע אומשטענדן און נויטווענדיקייט פון זיין אינערלעכן געפיל, וואָס זיין לעבן האָט אַרויסגעבראַכט אין די ערשטע יאָרן פון זיין עקזיסטענץ. די אָרט און ווייזע פון זיין לעבנס־גאַנג האָט אים געמאַכט גלויבן אין נאַטירלעכע געטער, וועלכע העלפן אים אין זיין קאַמף מיט דער נאַטור, און אין אַ נאַציאָנאַלן גאָט, וועלכער באַשיצט אים קעגן אַנ־דערע פעלקער.

דערפאַר ווען עס האָט זיך פאַרשפּרייט דער געדאַנק פון „איינהייט פון גאָט" צווישן די אידן, איז ער געווען נאָך, באַטירלעך, אַ „פּריצייטיקער געדאַנק". נאָר יחידי סגולה, די אויסגעקליבענע פון פאָלק, זענען געווען אימשטאַנד צו באַגרייפן דאָס און פאַרשטיין גרינדלעך טיף אין זייער האַרץ, אַזאַ געדאַנק. אָבער דער „המון", נאָכדעם אפילו ווי זיי האָבן פיל מאָל אויסגעהערט די רייד פון די נביאים, האָבן דאָס פאַרשטאַנען נאָר אויבערפלעכלעך. זיי זענען געווען ווייט פון אַזוינע הויכע געדאַנקען און געפילן, אַז זיי זאָלן אימשטאַנד זיין צו פאַרבינדן אַזאַ גייסט מיט דעם לעבן.

דער מחבר פון ספר „שופטים" באַקלאָגט זיך אויף זיין דור, ווייל אין דער צייט פון אַ צרה ווענדן זיי זיך צום גאָט פון ישראל, נאָר ווען גאָט האָט זיי שוין אויסגעהאָלפן פון די שונאים, פאַרלאָזן זיי אים און גייען ווידער דינען פרעמדע געטער. אָבער פון היסטאָרישן שטאַנדפונקט פאַר־שטייען מיר, אַז אונזערע עלטערן פון יענע צייטן זענען ניט געווען אַזוי לייכטזיניק אין זייער בייטן געטער, ווי די נביאים באַשולדיקן זיי. דער

גלויבן אין דאָפּל־געטעריי איז בײַ אַלעמען אַ נאַטירלעכע איבערצייגונג פון „אמונה" און די אידן האָבן ניט געקאָנט זיין קיין אויסנאַם. זיי האָבן ערלעך געגלויבט, און האָבן זיך געווענדט צום גאָט פון זייערע עלטערן, דעם גאָט פון פאָלק, אין דער צייט פון אַ נאַציאָנאַלער קאַטאַסטראָפע. ווען די געפאַר איז אַריבער, און טעגלעכע זאָרגן האָבן גענומען זייער פּלאַץ בײַ יעדן איינעם באַזונדער, האָבן זיי זיך דאַן געקערט צום גאָט פון נאַטור, וואָס זאָרגט פאַר זיי אַלע טעג.

נאָך דעם ערשטן חורבן, ווען דאָס פאָלק האָט פאַרבראַכט זיין לעבן אין גלות בבל, האָט די גאַנצע פּסיכאָלאָגיע פון דעם אידישן פאָלק גענו־מען גאָר אַן אַנדער ווענדונג אין שייכות צו אמונה און גאָט־באַגריפן. די אַלגעמיינע צרות און דער נאַציאָנאַלער אומגליק, וואָס האָט אים געטראָפן האָבן אין אים פאַרשטאַרקט זיין נאַציאָנאַלן גייסט און געפיל. זיינע פער־זענלעכע דאגות זענען געוואָרן אומבאַדייטנד אַנטקעגן דער הויפּט נאַצי־אָנאַלער דאגה, פון וועלכער ער האָט מאָראַליש זייער געליטן. דער גאַנצער געטלעכער געדאַנק האָט זיך דורך דעם אויסקריסטאַליזירט בײַ אים. דער גלויבן אין דעם נאַציאָנאַלן גאָט פון פאָלק האָט זיך זייער געשטאַרקט און האָט געלייגט אויף אים זיינע גרויסע האָפענונגען, אַז ער אַליין וועט זיין דער איינציקער אויסלייזער און רעטער. די אַרבעט פון די אַמאָליקע נביאים האָט איצט געבראַכט די פּרוכט אין דער ריכטיקער צייט און די שטימע פון נביא האָט זיך געלאָזט הערן אין גלות: „אנכי אל ואין עוד אלהים". די שטימע, וועלכע האָט זיך איצט גוט צוגעפּאַסט צום גייסט פון נאַציאָן און זיינע שטרעבונגען. זי האָט אַריינגעדרונגען טיף אין זיין האַרצן און דער געדאַנק: „איינהייט פון גאָט" איז געוואָרן דער הויפּט־פאַקטאָר אין זיין ווייטערדיקן לעבן, שטימענדיק מיט זיינע וואונשן און נאַציאָנאַלע האָפענונגען.

מיט אַ סך דורות שפּעטער באַגעגענען מיר אַ „פּאַרשפּעקטיקטן געדאַנק" אין דער זעלבער נאַציאָנאַלער האָפענונג, צום ביישפּיל: דער „שיבת ציון" געדאַנק.

דער גרויסער רעליגיעזער געדאַנק, וועלכער האָט אַזוי אויפגעלעבט בײַם פאָלק נאָכן ערשטן חורבן און וועלכער איז געווען דייטלעך געבויט אויף גאָר גרויסע נאַציאָנאַלע האָפענונגען, האָט זיך שפּעטער פיל שטאַר־קער אַנטוויקלט אין די צייטן פון בית שני. און דער געדאַנק האָט אַ סך

מער אַריבערגעשטיגן דעם נאַציאָנאַלן געדאַנק, וואָס איז לכתחילה געווען דער הויפּט־קוואַל פאַר דעם פאָלקס לעבן. דאָס פאָלק האָט ניט געפאָדערט צופיל, נאָר די מעגלעכקייט צו דינען גאָט אין פרידן, צו טאָן דעם „רצון אבינו שבשמים" מיט זיין גאַנצער נשמה, „אפילו נוטל את נפשו", און זיין לעבן איז געווען „שלא על מנת לקבל פרס".

ווייטער אין זיין לאַנגן גלות, נאָך דעם צווייטן חורבן, האָט דאָס פאָלק דעריבער אָם מערסטן געפילט ניט דעם חורבן פון לאַנד און דעם נאַציאָנאַלן לעבן, נאָר דעם „חורבן הבית", דעם פאַרלוסט פון אַ רעליגיעזן צענטער פאַר „תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם". אָבער באַלד האָט ער דעם חסרון צורעכט געמאַכט מיט אַנדערע גייסטיקע פונקציעס. דער בית הכנסת האָט פאַרנומען דעם פּלאַץ פון דעם בית המקדש, ירושלים של מעלה קעגן ירושלים של מטה, אָדער „תלמוד תורה כנגד כולם" — מיט אַזעלכע כלי־זין איז דאָס פאָלק דורכגעגאַנגען זיין שווערן לאַנגן גלות־וועג. געלערנט תורה און פיל מער געדאַוונט. ער האָט אפילו יאָ דערמאָנט אין זיינע תפילות דעם „והשיבנו לציון" און האָט ניט פאַרגעסן די נאַציאָנאַלע האָפענונג — אָבער די נאַציאָנאַלע האָפענונג איז נישט געווען געענוג שטאַרק און טיף איינגעוואָרצלט אין אים, אַז זי זאָל קענען אַרויסברענגען נאָכאַמאָל אַ זרובבל, עזרא און נחמיה. זי איז געווען די האָפענונג, וועלכע ברענגט נאָר טרייסט און מאַכט גרינגער דאָס האַרץ, שוואַכט אָפּ זיינע קרעפטן און באַנוגנט זיך מיט זיסע חלומות אַליין. פאַרלירנדיק זיינע קרעפטן פאַר בויענדער אַרבעט, האָט זיין גייסט פון לאומיות מיט דער צייט געגומען ווערן אַלץ שוואַכער, פאַרעלטערט, ביז וואַנען ער האָט געקראָגן דאָס געשטאַלט פון אַן אַלטמאָדישן „פאַרשפּעטיקטן געדאַנק".

ביז היינט וואָלט קיינער ניט געגלויבט דאָס, וואָס עס קומט פאָר איצט. דער אַלטער נאַציאָנאַלער גייסט פון פאָלק קומט צוריק צום לעבן. ער שטרעבט נאָכאַמאָל צו זיין אַלטער, שטאַרקער, נאַטירלעכער און געזונטער פּאָזיציע אין דער וועלט, ווי מיט טויזנטער יאָרן פריער. דער אַלטמאָדישער טראַדיציאָנעלער געדאַנק ווערט באַקליידט פון דעם אַלטן גייסט מיט זיין ריכטיקער געשטאַלט.

און מיר, די וועלכע זעען די „חבת ציון" אין איר יונגער, לעבעדיקער פאַרמירונג, פול מיט האָפענונג פאַר דער צוקונפט, טאָרן נישט פאַרגעסן

דעם אַלטן גייסט פון פאַרצייטן, וועלכע אונזערע עלטערן האָבן פאַרבאָרגן טיף אין אונזער האַרצן, דעם גייסט, וועלכער שאַפט איצט פאַר אונז אַ לעבעדיקע צוקונפט״.

„עבר ועתיד״

אין די פאַרבייגייענדע יאָרן זענען אָנגעקומען די טומעלדיקע טעג פון דער אַרגענטינע באַוועגונג. באַראָן הירש איז אַרויסגעקומען מיט זיין באַוואוסטן פּראָיעקט פון באַזעצן אידן אויף אַ גרויסער טעריטאָריע פאַר ערד־אַרבעט אין אַרגענטינע. די סומע געלט, צענדליקער מיליאָנען, וואָס ער האָט געשענקט פאַר דער אונטערנעמונג, האָט איבערראַשט די וועלט. די מאַסן זענען זייער באַגייסטערט געוואָרן, פלענער פאַר דער צוקונפט פון די אידן האָבן זיך אַרויסגעוויזן צו זיין גלענצנד. אַ גרויסער טייל פון די אידישע שרייבער און צום גרעסטן טייל די פרעסע האָבן זיך געשטעלט אויף דער זייט פון יענער באַוועגונג. מע האָט אָנגעהויבן גלויבן, אַז אַר־געַנטינע וועט לייזן די אידישע עקאָנאָמישע פראַגע. אַנדערע זענען געגאַנ־גען נאָך ווייטער, דענקענדיק אַז אַ נייע אידישע קולטור וועט מעגלעך אַנטוויקלט ווערן אין דער נייער טעריטאָריע. די טרעגער פון דער נאַצי־אָנאַלער באַוועגונג און איבערהויפּט די חובבי־ציון, האָבן זיך שטאַרק גע־שטעלט קעגן דעם גאַנצן פראָיעקט. זיי האָבן געזען אין דעם אַ גרויסע געפאַר פאַר דער אידישער נאַציאָנאַלער עקזיסטענץ און פאַר דער צוקונפט פון פאָלק.

אחד העם איז געווען, נאַטירלעך, דער הויפּט־קעגנער. ער האָט זייער פיל געשריבן וועגן דעם. מיר וועלן דאָ איבערגעבן דעם תמצית פון צוויי מאמרים, וועלכע זענען דאָן דערשינען אין „פרדס״. ער פירט ניט קיין פּאָלעמיק, נאָר אַנטוויקלט זייער רואיק, לאָגיש און פון היסטאָרישן אנבליק, אַ געדאַנק, אונטער וועלכע אומשטענדן די צוקונפט פון אידישן פאָלק קען האָבן אַ קיום.

אין דעם מאמר „עבר ועתיד״, אָדער „פאַרגאַנגענהייט און צוקונפט״, אַנאַליזירט ער זיין אָריגינעלן געדאַנק אין וואָס ס׳באַשטייט דער נצח ישראל, די נאַציאָנאַלע אייביקייט פון דעם אידישן פאָלק, און ווייזט אָן

ווי אַזוי בלויז דער ע ב ר מיטן ע ת י ד צוזאַמען קענען פאַרזיכערן זיין עקזיסטענץ.

ער דערקלערט, אַז לויט דער מאָדערנער פילאָזאָפישער טעאָריע באַשטייט דער „איך״ פון דעם מענטשן ניט אין זיין קערפּערלעכן שטאַנד, ווייל אָט דער שטאַנד האַלט זיך אין איין בייטן מיט זיין וואוקס. דער „איך״ איז דער אויסדרוק פון זיין אינערלעכן גייסט, וואָס איז פאַרבונדן דורך אַ פאַרבאָרגענעם אופן פון זכרונות פון דער „פאַרגאַנגענהייט״ מיט דעם ווילן און האָפענונג פאַר דער „צוקונפט״. „עבר ועתיד״,ביידע צוזאַמען, שטעלן אויף זיין „איך״ אַלס אַ „פאַלקאָמענע באַשעפעניש״.

דאַן קומען דריי פעריאָדן אין זיין גייסטיקן צושטאַנד: קינדהייט, וואָס האָט ניט קיין עבר, נאָר לעבט מיט דער פאַנטאַזיע פון דער צוקונפט אַליין; יוגנט, וואָס האָט שוין גענוג זכרונות פון דער פאַרגאַנגענהייט און ער קאָן שוין פאַרבינדן זיין „איך״ מיט האָפענונגען אין דער צוקונפט; די דריטע איז די „זקנה״, וואָס זיין „איך״ לעבט נאָר מיטן „עבר״, וואָס דער־ווייטערט אים פונם „עתיד״ און דאַן זאָגט ער: „הכל הבל״.

אַ פאָלק, פונקט ווי אַן אינדיווידועלער מענטש, לעבט איבער אַזעלכע דריי פעריאָדן אין באַגריף פון זיין „איך״ מיט דער פאַרבינדונג פון „עבר און עתיד״. אין דער ערשטער צייט, אין זיין, אַזוי צו זאָגן, קינדערשער אַנטוויקלונג, איז ער פול מיט געזאַנג. זיין גייסטיקע פאַנטאַזיע אַרבעט שנעל, מיט פיל האָפענונג אויף דער צוקונפט, אָן דעם פּראַקטישן פאַר־שטאַנד פון דער פאַרגאַנגענהייט. נאָכדעם קומט די צייט פון דענקען און פאַרשטענדעניש, געבויט אויפן עבר מיט גענוג זכרונות פון דורכלעבונג און פאַרשיידענע געשעענישן. די „פאַרגאַנגענהייט׳ גיט דעם פאָלק אַ קלאָר בילד וועגן זיין לעבן און ער איז דאַן אימשטאַנד אויסצונוצן זיין איבערלעבונג פון „עבר״, אום צו פאַרבינדן עס מיטן „עתיד״ און מאַכן זיין „איך״ פאָלקאָם גליקלעך. ווען, אָבער, אַ פאָלק, צו דער דריטער פעריאָדע, פאַנגט אָן צייגן סימנים פון אַלטקייט, זיינע קרעפטן ווערן שוואַכער, באַנוצנדיק זיין גייסטיקע ענערגיע צו טראַכטן נאָר פון זיין פאַרגאַנגענהייט אַליין, דאַן שטאַרבט ער. פאַרלירנדיק די מעגלעכקייט פון דענקען וועגן זיין צוקונפט, מוז ער אויפגעבן זיין עקזיסטענץ.

אַזאַ פאַל איז געשען מיט די גריכן. זייער אונטערגאַנג האָט זיך גראָדע אָנגעהויבן מיט זייער „גאָלדענער פעריאָדע״. די צייט אין וועלכער זיי

האָבן זיך אָממערסטן באַשעפטיקט מיט אַרכיאָלאָגישער וויסנשאַפט, זאַמלונגען פון אַלטע ביכער און מאַנוסקריפטן, קריטיק און פירושים אויף אַנטיקן אָן אַ צאָל, ביז וואַנען זיי האָבן דערגרייכט צו „חכמת שלמה", אָנגעהויבן זאָגן „הבל הבלים", געקומען צו דער שטופּע פון שטילשטאַנד, פאַרלאָרן דעם „איך" און דערנאָכדעם אינגאַנצן פאַרשוואונדן פון דער וועלט־סצענע.

אָבער ביי די מערסטע פעלקער, נישט קוקנדיק אויף זייער אַלטקייט, איז דער געפיל פון זייער „איך" נאָך אַלץ פאַרשטאַרקט טיף אין זייער אינערלעכן לעבן. זיי זוכן, חלומען און שטרעבן נאָך אַ צוקונפט. וואַרטן אויף אַ געלעגנהייט ווי צו פאַרוואַנדלען די שיינע אילוזיעס אויף לעבעדיקע טאַטן און פאַרבינדן דעם עתיד מיט דעם עבר פאַר אַ גליקלעכן נאַציאָנאַלן לעבן.

ביי אונז אידן איז אויך פאַרגעקומען אַן ענלעכע דערשיינונג. לויט די היסטאָרישע דערציילונגען אין תנ"ך, אין די צייטן פון גלות בבל, ווערט דאָס אידישע פאָלק פאַרגעשטעלט אַלס אַ זקן אָן קרעפטן. אין גרויס פאַרצווייפלונג באַקלאָגט זיך עם ישראל: „יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו", די ביינער אויסגעטריקנט, די האָפענונג פאַרלאָרן. דאַן קומען צוויי שטאַרקע קרעפטן צו זיין הילף און ווילן ראַטעווען זיין נאַציאָנאַלן „איך". די חכמים, די געלערטע זיינע רעדן צו אים וועגן זיין גרויסקייט, חכמה און שאַפונג פון דער פאַרגאַנגענהייט. צי זיי וואָלטן דערגרייכט, מיט דעם מיטל אַליין, זייער ציל, איז אַ גרויסער ספק. אָבער צום גליק האָט דאָס פאָלק נישט געזוכט די לייזונג פון זיין עקזיסטענץ נאָר אין „חכמה" אַליין, נאָר ער האָט זיך גוט צוגעהערט צו דער „נבואה". די נביאים האָבן אים דערציילט פון דער גרויסער ליכטיקער צוקונפט, און אין די האָפענונגען פון „עתיד" האָט ער געפונען די רעטונג פון זיין גאַנצן „איך". זיין גלויבן איז געוואָרן שטאַרק, אַז דער לעבעדיקער „עתיד" וועט מאַכן זיין ‚אני" פאַלקאָם.

עס איז אמת, אַז די נביאות דאַן זענען געווען געצילט אויף אַ נאָענטער צוקונפט און דאָך, מיט דער אויפבויאונג פון בית־שני, זענען די הבטחות ניט אַזוי שנעל געקומען, און ממילא איז דער „עתיד" נדחה געוואָרן פון דור צו דור. נאָכהער קומט דער צווייטער חורבן און מיט

אים דער לאַנגער גלות מיט די רדיפות און צרות, וועלכע האָבן אים אָפטמאָל געבראַכט צום גרעסטן צווייפל. אָבער פאַר דער גאַנצער צייט האָט דער „עתיד" קיינמאָל נישט אויפגעהערט צו זיין דער הויפט און בכבודיקער טייל פון זיין נאַציאָנאַלן „איך". די געלערטע אין דער לעצ־טער צייט, אין וועלכער די לאַגע פונם פאָלק האָט זיך אַביסל פאַרבע־סערט און די אידן האָבן גענאָסן פיל פריווילעגיעס צוגלייך מיט זייערע שכנים, האָבן זיי געפּרעדיקט צום פאָלק די שיינע „פאַרגאַנגענהייט". אנשטאָט צו וועקן אין אים די געפילן פון האָפענונג, צו שטאַרקן זיינע כוחות פאַר בויענדער אַרבעט פאַר זיין „עתיד", האָבן זיי זיך באַמיט מיט אַלע קרעפטן, אַז ער זאָל פאַרגעסן זיין זיסן חלום און זיי האָבן נאָר באַ־טאָנט זיין שיינעם אַריסטאָקראַטישן לעבן פון אַמאָל. דאָס פאָלק אָבער האָט אינערלעך נישט געפילט אַזויפיל צו ליידן שטענדיק צוליב די פאַר־גאַנגענע דעראינערונגען, דעריבער האָט די לערע פון „עבר" פיל גערייסטערט צו קריסטאַליזירן די רייד פון די נביאים פאַר זיין „עתיד" און פון ביידע צוזאַמען האָט זיך אַנטוויקלט און פאַרשפּרייט דער נאַציאָ־נאַלער „איך" פאַר זיין צוקונפטיקן גליק.

ערגער איז די נייע סעקטע צווישן אונז, וואָס דעקנט צו ברענגען די גאולת ישראל נאָר מיט אַן „עתיד", אָן אַן „עבר". זי דענקט, אַז ס'איז מעגלעך פאַר אַ פאָלק צו פאַרגעסן אַ היסטאָריע פון טויזנטער יאָרן, און אָנהויבן אַלץ פון דאָס ניי, ווי אַ פריש־געבאָרן קינד: אַ ניי נאַ־ציאָנאַל לאַנד מיט נייע נאַציאָנאַלע שטרעבונגען פון אַ נייעם לעבן. אָט די לייט פאַרגעסן, אַז נאָר דער נאַציאָנאַלער היסטאָרישער „איך" לעבט אין אַ פאָלק און נאָר „ער" מיט זיינע דעראינערונגען און האָפענונגען וויל און קען לעבן. און אויב „ער" וואָלט געקענט ווערן „אַנדערש", וואָלט ער שוין לאַנג געפונען פאַרשיידענע אַנדערע וועגן.

עס איז ריכטיק, אַז יעדער איינצלנער און באַזונדערער „איך" פון די אידן אין פאַל פון אַן אומגליק, קען באַשטימט זוכן שוץ און אַ מקום־מנוחה וואו ער וועט עס געפינען. און מיט דעם אופן קענען זיך צענד־ליקע טויזנדע און מעגלעך אַ גרויסער טייל פון די אידן, זיך ראַטעווען צייטווייליק. אָבער דאָס איז נישט צו פאַרגלייכן מיט דעם נאַציאָנאַלן „איך", דעם „נצח ישראל", וועמעס וועג עס איז אויסגעטראָטן פון זיך גופא מיט דעם פונדאַמענט פון „עבר" און דעם בנין אין „עתיד".

„חקוי והתבוללות"

אין דעם אַנדערן מאמר זיינעם, „חקוי והתבוללות", אָדער „נאָכמאַכונג און אַסימילאַציע", פירט ער דורך דעם געדאַנק, אַז מיר אידן דאַרפן קיינמאָל נישט מורא האָבן פאַר אַסימילאַציע לויט די היסטאָרישע באַווייזן, וועלכע ציי̆גן אונז, אַז דער כאַראַקטער פון דעם אידישן פאָלק איז, נישט בטל צו ווערן פון דעם שטאַרקערן, נאָר שטענדיק צו געניסן פון זיינע שכנים און דערמיט זיך אַליין פאַרשטאַרקן, כדי אָנצוהאַלטן זיין עקזיסטענץ. דאָס איינציקע, וואָס מיר מוזן זיין פאָרזיכטיק און אויפפּאַסן אויף דעם גאַנג פון אונזער לעבן, איז די „אחדות" און דאָס גאַנצקייט פונם פאָלק.

זייער אָפט, זאָגט ער ווייטער, טאַדלען מיר די געוואוינהייט פון מענשן נאָכצוטאָן איינער דעם צווייטן, אָבער אין דער אמתן, לויט דער איבערצייגטער מיינונג פון היסטאָריקער, איז די מדה „נאָכמאַכונג" דער פונדאַמענט פון דער גאַנצער היסטאָרישער אַנטוויקלונג פון דער מענשהייט. ווען מענשן, סיי אַלס איינצלנע, גרופּען אָדער פעלקער, וואָלטן זיך באַגרעניצט אין זייערע טאָטן און געדאַנקען, אין פאַרלויף פון זייער אַנטוויקלונג, נאָר אויף אייגענע איבערלעבכע געפילן און וואָלטן נישט לערנען איינער פונם צווייטן, דאַן וואָלט די גאַנצע מענשלעכע ציוויליזאַציע, מיט דער צייט, געבליבן שטיין אויף איין פּלאַץ און זייער שאַפונג וואָלט פאַרגליווערט און פאַרניכטעט געוואָרן.

עס איז ריכטיק, אַז דאָס נאָכמאַכן קען נאָר דאַן האָבן דערפאָלג און ברענגען די געווינשטע פּרוכט, ווען עס ווערט געטאָן אויף דעם אופן פון נישט אונטערגעבן זיך צום צווייטן אינגאַנצן און אַליין בטל ווערן. אַזאַ אַקציע איז דער נאָענטסטער שריט צו אַסימילאַציע און אַליין פאַרשווינדן ווערן פון דער סצענע. די נאָכמאַכונג מוז גיין אין דער ליניע פון צופּאַסן זיין אייגנשאַפט מיט דעם צווייטנס שאַפונג, וועלכע זאָל דורך דעם אַרויסברענגען אַ גאַנץ נייע זאַך פאַר זיין אייגענעם נוצן. ד. ה., נאָכטאָן יענעם און אין דערזעלבער צייט שאַפן פון זיך אַ קאָנקורענץ צו אים, כדי צו באַפעסטיקן אַ שטאַרקערע פּאָזיציע פאַר זיך אין דער וועלט.

דער איד, לויט זיין כאַראַקטער און לויט דער תורה, וואָס ער האָט

געזירשנט נאָך פון די נביאימס צייטן, פּראַקטעט שטענדיק די פיזישע קראַפט און שעצט גיכער דעם כח פון גייסט. ער גיט זיך נישט אונטער דער ווירקונג פון אַ שטאַרקערער מאַכט פון זיינע דריקער אום בטל צו ווערן. אין דער צייט ווען אַ גרויסע גייסטיקע קראַפט איז דערשינען אינם לעבן פון זיינע שכנים און אַ סכנה איז געשטאַנען פאַר אים, אַז ער זאָל ווערן אַריינגעצויגן אין דעם פרעמדן גייסטיקן לעבן און אַליין אונ־טערגיין, האָבן זיינע מנהיגים שטענדיק געוואוסט זייער גוט ווי אויסנוצן די לאַגע און מיט דעם מיטל פון נאַכטאָן, האָבן זיי נאָך מער פאַרשטאַרקט זיין גייסטיקע פּאָזיציע.

נאָך איידער די העלעניסטן זענען אויפגעשטאַנען אין ארץ ישראל, און האָבן זיך געצייגט אַלס אַ געפאַר פאַר דעם יהדות, האָבן די אידן אין מצרים זיך דערנענטערט צו דער גריכישער קולטור, נישט פאַר דעם צוועק פון אַסימילירן זיך, נאָר פאַרקערט, אויסצונוצן די גריכישע וויסנ־שאַפט פאַר זיך גופא. מיט דער איבערזעצונג פון דער תורה אויף „יונית" האָבן זיי אַרויסגעשטעלט זייער גייסט אַלס אַ קאָנקורענץ קעגן דעם פרעמדן כח און האָבן פאַרשטאַרקט זייער אייגענעם פיל קרעפטיקער.

עס איז מעגלעך, אַז אויב דיזעלבע „זקנים", די איבערזעצער פון דער תורה, וואָלטן דאַן געמאַכט נאָך אַ שריט ווייטער און וואָלטן אויך אי־בערזעצט „אפולטון" אויף העברייאיש פאַר די אידן אין ארץ ישראל, וואָלט די אידישע קראַפט מיטגעווירקט אויף דעם גריכישן גייסט צו ווערן אַ אידישע אייגנשאַפט אויף זייער לאַנד און אין זייער שפּראַך. און פיליכט וואָלט דערמיט אויך זיך געענדערט דער גאַנצער גאַנג פון אונ־זער היסטאָריע.

אַלזאָ, דאָס פאָלק האָט גאַרניט וואָס צו שרעקן זיך פאַר אַסימילאַציע אין דער צוקונפט, לויט די אורזאַכן, וועלכע מיר האָבן פריער דערמאָנט. ער פאַרמאָגט גענוג קרעפטן און אַ געזונטע אייגנשאַפט נישט אַליין בטל ווערן, נאָר שטענדיק איבערשטאַרקן דעם פרעמדן גייסט מיט וועלכן ער קומט אין באַרירונג. די איינציקע סכנה וואָס שטייט אונז פאַר איצט, איז די „צעטיילונג" פון פאָלק. אויב יעדע גרופּע, וועלכע געפינט זיך אין פאַרשיידענע לענדער אונטער דער פרעמדער ווירקונג, וועט אָנפירן אַ קאַמף פון זלבסט־פאַרטיידיקונג דורך דעם וועג פון גייסטיקער קאָנ־קורענץ, לויט די אומשטענדן פון יעדן לאַנד באַזונדער, דאַן קען מען מורא

האָבן, אַז דאָס פאָלק זאָל אויפהערן עקזיסטירן אַלס „גוי אחד" און זיך צעטיילן אין באַזונדערע „שבטים", צוריק צו די ערשטע יאָרן פון דער היסטאָרישער יוגנט. די איינציקע רפואה דערצו קען זיין נאָר די אַנט־וויקלונג פון אַ „מרכז", אַ צענטראַלן פלאַץ, וועלכער זאָל קענען פאַר־בינדן די אַלע צעטיילטע אייגנשאַפטן פון פאָלק אין פיל לענדער, און פאַרוואַנדלען אין אַ גרויסער קראַפט פאַר דער צוקונפט.

און אַזוי ווי אין די צייטן פון די „שבטים", ווען ישראל איז נאָך געווען יונג, איז די קראַפט פון דוד און די קלוגשאַפט פון שלמה, געווען בכח צו פאַראייניקן די „צעטיילטע" אין איין צענטער, אַזוי איז אויך איצט, אויף זיין עלטער, וועט קיין מאַכט און קיין גייסט פון דרויסן זיין אימ־שטאַנד צו שטערן די היסטאָרישע קראַפט זיינע און ער וועט זיך פאַר־אייניקן נאָכאַמאָל אין אַ גרויסן בונד און בילדן דעם אַלטן צענטער אין „מזרח".

„שתי רשויות"

זיין בליק אויף אַנטיסעמיטיזם איז געווען באַדייטנד אַנדערש ווי די געוויינטלעכע אָנגענומענע מיינונג ביי אַנדערע. ער האָט שטענדיק אַרויס־געצייגט אַ קעגנערשאַפט צו די וועלכע דענקען, אַז מיט אָפענע דיסקו־סיעס אָדער קאַמף־מיטלען קען מען געווינען סימפּאַטיע פאַר דעם אידן. ער האָט באַטראַכט דעם אַנטיסעמיטיזם, לויט זיין דערקלערונג אין מאמר „שתי רשויות": „צוויי הערשאַפטן", אַלס היסטאָרישער פאַקט, און נאָר אַ שטאַרקער פאַקטאָר קען פילייכט, מיט דער צייט, איבערוועגן דעם אַלטן אָנגענומענעם, ווי ער רופט עס, היפּנאָטיזמוס". ער זאָגט:

„די שנאה צו אידן איז איינע פון די עלטסטע און שטאַרקסטע מצוות, וואָס איז איינגעוואָרצלט געוואָרן טיף אין האַרצן ביי אַלע אייראָפּייאישע פעלקער. זי האָט געווירקט ווי אַ מין שלאָף־טראַנק אויף די אַלע באַר־באַרן, די באַזיגער פון אייראָפּע. דאָס שפּיל־וואָרט „ירושלים ורומא" האָט זיך אַנטוויקלט ביי זיי ווי אַ גייסטיקע קראַנקהייט און איז איבערגעגאַנגען בירושה פון עלטערן צו קינדער עד היום. אפילו אין דער איצטיקער צייט פון גרויסע, הויכע אידעאַלן, פון הומאַנישער אַנטוויקלונג און ביל־דונג, איז מען ניט אימשטאַנד צו פאַרניכטן די אַלטע באַגריפן פון גע־

רעכטיקייט. ווען עס קומט צו דער אידן־פראַגע, דאַן געוועלטיקן „צוויי באַזונדערע הערשאַפטן״. אַ דאַנק די איינגעוואָרצלטע געוואוינהייט פון די מענשן, זענען די אַלטע און נייע שטאַנדפּונקטן גישט קיין ווידער־שפּרוך אין זייערע וועלט־אנשאויאונגען.

„דאָס דערמאָנט אונז אין דער געשיכטע, וואָס מען דערציילט וועגן דעם באַוואוסטן איטאַליענישן קאַטוילישן גייסטלעכן „סעקקי״. נאָך דעם ווי די קאַטוילישע קירכע האָט אָנגעפירט אַ קאַמף קעגן דער אפיקורסי־שער לערע פון די באַוואוסטע אַסטראָנאָמען, אין וועלכער די קירכע האָט געזען אַ גרויסע שטערונג צו די רעליגיעזע פּרינציפּן זייערע. דער טומל האָט זיך נאָכדעם אַביסל באַרואיקט און מענשן האָבן געמאַכט שלום אין זייערע געדאַנקען, זיי האָבן זיך צוגעוואוינט צו די צוויי קעגנגעזעצטע אידייען, אָדער, בעסער געזאָגט, די „צוויי הערשאַפטן״ פון געדאַנק.

„דער באַקאַנטער איטאַליענער אַסטראָנאָם „סעקקי״ איז געווען אין דערזעלבער צייט אויך אַ פרומער „גלח״ אין אַ קירכע. אויף דער פראַגע: ווי קען ער באַזיצן צוויי אַזעלכע קעגנזייטיקע געדאַנקען? איז זיין ענט־פער געווען: ווען איך בין זיך מתעסק אין אַסטראָנאָמישע פראַגעס, פאַר־געס איך מיינע גלחשע ענינים, און ווען איך דערפיל מיינע פליכטן אין קירכע, פאַרגעס איך אַסטראָנאָמיע.

„דערום איז גאַנץ מעגלעך, אַז טראָץ דער פאַרשטאַרקונג פון די גרויסע הומאַנישע אידעאַלן איבעראַל, און מענשן וועלן שוין מער קיין אונטער־שייד מאַכן צווישן ווייס, שוואַרץ און געל, וועט נאָך אַלץ עקזיסטירן דער געזעץ: (ניט געשריבענער) „אויסנאַמע פאַר דעם איד״. און אויב איינער וועט פרעגן: ווי איז דאָס מעגלעך אַזאַ ווידערשפּרוך? וועלן די חכמים ענטפערן: ווען מיר באַשעפטיקן זיך מיט הומאַניזם, פאַרגעסן מיר דעם אידן, און ווען מיר באַשעפטיקן זיך מיט דעם אידן, פאַרגעסן מיר הומאַ־ניזם. דער פּשוטער מענש וועט ענטפערן גאַנץ איינפאַך: דאָס איז שוין אַן „אַלטע טענה״.

די העברייאישע פראַגע

אַ חוץ די אויבנדערמאָנטע ליטעראַרישע שאַפונגען זיינע, האָט ער אויך פיל געשריבן אין דעם יאָר־בוך „לוח אחיאסף״ וועגן דער „העב־

רייאישער פּראַגע" אין שייכות צו איר שפּראַך, גראַמאַטיק און ליטעראַ־טור. ער דריקט אויס פיל קריטישע מיינונגען וועגן איר צושטאַנד און גיט אורזאַכן פאַרוואָס "העברייאיש" מאַכט נישט גענוג פּראָגרעס און ווערט נישט פיל פאַרשפּרייט און פּאָפּולער, ווי מען האָט געקענט דער־וואַרטן, צווישן דעם העברייאיש־לעזנדן עולם. ער וואַרפט די שולד אויף די שרייבער, די שאַפער פון דער ליטעראַטור, וועלכע דענקען, אַז דאָס ערשטע וואָס זיי מוזן אָפּהיטן אין זייער שרייבן, איז די שענקייט פון דער מליצה, פון דער שפּראַך זעלבסט. זייער ווייניק גיבן זיי אַכטונג צו דעם אינהאַלט און זיי פאַרגעסן צופרידנשטעלן דעם געשמאַק פונם לעזער. דער העברייאישער משכילישער לעזער זוכט שטענדיק אין בוך אַ תוך, אידייע, אַ פּראָבלעם און אַ טיפן געדאַנק, וועלכע זאָלן קענען באַשעפ־טיקן זיין מוח — דאָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר אים, אַ דאַנק זיין לאַנ־גער היסטאָרישער אַנטוויקלונג פון לעבן. מליצה און שיין־געשריבענע אויסדרוקן זענען ניט צום געשמאַק פון זיין האַרצן. מעגלעך, אין ערשטן אויגנבליק, האָט ער הנאה פון זיי, אָבער באַלד פאַרלירט ער די געדולד און מיט דעם אויך דעם אינטערעס צום גאַנצן בוך.

ער זאָגט: "אויב מען וויל לעבעדיק מאַכן די שפּראַך, מוז מען פריער לעבעדיק מאַכן די ליטעראַטור, און כדי דאָס צו טאָן, מוז מען קודם כל אַריינברענגען אין איר לעבעדיקע געדאַנקען, פאַרהאַנדלונגען וועגן ברע־נענדיקע טעגלעכע פראַגן, וועלכע זאָלן אורטיילן אַלגעמיינע מענשלעכע און אידישע נאַציאָנאַלע אינטערעסן. ווען די שאַפונגען פון די ביכער וועלן ווערן באַליבט ביים לעזער און וועלן אים ענג פאַרבינדן מיט זיין לעבן און מיט זיינע גייסטיקע שטרעבונגען, דאַן וועט די אויסברייטונג פון דער שפּראַך און איר שענקייט קומען אַלס אַ נאַטירלעכע אַנטוויק־לונג פון זיך גופא. דער שיינער געדאַנק מאַכט די שפּראַך פיינער".

אין דערזעלבער צייט האָט ער זייער פיל געשריבן וועגן דעם פּראָ־יעקט פון אַרויסגעבן אַ "העברייאישע ענציקלאָפּעדיע" ("אוצר היהדות"). דער באַוואוסטער נדבן מר. ק"ז וויסאצקי האָט אפילו צוגעזאָגט אַ גרויסע סומע געלט אַלס אַ פאָנד, אָבער צום באַדויערן האָט ער נישט געקראָגן די געווינשטע אונטערשטיצונג פון די אידישע שרייבער און געלערנטע. דערוויל האָט זיך געגרינדעט אַ גרויסע קאָמפּאַניע אין אַמעריקע, וועלכע

האָט אָנגעהויבן אַרויסגעבן די באַוואוסטע אידישע ענציקלאָפּעדיע אין ענגליש. ער האָט זיך געפילט זייער געקרענקט פון דעם, וואָס די ערשטע אידישע ענציקלאָפּעדיע זאָל זיך דרוקן אין אַ פרעמדער שפּראַך און ניט אין העברייאיש, און וואָס די אַרויסגעבער זענען געווען גויים און נישט אידן. ער האָט דאָס נישט געקענט פאַרגעסן און מיט יאָרן שפּעטער, ביי יעדער געלעגנהייט, פלעגט ער מאַכן פאַרוואורפן זיינע חברים וועגן דעם.

1896—1897

אויס סוחר

די ענדערונג אין זיין לעבן

מיט „אחיאסף״ אין װאַרשע

„השלח״ (אין בערלין)

ער װערט אַנטױשט

די אָרגאַניזירונג פון „השלח״

דער „ילקוט״ און די קעגנער

צוריק אין אָדעס, דיסקוסיעס װעגן „שלחן ערוך״

דער בית מדרש לרבנים סכסוך

משה מנדלסון

מיט „אחיאסף" אין וואַרשע

מיט אייניקע יאָר שפּעטער, אומגעפער אין יאָר 1896, קומט אָן אַ איי־בערקערעניש אין זיין פּריוואַט לעבן. זיין געשעפט ווערט אַ דורכ־פאַל און ער פאַרלירט דעם גאַנצן פאַרמעגן. זיינע פילע פריינט האָבן אים זייער שטאַרק צוגערעדט, אַז ער זאָל אויפגעבן מסחר און מאַכן די ליטע־ראַרישע פּראָפעסיע אַלס זיין לעבנס־קאַריערע, צו וועלכער, זיי דענקען, ער איז מער פיאיק און פּאַסיק, ווי צו מסחר.

דער באַוואוסטער ביכער־פאַרלאַג „אחיאסף" אין וואַרשע, די אָנפירער פון וועלכן עס זענען געווען זיינע בעסטע פריינט און אינטימע חברים, האָבן אים פאָרגעשלאָגן אַז ער זאָל זיך שטעלן אַן דער שפּיצע פון זייער פאַרלאַג, און האָבן אים איבערגעגעבן דערנאָך די פירערשאַפט פון זייער געזעלשאַפט. ער קומט קיין וואַרשע און ווערט דער רעדאַק־טאָר פון דעם זשורנאַל „לוח־אחיאסף" אין דערזעלבער צייט. אין אָנפאַנג פילט ער זיך זייער איינזאַם דאָרטן, ער איז אָפּגעזונדערט און אָפּגעריסן פון אַלע זיינע גוטע חברים אין אָדעס. ער באַקלאָגט זיך פאַר זיינע פריינט אין בריוו צו זיי, אַז ער איז אַזוי צעטומלט פונם דורכפאַל אין זיין געשעפט, אַז ער קען זיך נישט אָריענטירן מיט זיינע געדאַנקען, כדי צו מאַכן אַן אָנהויב פון שרייבן. אַנדערע שריי־בער, זאָגט ער, זענען פיאיק צו נעמען גלייך די פען אין האַנט און שרייבן נישט רעכענענדיק זיך מיט וועלכע געדאַנקען זיי זענען אָנגעלאָדן, אַבי שרייבן. ער, זייענדיק פון דער נאַטור זייער פּינקטלעך און ערלעך, האָט נישט געוואָלט שרייבן און דרוקן אַזעלכע אַרטיקלען, וועלכע ער קען נישט גאַראַנטירן, אַז זיי וועלן שטימען מיט זיין גייסט און איבערצייגונגען. פון דער אַנדערער זייט איז אים געווען זייער אונאַנגענעם דער געדאַנק, וואָס אייניקע וועלן אים אפשר חושד זיין, אַז די געלט־אינטערעסן שטייען אים אין וועג און שטערן אים אין זיין ליטעראַרישער אַרבעט, וואָס איז אים טייער ווי דאָס לעבן.

ער בעט זיינע פריינט־שרייבער, וועלכע האָבן אים פאַרוואָרפן מיט בריוו און אָנפראַגן וועגן זיין צוקונפטיקן שרייבן אין דעם ערשטן „לוח־אחיאסף", וואָס ער וועט רעדאַקטירן, אַז זיי זאָלן, אויף אַ געוויסער צייט, מער אים נישט מצער זיין מיט זייערע פאַרלאַנגען, ביז וואַנען ער וועט איבערקומען זיין גייסטיקן קריזיס און וועט ווידער זיך נעמען צו זיין ליבלינג ליטעראַטור (ספרות).

צו איינעם פון זיינע חברים שרייבט ער, אין פאַרבינדונג מיט זיין געשעפטס־דורכפאַל, אַז אַ מענש קען גאַנץ גוט פאַרשטיין און וויסן דעם ריכטיקן וועג און ריכטונג אין וועלכער ער זאָל נאָכפאָלגן, כדי צו מאַכן אַ דערפאָלג אין זיין לעבן, פונדעסטוועגן ווען עס קומט צו טאָן, טוט ער גראָדע ניט ריכטיק, ד. ה., ער פאַרשטייט די זאַך גרינטלעך, אָבער, לויט זיין נאַטור און איבערצייגונגען, איז ער נישט ביכולת דאָס צו טאָן און עס דורכפירן, און דערפאַר דערגרייכט ער, לסוף, גאָרנישט. דער כלל, זאָגט ער, האָלט אויס אין ליטעראַרישער שאַפונג אַזוי גוט ווי אין דער געשעפטס־וועלט. זיינע אייגענע געשעפטן האָט ער זייער גרינטלעך גע־קענט און געוואוסט ווי מען קען מאַכן דערפאָלג, אָבער זיינע געפילן און אינערלעכע איבערצייגונגען האָבן אים נישט דערלויבט צו טאָן דאָס וואָס ס'איז געווען נויטיק, און דערפאַר האָט ער פון זיינע געשעפטן געמאַכט אַ פיאַסקאַ.(1)

„השלח" (אין בערלין)

מיט אַ קורצע צייט שפּעטער זעען מיר אים שוין אין בערלין. אַ גרופּע משכילים פון דער געזעלשאַפט „אחיאסף", מיט ה' זאב וויסאצקי (פון דער וויסאָצקי טיי קאָ.) אַלס אָנפירער, האָבן געשאַפן אַ קאַפּיטאַל אַרויסצוגעבן אַ מאָדערנע העברייאישע מאָנאַטלעכע צייטשריפט. אחד העם איז איינגעלאַדן געוואָרן צו זיין דער רעדאַקטאָר. אין רוסלאַנד האָט מען נישט געקענט קריגן קיין דערלויבעניש אויף אַזאַ זשורנאַל, איז בערלין דעריבער אויסגעקליבן געוואָרן אַלס פּלאַץ פאַר דער רעדאַק־ציע. די אַרויסגעבער זענען געווען די „אחיאסף"־מענשן פון וואַרשע. דעם זשורנאַל, נאָך פילע באַראַטונגען, האָט ער אַ נאָמען געגעבן „השלח",

נאָך דעם קליינעם טייכל אין ארץ ישראל, וועלכן ישעיהו הנביא דער־מאָנט אַלס רואיקע, שטילע און פליסיקע וואַסער, אַ סימבאָל פון זיינע אידייען: רואיקע, לאַנגזאַמע, נאַציאָנאַלע שאַפונגען.

באַזעצנדיק זיך אין בערלין, האָט ער אין דער ערשטער צייט, נאָ־טירלעך געפילט זיך פרעמד און ער האָט געבענקט נאָך זיינע חברים אין אדעס. נאָר דער גערדאַנק פון דער צוקונפטיקער נייער ליטעראַרישער שאַפונג, וועלכע שטייט פאַר אים, האָט אים געגעבן פיל מוט און קרעפטן און ער איז גלייך אַריבער צו דער אַרבעט מיט זיין גאַנצער ענערגיע. ער האָט אַרויסגעלאָזט אַן אויפרוף צו אַלע אידישע העברייאישע שרייבער אין פאַרשיידענע לענדער מיט דעם פאַרלאַנג, אַז זיי זאָלן אים העלפן אין דיזער נאַציאָנאַלער אונטערנעמונג פאַר גוטער באַלוינונג. געוויינטלעך האָט ער באַלד געקראָגן די צושטימונג און צוזאָגן פון די אַלע שרייבער מיט אַ סך דערמוטיקונג, און אחד העם איז געווען מלא שמחה מיט דער האָפענונג, אַז אַלעס וועט גיין כשורה.

אַלס פראָגראַם און כאַראַקטער פון דעם נייעם זשורנאַל האָט ער באַ־קאַנט געמאַכט די ראַדיקאַלע אידייען, לויט זיין מיינונג, ווי דער „השלח" וועט דאַרפן רעדאַקטירט ווערן; אים אָוועקשטעלן אויף דער העכסטער שטופע פון דעם אייראָפּייאישן קולטור־שטאַנד און באַזירט אויף דעם ריינעם אידיש־נאַציאָנאַלן און טראַדיציאָנעלן יסוד. ער האָט געשטרעבט צו ענדערן דעם גאַנצן אויסזען פון די העברייאישע צייטשריפטן, צו געבן זיי גאָר אַ גאַנץ אַנדער געשטאַלט ווי די, וועלכע האָבן עקזיסטירט ביז דער לעצטער צייט; פאַרבייטן זייער בטלנישן פנים אויף אַ ריכטיקן אידיש־אייראָפּייאישן אויסזען, ווי אין תוך אַזוי אויך אין אויסערן גע־שטאַלט, אָדער בעסער געזאָגט: „יפיותו של יפת יהא באהלי שם".

ער זאָגט ווייטער, אַז דער זשורנאַל וואָס ער וויל גרינדן, וועט נישט זיין אַ צענטער פאַר וויסנשאַפטלעכע לייט, וואו זיי זאָלן קענען זיך דורכ־שמועסן און מפלפל זיין אין זייערע הויכע ענינים. דער „השלח" מוז ווערן דער קוואַל פון וואַנען דער געוויינטלעכער משכילישער לעזער זאָל זיין אימשטאַנד צו שעפּן זיין וויסנשאַפט און געפינען דאָרטן די אינטע־רעסן, וועלכע ער דאַרף און וויל וויסן.

פאַר אַ לאַנגע צייט, לויט זיין מיינונג, איז די העברייאישע ליטעראַטור געווען באַשעפטיקט מיט אַגיטירן און וועקן דעם עולם צו אַלגעמיינער

בילדונג און וויסנשאַפט. איצט אָבער זענען די ברייטע מאַסן געגוג אויפ־געקלערט. אַלע ווייסן און פאַרשטייען די וויכטיקייט פון בילדונג, די טויערן פון השכלה זענען אָפן, אָן שטערונג פאַר יעדן איינעם, און די העברייי־אישע ליטעראַטור האָט אָנגעוואוירן איר ראָלע אַלס פאַרמיטלער אויף דעם געביט. דערום, איז די אויפגאַבע פאַר אונזער ליטעראַטור פון היינט אָן און ווייטער, אַ סך וויכטיקער, זיך צו פאַרנעמען מיט אונזערע אינער־לעכע אידישע ענינים. זי מוז איצט פונקציאָנירן נישט אַלס דער איבער־גאַנג צו אַן אַנדער וועלט, נאָר ווערן אַן אייגענער טייל פון אונזער אינער־לעכן לעבן און פון אונזער צוקונפטיקער נאַציאָנאַלער אַנטוויקלונג.

„דער „השלח״, באַמערקט ער ווייטער, „וועט געבן פלאַץ צו אַלע פאַר־שיידענע מיינונגען און געדאַנקען, וואָס אַנבאַלאַנגט צו אידישע אינטע־רעסן, אפילו צו די, וועלכע וועלן גאָרניט זיין איינשטימיק מיט אונזערע אידייען, אויב זיי וועלן נאָר געשריבן ווערן אין אַ רואיקן און אנשטענ־דיקן טאָן. דער זשורנאַל וועט זיין אָפן פאַר אַלע רעכט־דענקענדע מענשן, אויב דאָס שרייבן וועט נאָר זיין אויפריכטיק. זאָל דער לעזער אַליין אור־טיילן וועגן דעם אָדער יענעם שרייבערס געדאַנק.

דאָס איז דער וועג, וועלכן דער „השלח״ האָט אויסגעקליבן צו גיין אין זיינע ליטעראַרישע בייטראַגן״.

ער ווערט אַנטוישט

אין אַ קורצע צייט שפּעטער ווערט ער ווייטער אַנטוישט ווען ער קומט אין באַרירונג מיט אונזערע אידישע ליטעראַטן. נאָך דעם ווי ער האָט אויסגעאַרבעט דעם אינהאַלט פון זשורנאַל לויט די אַרטיקלען, וועלכע די שרייבער האָבן זיך אונטערגענומען אים צושטעלן, איז דער מאַטעריאַל זייערער אַזוי גיך, אָדער אין צייט צום דרוקן, נישט אָנגעקומען. ער באַ־קלאָגט זיך פאַר זיינע פריינט, אויף דער אומפאַראַנטוואָרטלעכקייט פון אונזערע שרייבער. ער פילט זיך ווי אַ מלך אָן סאָלדאַטן, ווען די בעסטע שרייבער, אויף וועלכע ער האָט געבויט די צוקונפט פון דעם זשורנאַל, זענען ווי אַנטשלאָפן געוואָרן און מע הערט גאָרנישט פון זיי. ער זאָגט אויף זיי, אַז זייערע געדאַנקען זענען פאַרנומען מיט קליינים־קייטן. זיי

זענען שטענדיק גרייט צו שרייבן אַרטיקלען אין די טעגלעכע צייטונגען, אַ פּלאַץ וואו מען קען זיך אַביסל זידלען און רעדן לשון הרע, אָדער מאַכן זיך באַרימט מיט קלינגענדע ווערטער פון אַ פּוסטן אינהאַלט. אָבער ווען עס קומט צום שרייבן ערנסטע אָפּהאַנדלונגען, וועלכע פאָדערן אַ געוויסע געזונטע לאָגיק, אַ טיפן געדאַנק און דערצו נאָך מיט אַ גוטן געשמאַק, פילן זיי דאַן גאָרניט קיין נייגונג דערצו און זייער אַרבעט איז אַן חשק, מיט אַ גרויסן פאַרלוסט פון צייט. דערצו, זאָגט ער, פאַרוואַרפן אים פילע קליינע שרייבער מיט גרויסע אַרטיקלען, וועלכע אַנטהאַלטן פּוסטע געדאַנקען און אויב ער זאָל באַדאַרפן פאַרנעמען זיין גאַנצע צייט די אַרטיקלען דורכלייענען, זיי איבערמאַכן און כסדר איבערשרייבן, וועט ער, דענקט ער, זיך אָנזאַפּן מיט אַזויפיל נאַרישקייט אַז מיט דער צייט וועט ער אַליין ווערן נישט קיין קליינער עם־הארץ. אין זיין גרויסער פאַרצווייפלונג דריקט ער זיך אויס, אַז ס׳וואָלט פאַר אים, מעגלעך, בעסער און גלייכער געווען, ווען ער האַנדלט מיט שמאַטעס אויף צו מאַכן אַ לעבן פאַר זיין פאַמיליע און אין דער ליידיקער צייט וואָלט ער זיך פאַרנומען מיט זיין ליטעראַרישן שרייבן, ווי ער האָט אַמאָל געטאָן, און אויף אַזאַ וועג, זאָגט ער, וואָלט ער געבראַכט מער נוצן צו דעם אויפבוי פון דער העברייאישער ליטעראַטור.(2)

די אָרגאַניזירונג פון „השלח"

נאָך אַ סך מי און אַרבעט איז אים ענדלעך געלונגען צו אָרגאַניזירן זיין שטאַב מיטהעלפערס און די בעסטע שרייבער זענען צוגעשטאַנען צו אַרבעטן פאַר דעם „השלח". דאַן האָט ער זיך באַרואיקט און האָט אָנגעהויבן מיטהעלפן פלייסיק. די רעדאַקטירונג האָט ער באַטראַכט אַלס אַ הייליקן חוב, צו שטיין שטענדיק אויף דער וואַך און היטן, אַז יעדער אַרטיקל וואָס גייט אַריין אינעם זשורנאַל, זאָל זיין געוואויגן און געמאָסטן. נישט קוקנדיק ווי גרויס דער שרייבערס נאָמען איז געווען, האָט ער זיך דאָך דערלויבט מאַכן פאַרשיידענע ענדערונגען אינעם אינהאַלט און אַמאָל אפילו אין דער שפּראַך און גראַמאַטיק. אָבער איידער דער אַרטיקל איז געגאַנגען צום דרוק, פלעגט ער זען קריגן די הסכמה פונעם שרייבער אויף

די ענדערונגען, וואָס ער האָט געמאַכט. און אויב דער שרייבער האָט ניט איינגעשטימט מיט זיינע אויסבעסערונגען, פלעגט ער אים אָפּשיקן צוריק זיין אַרטיקל מיט אַ העפלעכע באַמערקונג. אין אַ געוויסער מאָס האָט ער געשפּילט די ראָלע נישט דווקא פון אַ רעדאַקטאָר, נאָר אַלס דערציער און ראַטגעבער צו די אידישע שרייבער. ער האָט קיינמאָל נישט דערלויבט, אַז די אַרטיקלען זאָלן זיך אויסדריקן אין אַ באַליידיקטן טאָן צו אַ פּער־זאָן, אָדער צו באַנוצן אַן אויפרעגנדיקע שאַרפע שפּראַך קעגן יענעמס אי־בערצייגונגען און גלויבן. אין דער ערשטער צייט האָבן פיל שרייבער פּראָטעסטירט קעגן אַזאַ אָרדענונג און סיסטעמע. אָבער מיט דער צייט האָבן די מערסטע מיטהעלפער איינגעזען די גערעכטיקייט פון זיינע פאָ־דערונגען, זיי האָבן זיך צוגעוואוינט צו דער אַרט און וויזע פון זיין רעדאַקציאָנס־שטייגער און זיך אונטערגעגעבן צו זיין שטאַרקן ווילן, אַ חוץ אייניקע, מיט וועלכע ער האָט קיינמאָל נישט געקענט קומען צו אַ פאַרשטענדעניש, און זיי האָבן אים איינגאַנצן פאַרלאָזן.(3)

זיין אַרבעט אַלס רעדאַקטאָר איז געווען זייער שווער און האָט געפאָ־דערט אַ סך אָנשטרענגונג פון אים. האָבנדיק די גרויסע אַמביציע צו מאַכן פון דעם זשורנאַל די מאָדערנסטע צייטשריפט לויט דעם לעצטן וואָרט אין דער ליטעראַטור, האָט ער אויסגעפונען וויפיל פון אונזערע שרייבער אין יענער צייט זענען געווען בכח צו פאַרשטיין די אויפגאַבע פון אַזאַ אונטערנעמונג. זייערע אַרטיקלען זענען אַם מערסטן געשריבן געווען אָן אַ סדר, אייניקע מיט אַ סך גרייזן. אפילו אַזאַ באַוואוסטער שריי־בער ווי א. ש. פרידבערג, האָט שטענדיק אַריינגעשיקט אַרטיקלען, וועלכע האָבן געפאָדערט ענדערונגען, איבערשטעלונג פון זאַצן און ווערטער. די שרייבער זענען געווען געוואוינט צו אַרבעטן פאַר טעגלעכע אָדער וועכנט־לעכע צייטונגען און אַנדערע צופעליקע צייטשריפטן, וואו דער לעזע־שטאָף איז געווען פון אַ לייכטן זינען און אויבערפלעכלעכע געדאַנקען. אָבער מיטאַרבעטן אין אַזאַ הויך־אַנטוויקלטער און פאַראַנטוואָרטלעכער מאָנאַט־שריפט ווי אחד העם האָט געדענקט שאַפן פון „השלח", זענען זיי פאַרלויפיק נישט געווען צוגעגרייט. דערום האָט ער זיי געדינט אַלס וועג־ווייזער און דערציער און פון אַזאַ סאָרט אַרבעט האָט ער נאַטירלעך קיין נחת נישט באַקומען. פיל זענען נישט געווען איינשטימיק מיט אים, אַנדערע זענען לחלוטין ברוגז געוואָרן (ווי צב"ש דער באַוואוסטער שריי־

בער דר׳ קנטור). זיין ענטפער צו די, וועלכע האָבן זייער שטאַרק פּראָטעסטירט קעגן זיין האַנדלונג, איז געווען: „איך אַרבעט לויט מיינע אײַציאונגס־זין. די גרויסע אידישע געלערטע פון וועסטלעכער אייראָפּע האָבן צוויטן. ווען איך וועל פילן, אַז איך בין ניט פּייאיק אַלס רעדאַקטאָר, וועל איך אַליין זיך ענטזאָגן און אויפגעבן״.(4)

פון דער אַנדערער זייט איז ער געווען זייער גערן און צופרידן אָנצונעמען אַרטיקלען, וועלכע האָבן אַבסאָלוט ניט געשטימט מיט זיין גייסט אָדער וועלכע זענען געווען קעגן זיינע מיינונגען, אויב נאָר זייער אינהאַלט איז געווען לאָגיש און ס׳איז געווען געשריבן אָנשטענדיק, אָן זידלעריי־שפּראַך. ער האָט געזוכט זיינע קעגנער און איינגעלאַדן זיי צו ווערן זיינע מיטהעלפער. שטרעבנדיק צו מאַכן דעם „השלח״ אַלס אַ בימה פאַר פאַרשיידענע פראַקציעס, אַ פּלאַץ פון מיינונג־אויסטויש און פאַר נאַציאָנאַלע און רעליגיעזע פראַגן, וועלכע זענען דאַן געשטאַנען אויף דער טאָגאָרדענונג פון דער אידישער וועלט, האָט ער באַטאַנט, אַז דער זשורנאַל מוז ווערן די „טריבונע״ נישט פאַר פילאָזאָפן און געלערטע, נאָר דער אָרגאַן פאַר דעם געוויינטלעכן משכילישן עולם מיט אַ באַוואוסטן דערציאונגס־זין. די גרויסע אידישע געלערטע פון וועסטלעכן אייראָפּע האָבן שטאַרק געפאָדערט פון אים, אַז דער „השלח״ זאָל זיך פאַרנעמען מיט הויכע וויסנשאַפטלעכע פראַגן אין יהדות, אָבער ער איז דורכאויס באַשטאַנען אויף זיין פּראָגראַמע פון אַנטוויקלען אַ פּאָפּולערע אינסטיטוציע פאַר דעם אינטעליגענטן לעזער, וועלכער נויטיקט זיך זייער שטאַרק אין אַזאַ צייט־שריפט. „אונזערע גרויסע חכמי ישראל״, זאָגט ער, „מוזן אַמאָל נאָכטאָן דעם ביישפּיל פון די גרויסע געלערטע ביי אנדערע אומות העולם, צו שרייבן פּאָפּולערע אַרטיקלען פאַר דעם פאָלק און ניט שטענדיק זיין באַשרענקט אין זייער אייגענעם קרייז פון פלפול און חקירות״.(5)

נאָך אַ זאַך האָט ער פאַרלאַנגט פון זיינע שרייבער, אַז זיי זאָלן וואָס מערער זיך אָפּגעבן מיט פראַגן פון דעם אינערלעכן אידישן לעבן, אויף וועלכע אונזער ליטעראַרישע שאַפונג זאָל זיין געבויט. ער האָט געהאַסט די געוואוינהייט פון אַ גרויסן טייל שרייבער, וועלכע גלייכן די מערסטע צייט זיך פאַרנעמען מיט אָפּהאַנדלונגען וועגן אַנטיסעמיטיזם און דאָס גלייכן. ער זאָגט אַז דאָס רעגט נאָר אויף די נערוון, ברענגט נישט קיין נוצן און ס׳האָט נישט קיין ווערדע פון שאַפונג.(6)

זיינע פערזענלעכע בייטראגן אין שרייבן פאַר דעם „השלח" איז געווען נישט פיל. זיין מיינונג איז געווען, אַז דער רעדאַקטאָר אַליין דאַרף נישט אויספילן זיין צייטונג מיט אייגענע אַרטיקלען, ווי עס האָבן זיך נוהג געווען און זענען זיך נוהג נאָך ביז היינטיקן טאָג אַנדערע אידישע צייט־שריפטן. די פליכט פון רעדאַקטאָר, זאָגט ער, איז נאָר צו זען, אַז מיט־העלפער־שרייבער זאָלן צושטעלן די פּאַסיקע מאַטעריאַלן, וועלכע זאָלן שטימען מיט דעם גייסט פון דער צייטונג און ער זאָל זיי רעדאַקטירן, לויט ווי עס פירט זיך אין דער גרויסער וועלטלעכער ליטעראַטור. אָבער גלאַט שרייבן אין דער וועלט אַריין, צוליב אַ „מוז" און נישט לויט דעם ווילן, און דערצו נאָך אַרויסזאָגן פיל נאַרישקייט מיט גרויסע אַרטיקלען און בטלנישע שמועסערייען, איז ער נישט דער מאַן פאַר דעם. דערום האָט ער אויסגעקליבן אַ קליינעם פּלאַץ אין דעם „השלח", אונטער דעם נאָמען „ילקוט קטן", אין וועלכן ער האָט באַהאַנדלט די וויכטיקסטע אי־דישע פראַגן אין קליינע מאמרים, געדרוקט אין קליינע ווערטער, זייער קורץ געפּאַסט, אָבער פיל געזאָגט אין קורצע זאַצן.(7)

דער „ילקוט" און די קעגנער

דער „השלח" לייענער פלעגט שטענדיק וואַרטן מיט אומגעדולד פאַר דעם „ילקוט" און די ערשטע זאַך, וואָס די מערסטע פלעגן אַפריער אָנ־הויבן לייענען, איז געווען דיזער קליינער טייל, ווייל אין דעם זענען באַ־רירט געוואָרן די וויכטיקסטע און אינטערעסאַנטסטע פראַגן פון טאָג, וועלכע פלעגן מאַכן די גרעסטע ווירקונג אויף דעם לעבן פון דער אידי־שער נאַציאָנאַלער און העברייאישער ליטעראַטור באַוועגונגען.

עס זענען אויך געווען מאָמענטן, וואָס זיינע קליינע „ילקוט" מאמרים האָבן געמאַכט אַ רושם אין דער פרעסע צוליב זיין שאַרפער קריטיק און מיינונגען קעגן אַזעלכע ענינים און מנהגים, וועלכע זענען ביי אַלעמען געווען פאַררעכנט אַלס דער ריינער אמת. אָנגייענדיק אַזוי מיט זיין „ילקוט" קריטיק האָט ער אַרויסגערופן אַ סך קעגנער, וועלכע האָבן אָנגעהויבן שטאַרק באַליידיקן אים אין דער פרעסע, ספּעציעל אייניקע שרייבער פון „המליץ" און „הצפירה". ה' צעדערבוים אַליין, דער רעדאַקטאָר פון דעם

„המליץ" האָט אָם מערסטן זייער שאַרף אַרויסגעטראָטן קעגן אים. אין איינעם פון זיין „ילקוט", אין ערשטן האַלבן יאָר פון אַרויסגעבן דעם „השלח" איז ער אַרויס קעגן דעם אָנגענומענעם מנהג פון דרוקן אין „המליץ" אָדער „הצפירה" די נעמען פון מנדבים, אָדער מי שברכס, אויף חתונות און בריתן, און דאָסגלייכן מיט זייערע קליינע סומעס געלט, וואָס זיי האָבן געגעבן לטובת ישוב הארץ. ער האָט דאָס אָנגערופן: „מצוה הבאה בעבירה", ווען מענשן זוכן צו קריגן פרסום און באַרימטקייט פאַר עטלעכע גראָשן (מען פלעגט דרוקן אפילו אַ פינף קאָפּיקעס־נדבן) אויף דעם חשבון פון אַזאַ הייליקן נאַציאָנאַלן אידעאַל. דאָס איז, זאָגט ער, נישט צו פאַרגלייכן מיט דעם וועסט־אייראָפּייאישן מנהג ביי אַנדערע פעל־קער, וואָס די אַנאָנסירונג ווערט געטאָן נישט דורך דעם געבער, נאָר דורך דעם קאָמיטעט, וועלכער קלייבט די געלט. אָבער ביי אונז האָט זיך פאַרשפּרייט אַ מדה מגונה, אַז יעדער, וועלכער וויל זען זיין נאָמען געדרוקט אין ציימונג, שיקט צו עטלעכע קאָפּיקעס צום רעדאַקטאָר און זיין נאָמען מיטן גאַנצן יחוס פון זיין משפחה ווערט אומשטערבלעך. אַזאַ מנהג שטימט ניט מיט דעם אידישן אידעאַל פון געבן צדקה און שטיצע ובפרט נאָך אויב מען נוצט דאָס אויס אין דעם נאָמען פון דעם גרויסן אידעאַל: די אויפבויאונג פון אַ לאַנד פאַר דעם פאָלק.(8)

אָט דער קליינער אינצידענט האָט אַרויסגערופן אַ שטורעם אין דער גאַנצער אידישער פּרעסע. מע האָט אים דירעקט באַשולדיקט, אַז ער גראָבט אונטער דעם בנין פון „ישוב א״י". אפילו די אייגנטימער פון „אחיאסף" האָבן זיך אויסגעדריקט, אַז מיט דעם „ילקוט" וועט ער פיל שאָדן טאָן צום דערפאָלג פון דער „השלח" אונטערנעמונג.

ער פילט זיך זייער געקרענקט פון דעם נאַרישן (ווי ער רופט דאָס) טומל. „מיט יאָרן צוריק", זאָגט ער, „זענען מיינע אַרטיקלען „אמת מארץ ישראל" געלייענט געוואָרן מיט חשק, און איך האָב נישט באַדאַרפט מורא האָבן פאַר דער מיינונג פון „קהל" און היינט, זייענדיק דער רעדאַקטאָר פון „השלח", פאָדערט מען פון מיר, איך זאָל ענדערן דעם גייסטיקן געשטאַלט פון „אחד העם", כדי איך זאָל ח״ו אויפן ספק וועגן, נישט ברענגען קיין שאָדן די מאַטעריעלע אינטערעסן פון „השלח". אין דעם פאַל איז ער בעסער גרייט צו ענטזאָגן זיך פון דעם כבוד „רעדאַקטאָר

פון השלח" און בלייבן אַ גאַנצער אין גייסט און אַרבעטן לטובת ארץ ישראל לויט זיין אייגענעם פרייען ווילן אַלס „אחד העם".(9)

אין אַ קורצער צייט שפּעטער האָט ער זיך אַרומגעקוקט, אַז אַ גרויסער טייל פון די אידיש־העברייאישע שרייבער זענען געוואָרן אומפּריינטלעך צו אים. פיל זענען אויף אים אין כעס פאַרוואָס ער האָט זיך אָפּגעזאָגט דרוקן זייערע אַרטיקלען, אַנדערע — ווייל ער האָט זיך דערלויבט ענדערן אין אייניקן שטעלן זייער סטיל און מאָדוס פון שרייבן, און נאָך אַנדערע — צוליב קנאה. דערהויפּט האָט דער בעל־„המליץ" מיט זיינע אַרויס־העלפער, ביי יעדער געלעגנהייט, ווי נאָר זיין „ילקוט" האָט זיך באַוויזן, אים אַטאַקירט. ווי נאָר ער האָט אויסגעדריקט אַ קעגן־מיינונג אָדער ער האָט קריטיקירט די אַרבעט פון די חובבי ציון, וועגן ליטעראַטור אָדער אַלגעמיינע אידישע און רעליגיעזע אַנגעלעגנהייטן, האָבן זיי אים גלייך באַפאַלן מיט שרעקלעכע באַשולדיקונגען, אַז ער שטערט די חבת ציון באַוועגונג, אַז ער באַליידיקט דעם כבוד פון די העברייאישע שרייבער און ליטעראַטור, און זאָגאַר אַז ער איז קעגן אידישער רעליגיע. אָט די אַלע באַשולדיקונגען האָבן, זעלבסטפאַרשטענדלעך, קיין גרונד נישט געהאַט. ער זאָגט צו זיי: איך זוך נישט קיין כבוד און לויבגעזאַנגען, נאָר ראַ־דיקאַלע אויסבעסערונגען אין אונזער וועלטל און איר זוכט פּריוואַטע חשבונות מיט מיר אויף דעם בטלנישן שטייגער. מיר פּערזענלעך קענט איר נישט באַאומרואיקן, נאָר מיין האַרץ שמערצט מיר אויף דער טרויעריקער לאַגע פון אונזער ליטעראַטור.(10)

צוריק אין אָדעס, דיסקוסיעס וועגן „שלחן ערוך"

אין פאַרלויף פון יענער צייט פאַרלאָזט ער בערלין, קומט צוריק קיין אָדעס און פון דאָרטן רעדאַקטירט ער דעם „השלח". אין זיין שטאָט פילט ער זיך אַ סך בעסער צווישן זיינע אַלע גוטע פריינט. דאָס דרוקן איז נאָך אַלץ פאַרגעקומען אין בערלין, ווייל די רוסישע רעגירונג האָט נישט געוואָלט געבן קיין דערלויבעניש אויף דעם, און כאָטש אַזאַ צו־שטאַנד האָט פיל שווערער געמאַכט די אַרבעט, אָבער, פון דער אַנדערער זייט, זייענדיק נענטער צו דעם צענטער פון אידישער אַקטיוויטעט און

קומענדיק עפּטער אין פּערזענלעכע באַרירונגען מיט די שרייבער, איז דאָס רעדאַקטירן גופא געווען אַ סך לייכטער פאַר אים.

זיין שטעלונג צו דער אידישער רעליגיע האָט אַרויסגערופן גרויס אינ־טערעס אין דער ליטעראַרישער וועלט און אין דער פּרעסע. פאַר איי־ניקע איז ער געווען אַ פריידענקער און אַנדערע האָבן אים פאַררעכנט אַלס קאָנסערוואַטיוון. אָבער אין דערווירקלעכקייט האָבן זיינע אנשוי־אונגען אויף רעליגיע געטראָגן אַ גאַנץ אַנדער כאַראַקטער. זיין אָנבליק איז געווען פון אַ ריין נאַציאָנאַלער־היסטאָרישער נויטווענדיקייט, אַן אויס־דרוק פון לעבן לויט דער צייט און פּעריאָדע.

אין דער צייט ווען אונזערע גרויסע געלערטע, פילאָזאָפן און פאַר־שער האָבן זיך מפלפל געווען וועגן דער באַדייטונג פון „שלחן ערוך" און ווי אים צופּאַסן צו אונזער מאָדערנעם לעבן, איז איינער פון די באַ־וואוסטע איטאַליענישע רבנים אַרויס אָפן אין דער פּרעסע און דערקלערט קריג דעם גאַנצן „שלחן ערוך". אנצייגנדיק אַז די אַלע דינים ומנהגים זענען בשום אופן נישט צוגעפּאַסט צו אונזער סאָרט לעבן איצט, פאַ־דערט ער דעריבער „אַז מיר זאָלן עפנטלעך אויסרופן, אַז דאָס איז נישט אונזער תורה". אחד העם, אין זיין ענטפער צו די אַלע קריטיקער, גיט גאָר אַן אַנדער באַגריף און מיינונג צו דער באַדייטונג פון אונזער שלחן ערוך אינסטיטוציע. ער זאָגט, אַז דער שלחן־ערוך איז דער ספר און וועגווייזער, וועלכער האָט גוט געשטימט דאַן לויט דעם גייסט און סאָרט לעבן פון אונזער פאָלק אין די פאַרגאַנגענע דורות, וועלכע האָבן מיט פרייד אויף זיך און קינדס־קינדער מקבל געווען אַלס חוק ולא יעבור. און אויב מיר וועלן דערקלערן, אַז דאָס איז נישט אונזער תורה, דאַן איז די דער־קלערונג קעגן דעם אמת, ווארום זי איז די איינציקע תורה אין דעם גע־שטאַלט, וועלכער איז איבערגעגאַנגען צו אונז אַם ענדע פון דעם מיטל־אַלטער, אַזוי ווי דער תלמוד איז אונזער תורה אין דעם געשטאַלט וועלכן זי האָט אָנגענומען אין דעם סוף פונם אַלטערטום, און אַזוי ווי דער תנ"ך איז אונזער תורה אין דער פאָרמע, וועלכע ער האָט אָנגענומען אין דער פּעריאָדע ווען אונזער פאָלק האָט געלעבט אַ נאָרמאַלן נאַציאָנאַלן לעבן אויף זיין לאַנד. נאַטירלעך, אַז לויט אונזער היינטיקן מאָדערנעם לעבן פילן מיר נישט קיין נויטווענדיקייט און קיין מעגלעכקייט צו לעבן נאָך די דינים פון „שלחן ערוך" און אפילו דער טייל פון אונז, וועלכער היט

נאָך אָפּ דעם שו״ע מיט אַלע פּרטים, טוט עס נישט צוליב דער פאָדערונג פון לעבן, נאָר פון געוואוינהייט אָדער מחמת זיין מורא און נייגונג צום „עבר״. נאַטירלעך, ווען דער „שלחן ערוך״ וואָלט נישט געקומען צו אונז פון פריער, וואָלט אונזער דור אים געוויס נישט באַשאַפן. אָבער גלאַט אַזוי אַוועקמאַכן מיט דער האַנט און דענקען, אַז עס איז גענוג נאָר צו בלאָזן די „תרועה גדולה״ און דער היסטאָרישער מויער וועט דורך דעם איינפאַלן, איז דאָס נאָר אַ גרויסער טעות. מען דאַרף נישט פאַרגעסן, אַז דאָס פאָלק פאַרמאָגט נאָך גענוג קראַפט אין זיך, וואָס איז פאַרבונדן מיט דעם גרויסן עהרן־געפיל צו דער אַלטער ירושה פון די אבות אום צו באַשיצן דעם כבוד פון דעם היסטאָרישן בנין. מיר מוזן וואַרטן אויף אַ נייער געלעגנהייט, וועלכע וועט אונז, דורך אַ נייער היסטאָרישער נויט־ווענדיקייט, ברענגען אַ נייעם היסטאָרישן רמב״ם, וועלכער וועט נאָכאַמאָל פאַסן אַ ריכטיקן סדר אין אונזער תורה, געבויט, נישט אויף דער מעכאַ־נישער טרוקענער לאָגיק און נישט פון דעם קריטיק־שטאַנדפּונקט מבטל צו מאַכן, נאָר געבן אַ נייע פאַרשטענדעניש אין דינים און געזעצן לויט דער באַדערפעניש פון פאָלק און פאָדערונג פון דער צייט.(11)

דאָס איז געווען זיין אנבליק אויף דער אידישער רעליגיע און וועל־כער האָט געגעבן פיל מאַטעריאַל פאַר דיסקוסיעס. ער איז געווען אַ גרויסער מכבד את הרבנים, די וועלכע זענען געווען ערלעך אין זייערע מיינונגען, אויב אפילו פרום און עקסטרעם אָרטאָדאָקסיש. זיי האָבן גע־מעגט זיין זיינע גרעסטע קעגנער אין אידייען, נאָר אויב זיי האָבן ניט־היפּאָקריטיש דיסקוטירט מיט אים, האָט ער זיי געשעצט. ער פלעגט גלייכן זיך דורכשרייבן מיט זיי און אפילו שעצנדיק זייערע שטאַנדפּונקטן, וואָס זענען געווען נאָר די אויסדרוקן פון זייער אינערלעכן גלויבן. אייניקע זענען געווען פאַררעכנט פאַר זיינע בעסטע פריינט, צום ביישפיל, הרב ר׳ מרדכי עליאשבערג, וועלכן ער האָט געאַכטעט, זייער פיל געהאַלטן פון אים און געשריבן.(12) (זע פריער, „אחרי מטתו של ת״ח״).

דער בית מדרש לרבנים סכסוך

עס איז דערפאַר גאַנץ פאַרשטענדלעך זיין שטעלונג, וואָס ער האָט גענומען בנוגע דעם געפּלאַנטן פראָיעקט צו גרינדן בתי מדרש לרבנים.

אין די לעצטע יאָרן פון דעם פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט איז אָנגע־גאַנגען אַ שטאַרקע באַוועגונג צווישן דעם משכילישן קלאַס פון די רו־סישע אידן צו גרינדן בתי מדרשים לרבנים, לויט דעם סטיל פון די אויסלענדישע אינסטיטוציעס אין וועלכע ס׳זאָל דערצויגן ווערן אַ הויך־געבילדעטער קלאַס רבנים. די פּרעסע איז געווען פול מיט פאַרשיידענע פּראָיעקטן און פאַרשלאגן. די גרעסטע צאָל פון דער דעמאָלטיקער אינ־טעליגענץ ביי אידן זענען געווען ענטוזיאַסטיש פאַר דעם פּלאַן. אחד העם איז אַרויסגעטראָטן אַלס קעגנער צו דעם פּראָיעקט. נישט ח״ו פון רע־ליגיעזן שטאַנדפּונקט, ווי אַנדערע האָבן פּרובירט אָנצייגן, האָט זיך גענו־מען זיין קעגנערשאַפט, נאָר פון זיין שטענדיקן אינדיווידועלן, פערזענלעכן שטאַנדפּונקט. אַזאַ אינסטיטוציע איז נאָך, זאָגט ער, פריצייטיק פאַר אונז. אונזער דור איז נאָך ניט מוכשר און צוגעגרייט פאַר אַזאַ הויכן אידעאַל. צוערשט מוזן מיר אַנטוויקלען דאָס פאָלק אַזוי אַז אַזאַ פאָדערונג זאָל אַרויסקומען פון זיין אינערלעכן קולטורעלן לעבן. ער איז זיכער, אַז אַזעלכע אנשטאַלטן וועלן נאָר אַרויסגעבן „געמאַכטע רבנים״, וועלכע וועלן ניט זיין אימשטאַנד צו טאָן די ריכטיקע אַרבעט פאַרן פאָלק און אויספילן זייער אויפגאַבע. און אַזאַ צושטאַנד וועט פיל שאָדן ברענגען דער גאַנצער אידייע. מיר מוזן נאָך וואַרטן. (13)

משה מנדלסון

זיין באַציאונג צו משה מענדלסאָן איז זייער אינטערעסאַנט. לויט זיינע איבערצייגונגען איז דער יהדות, צו יעדער צייט און פּעריאָדע, דער אויס־דרוק פון דער היסטאָרישער נויטווענדיקייט פונעם אידישן לעבן. און אַזוי האָט ער באַהאַנדלט די גאַנצע באַוואוסטע תקופה, ווי זי איז ביי אונז באַ־קאַנט אַלס „דער מענדלסאָן יאָרהונדערט״.

פאַרשיידענע מיינונגען און דיסקוסיעס זענען אומגעגאַנגען צווישן די גרויסע שרייבער און היסטאָריקער פאַר פיל יאָרן: צי דער גרויסער מענש מאַכט היסטאָריע אין זיין דור, אָדער די צייט האָט אַ ווירקונג אויף אים, אַזוי אַז ער אַליין איז נאָר אַ פּראָדוקט פון זיין פּעריאָדע, דאָס הייסט, די צייט האָט אים גרויס געמאַכט.

אחד העם מיט זיין היסטאָרישן חוש האָט געגומען אַ מיטלוועג שטע־לונג צו דער פראַגע. ער זאָגט, אַז עס איז גאָר קיין ספק נישט — אויב שמואל וואָלט געווען אין די צייטן פון יפתח, וואָלט דער דור נישט אַזוי גרויס און באַוואוסט געווען, אָבער דאָס איז אויך באַשטימט — ווען שמואל וואָלט נישט געלעבט אין זיין דור, וואָלט דער דור געהאַט גאָר אַן אַנדער געשטאַלט ווי מיר געפינען אים איצט. בעסער געזאָגט: וויפיל דער „גדול" ווירקט אויף זיין צייט, אַזוי ווירקט, אין דערזעלביקער מאָס, די צייט אויף אים, צו ווערן גרויס און ביידע מאַכן די היסטאָריע פון יענער פעריאָדע.

און אַזוי קומט ער צום באַשלוס, אַז מענדלסאָן אַליין האָט קיינמאָל ניט געשטרעבט צו גרויסע שאַפונגען, און פילייכט גאָרניט געציי‍גט קיין נייגונג אָדער איז געווען פּיאָניר צו ראַדיקאַלע ענדערונגען אינם אידישן לעבן. ווען ער וואָלט געלעבט מיט אייניקע דורות פריער אין איטאַליע אָדער אין האָלאַנד, וואָלט ער באַשטימט געווען באַוואוסט אַלס איינער פון די גרויסע חכמי ישראל, ווי צום ביישפּיל מנשה בן ישראל, אָדער יש"ר מקאנדיה און אַנדערע, און נישט מער. אָבער גראַדע אין זיין צייט פון די גרויסע שטורמישע טעג, פון איבערקערעניש, און דער השכלה באַוועגונג אין דייטשלאַנד און אויך אין די נאָענטע לענדער, איז ער גרויס געוואָרן. די אומשטענדן, נישט ווילנדיק און מעגלעך אַן וועלכער איני־ציאַטיווע פון זיין זייט, האָבן מענדעלסאָנען געמאַכט אַלס העלד און גרוי־סע פּערזאָן פון אַ גאַנצן דור, אפילו לאַנג נאָך זיין טויט.

און ווייטער באַמערקט ער, אַז דער אַמאָליקער „רעטער פון מענשהייט" אָדער דער „דריטער משה" און נאָך אַזעלכע טיטלען מיט וועלכע מע האָט אים באַקליידט, איז, מיט אַ צייט שפּעטער, נאָכדעם ווי די רעאַקציע און קעגנערשאַפט האָט זיך פאַרשפּרייט, אַנגערופן געוואָרן: דער באַטריבער פון פאָלק אָדער „עוכר ישראל". אין דער ווירקלעכקייט אָבער זענען ביידע מיינונגען וועגן אים נישט ריכטיק באַגרינדעט. ער איז געווען אַ גרויסער געלערנטער, מיט אַ גוטער נאַטור, אַן איידעלע נשמה, מיט אַ פיי־נעם געשמאַק, אָבער אָן גרויסע אַמביציעס צו באַשאַפן נייע וועלטן אָדער צעשטערן די אַלטע. ער איז מיט זיין צייט געווען איינס.

אונזער איצטיקער דור, לויט די היסטאָרישע פאַקטן, קען אים אַ סך לייכטער פאַרשטיין און בעסער אָפּשאַצן.(14)

1897—1898

דער פאליטישער ציוניזם

דר׳ הרצל

דער ערשטער קאָנגרעס און נאָכדעם

ווי ער פאַרשטייט ציוניזם

שטענדיק אין קאַמף

וועגן צווייטן קאָנגרעס

קאָנגרעס אָדער פאַרלאַמענט

פארשיידענע פראבלעמען

„שנוי הערכין״

דער סכסוך מיט „אחיאסף״

דער דרייפוס פראָצעס

דר׳ הרצל

דאָס יאָר 1897 איז באַוואוסט מיט די גרויסע געשעענישן, וועלכע זענען פאָרגעקומען אין דעם אידישן לעבן איבעראַל. דער חבת־ציון פון אַמאָל האָט אָנגענומען גאָר אַ נייעם כאַראַקטער אינם געשטאַלט פון דער נאַציאָנאַלער ציוניסטישער באַוועגונג. דר׳ הרצלס קליין ביכל „דער יודענשטאַט״ איז זייער שנעל פאַרשפּרייט געוואָרן אויף פיל שפּראַכן אין פיל לענדער. אַנדערע האָבן זיך געהאַלטן קריטיש צו אַזאַ פאַנטאַסטישן פּלאַן און אַנדערע זענען געוואָרן זייער באַגייסטערט. אָבער אין אַ גאָר קורצער צייט נאָך דער דערשיינונג פונם בוך, האָט זיך דער פּאָליטישער ציוניזם פאַרברייטערט און האָט שנעל אַרומגענומען אַלע שיכטן פון פאָלק. דערהויפּט זענען צוגעשטאַנען די יונגע סטודענטישע פאַראיינען אין וועסט אייראָפּע און כמעט די גאַנצע משכילישע יוגנט פון רוסלאַנד און פּוילן. אויך די בעסטע און גרעסטע לייט פון די חובבי ציון, און מיט זיי די מאַסן, האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין די רייען פון דער נייער באַוועגונג. דער רוף פון דר׳ הערצל צום ערשטן קאָנגרעס, האָט אַרויסגערופן דעם גרעסטן ענטוזיאַזם כמעט אין יעדער שטאָט וואו אידן האָבן נאָר געוואוינט. אחד העם האָט באַלד אַרויסגעוויזן זיין נעגאַטיווע שטעלונג צום פּאָליטישן ציוניזם, נאָך איידער דער קאָנגרעס איז זיך צוזאַמענגעקומען. אין דער צייט ווען אַלע זיינע פריינט און חברים זענען געווען איבערגליקלעך זיך צו פאַראייניקן מיט די נייע נאַציאָנאַליסטן, איז ער געווען דער יחיד צווישן זיי אין אויסדריקן אַזאַ ווידערשטאַנד צו דער באַוועגונג. עס איז שווער צו באַגרייפן זיין גאַנצע האַנדלונג אין דעם פאַל. אין אָנהויב איז ער נישט אַרויס עפנטלעך, נאָר ער האָט אַרויסגעוויזן זיין קעגנערשאַפט אין בריוו צו זיינע פריינט. אין אַ פּעסימיסטישן טאָן שרייבט ער, אַז ער קען נישט פאַרטראָגן די קלינגענדע בשורות טובות, וואָס די אידישע פרעסע צוטראָגט איבעראַל. אויף די טוערס און איניציאַטאָרס, וועלכע זענען באַשטאַנען מערסטנטייל פון יונגע סטודענטן און וועלכע האָבן זיך באַשעפטיקט מיט

דער אָרגאַניזירונג פון די וואַלן צום קאָנגרעס, האָט ער געקוקט ווי אויף אינגלעך מיט אַ קליינעם פאַרשטאַנד.(15)

צו אַ צווייטן שרייבט ער, אַז דיפּלאָמאַטיע וועט קיין נוצן ברענגען פאַר ארץ ישראל, און זי קען נאָך ברענגען פיל שאָדן. זיין מיינונג איז, אַז אונזער גאַנצע אַרבעט זאָל באַשטיין נאָר פון באַזעצן דאָס לאַנד מיט איין קאָלאָניע נאָך דער צווייטער, ביז וואַנען עס וועלן זיך געפינען איבער הונדערט טויזנט ערד־אַרבעטער פעסט איינגעאָרדנט. דאַן וועלן מיר זיך פאַרנעמען מיט דיפּלאָמאַטיע צו דער גרויסער וועלט און אים אַרט ניט, אויב די ישועה וועט קומען מיט נאָך הונדערט יאָר שפּעטער.(16)

דער ערשטער קאָנגרעס און נאָכדעם

ער גייט צום קאָנגרעס נישט אַלס דעלעגאַט, נאָר ווי אַ גאַסט און באַאָבאַכטער. ער פילט זיך דאָרטן, לויט זיינע אייגענע ווערטער, ווי אַן „אבל בין חתנים". דער קאָנגרעס איז געווען פול מיט לעבן און ליכטיקע האָפענונגען אויף דער צוקונפט. יונגע לייט און סטודענטן פון פאַרשיידענע לענדער האָבן מיט זייער ענטוזיאַזם געגעבן נאָך מער קאָליר און לעבעדיקייט צו דעם גאַנצן גלאַנץ פון די זיצונגען און ער זיצט איינזאַם, נעמט נישט קיין אנטייל אין די דעבאַטן און אין דער אַרבעט, נאָר הערט און באַטראַכט אַלץ מיט זיינע שאַרפע קריטיקירנדע געדאַנקען.

דער קאָנגרעס פאַרענדיקט זיין אַרבעט, אַלע דעלעגאַטן און געסט צעפאָרן זיך מיט דער גרעסטער צופרידנהייט און זיכערהייט, אַז אַ נייע תקופה קומט אין דעם אידישן לעבן און דער נאַציאָנאַלער באַוועגונג. אחד העם אָבער קערט זיך צוריק אין זיין רעדאַקציע פון „השלח" מיט דעם גרעסטן פּעסימיזם און הויבט אָן פייערן מיט זיינע „ילקוט קטן"־מאמרים קעגן דעם גאַנצן פּאָליטישן ציוניזם און קעגן דער באַדייטונג פון קאָנגרעס אַליין. עס איז כדאי איבערצוגעבן, כאָטש בקיצור, די מאָטיוון פון זיין אָפּאָזיציע.

די איינציקע וויכטיקע זאַך, וואָס ער האָט געפונען אין קאָנגרעס, איז די עפנטלעכע דעמאָנסטראַציע פון אייניקע הונדערט אידישע פאָרשטייער, וועלכע זענען זיך צוזאַמענגעקומען און מיט אַ הויכער, שטאָלצער שטימע

דערקלערט אָפן פאַר דער וועלט, דעם געדאַנק פון דער היסטאָרישער נויטווענדיקייט פון אַ נאַציאָנאַלער אידישער היימאַט אין ארץ ישראל. דאָס איז אַלץ, זאָגט ער, וואָס דער קאָנגרעס האָט געקענט אויפטאָן, און מער דאַרפן מיר נישט פאָדערן פון אים. דער חבת ציון אָדער ציוניזם קען האָבן פאָרלויפיק נאָר איין ציל: אַ מאָראַלישן — זיך צו באַפרייען פון אונזער אינערלעכער קנעכטשאַפט, וועלכע די אַסימילאַציע האָט אונז פאַרשאַפט, און אויך פאַרשטאַרקן אונזער נאַציאָנאַלע אחדות דורך פאַר־אייניקטער אַרבעט אין אַלע צווייגן פון אונזער פאָלקס לעבן, כדי מיר זאָלן זיין צוגעגרייט פאַר אַ פרייער און ערלעכער צוקונפט פון אַ נאַציע.

אַנדערע קעגנער פון דעם „יודענשטאַט" דריקן אויס צווייפל, אויב עס איז פּאָליטיש מעגלעך, אַז מיר זאָלן קריגן די צושטימונג פון די פעלקער און אויך טערקיי צו אַ אידיש לאַנד. אָבער, לויט זיין מיינונג, גיט דאָ נאָך אַ סך אַ גרעסערע פראַגע — אויב אפילו מיר זאָלן שוין יאָ קריגן די בוי־טיקע דערלויבעניש, זענען מיר אידן נאָך נישט גענוג צוגעגרייט און גייסטיק פייאיק צו איבערנעמען אַזאַ פּראָיעקט. נאָך מער, זאָגט ער, זאָלן מיר זיך פאָרשטעלן, אַז אַלץ וועט אַרויסקומען ווי געהעריק און מיר וועלן שוין זוכה זיין צו אַ אידישן שטאַט, קענען מיר נאָך אַלץ נישט דענקען, אַז מיט דעם וועט די אידישע פראַגע זיין פאַלקאָם פאַרענטפערט און מיר וועלן דערגרייכן אונזערע נאַציאָנאַלע שטרעבונגען. אַ לאַנד, וועלכע מיר וועלן דערוואַרבן דורך פאָליטישע מאַכינאַציעס און דיפּלאָמאַטישע דרייד־לעך, וועט שטענדיק זיין אָפּהענגיק פון דעם קאַפּריז פון די האַלב־ווילדע אַרומיקע שכנישע פעלקער, וועלכע קענען צו יעדער צייט אונז פאַרניכטן. אַזאַ אומבאַשטימטער צושטאַנד קען נישט זיין קיין באַדייטנדע באַלוינונג פאַר אונזער אַלט פאָלק, וועלכע האָט דורכגעמאַכט אַזוי פיל אומדער־טרעגלעכע צרות אין דעם לאַנגן גלות. די נביאים, ווען זיי האָבן גערעדט צום פאָלק וועגן דער פאָלקאָמענדער צוקונפט און זעלבסטשטענדיק נאַ־ציאָנאַלן לעבן, האָבן זיי דערמאָנט די נביאות פון „באחרית הימים", ווען צדק און גערעכטיקייט וועלן הערשן אויף דער גאַנצער וועלט און דאַן, „ישכון גם ישראל לבטח בארצו".

ער פאַרענדיקט זיין מאמר מיט אַ תפלה, אין וועלכער ער בעט דעם שר של שכחה, אַז מיר זאָלן פאַרגעסן די אַלע דרשות און אָפּהאַנדלונגען אויף דעם קאָנגרעס, נאָר איין זאַך זאָלן מיר שטענדיק געדענקען: דעם גרויסן

מאָמענט, ווען אַלע דעלעגאַטן זענען געווען פאַראייניקט אין דער היי־ליקער שטונדע און האָבן זיך צוגעהערט צו דעם גרויסן מנהיג, ווען ער איז געשטאַנען אויף דער בימה און גערעדט צו זיי „אחדות ישראל", ווי אַן אַמאָליקער נביא, ווייל די אידישע ישועה וועט קומען באמת נישט דורך דיפלאָמאַטיע, נאָר דורך דעם וועג פון די נביאים.(17)

אויך אין זיין פריוואַטער קאָרעספּאָנדענץ האָט ער פיל קריטיקירט דעם פּאָליטישן ציוניזם און דעם קאָנגרעס. צו איינעם פון זיינע פריינט שטעלט ער פאָר דעם ערשטן קאָנגרעס ווי אַ קינדער־שפּיל. די מערסטע דעלע־גאַטן זענען געווען יונגעלייט, וועלכע זענען נאָכגעגאַנגען ווי בהמות נאָכן פּאַסטוך. ער האָט די יוגנט און די יונגע באַוועגונג זייער שלעכט באַ־גריפן. רעדנדיק מיט הרצלן אין באַזעל האָט ער זיך דערקונדיקט, אַז דער גאַנצער פּאָליטישער ציוניזם האָט גאָר קיין באַדייטונג, און אַז מיט דעם וועט נאָך די לאַגע אין ארץ ישראל פיל פאַרערגערט ווערן.(18)

אָפטמאָל זענען זיינע באַציאונגען צום ציוניזם נישט געווען זייער עסטע־טיש. ער רופט אָן, למשל, די סטודענטישע יוגנט, וועלכע איז צוגעשטאַ־נען צו דער ציוניסטישער באַוועגונג: דער „ערב רב". הרצלן רופט ער „משיח" און „די וועלט" (ציוניסטישער אָרגאַן) די „תורה".(19) עס זענען דאָ נאָך פיל מער ביישפּילן פון דעם סאָרט, און עס איז דערפאַר גאָר קיין וואונדער נישט, וואָס זיין קעגנערשאַפט האָט אַרויסגערופן אַ גרויסן טומל. דער „המליץ" איז געוואָרן זיין גרעסטער קעגנער און זייער אָפט האָט מען געקענט באַמערקן דאָרטן שאַרפע אַרטיקלען קעגן אים. אַזאַ צושטאַנד האָט זייער שלעכט געווירקט אויף אים. ער באַקלאָגט זיך, אַז מען פאַר־שטייט אים זייער שלעכט, מען איז אים חושד אין געדאַנקען, וועלכע ער האָט קיינמאָל נישט געהאַט אָדער ווען אויסגעדריקט. אַנדערע, זאָגט ער, זענען אים חושד, אַז זיין קעגנערשאַפט צום ציוניזם שטאַמט פון קנאה, ווייל הרצל איז אַזוי גרויס געוואָרן ביי אידן. ער רופט זיי נידעריקע נפשות, וועלכע ווילן אים ניט פאַרשטיין.(20)

פון דער צווייטער זייט, ווען מען באַקאַנט זיך נעענטער מיט זיין כאַ־ראַקטער און מען דרינגט אַריין טיפער אין זיין נאַטירלעכער אייגנשאַפט און נשמה, איז לייכט צו פאַרשטיין, וואָרום ער האָט אָפט גערעדט מיט אַזוי פיל פאַרביטערטקייט קעגן דעם פּאָליטישן ציוניזם. ער אַליין זאָגט, אַז ער איז נישט פּיאָניק פאַר פּאָליטישע מאַניערן. לויט זיין נאַטור איז

ער נישט געוועזן קיין אַגיטאַטאָר אָדער אַ דיפּלאָמאַט. ער האָט שטענדיק אויסגעדריקט זיך: „זאָג דעם אמת", כדי נישט צו פאַרקריכן אויפן פאַלשן וועג. זיין פּינקטלעכקייט האָט אים געבראַכט דערצו, אַז ער זאָל נישט קענען פאַרטראָגן די אומבאַשטימטע אויסדריקן, וועלכע ווערן באַנוצט אין דער אַגיטאַטאָרישער אָדער דיפּלאָמאַטישער שפּראַך. ער האָט שטענדיק געזען אין דעם סאָרט שרייבן און ריידן, אַז דער אמת פעלט דאָרטן, מען וואַרפט אָן אַ סך הבטחות און דערנאָך איז מען נישט מקיים, און אַזוי איז ער אויך געווען אין זיין אַלטעגלעכן לעבן. ביי יעדער אונטערנעמונג און אַקציע האָט ער געפאָדערט קלאָרקייט.(21)

ווי ער פאַרשטייט ציוניזם

דער גרויסער רעש, וועלכער איז אַנטשטאַנען דאַן אין דער פּרעסע, ספּעציעל אין „המליץ", וועגן זיין שאַרפער קריטיק קעגן דעם קאָנגרעס און ציוניזם בכלל, האָט אויך אויף אים נישט ווייניקער געווירקט. ער האָט זיך אַרומגעקוקט, אַז ער איז אַביסל צו ווייט פאַרגאַנגען מיט זיינע ביטערע אויסדרוקן. אין „השלח", כרך ג׳, 1898, גייט ער אַרויס עפנטלעך מיט אַ גרויסן מאמר אין וועלכן ער האָט חרטה אויף זיינע שלעכטע דבורים. ער בעט דאָרטן, אַז מען זאָל נישט דענקען, אַז ער האָט געמיינט אימיצן באַליידיקן, וואָרום אַזאַ טאַט איז דאָך שטענדיק קעגן זיין נאַטור און אַזעלכע מיטלען באַנוצט ער קיינמאָל נישט. ער האָט זיך נאָר דאַן אויסגעדריקט אין דעם ערשטן הייסן מאָמענט און איצטער זעט ער, ווי ער איז באַגאַנגען אַ פעלער. אָבער ער בייט נישט זיין מיינונג און ער שטייט פעסט ביי זיינע פּרינציפּן. מען דערציילט מיר, זאָגט ער, אַז די גאַנצע אידישע וועלט איז פול מיט שירה און האַרמאָניע, נאָר איך בין דער איינציקער, וואָס וויל שווימען קעגן שטראָם. וויל איך דערפאַר איצט מאַכן אַביסל קלערער און מער דייטלעך מיין געדאַנק, וועלכן איך האָב פריער אויסגעדריקט:

„נאָך דעם ווי דער קאָנגרעס האָט זיך געענדיקט, איז לייכט צו באַמערקן אַ נייע דערשיינונג אין דעם אידישן לעבן. דער אַמאָליקער נאַציאָנאַלער אידעאַל האָט זיך געביטן אויף אַ מין משיח־באַוועגונג. די

גרויסע עסקנים און די בעסטע אגודות ביי וועלכע דאָס שטיצן פון די קאָלאָניעס, פּועלים אָדער די בתי הספר, איז געווען אַן עולם ומלואו און דורכגעדרונגען מיט דעם אידעאַל פון „ישוב ארץ ישראל". איצט אָבער, זענען דיזעלביקע אינגאַנצן אָפּגעשטאַנען אין זייער אידעאַליסטישער אַר־בעט. מע האַלט דרשות און לויב־געזאַנגען צו די נייע גרויסע פירער פון די מערב־לענדער, די צוקונפטיקע וועג־ווייזער פון אונזער גאולה, מיט דעם געדאַנק, אַז מיר דאַרפן גאָרנישט טאָן און די ישועה וועט שוין קומען דורך זיי. ווייטער צייגט ער, אַז „די וועלט", ברענגענדיק אויסצוגן פון פאַרשיידענע צייטונגען אין אַלע אייראָפּייאישע שפּראַכן, וועלכע האָבן באַהאַנדלט דעם גאַנג פון קאָנגרעס, און צווישן זיי געפינען מיר נישט קיין באַריכט פון די העברייאישע צייטונגען. דאָס אַלץ מאַכט דעם איינדרוק, אַז אונזער אַרבעט פון פריער ווערט נישט גענומען אין אַנבאַטראַכט און אַלץ וואָס מיר פאַרנעמען זיך צו טאָן איצט, איז אַ נייער געדאַנק, צו וועלכן אידיש אָדער העברייאיש האָט ניט קיין שליטה".

ער לויבט זייער שטאַרק מאַקס נאָרדויס רעדע, אין וועלכער ער האָט שאַרף אַנאַליזירט דעם שרעקלעכן אידישן שמערץ אין דער גאַנצער וועלט. אין איינציקע לענדער איז דער מאַטעריעלער צושטאַנד זייער קריטיש און אין אַנדערע, איז דער גייסטיקער לעבן פון די אידן ניט אָמבעסטן. ער איז מסכים צו אַלץ, וואָס דר' נאָרדוי האָט גערעדט, אָבער, פרעגט ער, וואָס איז דער ענטפער צו דער אידישער צרה? די „מדינת היהודים" אידייע קען דאָך נישט פאַרענטפערן באַלד די איצטיקע פאַרוויטאָקדיקע פראַגן, סיידן מיט נסים און משיח־צייטן. מיר מוזן דאָך אַלע מודה זיין, אַז בויען אַ נייע מדינה פאַר אַ פאָלק קען נישט דורכגעפירט ווערן אין איילעניש און מיט קפיצת הדרך. די אַרבעט קען נאָר געטאָן ווערן לאַנג־זאַם און דאַרף זיין צוגעפּאַסט לויט דער אַנטוויקלונג פון לעבן און פון דער צייט. נאָר דער דת און אמונה קענען צוזאָגן אָדער פאַרשטעלן אַ גאולה פון נסים. אָבער פּראַקטיש גערעדט, וועט דאָך נאָר אַ קליינער טייל פון די אידן האָבן די מעגלעכקייט זיך צו באַזעצן אין דער „מדינת היהודים" און דער רוב פון פאָלק איבער דער גאַנצער וועלט וועט נאָך אַלץ ליידן.

מיר חובבי ציון, זאָגט ער, ווען מיר האָבן אָנגעהויבן בויען קאָלאָניעס, האָבן אויך געהאַט דיזעלבע מאָטיוון אין אונזער פּראָגראַם: געבן אַן ענט־פער אויף אונזער גשמיותדיקע און גייסטיקע צרות און ווען מיר זענען

געקומען צו דער איבֿערצייגונג, אַז מיר זענען נאָך צו ווייט מיט אונזער אַרבֿעט צו פאַרענטפערן די מאַטעריעלע זייט פון אונזער פּראָבֿלעם, זענען מיר ניט צוריקגעשטאַנען אין אונזער אַרבֿעט, נאָר מיט פיל מער ענערגיע זעצן מיר פאָר אונזער אויפגאַבֿע און זוכן צו געבֿן אַ לייזונג מיט אונזער באַוועגונג, צו דער רוחניות פראַגע פון אונזער אידישן לעבֿן. בֿיי אונז מזרח אידן איז די פראַגע ווי צו לייזן „די אידישע צרה“, און בֿיי די מערב אידן שטייט אויפן טאָג־אָרדענונג „די אידן צרה“, און אין דעם ליגט דער אונטערשייד. מיר זוכן צו עטאַבֿלירן אין ארץ ישראל, פאָרלויפיק אַ אידישן קבוץ, וועלכער זאָל באַשטיין פון מענשן מיט אַ געזונטן מאַטעריעלן און גייסטיקן אידישן לעבֿן, און וועלכער זאָל זיך, מיט דער צייט, פאַרקערפערן אין אַ הויכן אידעאַלן אידישן צענטער, וועלכער זאָל פאַרשפרייטן זיין ווירקונג אויף דעם גאַנצן גלות און פון ציון זאָל אַרויסגיין די קראַפט פאַר „אחדות ישראל“. און דאַן, ווען די נאַציאָנאַלע אידישע קולטור וועט דערגרייכן איר העכסטע שטופע דאָרטן, זענען מיר פאָלקאָם זיכער, אַז זי וועט אַרויסבֿרענגען גענוג פּיאָנעריקע לייט, וועלכע וועלן באַזיצן די קראַפט צו גרינדן אַ פאָליטיש לעבֿן, זעלבֿסטשטענדיק און אונאָפהענגיק, און בֿילדן נישט נאָר אַ אידן־לאַנד, נאָר אויך אַ „אידיש לאַנד“. דער אונטערשייד אין דער דיפּלאָמאַטיע צווישן די חובבי ציון און די מערב אידן, איז גלייך צו דעמזעלבֿן מצב פון אַמאָל אין חורבן בית שני צייטן. די „קנאים מדינים“ האָבֿן ניט פאַרשטאַנען דאַן די באַדייטונג פון „יבנה של ר' יוחנן בן זכאי“־געדאַנק. די אידייע פון אַ פאָלקס פאָליטיק מוז זיין באַזירט אויף דער נאַציאָנאַלער קולטור, וועלכע פאַרבֿינדט דאָס פאָלק מיט דעם עבר, כדי אויפצוהאַלטן זיין היסטאָרישן גאַנג פאַר דער צוקונפט.

„דער חבת־ציון געדענקט נאָך גוט דעם היסטאָרישן פּראָצעס פון מלכות בית הורדס, ווען ארץ ישראל איז נאָך געווען אַ מדינה פאַר אידן און דאָס אידישע גייסטיקע נאַציאָנאַל־קולטור לעבֿן איז געוואָרן צו שאַנדע און פאַרטוישט אויף אַ רוימישע. אַזאַ לאַגע ווילן מיר בשום אופן נישט דורכמאַכן נאָכאַמאָל“.

הרצל האָט אפילו אויך דערמאָנט אויפן קאָנגרעס, אַז דער ציוניזם פאָדערט מען זאָל זיך פריער אומקערן צום יהדות, איידער מיר וועלן גיין אין אַ אידיש לאַנד, אָבֿער זיינע ווערטער זענען געבֿליבֿן נאָר אַ שיינע מליצה. דער קאָנגרעס האָט פאַרהאַנדלט די קולטור־פראַגע צו נעילה,

ווען אַלע דעלעגאַטן זענען שוין געווען פֿאַרמאַטערט און פֿילע האָבן זיך געפּאַקט אין וועג אַריין און געווינטלעך, ווי אמתע דיפּלאָמאַטן, האָט מען די גאַנצע געלעגנהייט איבערגעגעבן צו אַ קאָמיסיע און מיט דעם האָט זיך אַלץ געענדיקט.

ווייטער ציגט ער אָן, ווי דער קאָנגרעס מיט הרצל׳ס ציוניות זענען נישט דורכגעדרונגען מיט דעם נאַציאָנאַלן אידישן גייסט, דערפֿאַר האָט ער מורא, אַז אין פֿאַל ווען אַן אַנטוישונג וועט פֿאָרקומען אין די דיפּלאָמאַטישע דריידלעך, זאָל דורכדעם דער גאַנצער נאַציאָנאַלער געדאַנק נישט פֿאַרלירן זיין ריכטיקן וועג.

שטענדיק אין קאַמף

איניקע באַוואוסטע העברייאישע שרייבער און געלערטע האָבן טייל־ווייז יאָ איינגעשטימט מיט זיין קעגנערשאַפט צום ציוניזם. ער האָט געפירט אַ גרויסע קאָרעספּאָנדענץ מיט זיי וועגן די אַלע ברענענדיקע פֿראַגן. אין זיינע בריף צו זיי פּלעגט ער זיך אויסדריקן אַ סך שאַרפֿער און מיט מער ביטערקייט. עס איז כמעט שווערלעך צו גלויבן, אַז ער, דער מאָדערנער מענטש, מיט זיין ערלעכער און רואיקער נאַטור זאָל זיך דערלויבן אַזעלכע דבורים. ווי צום ביישפּיל: די ציוניסטן גייען אויפבויען אַ פֿאָלק און מיט דיזער אַרבעט צעשטערן זיי דעם יהדות. אָדער: דער ציוניזם קומט נישט ראַטעווען דעם יהדות מיט דעם בויען פון ארץ ישראל.(22)

מאמרים, וועלכע אַנטהאַלטן קריטיק אויף דעם פּאָליטישן ציוניזם, אָדער אויף די ליטעראַרישע ווערק פון דר׳ הרצל, ווי צום ביישפּיל, זיין באַוואוסטן ראָמאַן, האָט ער גלייך מיט דעם גרעסטן פֿאַרגעניגן געגעבן פּלאַץ אין „השלח״ און זיי געלויבט פֿאַר דער גוטער אַרבעט.(23)

הרצל פּלעגט רעדן וועגן עפנטלעכע רעכטלעכע גאַראַנטיעס אויף די קאָנגרעסן. נאַטירלעך איז דאָס געווען אַ לאָזונג פון דער דיפּלאָמאַטישער שפּראַך אין אַ פּאָליטישער רעדע. ביי אחד העם, פון זיין ערלעכן און צייטנווייז פון דעם צופיל אמתדיקן שטאַנדפּונקט זיינעם, איז אויסגעקומען, אַז מיט אַזעלכע דבורים, ווען מע האָט נישט די ריכטיקע פֿאַרזיכערונג

פון דער טערקישער רעגירונג, פאַרפירט מען דאָס פאָלק אויף אַ פאַלשן וועג.(24)

דער פּאָליטישער ציוניזם האָט זיך, וואָס אַמאָל מער פאַרשפּרייט אין אַלע לענדער. זיינע חברים און פיל פון זיינע בעסטע תלמידים האָבן אָנגעהויבן צוביסלעך זיך דערווייטערן פון אים. זיי האָבן קיינמאָל נישט געדענקט וואָכעדיק מאַכן, אָדער זיך ענטזאָגן פון דעם נאַציאָנאַלן גייסט, נאָר זיי האָבן זיך איבערצייגט, אַז די צייט איז געקומען פאַר גרויסע מעשים און מען מוז אַלץ אָנווענדן, אום זיך נענטערן צו דער פּראַקטישער אַרבעט פון אונזער אידעאַל. עס איז אמת, אַז פיל פון די נייע צוגעקומענע אין דעם ציוניסטישן לאַגער זענען געווען מער וואָכעדיק ווי אידעאַליסטיש, אָבער זיי האָבן דאָס באַטראַכט אַלס אַ פאָלקס־ און מאַסןבאַוועגונג, וועלכע איז שטענדיק אויפגעשטעלט פון פאַרשיידענע שאַטירונגען און קאָלירן. די אַנטוויקלונג פון לעבן וועט וואָס ווייטער קריסטאַליזירן די אַרבעט, ביז וואַנען מען וועט דערגרייכן דעם ציל. אחד העם איז געגאַנגען קעגן שטורעם און די באַוועגונג איז געגאַנגען וואָס מער פאָרווערטס, און אַזוי מיט יאָרן שפּעטער איז ער אויך אַריינגעצויגן געוואָרן אין דעם זעלבן שטראָם. מיט דער צייט האָט ער געביטן זיין שטרענגן און שאַרפן טאָן, און זיין שרייבן האָט אָנגענומען אַ מער קאָנסטרוקטיוון כאַראַקטער. דאָס האָט אים טאַקע גענומען פיל יאָרן צו ענדערן זיין טאַקטיק און ביי דער ענדע פון דער וועלט־מלחמה זעען מיר אים אַלס איינער פון די הויפּט יועצים און העלפער אין דער באַשאַפונג פון דער באַלפור דעקלאַראַציע, וועגן וועלכער מיר וועלן ווייטער שרייבן.

וועגן צווייטן קאָנגרעס

צום צווייטן קאָנגרעס איז ער נישט געפאָרן. אַלס דעלעגאַט צו פאַרטרעטן אַ ציוניסטישע אגודה האָט ער נישט געקענט זיין, צוליב זיין אַבסאָלוטער קעגנערשאַפט צום פּאָליטישן ציוניזם און פאָרן אַלס גאַסט, הערן און שווייגן, זאָגט ער, לוינט נישט די גאַנצע טרחה. אָבער צו דער באַוואוסטער וואַרשעווער ציוניסטישער קאָנפערענץ איז ער געגאַנגען מיט דעם גרעסטן ווילן. ער האָט זיך געפילט היימיש צווישן איי־

גענע — די אַלטע גוואַרדיע פון די „חובבי ציון”. פּראַקטיש האָט די אספה גאָרנישט געקענט אויפטאָן, נאָר מאָראַליש האָט זי, לויט זיין מיינונג, דערגרייכט איר ציל. דער ריינער „חבת־ציון” געדאַנק איז זייער שטאַרק באַטאָנט געוואָרן צווישן דער יוגנט אויף אַלע זיצונגען און אויך אין אַלע רעזאָלוציעס וועגן דער קולטור־אַרבעט צווישן די מאַסן. פונדעסטוועגן איז ער נאָך אַלץ געווען אומרואיק און נישט זיכער, אויב דער קאָנגרעס וועט די רעזאָלוציעס דורכפירן.(28)

ווען דער צווייטער קאָנגרעס האָט יאָ אָנגענומען אַלע וואַרשעווער באַשלוסן וועגן קאָלאָניזאַציע אין ארץ ישראל און קולטור־אַרבעט אין גלות, האָט ער חושד געווען דעם ווינער אַקציאָנס קאָמיטעט, אַז ער וועט שטערן אין דער דורכפירונג פון די באַשלוסן אין לעבן, אין פאַל זיי וועלן ניט שטימען מיט דער „הרצל דיפּלאָמאַטיע” פּראָגראַם. אַזוי פלעגט ער זיך אויסדריקן.(29)

אין זיינע וכוחים מיט די פּאָליטישע ציוניסטן פלעגט ער אָפטמאָל איבערטרעטן די גדולד פון אַנדערע. זיינע באַמערקונגען זענען געווען בייסנדיק און שאַרף, און מיט דעם פלעגט ער אַרויסרופן דעם צאָרן פון פיל ציוניסטן, וועלכע האָבן דאָס באַטראַכט אַלס באַליידיקונג. אָבער אין דער אמתן איז דאָס געווען אַן אומזיסטער חשד. מע האָט אים אָפט שלעכט פאַרשטאַנען, ווארום ער מיט זיין ערלעכער נאַטור איז געווען זייער ווייט פון פערזענלעכע באַליידיקונגען.(30)

קאָנגרעס אָדער פּאַרלאַמענט

אין זיין קריטיקירן די דיפּלאָמאַטישע טענדענציעס פון דער ציוניסטישער באַוועגונג פלעגט ער אָפט גלייכן אַרויסזאָגן בייסיקע באַמערקונגען וועגן דעם „פּאַרלאַמענטאַריזם”, מיט וועלכע די ציוניסטישע אגודות האָבן זיך אַזוי מתעסק געווען אויף פאַרזאַמלונגען. אין זייערע פאַרהאַנדלונגען, זאָגט ער, האָבן זיי אָפטמאָל פאַרגעסן דעם „עיקר הדבר”, די ציוניות זעלבסט. פיל פאַרדרוס און פאַרביטערונג האָט זיך געהערט קעגן אים: אַז ער מאַכט כלומרשטן חוזק פון אונזער ערשטן פאַרזוך צו געניסן פון אַ פּאַרלאַמענטאַרישער אָרדענונג, וועלכע גיט אונז די

מעגלעכקייט צו באַשפּרעכן אונזערע נאַציאָנאַלע אינטערעסן אויף אַ מאָדערנעם אופן.

האָט ער, דעריבער, געפונען פאַר נויטיק אַרויסצוגיין וועגן דעם מיט זיין מאמר „יחיד ורבים" אין וועלכן ער גיט אַ קלאָרע מיינונג וועגן זיין שטאַנדפּונקט אין דער ווערט און באַדייטונג פון אַ פּאַרלאַמענט אין אַל־געמיין, איבעראַל. ער דערקלערט, אַז „דער פּאַרלאַמענט, וועלכער האָט זיך לכתחילה געגרינדעט אַלס אַ דעמאָקראַטישע אינסטיטוציע פאַר דעם וואוילזיין פון דער געזעלשאַפט, האָט אין דער לעצטער צייט פאַרלאָרן זיין חן און די גייסטיקע באַדייטונג ביי די מערסטע קולטורעלע פעלקער. וואָס ווייטער, קומט מען אַלץ מער צו דער איבערצייגונג, אַז דער פּאַר־לאַמענט פאַרענטפערט נישט דעם הויפּט־צוועק צוליב וועלכן ער איז באַשאַפן געוואָרן, אַלס דער באַשיצער פון אמת און גערעכטיקייט און אַלס פאַרשטייער פונם פאָלק. די אויסגעוויילטע דעלעגאַטן אין מערסטנ־טייל, באַקליידן נישט זייער ריכטיקן אַמט, וועלכן זיי האָבן געקראָגן דורך פאַרשיידענע דריידלעך און פּאָליטישע מאַכינאַציעס, דורך דער מאַכט פון איינציקע, „שטאַרקע יחידים" און ממילא ריידן זיי שוין ניט אין די אינטערעסן פון פאָלק און מאַסן. זייער שטרעבונג איז נאָר צו זוכן וועגן און מיטלען, ווי צו באַשיצן די קליינע גרופּע לייט, וואָס האָבן זיי געהאָלפן דערוויילט ווערן. אַזאַ צושטאַנד ברענגט מיט זיך זייער נישט אנגענעמע רעזולטאַטן. די מערסטע דעלעגאַטן זענען צוזאַמענגעשטעלט פון מיטלמעסיקע מענשן, מיט ווייניק פעיִקייט, וועלכע זענען גאָר נישט פּאַסיק פאַר אַזאַ פאַראַנטוואָרטלעכער אַרבעט.

„אַנדערע גרויסע פאַרשער — זאָגט ער ווייטער — און באַוואוסטע קריטיקער, ווי מאַקס נאָרדוי אַליין אין זיין בוך „פּאַראַדאָקסן", זענען נאָך פיל שטרענגער אין זייער קריטיק און אָפּשאַצונג פון דער ווערט פון פּאַרלאַמענט. זייער מיינונג איז, אַז די אויסגעוויילטע זאָלן אפילו זיין פון דעם בעסטן אויסגעקליבענעם עלעמענט פון פאָלק, איז אויך דאָן אַ גרויסער צווייפל, אויב זייערע באַשלוסן קענען ברענגען די געווינטשטע געזעצן פאַרן גוטס פון דער געזעלשאַפט. לויט זייערע פעסטע איבער־ציוגונגען, פון דעם געזעלשאַפטלעכן פּסיכאָלאָגישן שטאַנדפּונקט, איז, אַז ווען אַ גרויסע פאַרזאַמלונג, אפילו פון די בעסטע און פעיִקסטע גרויסע מענשן, וועלכע מען וואָלט געקענט פאַרגלייכן צו אַ געטע, קאַנט,

שעקספיר און ד. גל., קומען זיך צוזאַמען, כדי צו באַשליסן געוויסע פּראַקטישע אנגעלעגנהייטן, ווערן זיי אַלע גלייך פאַרוואַנדלט אין דער מדרגה פון געוויינטלעכע מיטלמעסיקע אָדער פּראָסטע מענטשן. די אור־זאַך פאַר דעם איז, דאָס יעדער גרויסער מענטש באַזונדער אין דער פאַרזאַמלונג, וואָס באַהערשט נאָר זיין אייגענע אויסערגעוויינטלעכע גרויס־קייט, איז שטענדיק אין דער מינדערהייט און אַזוי ווערט יעדער באַ־זונדער בטל און פאַרלאָרן אין דער מאַיאָריטעט. די איינציקע זאַך, וואָס קען זיי אַלעמען גלייך פאַרבינדן, איז נאָר דער איינפאַכער מענטשלעך־גייסטיקער אינסטינקט און געדאַנק, וואָס געפינט זיך ביי אַלע מענטשן אין דערזעלבער מאָס און דורך דעם קענען זיי אַלע צוזאַמען ניט שאַפן קיין גרויסקייט און מאַנכע מאָל אפילו גערעכטיקייט. אָדער בעסער גע־זאָגט: די אַלגעמיינע מענטשלעכע אייגנשאַפט, וועלכע איז אין דער מאַ־יאָריטעט, שטאַרקט איבער דעם פערזענלעכן גייסטיקן פאַרמעגן פון יעדן איינעם באַזונדער. דער „יחיד" מוז זיך אונטערוואַרפן צום „רבים" לויט דעם געזעץ פון דער געזעלשאַפטלעכער נאַטור.

„אַנדערע חכמים האָבן זיך נאָך טיפער אויסגעדריקט אין זייערע קריטיקירנדיקע געדאַנקען וועגן פאַרלאַמענט און אספות בכלל, אַז דער גרעסטער חסרון איז, וואָס די באַשלוסן, נאָך פיל דיסקוסיעס, זענען אָפט־מאָל זייער פלאַך און נישט ריכטיק. אין אַ גרויסער פאַרזאַמלונג פון עטלעכע הונדערט לייט וואו אַ רעדנער מיט זיין פייערדיקער שפּראַך האַלט דעם גאַנצן עולם אין געשפּאַן, צווינגט ער זיי צו טראַכטן לויט דער באַגייסטערונג וואָס זיין רעדע ברענגט אַרויס אין זיי. יעדער איינער פון די צוהערער איז ניט אימשטאַנד צו דענקען לאָגיש, נאָר ער ווערט באַהערשט פון צווייטנס באַגייסטערונג און גייסטיקער אויפרעגונג. דאַן איז דער געדאַנק פון דער גאַנצער פאַרזאַמלונג, פּסיכאָלאָגיש, נאָר אַ רעזולטאַט פון אַ רירנדן גייסט און אויפרעגונג, וועלכע גיט זיי נישט, אין אַזאַ מאָמענט נאַטירלעך, די מעגלעכקייט אין זייערע האַנדלונגען צו באַשליסן ריכטיק און לאָגיש.

„דאָס איינציקע וואָס קען ראַטעווען אַזאַ סיטואַציע אין אַ מאַסנפאַר־זאַמלונג, איז נאָר ווען עס ציגט זיך אַ גרויסער מענטש מיט אומגעוויינט־לעכער פייאיקייט און גייסטיקער קראַפט, וועלכער קען קאָנטראָלירן דעם גאַנג פון דער אספה און אַלע פאַרזאַמלטע בויגן זיך צו זיין ווילן, און

אַזוי איז מעגליך צו דערגרייכן קלאָרע, ריכטיקע רעזולטאַטן פאַר דעם וואוילזיין און צוועק פון דער פאַרזאַמלונג. אַזאַ דערשיינונג קומט פאָר אין פילע מאָדערנע פאַרלאַמענטן ביי פאַרשיידענע פעלקער אין דער לעצ־טער צייט.

„דעריבער קענען מיר נישט מאַכן צופיל אָנקלאַגן קעגן דעם פירער פון ציוניסטישן קאָנגרעס, אַז ער באַגייט זיך מיט דער אַרבעט ווי אַ מושל יחידי און אַלע דעלעגאַטן שטימען שטענדיק אין צו זיינע רייד און פאָרשלאָגן, ווייל פון אַ מאַסן־פּסיכאָלאָגישן צושטאַנד איז קיין אַנדער וועג נישטאָ, אַז דער קאָנגרעס זאָל קענען עפּעס וויכטיק און קאָנסטרוקטיוו אויפטאָן. דאָס איינציקע וואָס מען קען זאָגן קעגן דער פירונג און פּראָ־צעדור פון אונדזער קאָנגרעס איז, אַז זיין אונטערגעבן זיך צו דעם ווילן פון „יחיד" קומט נישט אַרויס נאַטירלעך, אַלס אַ נויטווענדיקע דער־שיינונג אין דעם לעבן און אַנטוויקלונג פון אַ פאַרלאַמענט, נאָר די אַלע פאַרהאַנדלונגען קומען פאָר מעכאַניש, און דורך פאַרשיידענע תחבולות ווערט אַלץ איבערגעגעבן אין די הענט פון „איינעם".

„אָבער נאָך אַלעמען איז אונדזער קאָנגרעס־אינסטיטוציע אַ זייער וויכטיקער אינסטרומענט פאַר זעלבסט־אויסדרוק אין אונדזער נאַציאָ־נאַלער באַוועגונג. אונדזער פאַרלאַמענט האָט טאַקע זיינע פעלערן, ווי איך באַמערק אָפטער אין מיינע מאמרים, אָבער פון דער אַנדערער זייט מוזן מיר צוגעבן די וויכטיקייט און גרויס נוצן זיינעם פאַר אונדז". (31)

„שנוי הערכין"

צווישן דעם משכילשן עולם, דער־הויפּט צווישן די אינגערע, האָט זיך אין יענער צייט געצייגט אַ גרויסע נייגונג צו ניטשעס פילאָזאָפיע און זיין תורה. אפילו העברייאישע פּובליציסטן און באַגאַבטע שרייבער האָבן אָפּגעגעבן פיל צייט צו לייענען און שטודירן זיינע שאַפונגען. אין אַ קורצע צייט האָט זיך אַנטוויקלט אַ באַוועגונג, וואָס האָט געפאָדערט, אַז דער יהדות זאָל זיך אויך צופּאַסן צו דער נייער פאַרשטענדיקונג פון לעבן בכלל און דער מענשהייט בפרט. ביי די יונגע, ווי אחד העם פלעגט

זיי רופן, די פֿאַרעהרער פֿון ניטשעס תורה, איז אויסגעקומען, אַז מען דאַרף אַריינברענגען אין דעם אידישן געדאַנק אַ נייע פֿילאָזאָפֿיע פֿון אַ בעסערער און מאָדערנער שיטה אַזוי, אַז אַלץ זאָל ווערן איבערגע־ענדערט. דער שלאַגוואָרט פֿון דער באַוועגונג איז געווען: „שנוי הערכין" — ענדערן די באַגריפֿן פֿון יהדות און אָננעמען אַ נייע אָפּשאַצונג פֿון לעבן לויט ניטשעס פֿילאָזאָפֿיע. מיט אַנדערע ווערטער, דער יהדות זאָל אויפֿגעבן די אַלטע באַגריפֿן, אַז דאָס לעבן פֿונם מענשן איז געבויט אויף דער מאָראַל פֿון יושר וצדק אָדער רוחניות, נאָר גראָדע דער היפּוך, דער תכלית פֿונם מין „מענש" איז צו שטרעבן צו דערוווערבן פֿאַר זיך וואָס מער און בעסערע מאַטעריעלע אינטערעסן, נישט אַכטנדיק דאָס מיט דעם באַרויבט ער דעם צווייטן.

דער מער אָנגעזעענער פֿון די העברייאישע שרייבער און דערהויפּט פֿון דער נייער באַוועגונג צו יענער צייט, איז געווען מר מיכה יוסף ברדיטשעווסקי. ער האָט פֿיל געשריבן וועגן דעם אין דער פּרעסע און אויך אין „השלח", אַלעס געבויט אויף דער אידייע פֿון „האדם העליון", ווי ניטשע רופֿט עס, „איבערמענש". און דאָ איז אחד העם מיט אים געקומען אין אַ שטאַרקן קאָנפֿליקט.

עס וועט זיין כדאי איבערצוגעבן איניקע געדאַנקען זיינע דורך וועל־כע ער האָט געזוכט צו איבערצייגן זיי, ווי פֿאַלש עס איז צו נעמען ני־טשעס תורה און וועלן צופּאַסן זי צום יהדות.

אַנאַליזירנדיק ניטשעס שיטה פֿון „שנוי הערכין", האָט ער עס צע־טיילט אין צוויי שטאַנדפּונקטן: „דאָס מענשלעכע" — „הנקודה האנו־שית", און „דאָס גרויזאַמע" — „הנקודה הארית". דאָס ערשטע מיינט, אַז דער תכלית פֿון דער מענשהייט איז נאָר די אַנטוויקלונג פֿון אַ „אי־בער־מענש", וואָס זאָל שטיין העכער אין מאָראַל און גאַנצקייט איבער דעם כלל מענש. די מערהייט פֿון דער מענשהייט מעג זיין נידעריק און שפּלדיק, אַבי נאָר דער „האדם העליון" וועט זיך אויפֿהויבן גייס־טיק אויף דער העכסטער שטופֿע איבער די אַנדערע. דער גאַנצער תכלית פֿון דער בריאה איז דער „איבערמענש" און די איבעריקע זענען באַ־שאַפֿן געוואָרן אים צו באַדינען. ער איז דער עיקר אין דעם אוניווערז און די מערהייט פֿון דעם אוניווערז שפּילט נישט קיין ראָלע.

דער צווייטער פּונקט אין דעם געדאַנק פֿון „שנוי הערכין" איז דאָס

„גרויזאַמע״ — הנקודה הארית״. ניטשע שאַצט אָפּ זייער גרויס די באַדייטונג פון מאַכט, דעם כח פון גוף און די אויסערלעכע שיינהייט. ער רעדט מיט באַגייסטערונג וועגן „החיה־הצהובה״ — די „בלאָנדע בעסטיע״, די שטאַרקע, די שיינע און וועלכע געוועלטיקט איבער אַלץ און טוט לויט איר וואונטש.

דער פויסט איז דער עיקר פון דער גאַנצער באַשעפעניש און דער אידעאַל פון דער מענשהייט.

און דאָ קומט אחד העם מיט זיין דערקלערונג, אַז דער טייל פון ניטשעס פילאָזאָפיע — „הנקודה האנושית״ איז גאָר נישט אין קעגנשטאַנד צום יהדות, נאָר עס פאַרשטאַרקט נאָך זיינע עיקרים. אַזאַ געדאַנק איז גאָר קיין נייס פאַר אונז אידן, ער עקזיסטירט שוין פון גאָר אַלטע צייטן, גלייך מיט דער אַנטוויקלונג פון יהדות. אונזער ספרות איז פול מיט דער באַדייטונג און אָפּשאַצונג פונם „צדיק״. „כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה״ און דאָס גלייכן. דער זעלבער געדאַנק ווערט אויסגעדריקט אין באַצוג צום „העם העליון״ — „עם סגולה מכל העמים״, וואָס זאָל שטיין העכער מיט זיינע גייסטיקע און מאָראַלישע שאַפונגען פאַר „צדק ויושר״. ביידע, דער אידישער „האדם העליון״ און „העם העליון״ באַזיצן זייער קראַפט נאָר אין מאָראַל און אינעווייניקסטער שיינקייט קעגן שקר, רשעות און דעם פויסט פון שטאַרקן.

דערפאַר איז דער צווייטער פונקט „הנקודה הארית״ — דאָס „גרויזאַמע״ פון ניטשען, וואָס איז געבויט אויף כח, פויסט און אויסערלעכער שענהייט, קען זיך בשום אופן נישט צופּאַסן צום רוח היהדות. דער גאַנצער יהדות אין אַלע דורות איז שטענדיק אַ מין פּראָטעסט קעגן קראַפט און ממשלה. דער גייסט פון יהדות זאָגט, אַז סיי דער „האדם העליון״ און אויך „העם העליון״ איז נישט זייער ציל צו געוועלטיקן איבערן צווייטן, אָדער אונטערדריקן אַנדערע פעלקער, נאָר זיך ווידערשטעלן קעגן דעם פויסט פון דער „געלער בעסטיע״ און די וועלט זאָל זיך פירן אויף די פּרינציפּן פון צדק, יושר פאַר אַלע גלייך.

אחד העם גייט אָן ווייטער מיט זיינע שאַרפע דבורים און וכוחים קעגן די אַלע „יונגע״, וואָס שלעפּן זיך נאָך ניטשע און ווילן אַריינברענגען זיין פילאָזאָפיע אין די ראַמען פונם יהדות. מיט דעם פאַרשוועכן זיי דעם ספר העברי און גראָבן אונטער די עיקרי היהדות. ער ברענגט

ציטאַטן פון זייער רבין ניטשע, וואָס זאָגט, אַז ווען מיר קומען צו די „כתבי הקודש" און נביאים דאַרפן מיר זיין פאָרזיכטיק מיט אונזערע באַציאונגען און אָפּגעבן דעם גרעסטן „יראת הכבוד" צו זייערע שאַפונ־גען און אָפּשאַצונגען. און דאָ קומען אונזערע „יונגע" און ווילן אַלץ איבעראַנדערשן מיט איין מאָל.

ער זאָגט, אַז די אַלע „יונגע", די וואָס רייסן זיך נאָך ענדערונגען, וואָלטן גלייכער געטאָן, און ער וואָלט אויך געווען צופרידן, אויב זיי זאָלן גיין גלייך צום מקור פון דער נייער „תורה" און זיך אָנזעטיקן מיט איר איידער זיי זאָלן מאַכן ריסן אין „יהדות" און אַרויפלייגן פרעמדע לאַטעס. (עפ"ד, ב' זייט 66).

דיזער סכסוך מיט די ניטשיאַנער איז אָנגעגאַנגען פאַר אייניקע יאָרן, גאַנצע ביכער זענען אָנגעשריבן געוואָרן אין דער העברייאישער און אידישער ליטעראַטור און איך האָב דאָ געמאַכט אַ פאַרזוך איבערצוגעבן אייניקע שטריכן.

דער סכסוך מיט „אחיאסף"

זיינע עקסטרעמע אידעאַליסטישע מיינונגען וועגן דער ציוניסטישער באַוועגונג, אויף וועלכע ער איז געשטאַנען כמעט ווי אַ יחיד אין פעלד, האָבן אים געבראַכט דערצו, אַז אויך אין דער ליטעראַרישער אַרבעט האָט ער אַרויסגעצייגט ענלעכע טענדענצן, און האָט געקעמפט אפילו מיט די פראַקטישע און געשעפטלעכע פירונגען פון „אחיאסף" פאַרלאַג און דעם „השלח". זייענדיק שטענדיק מער אידעאַליסט ווי סוחר, איז ער אָפט געקומען צו רייבונגען מיט די אייגנטימער און אַרויסגעבער פון „אחי־אסף". די פינאַנציעלע אנגעלעגנהייטן פון דעם פאַרלאַג זענען נישט געווען אָמבעסטן, ווי ס'איז בכלל דער ענין פון אַרויסגעבן העברייאישע ביכער. ער אַלס רעדאַקטאָר, מיט זיינע הויכע אידעאַלן וועגן דער אַנט־וויקלונג פון דער העברייאישער ליטעראַטור האָט געשטרעבט אַרויס־צוגעבן די בעסטע קולטורעלע ביכער, אָבער די „אחיאסף" לייט, כאָטש זיי זענען געווען ליבהאָבער פון דער העברייאישער ליטעראַטור, זענען זיי דאָך געווען אַממערסטן געשעפטסלייט, וועלכע האָבן ביי יעדער גע־

לעגנהייט אויסגערעכנט דעם פאַרדינסט. דערפאַר האָבן זיי נישט געקענט איינשטימען מיט אים וועגן דעם סאָרט ביכער, וואָס זיי זאָלן אַרויסגעבן און זיין געזיכערט קעגן פאַרלוסטן פלעגן זיי אָפטמאָל קומען צו אומאנגענעמע קאָנפליקטן צווישן זיך.

דיזעלבע מיינונג־פאַרשיידנהייט האָט געהערשט צווישן זיי וועגן דער הנהגה פון „השלח", וועלכער האָט פאַרלאָרן דעם צווייטן יאָר פיל אַבאָנענטן און די פינאַנסן האָבן געהאַלטן שמאָל. די „אחיאסף" לייט האָבן געוואָלט מאַכן ענדערונגען אין דער פּראָגראַם פון זשורנאַל, אַריינברענגען מער לעבן, וועלכער זאָל שטימען מיט דער צייט. ער איז געווען קעגן זייער פּלאַן. ער זאָגט, אַז אַריינברענגען „לעבן" אין אַ צייט־שריפט אום צו געווינען מער לעזער, וועט זיין דער „טויט" פון די אידעאַלן פאַר וועלכע ער איז מקריב זיין לעבן. דער „השלח" מוז שטיין העכער ווי דער דעת הקהל, וועלכער מוז באַוועגט ווערן דורך אים. ער איז גרייט אויפצוגעבן דעם „השלח" אינגאַנצן, אָבער נישט בייטן זיין אידעאַל צו וועלכן ער האָט שטענדיק געשטרעבט. דער „השלח" טאָר נישט און וועט נישט זיין אַ קוואַל פאַר רעקלאַמעס און פּוסטע פראַזן, ער מוז זיך אַנטוויקלען לאַנגזאַם, מיט געשמאַק און טאַקט.(25)

דער דרייפוס פּראָצעס

אין דערזעלבער צייט איז נאָך אַלץ פאָרגעקומען דער באַוואוסטער דרייפוס פּראָצעס. דער אינטעליגענטער קלאַס אומעטום האָט זיך געפילט זייער דערשלאָגן. אין די ליטעראַרישע קרייזן האָבן זיך געהערט קלאַנגען פון הספּדים נאָך דעם ניינצנטן יאָרהונדערט מיט זיינע שיינע ווערטער: פרייהייט, ברידערשאַפט און גלייכהייט, אויב פראַנקרייך, די טרעגערין פון קולטור, האָט געקענט דערלויבן אין איר לאַנד אַזאַ פאַרשעמטע סצענע. אחד העם ווערט גאָרנישט נתפּעל פון דעם גאַנצן רעש און טומל. ער זאָגט אפילו, אַז די געשרייען אין דער פּרעסע עקלען אים און ער ווערט פון זיי נישט באַווירקט. זיין בליק אויף דער אידישער פראַגע און איר לייזונג זענען געווען פון גאָר אַן אַנדער שטאַנדפּונקט. זיין טעאָריע איז שטענדיק געווען, אַז די אומנאָרמאַלע אידישע לאַגע איז ניט די שולד פון

דער אויסערער וועלט אַזוי פיל ווי אונזער אייגענער פעלער, וועלכער ליגט טיף איינגעוואָרצלט אין אונז אַליין, לויט דעם מאמר: „אם אין אני לי מי לי״.(26)

ער טרייסט די וועלט, זי זאָל נישט דענקען, אַז די אייראָפּייאישע קול־טור גייט צום גרונד און דער פּראָגרעס פאַרשווינדט. איר כבוד איז נאָך נישט באַרירט געוואָרן און זי מעג זיין שטאָלץ אויף איר שטאַרקער פּאָ־זיציע. נאָר אַ קליינער שנוי איז פאָרגעקומען: „די אויסנאַמע פאַר דעם אידן״, וועלכער וועט גאָר ניט שטערן דעם גאַנג פון אונזער וועלט־אַנט־וויקלונג. און טאָמער, זאָגט ער, „וועט מיר איינער פרעגן: ווי אַזוי איז דאָס מעגלעך אַזאַ מין סתירה אין דעם הומאַנישן געדאַנק פון דעם מענשן? וועל איך אים ענטפערן, ווי איך האָב שוין אַמאָל באַמערקט אין מיין מאמר „שתי רשויות״: ווען די חכמים באַשעפטיקן זיך מיט הומאַניזם, פאַרגעסן זיי דעם אידן און ווען זיי זענען זיך מתעסק מיט דעם אידן, פאַרגעסן זיי דאָן דעם הומאַניזם״.

„די ערגסטע צרה מיט אונז איצט, איז וואָס דער אַסימילירטער טייל אידן אין פראַנקרייך זענען נאָך אַלץ בלינד און טויב, זיי זעען און הערן נישט וואָס עס קומט פאַר אַרום זיי. דער המון אויפן גאַס שרייט „זאָל לעבן אסטערהאזי״, וואָס מיינט: „טויט צו דעם אידן״, און דער פראַנצויזישער איד רעדט נאָך אַלץ פון דער „גרויסער רעוואָלוציע״ אין וועלכער ער האָט אַן אַנטייל גענומען. מיט דעם זוכט ער, מיט דער גרעסטער שנעלקייט, זיך אַליין צו פאַרלייקענען און וועלן פאַרגעסן ווער ער איז. די איינציקע טרייסט איז, אַז מיט דער צייט וועלן מוזן די אברים המדולדלים פאַרלאָרן גיין, כדי דער קערפּער פון דעם אידישן פאָלק זאָל שטאַרקער און געזונטער ווערן פאַר זיין זעלבסטשטענדיקער צוקונפטיקער אַנטוויקלונג״.(27)

1890—1899

צוויי יאר פון שטורמישער טעטיקייט

געהיט דעם כבוד פון אַ סופר עברי

די קאָלאָניאַל באַנק

ער ווערט אַן „אָבל״
און שוואכער אין זיין געזונט

דער באַנייטער קאַמף מיט הרצלען

די דריטע רייזע נאָך ארץ ישראל

„הדור״

געהיט דעם כבוד פון אַ סופר עברי

אויסער זיין גרויסער איבערגעבנהייט צו דעם ריינעם אידעאַל פון ציוניזם פאַר וועלכן ער האָט שטענדיק אָנגעפירט אַ שטאַרקן קאַמף אויף אַלע זייטן, האָט ער פון צייט צו צייט געהאַט אַ סך אויסצושטיין אין זיין „השלח" אַרבעט, פאַר וועלכער ער פלעגט אָוועקגעבן אַ סך מי אין זיין שטרעבונג אויפצוהאַלטן דעם כבוד פון דער העברייאישער ליטעראַטור. די שרייבער אין יענער צייט האָבן אים ווייניק געהאָלפן און נישט גע־קענט זיך צוגעוואוינען צו זיינע באַרעכטיקטע פאָדערונגען. ער איז געווען נישט נאָר דער רעדאַקטאָר, נאָר אויך דער בוכהאַלטער, קאַסירער און קאָרעספּאָנדענט, און ער האָט זייער שווער געאַרבעט אין דער רעדאַקציע. ער פלעגט זיינע מיטהעלפער לערנען דרך־ארץ, אַז זיי זאָלן ענטפערן מיט אַ קבלה, ווען ער שיקט זיי געלט, זיי זאָלן אַליין איבערלייענען זייער אייגן שרייבן, אַמווייניקסטנס אויסמיידן גראַמאַטישע פעלערן, כדי צו פאַרלייכטערן זיין רעדאַקטירונג.(32)

אָט די אומפּאָרזיכטיקייט מצד זיינע שרייבער האָט אים אָפּטמאָל גע־בראַכט צו גרויסער פאַרלעגנהייט. דער פּעטערסבורגער רעגירונג־צענ־זאָר, ה' לאַנדוי, איז גראָדע געווען זיינער אַ פריינט און ער פלעגט אים טאָן פיל טובות אין דעם זינען פון צענזור. אָבער די שרייבער פלעגן שטענדיק אַריבערכאַפּן די מאָס און זעלטן ווען געווען פאָרזיכטיק צו היטן דעם געזעץ אויף אַזויפיל, אַז אים איז אויסגעקומען נישט איין מאָל צו קומען צו אַ צוזאַמענשטויס מיט ה' לאַנדוי, און די גאַנצע שולד פלעגט פאַלן אויף אים, און דאָס האָט אים שטאַרק אויפגערעגט.(33)

ער האָט אַלעמאָל געשטרעבט צו היטן דעם כבוד פון אַ סופר בישראל, אָבער ווען עס האָט געהאַלטן ביי פערזענלעכער עהרע, איז ער געווען דער „בורח מן הכבוד". עס איז געווען אַ מאָדע ביי שרייבער, צו שיקן זייערע חבורים צו רייכע לייט, מיט דער האָפענונג צו קריגן גוט באַצאָלט פאַר דעם. איינער פון זיינע פריינט האָט אים אויפמערקזאַם געמאַכט וועגן

איייניקע גרויסע גבירים ליבהאָבער פון העברייאיש, אַז ער זאָל זיי שיקן דעם „השלח" און אויך זיינע ווערק און זיי פּאַראינטערעסירן מיט דעם, און מיט דער צייט וועט מען אפשר קענען קריגן פינאַנציעלע שטיצע פאַר דעם זשורנאַל. אָבער ער האָט אַבסאָלוט נישט געוואָלט הערן פון אַזאַ פאָר־שלאָג. ער רופט דאָס „ליטעראַרישע שנאָרעריי", וועלכע איז דער גרעס־טער פּחיתת הכבוד פאַר אַ העברייאישן שרייבער. ער זאָגט: „אויב איינער איז פאַראינטערעסירט צו לעזן, זאָל ער קויפן ביים מוכר ספרים. מיינע פינאַנציעלע אינטערעסן האָבן זיך טאַקע געענדערט, אָבער מיין כאַראַק־טער און דער עהרן־געפיל פון אַ ליטעראַט איז נאָך דאָסזעלבע.(34)

אין אָנפאַנג פון יאָר 1899 איז געוואָרן צען יאָר פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט. ער האָט זיך דערוואוסט, אַז זיינע פריינט פּלאַנעווען צו פייערן אַ צען־יאָריקן יובילעי, האָט ער שטאַרק פּראָטעסטירט קעגן דעם פּראָ־יעקט. ער בעט זיך ביי זיינע חברים שרייבער, אַז זיי זאָלן נישט מפרסם זיין דאָס אין די צייטונגען, דערהויפּט אין „המליץ" און „הצפירה". עס איז אינטערעסאַנט, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט צו איינעם פון זיינע פריינט בזה הלשון: „איך בעט דיר רחמים ותחנונים, איך פאַל אויף מיינע קני און איך באַשווער אייך אַלעמען מיט אַלע מיני שבועות גזרות וחרמות, אַז איר זאָלט ח"ו ניט מפרסם זיין דאָס עפנטלעך. אויב איר, „חברה" ווילט זיך האָבן אַ „סעודהלע", טרינקען און עסן אַזוי ווי איר טוט דאָס זייער אָפט, קען איך דאָך נישט זיין דאַקעגן, איך וועל אפשר מיט אייך מיטעסן, אָבער אָן רעש. מאַכט נישט פון מיר אַן „עבודה זרה", אַ רע־קלאַמע. איך וועל נישט זיין אין דער היים כדי צו עמפּאַנגען געסט און נעמען ברכות".(35)

אָבער קעגן זיין ווילן האָט מען איבעראַל געפייערט דעם יובילעי, דער־הויפּט אין ליטעראַרישע קרייזן און ציוניסטישע אגודות. טעלעגראַמען און בריוו מיט וואונטשן זענען אָנגעקומען צו אים אין די טויזנטער, און ער געוויינטלעך האָט זיך געלאָזט איבערבעטן און האָט געענטפערט אַלע־מען און געדאַנקט, אַממערסטן די, וועלכע האָבן מנדב געווען לטובת ישוב ארץ־ישראל.

די קאָלאָניאַל באַנק

דער צווייטער קאָנגרעס האָט באַשלאָסן צו גרינדן די „קאָלאָניאַל באַנק". אַ ספּעציעלע קאָנפערענץ האָט אויסגעאַרבעט די הויפּט־תקנות און פּונקטן פון דער באַנק, וועלכע זענען נאָכדעם פאָרגעלייגט געוואָרן פאַר דעם קאָנגרעס און נאָך פיל דעבאַטן זענען אָנגענומען געוואָרן די זיבן הויפּט־תקנות, וועלכע זאָגן דייטלעך, אַז די אַרבעט פון דער באַנק זאָל זיין באַגרעניצט נאָר אין פּאַלעסטינע און אַרומיקע לענדער. דעם אַקציאָנס קאָמיטעט איז איבערגעגעבן געוואָרן אויסצואַרבעטן אַלע איינצל־הייטן, לויט די באַשלוסן און גייסט פון די זיבן פּונקטן פון די תקנות, וואָס זענען אָנגענומען געוואָרן אויפן קאָנגרעס.

אין חודש מערץ, 1899, האָט דער אַקציאָנס קאָמיטעט אַרויסגעשיקט צו אַלע אגודות אַ פּראָבע־צירקולאַר פון די באַנק־תקנות. דער אַקציאָנס קאָמיטעט האָט געפונען פאַר נויטיק צו מאַכן אַן ענדערונג אין איין פּונקט וועגן דער טעריטאָריע, וועלכער האָט זיך געלייענט: „דאָס די באַנק קען אויסשפּרייטן איר טעטיקייט אויך אין אַנדערע לענדער". אָט דער שריט פון זייער זייט, וועלכער האָט נישט ריכטיק געשטימט געגוי מיט דער קאָנגרעס רעזאָלוציע, האָט אים שטאַרק אויפגערעגט. ער האָט געזען אין דעם אַ געפאַר פאַר דער גאַנצער ציוניסטישער אַרבעט אין ארץ ישראל. ער האָט זיך גלייך געשטעלט אין שריפטלעכער פאַרבינ־דונג מיט אַלע ציוניסטישע פירערס און האָט אויפגעהויבן אַ פּראָטעסט. אין דערזעלבער צייט האָט די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע אָנגעפירט אַ גרויסע פּראָפּאַגאַנדע איבעראַל, צו פאַרקויפן די באַנק־אַקציעס. די פּרעסע האָט פיל געשריבן און אַגיטירט, רעדנער און דרשנים זענען געפאָרן פון שטאָט צו שטאָט און אַ לעבעדיקע טעטיקייט האָט זיך אַנטוויקלט צווישן אַלע אגודות.

די פריינט פון אחד העם און זיינע נאָענטע חברים האָבן פּרובירט אים אָפּרעדן און אָפּהאַלטן פון אַן עפנטלעכן קאַמף אין די צייטונגען, ביז דעם צוקונפטיקן קאָנגרעס, וועלכער וועט באַשטימט אויסגלייכן דעם פּלאָנטער, און דערווייל ניט שטערן דעם גאַנג פון דעם אַקציעס־פאַר־קויף. אָבער ער האָט קיינעם נישט געפאָלגט און האָט אָנגעהויבן אַ קאַמף אין דער פּרעסע. לויט ווי מיר ווייסן, איז זיין מורא געווען אַן

אומזיסטע, ווייל די קאָלאָניאַל באַנק האָט אונטערשטיצט נאָר פּאָלעס־טינישע אונטערנעמונגען. זייענדיק אָבער צופּיל פּרינציפּיעל און פּינקט־לעך, האָט ער אַמאָל איבערגעכאַפּט די מאָס און מיט דעם האָט ער זיך צייטנווייז פאַרשאַפט נישט קיין פריינטלעכע שטעלונג מצד דער אַלגע־מיינער ציוניסטישער הנהגה און פּרעסע.(36)

אין „השלח" איז ער אַרויס מיט אַ גרויסן מאמר קעגן דער ציוניס־טישער הנהגה פאַר דער ענדערונג אין אייניקע פּונקטן פון דער באַנק. ער האָט זיך אויך באַנוצט מיט דעם, צו באַשולדיקן דעם פּאָליטישן ציוי־ניזם, וועלכער, לויט זיין מיינונג, איז דער קוואַל פון דיפּלאָמאַטישע דריידלעך אין דער גאַנצער ציוניסטישער אַרבעט. אַזאַ צושטאַנד אין דער באַוועגונג רופט ער אָן „די צייט פון נאַציאָנאַלער ספּעקולאַציע". „אַמאָל", זאָגט ער, „זענען אויך געווען גרויסע פירער ביי די אידן, אָבער אַזעלכע, וועלכע זענען אַרויסגעקומען פון פאָלק גופא, פון איין גייסט און לעבן, האָבנדיק דיזעלבע געפילן און געדאַנקען, האָבן זיי ריכטיק פאַר־שטאַנען זייער אויפגאַבע און אחריות, קיינמאָל נישט דערלאָזט צו מאַכן פּראָבעס מיט די אינטערעסן פון פאָלק, ווי די נאַטור־פאָרשער טוען מיט מייז".

„איצט אָבער זענען אונזערע פירער געקומען פון דער גרויסער אויי־סערלעכער וועלט אונדז העלפן, וועלכע פאַרשטייען אונדז ווייניק און זיי האָבן קיין אינערלעכע פאַרבינדונג מיט אונדזער לעבן און צוקונפט. זיי קוקן אויפן פאָלק ווי „כעני חשוב כמת", מיט וועלכן עס איז דערלויבט צו מאַכן „ספּעקולאַציעס", דענקענדיק, אַז ער איז דאָך סיי ווי סיי פאַר־לאָרן, מאַכט דערפאַר נישט אויס צו ספּעקולירן מיט אים, אפשר קען ער נאָך געראַטעוועט ווערן. אָט אַזאַ „פּאָליטישע חכמה" האָט געקענט באַשאַפן אַזעלכע תקנות, וועלכע זענען זייער ווייט פון דעם פאָלקס־גייסט. ביי דיזע פירער איז דער עיקר „מדינה" און די אינטערעסן פון פאָלק וועלן מוזן וואַרטן אויפן „מזל", וועלכער וועט נאָך אַמאָל קומען".

אַזוי גייט ער אָן מיט זיינע שאַרפע אויסדרוקן, ביז ער קומט צו שטאַר־קע פאָרוואורפן אויף די שרייבער און עסקנים, וועלכע, ער זאָגט, „גייען בלינד נאָך די נייע פירער און פאַרשוועכן מיט זייער טאַקט דעם כבוד

פון ספרות הלאומית. דעריבער איז זיין חוב ניט צו שווייגן. ער פילט, אַז ער שטייט ביי דערזעלבער סכנה, ווי די אידן זענען אַמאָל געשטאַנען ביים ים נאָך יציאת מצרים. לויט ווי די אגדה דערציילט, האָבן זיי דאַן נישט געקענט באַשליסן וואָס צו טאָן, דער ים פאַרמאַכט, דער שונא יאָגט פון איין זייט און די חיות מדבריות געפאַר פון דער אַנדערער זייט. אַזוי איז אויך די לאַגע פון דעם סופר לאומי. מיטן שווייגן זיינעם טוט ער אומרעכט צו דעם חוב, וואָס ליגט אויף אים, וויל ער זאָגן דעם אמת, דאַרף ער מורא האָבן, אַז מיט דעם שאַפט ער כלי־זיין פאַר די שונאים. דאָס איינציקע וואָס בלייבט פאַר אים אָפן, אָן סכנה, איז דער „ים המליצה" אין וועלכן ער קען שווימען זיכער און האַלטן אין איין וועקן דעם „דעת הקהל" מיט דערקלערונגען, ביז וואַנען דער „אמת" זאָל אַרויפשווימען".

זיין אַרויסטרעטן קעגן דעם אַקציאָנס קאָמיטעט האָט אַרויסגערופן פיל טומל אין דער ציוניסטישער וועלט.(37)

ער ווערט אַן „אָבל"

און שוואַכער אין זיין געזונט

דער זומער פון 1899 איז נישט געווען זייער אנגענעם פאַר אים. צוערשט האָט אים געטראָפן אַ פאַמיליע־אומגליק — זיין פאָטער, צו וועמען ער איז געווען זייער צוגעבונדן, איז געשטאָרבן. פאַר אַ לאַנגע צייט האָט ער זיך געפילט זייער דערשלאָגן, טרויעריק, און דאָס האָט געשטערט זיין ליטעראַרישע אַרבעט. עס איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אַז ער פלעגט גיין יעדן טאָג אין שול זאָגן „קדיש", כאָטש ער האָט פיל יאָרן שוין נישט אַריינגעטראָטן דאָרטן. אין שול טרעפט מען, געווייינטלעך, נאָר אַלטע לייט, די „זקנים", מיט וועלכע ער האָט זיך שטאַרק פאַראינטערעסירט, און האָט געקליבן פיל מאַטעריאַל פון זיי פאַר זיינע אידייען.(38)

באַלד נאָך דעם איז פאָרגעקומען די דריי־יאָריקע קאָנפערענץ פון די חובבי ציון אין אָדעסאַ, אין וועלכער ער האָט גענומען אַן אַקטיוון און אַנגעזעענעם אנטייל. די הנהגה פון דעם אָדעסער קאָמיטעט האָט אים גאָר ניט צופרידנגעשטעלט, און ער האָט שטאַרק קריטיקירט זייער אַר־

בעט, וועלכע איז געווען קעגן זיינע איבערצייגונגען און געדאַנקען, און אים איז אויסגעקומען צו קעמפן מיט דער גאַנצער סביבה אַרום, אָנ־הויבנדיק מיט דעם פּאָליטישן ציוניזם און ענדיקנדיק מיטן חבת ציון. זייענדיק פון דער נאַטור אַ באַוועגלעכע פּערזאָן און אַרבעטנדיק אַזוי שווער, איז ער אָם ענדע געוואָרן נערוועז. ער באַקלאָגט זיך, אַז ער פילט עטוואָס שטורעמדיק און אַן אויפרעגונג אין זיין קערפּער און אַז ער האָט נישט קיין חשק צו אַרבעט. די דאָקטוירים האָבן אים פאַרבאָטן צו פאַרלאָזן זיין הויז און אָנגעזאָגט אַז ער מוז אַ סך רוהען פאַר עטלעכע חדשים. דערפאַר האָט ער נישט געקענט פאָרן קיין באַזעל צום דריטן קאָנגרעס.

ער אַליין באַציט זיך אָבער צו זיין געזונט־צושטאַנד פיל לייכטער, ער רופט עס אָן אַ „ווייבערשע קראַנקהייט" און ער וויל זיך נישט אונ־טערגעבן. די „אחיאסף" לייטע פאָדערן פון אים, אַז ער זאָל פאָרן קיין אויסלאַנד אויף זייערע הוצאות. ער זאָגט זיך אָפּ דערפון, ווייל, לויט זיין מיינונג, איז די קאַסע פון „השלח" נאָך נישט גענוג רייך, אַז ער זאָל זיך דערלויבן אַזאַ מין לוקסוס. ער טרייסט זיך, אַז אַלץ וועט פאַר־איבער נאָך אַ לענגערן אָפּרו. (39).

דער באַנייטער קאַמף מיט הרצלען

ער איז נישט געפאָרן צום דריטן קאָנגרעס, אָבער דאָס האָט אים נישט געשטערט אַרויסצוגיין אין זיין ילקוט קטן ל"ו מיט קריטיק וועגן די האַנדלונגען פונם קאָנגרעס. די ארץ ישראל פראַגע מיט אירע עק־זיסטירנדיקע קאָלאָניעס האָט מען, לויט זיין מיינונג, אַרונטערגעמאַכט כלאחר יד, אין דער צייט ווען דער ישוב האָט געפאָדערט געוויסע אויס־בעסערונגען און טיילווייז ראַדיקאַלע ענדערונגען, כדי אים געבן אַ מעג־לעכקייט פאַר אַ בעסערער לעבנס־עקזיסטענץ. מען האָט כמעט קיין וויכטיקעס באַשלאָסן, נאָר אַלץ איבערגעגעבן צום אַקציאָנס־קאָמיטעט, וואָס מיינט גאָרנישט טאָן.

די צווייטע וויכטיקע פראַגע — די קולטורעלע ציוניסטישע אַרבעט צווישן פאָלק, זאָגט ער, האָט מען אָפּגעפּטרט מיט עטלעכע גוטע דרשות און ווידער דאָסזעלבע — איבערגעגעבן צו אַ קאָמיסיע, כדי פּטור צו ווערן.

ער באשולדיקט אין דעם הרצלן, ווייל ער האט זיך אויסגעדריקט אין פארלויף פון א דיסקוסיע, אז ער פארשטייט ניט די פארבינדונג פון דער אידישער קולטור מיטן ציוניזם. דר׳ הערצל האט זיך אפילו געווענדט צו דר׳ גאסטער אין לאנדאן מיט דער פראגע: „וואס איז אידישע קולטור?״ און דר׳ גאסטער האט אים נישט געקענט געבן קיין קלארע תשובה.

הרצל, זאגט אחד העם, דריקט זיך אויס אין זיין רעדע אויף דעם קאנגרעס, אז דאס פאלק פירט א קאמף פאר זיין „עקזיסטענץ, עהרע און פרייהייט״. פרעגט ער אים: „וואס הייסט די עקזיסטענץ פון א פאלק, אויב נישט זיין נאציאנאלער קיום מיט אלע זיינע אויספירלעכע אייגנשאפטן?״ „וואס הייסט די עהרע פון א פאלק, אויב נישט זיינע גייסטיקע שאפונגען, וועלכע ער טראגט צו דעם אוצר פון דער מענטשלעכער קולטור?״ און „וואס הייסט די פרייהייט פון א פאלק, אויב נישט זיין „אינערלעכע פרייהייט״ פאר דער אנטוויקלונג פון זיינע אייגענע קרעפטן אויף דעם דערוואורבנטן וועג פון זיין היסטארישן לעבן?״

„און דער ציוניסטישער מנהיג גייט קעמפן פאר דעם פאלקס עקזיסטענץ, עהרע און פרייהייט, און פארשטייט נישט די שייכות פון דער אידישער קולטור מיטן ציוניזם. אויף אזוי פיל איז דייטלעך צו זען, ווי דער נייער ציוניזם איז אויבערפלעכלעך און נישט טיף איינגעווארצלט און איז נישט געבויט אויף א גוטן יסוד״.

די דריטע רייזע נאך ארץ ישראל

אחד העם האט זיך נישט באנוגנט נאר מיט קריטיקירן די פירער פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע, פארוואס זיי פארנאכלעסיקן די פראקטישע ארבעט אין פאלעסטינע, נאר ער אליין האט פעסט באשלאסן זיך אריינצוווארפן מיט זיין גאנצער ענערגיע אין דער פארבעסערונג פונם ישוב הארץ. די קאנפערענץ אין אדעס האט באשלאסן, אז מען זאל מאכן א גרינדלעכע אונטערזוכונג פון דעם גאנצן צושטאנד אין לאנד. דיזע מיסיע האט מען אים פארגעשלאגן און ער האט מיט גרויס חשק אנגענומען, כאטש ער האט געמוזט אויפגעבן, צוליב דעם, דאס רעדאקטירן פונם „השלח״, ביז וואנען ער וועט קומען צוריק. ער האט נישט געוואלט אפשטעלן דעם ארויסגאנג פון זשורנאל פארן ענדע יאר און נאך פיל

באַראַטונגען האָט ער באַשלאָסן איבערגעבן די רעדאַקציע פאַר איניקע חדשים, צו דר׳ ש. בערנפעלד צו וועמען ער האָט געהאַט מער צוטרוי ווי צו אַנדערע שרייבער. עס איז כאַראַקטעריסטיש, ווי אומרואיק ער איז געווען איבער דעם שיקזאַל פון „השלח״. מיט וואָכן פריער האָט ער אים געגעבן אינסטרוקציעס און פונקטן, ווי ער זאָל זיך באַגיין מיט דער אַרבעט פון רעדאַקטירן, ווי צו באַהאַנדלען די שרייבער, דעם דרוקער, צענזאָר און אַז. וו., ביז די קלענסטע איינצלהייטן.(40)

אין די לעצטע טעג פון אָקטאָבער, 1899, איז ער אָפּגעפאָרן נאָך פאַלעסטינע צום דריטן מאָל. ער שרייבט צו זיינע פריינט און חברים, אַז אין פאַרלויף פון דער גאַנצער צייט, וואָס ער וועט דאָרטן פאַרברענגען, וועט ער זעלטן מיט זיי קאָרעספּאָנדירן, ער וועט קיין באַריכטן ניט שיקן ביז וואַנען ער וועט זיין גאַנצע אַרבעט ענדיקן און זיין מיסיע פאָלקאָם אויספילן, און דאַן וועט ער ברענגען מיט זיך אַן אויספירלעכן באַריכט צו דעם קאָמיטעט אין אָדעס.

אַרום זעקס חדשים האָט ער פאַרווײַלט אין ארץ ישראל. באַזוכט כמעט אַלע קאָלאָניעס און געמאַכט אַ גרינדלעכע אונטערזוכונג און פאָרשונג פון יעדן באַזונדערן צושטאַנד. ער האָט פּינקטלעך שטודירט די אַלגעמיינע לאַגע פון די אידישע איינוואוינער אין לאַנד, די אנשטאַלטן, און איבערהויפּט דעם סיסטעם פון די בתי־הספר און קינדער־גאָרטנס. די שווערע אַרבעט דאָרטן און די גרויסע אויפרעגונג, וואָס ער האָט דורכגעמאַכט צוליב דער אומצופרידנהייט און נויט, וואָס ער האָט געפונען אין פאַלעסטינע, האָט אים גאָר אינגאַנצן צעבראָכן. סוף אַפּריל, 1900, קומט ער צוריק קיין אָדעס נישט אין בעסטן געזונט־צושטאַנד און די דאָקטוירים פאַרזאָגן אים שטרענג, אַז ער מוז זיך פאַלשטענדיק אויסרוהען און נישט טאָן קיין אַרבעט. אפילו דאָס רעדאַקטירן פון „השלח״ האָט ער אָפּגעשטעלט ביז ענדע יאָר. ער האָט מורא געהאַט אָנצוטרויען די אַרבעט אַ צווייטן, און דער זשורנאַל איז נישט אַרויסגעגאַנגען ביז אָנהויב 1901. דעם זומער און אַ טייל פונם הערבסט פאַרברענגט ער אין וואַלד אַרום האָמעל ביי זיין בעסטן פריינט מרדכי בן הלל הכהן.

אָבער פאַרן פאַרלאָזן די שטאָט, האָט ער באַשלאָסן אָפּצוגעבן אַ מינדלעכן באַריכט פון זיין רייזע, צום אדעסער קאָמיטעט. שרייבן, זאָגט ער, איז צופיל אַרבעט און שווער פאַר אים, אָבער ריידן קען ער נאָך. עס

איז טאָקע אינטערעסאַנט צו באַמערקן וויפל ענערגיע דער מאַן האָט פאַרמאָגט. זיין מוח האָט געאַרבעט וואונדערבאַר און זיינע רייד האָבן געפלאָסן ווי פון אַ קוואַל. צען זיצונגען האָט ער געהאַט מיטן קאָמיטעט און ביי יעדער זיצונג גערעדט איבער דריי שעה און אַלעס אָן נאָטיצן. בסך הכל אַ באַריכט פון דרייסיק שעה און דאָס, האָט ער געזאָגט, איז נאָר אָן אָנהויב, דאָס איבעריקע וועט ער פאַרענדיקן אין שריפט, ווי נאָר ער וועט ווערן געזינטער.(41)

אַזוי ווי דער באַריכט צום קאָמיטעט איז נאָך ניט געווען קיין פאָל־קאָמענער, האָט דער לעצטער זיך נישט געאיילט עס צו פאַרעפנטלעכן. דערווייל האָט זיך אָנגעפאַנגען נישט קיין קליינער טומל אין דער טעג־לעכער פרעסע מיט דער פאָדערונג, אַז ער זאָל פובליצירן דעם רעפּאָרט אָנגעבנדיק טענות הלמאי ער שוויגט. זיינע קעגנער האָבן דאָ געפונען אַ גוטע געלעגנהייט צו בויען פאַרשיידענע השערות און פאַנטאַזיעס, אַז מען פאַרבאַהאַלט אַ סוד פון עולם, און מע האָט אים מיט דעם זייער שטאַרק באַליידיקט. ער באַקלאָגט זיך אין זיינע בריוו צו פריינט, וואָרום מען פאַרשטייט אים נישט. ער איז דאָך נאָר געווען אַ שליח פון קאָמי־טעט און צום לעצטן האָט ער באַריכטעט וויפל ער איז נאָר געווען אימ־שטאַנד. איצט איז דאָס זייער פליכט צו פאַרעפנטלעכן זיין רעפּאָרט. אָבער דער פאַרדרוס אין דער פרעסע האָט זיך געשטאַרקט פון טאָג צו טאָג און ער, זייענדיק נאָך שוואַך, האָט זיך אָנגעטאָן די גרויסע מי און פון זיין זומער־וואוינונג צוגעשיקט אַ מאמר צום „לוח החיאסף”, אַלס הקדמה פאַר אַ ווייטערדיקן „אמת מארץ ישראל”, וואָס האָט אַביסל באַ־רוהיקט דעם עולם.(42)

„הדור”

אין דער צייט ווען ער האָט אָנגעהויבן מאַכן אַלע הכנות צו באַנייען דעם אַרויסגאַנג פון „השלח” צום אָנפאַנג פון 1901, באַשליסן די „אחי־אָסף” לייט אין וואַרשע, אַרויסצוגעבן אויך אַ וועכנטלעכע צייטונג אויף העברייאיש מיט דעם נאָמען „הדור”. לכתחילה איז אחד העם, אַלס איי־נער פון די אָנפירער פון „אַחיאסף” פאַרלאַג, געווען שטאַרק דאַקעגן

אַזאַ פּלאַן, צוליב דער מיינונג, אַז די צייט און דער דור זענען נאָך ניט מוכשר פאַר אַזאַ לוקסוס אונטערנעמונג. נעמענדיק אין אַנבאַטראַכט די שוועריקייטן, וואָס דער „השלח״ מאַכט איצט דורך אַרויסצוגיין רעגל־מעסיק אָן אַ דערפּאַלג, איז דאָך זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז אין אַ קורצע צייט שפּעטער וועט אַ וועכנטלעכער זשורנאַל מוזן אונטערגיין. אָם ענדע, דורך דעם דרוק פון זיינע חברים, האָט ער זיך געמוזט אונטערגעבן. אָבער דאָ קומט פאַר אַ בייער ווידערשטאַנד צו די פּלענער פון „אחיאסף״. ער איז ניט איינשטימיק מיט זיי, אַז דוד פרישמאַן זאָל זיין דער רעדאַקטאָר. אַלס מענש און שרייבער שעצט ער אים זייער און ער ליבט אים פאַר זיין ליטעראַרישער שאַפונג, אָבער „אחיאסף״, פון וועלכן ער איז אויך אַ טייל, דענקט דאָך צו באַשאַפן אַן אָרגאַן, וועמעס ציל זאָל זיין אין פאַר־שפּרייטן דעם נאַציאָנאַלן און ציוניסטישן געדאַנק, און פרישמאַן איז נאָך פאַרלויפיק ווייט פון ביידע שטרעמונגען. און אפילו אויב פרישמאַן זאָל מסכים זיין זיך אונטערצוגעבן און אָננעמען די פּראָגראַמע, וועלכע „אחיאסף״ וועט אים אַרויסשטעלן, איז ער נאָך אַלץ קעגן דעם, ווייל דאָס וועט הייסן רעדאַקטירן אונטער אַ פאַלשער מאַסקע, וועלכע, נאָך זיין מיינונג, איז דאָס דער גרעסטער איבל, וואָס מען קען זיך נאָר פאַר־שטעלן. ער רופט דאָס: געקויפטע און פאַרקויפטע אידייען ווי אויפן מאַרק. ער וואָלט בעסער געוואָלט, אַז פרישמאַן זאָל אַליין אַרויסגעבן אַזאַ צייטונג און רעדאַקטירן זי לויט זיינע איבערצייגונגען און זיין עהרלעך צו זיינע מיינונגען. דאָן, זאָגט ער, וואָלט ער אים מער געשעצט און מיט פאַרגעניגן וואָלט ער אים געקענט ענטפערן און פירן מיט אים דיס־קוסיעס. ער האָפט, אַז פרישמאַן וועט סוף כל סוף נישט קענען בייקומען דעם נסיון און וועט רעדאַקטירן לויט זיינע איבערצייגונגען און דאַן וועט אפשר דער „הדור״ זיין פיל שענער און מער אינטערעסאַנט.(43)

ער האָט שפּעטער איינגעשטימט אפילו צו נעמען אַ געוויסן אנטייל אין דער אַרבעט פון „הדור״ און שרייבן לויט זיינע אידייען. אין זיין מאמר פאַר דעם ערשטן נומער פון זשורנאַל איז ער גלייך געקומען אין ווידערשפּרוך מיט דעם רעדאַקטאָר, וועלכן ער רופט מיט שפּאָס „בעל תשובה״. אין דעם אַרטיקל דריקט ער אויס זיין מיינונג מיט דעם גאַנצן אמת, וואָס ער דענקט פון אַזאַ צייטונג. פרישמאַן און די „אחיאסף״ לייט האָבן אין אָנפאַנג געצווייפלט צי מען זאָל דעם אַרטיקל לאָזן דרוקן. אָבער

דער כאַראַקטער און דער אינהאַלט פון דעם מאמר זענען געווען דורכ־געדרונגען מיט לויטער אמת און מיט גרויס איבערגעבנקייט צו דעם העברייאישן געדאַנק. ווען דער ערשטער נומער פון „הדור" איז אַרויס, האָט זיין מאמר געמאַכט דעם גרעסטן איינדרוק.(44)

ווען דער „השלח" האָט ווידער אָנגעהויבן דערשיינען אין יאַנואַר, 1901, איז דער „הדור" געווען מיט אים אין ווידערשפרוך פון אידייען כאָטש ביידע צייטשריפטן זענען אַרויסגעגעבן געוואָרן פון „אחיאסף". אחד העם איז געווען גערעכט, לויט ווי ער האָט פאַראויס זיך אויסגע־שפּראָכן, מיט דער מיינונג, אַז ביידע רעדאַקטאָרן זאָלן זיין פריי אין זייערע אויסדריקן און זיי זאָלן אַרבעטן זעלבסשטענדיק, לויט זייערע שטאַנדפּונקטן און איבערצייגונגען, כל זמן זיי פירן זיך אנשטענדיק און באַרירן קיינעם פערזענלעך. ווי ער האָט פאַראויסגעזאָגט, אַזוי איז טאַקע געשען. דער „הדור" האָט געמוזט אויפהערן דערשיינען אויפן צווייטן יאָר. די „אחיאסף" לייט האָבן נישט געקענט אויסהאַלטן דעם פינאַנ־ציעלן דרוק.

1901—1902

פארשײדענע עפּיזאָדן

די װידעראַרױסגעבונג פֿון „השלח"

פֿראַגן װעגן ארץ ישראל

אַרבעט שװער פֿאַרן ישוב

די שמיטה פֿראַגע

על פּרשת דרכים

די פּאַריזער דעלעגאַציע

ד"ר הרצלס אױדיענץ בײַם סולטאַן

די שלעכטע לאַגע פֿון „אחיאסף"

רבניצקי, געהילף־רעדאַקטאָר בײַם „השלח"

„התורה והעבודה" (װעגן פּינסקער)

די ווידעראַרויסגעבונג פון „השלח"

די הכנות צו באַנייען דעם אַרויסגאַנג פון „השלח" איז אים נישט אַנגעקומען אַזוי גרינג. ער לייגט אויס פלענער ווי צו פאַרבעסערן דעם אינהאַלט און רייכער מאַכן דעם ליטעראַרישן מאַטעריאַל פון זשורנאַל, צו זיין גרויסן באַדויער קריגט ער נישט די געווינטשטע שטיצע פון די העברייאישע שרייבער. זייערע אַרטיקלען פלעגן קומען צו אים נישט אין ריכטיקן געשטאַלט, פול מיט גראַמאַטישע גרייזן, זאַצן וועלכע האָבן קיין פאַרבינדונג פון געדאַנק און דער אָנהויב שטימט נישט מיטן סוף. דערביי איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אַז אפילו גרויסע באַוואוסטע שרייבער ווי ש. פ. ראַבינאָוויטש (שפ"ר) און זיין גלייכן, זענען אויך גע־ווען ניט פאָרזיכטיק אין זייער שרייבן. אַזאַ צושטאַנד האָט אים פאַר־שאַפט פיל עגמת נפש, מי און צייט און ער באַקלאָגט זיך זייער שטאַרק פאַר זיינע פריינט.(45)

פראַגן וועגן ארץ ישראל

אין דערזעלבער צייט האָט ער גענומען אויסאַרבעטן זיין מאַטע־ריאַל, וואָס ער האָט אָנגעזאַמלט אויף זיין לאַנגע רייזע און שטודיום אין פאַלעסטינע. ער האָט געביטן דעם נאָמען פון „אמת מא"י" אויף „פראַגן וועגן ארץ ישראל", וועלכע ער האָט אָנגעהויבן דרוקן אין „השלח" אין פאַרלויף פון יאָר 1901. די מאמרים האָבן אויפגעשטורעמט די גאַנצע אידישע נאַציאָנאַלע באַוועגונג. ער האָט קיין זאַך נישט דורכגעלאָזן און קיינעם נישט געשאַנעוועט מיט זיין קריטיק, די פּראָטעסטן און פאַר־דרוסן, וועלכע זענען נאָכהער אָנגעקומען אויף זיין חשבון, האָבן אים ווייניק געקימערט. דער שטורעם, זאָגט ער, וועט אין גיכן פאַראיבער און דער אמת וועט אַרויפשווימען. און אַזוי איז טאַקע פאָרגעקומען. מיט אַ קורצע צייט שפּעטער זענען גרויסע און בעסערע ענדערונגען געמאַכט געוואָרן אינם גאַנצן סיסטעם פון דער פּאַלעסטינער אַרבעט.(46)

אַרבעט שווער פאַרן ישוב

זיין אַרבעט פאַרן ישוב איז געווען איבערטרעפלעך און איבער זיינע קרעפטן. די חבת־ציון באַוועגונג פון אַמאָל און דער נייער „ציוניזם" איז שטענדיק געווען אַ טייל פון זיין לעבן. אָפט קאָמיטעט זיצונגען און אַלגעמיינע אספות, שרייבן אַרטיקלען און אַ גרויסע צאָל בריוו צו שרייבער און כלל־טוער אין פיל לענדער, האָבן פאַרנומען זיין גאַנצע צייט. ער האָט נאָכגעפאָלגט מיט דער גרעסטער אויפמערקזאַמקייט יעדן שריט און באַוועגונג פון דער אַרבעט פאַר ארץ ישראל, און אין פאַל פון אַ נישט געלונגענער אַקציע פלעגט ער זיך זייער אויפרעגן. פיל שמערצן האָט אים פאַרשאַפט דער שלעכטער צושטאַנד פון דער באַוואוסטער קאָלאָניע „קאסטינא", וועלכע איז כמעט איינגאַנצן אויפגעבויט געוואָרן דורך דער הילף פונם אָדעסער קאָמיטעט און ער איז געווען זייער באַזאָרגט וועגן דעם אָרימען מצב פון די קאָלאָניסטן.

די שמיטה פראַגע

מיט זיין גאַנצער זאָרג וועגן „קאסטינא" איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן זיין שטעלונג צו דער קאָלאָניע אין שייכות מיט דער באַוואוסטער „שמיטה" פראַגע. אין יענער צייט, תרנ"א, איז אויסגעקומען דאָס „שמיטה יאָר" אין ארץ ישראל. דאָן איז די „שמיטה" געווען איינע פון די שווערסטע פראָבלעמען אין לאַנד. עס זענען אָנגעגאַנגען פיל דיסקוסיעס צווישן די פאַראיינען און גרויסע פאָלעמיקעס אין דער פרעסע. אַ טייל פון די פרומע חובבים און מיט זיי פיל רבנים האָבן באַשטאַנען, אַז די מצוה פון „שמיטה" זאָל דורכאויס ווערן אָפּגעהיט. דאַקעגן אָבער זענען געווען אייניקע גרויסע רבנים וגאונים, די אמתע איבערגעגעבענע חובבים און ציוניסטן, וועלכן האָבן געזוכט און געפונען אַ היתר אויף שמיטה. געוויינלעך האָבן די לעצטע געקראָגן די אונטערשטיצונג פון דעם גרויסן משכילישן עולם און „שמיטה" איז אָפיציעל דערקלערט געוואָרן „מותר". אייניקע קאָלאָניסטן און צווישן זיי די „קאסטינא", זייער פרומע אידן, האָבן נאָך אַלץ מורא געהאַט אויפצוגעבן די „שמיטה" מצוה און באַשלאָסן נישט צו אַרבעטן דעם יאָר. דאָס האָט זייער אויפגעבראַכט

אחד העמן, איבערהויפּט אויף „קאַסטינאַ״. ער לאָזט זיי וויסן מיט זייער שטרענגע און קלאָרע דבורים, אַז אויב זיי וועלן נישט אַרבעטן און היטן „שמיטה״, קענען זיי הונגערן, דער קאָמיטעט וועט זיי ניט שפּייזן.(47)

על פּרשת דרכים

אַלס באַלוינונג פאַר זיינע שמערצן און פיל ערגערניש אין זיין אומ־מידלעכער אַרבעט, איז ער געווען מלא שמחה און אַרויסגעצייגט גרויס צופרידנהייט, ווען די „אחיאסף״ אין וואַרשע האָט אים געלאָזט וויסן, אַז דער ערשטער באַנד פון „על פּרשת דרכים״ איז אינגאַנצן אויספאַרקויפט געוואָרן און זיי גרייטן זיך פאַר אַ צווייטער אויסגאַבע. די „אחיאסף״ האָבן פון אים פאַרלאַנגט זיין בילד פאַר דער נייער אויסגאַבע מיט אַ קורצער ביאָגראַפיע. זייענדיק שטענדיק אַ קעגנער פון רעקלאַמע און באַריי־מעריי, האָט ער, נאַטירלעך, דורכאויס ענטזאָגט זיך פון אַזאַ כבוד. „אַזאַ עהרע״, זאָגט ער, „וועט איר מיר קענען צוטיילן נאָך מיין טויט, צו דער דריטער אויסגאַבע, אָבער פאַרלויפיק פיל איך זיך נאָך נישט אַזוי אַלט און די צייט איז נאָך ווייט אַוועק צו דערציילן דעם עולם ווער איך בין. נאָר אַ מענש קען קיינמאָל נישט זיין זיכער מיט זיך. אויף דער עלטער וועל איך זיך פילייכט נאָך באַנאַרישן לויט דעם פּסוק: „אל תאמין בעצמך״״. וועגן זיין בילד האָט ער געענטפערט: צו וואָס דאַרפן די לעזער וויסן די מאָס פון זיין נאָז, אָדער וואָס פאַר אַ סאָרט באָרד ער טראָגט? זיינע געדאַנקען קענען זיי אויסגעפינען לייענענדיק זיינע ווערק.(48)

די פּאַריזער דעלעגאַציע

אינמיטן ברען פון זיין אומגמידלעכער אַרבעט פאַר דעם ישוב הארץ קומט ביי אים פאַר אַ קריזיס און ער באַשליסט אויפצוגעבן פאַר אַ צייט זיין אַקטיוויטעט אין דעם אָדעסער קאָמיטעט, צוליב דער געשעעניש מיט דער באַוואוסטער „פּאַריזער דעלעגאַציע״ אין זומער 1901.

סוף ווינטער פון יענעם יאָר איז פאָרגעקומען אַן אַלגעמיינע אספה פון די חובבי ציון אין אָדעס. לויט אחד העמס אויסדריקן איז די

אספה געווען אַ מיניאַטורנער קאָנגרעס, ווי דער ערשטער אין באַזעל. די חברים, וועלכע פיל פון זיי זענען געווען איבערגעגעבענע ציוניסטן, האָבן אַריינגעבראַכט אין דער אספה אָרדענונג און סיסטעם אויף דעם אייראָפּיאישן שטייגער. דערהויפּט, זאָגט ער, איז דאָס דער ערשטער מאָל פאָרגעקומען, אַזוי ווי אויף דעם באַזעלער קאָנגרעס, ווען דאָס אי־דישע פאָלק האָט עפנטלעך מיט אַ דערהויבענער שטימע געלאָזט הערן דאָס גרויסע וואָרט: „נאַציאָנאַלע פרייהייט". דאָס זעלבע האָט אויך איצט אין אָדעסאַ, דער „ישוב ארץ ישראל" געגעבן זיין וואָרט: „מענשלעכע פרייהייט". פאָר איניקע צענדליק יאָר האָט מען אין בויען „ישובים" אין לאַנד, די חובבים פון איין זייט און דער „נדיב" פון דער אַנדערער. און ווען מען קומט שוין, דאַכט זיך, צו אַ תכלית, קומען פּלוצלינג בישט־פאַראויסגעזעענע סיבות און אַלץ ווערט צעשטערט. אַזאַ צושטאַנד קומט פאַר שוין גאָר אַ לאַנגע צייט. נאָך פיל חקירה ודרישה איז די אַלגע־מיינע אספה געקומען צום באַשלוס, אַז די הויפּט סיבה פון דער נישט־געלונגענער קאָלאָניזאַציע איז, וואָס די קאָלאָניסטן האָבן אויף זיך צו־פיל אויפזעער און אפּוטרופּסען, וועלכע גיבן זיי נישט די מעגלעכקייט פון זעלבסשטענדיקייט. צופיל מנהיגים און בעלי עצות. אַ קאָמיטעט פון די בעסטע פירער אין דער באַוועגונג איז דאַן אויסגעקליבן געוואָרן, און אחד העם צווישן זיי, אַלס „דעלעגאַציע", וועלכע זאָל פאָרן קיין פּאַריז זיך זען מיטן „נדיב", באַראָן ראָטשילד און פאָרלייגן פאַר אים דעם בייעם פּלאַן זייערן, לויט וועלכן די קאָלאָניסטן זאָלן קריגן די מעגלעכקייט צו ווערן זייערע אייגענע בעלי־בתים. אויסבעסערן דעם גאַנצן סיסטעם פון ישוב אויף נייע יסודות, וועלכע זאָלן איין מאָל פאַר אַלע מאָל אָפּשאַפן די געוואוינהייט פון בעטן שטיצע און בלייבן דיזעלבע קבצנים. דער ווינער אַקציאָנס־קאָמיטעט און דערהויפּט הרצל און נאָרדוי, זענען געווען קעגן אַזאַ „דעלעגאַציע". זיי זענען געווען זיכער, אַז מען וועט סיי ווי סיי גאָרנישט אויספירן, און פון דעם פּאָליטישן שטאַנדפּונקט איז אַזאַ רייזע קעגן דעם כבוד פון ציוניות. אחד העם, זייענדיק ווייט פון פּאָלי־טישער טאַקטיק, איז דורכאויס באַשטאַנען, אַז די דעלעגאַציע מוז קומען צום באַראָן מיט אַ שטאַרקער „פאָדערונג" אינם נאָמען פון דער אידישער נאַציאָנאַלער גערעכטיקייט.

דער ענטפער פון באַראָן צו דער דעלעגאַציע איז געווען די גרעסטע

באַליידיקונג צו זיי. אין קורצן איז זיין תשובה געווען: „איך בין דער איינציקער בעל־הבית איבער דעם גאַנצן ישוב, איך האָב אים געמאַכט און איך וויל נישט, אַז אירגנד וועלכע געזעלשאַפט (מיינענדיק די חו״צ) אָדער די קאָלאָניסטן אַליין, זאָלן זיך מישן אין דער איבערלעכער הנהגה און מיר זאָגן דעות אין „מיין אַרבעט״. קורץ און שאַרף!

די דעלעגאַציע, לויט ווי אחד העם שרייבט, האָט אויסגעהערט די מוסר־רייד מיט הכנעה, ווי „פאַרזינדיקטע״ און „בעטלערס״ און זענען געווען גרייט צו בעטן מחילה ביי דעם „פריץ״ מיט דעם צוזאָג צו ווערן פרום און געהאָרכזאַם אויף ווייטער. און אַזוי אומגעפער, קומענדיק צוריק אַהיים, האָבן זיי זיך אויסגעדריקט אין זייער „דעקלאַראַציע״, וועלכע איז נאָכהער פּובליצירט געוואָרן אין דער פּרעסע. ער מיט נאָך צוויי דעלעגאַטן זענען אַרויס עפנטלעך מיטן שטאַרקסטן פּראָטעסט קעגן דער האַנדלונג פון די איבעריקע דעלעגאַטן אין פאַרענטפערן זיך פאַר דעם באַראָן. ער האָט אַרויסגעלאָזן אַ פייערדיקן מאמר מיט דעם נאָמען „שלוחי עם עני״ קעגן זיינע חברים אין וועלכן ער פאַרדאַמט מיט די שאַרפסטע רייד זייער האַנדלונג. ער זאָגט, אַז דער הויפּט־געדאַנק פון זייער מיסיע איז דאָך געווען: קומען צום באַראָן ווי אַ שטאָלץ פאָלק, פאַרשטייער פון דער נאַציאָנאַלער פאָלקס־אַרבעט, כדי אויסצואַרבעטן אַ געמיינזאַמע קאָאָפּעראַציע לטובת דעם גאַנצן ישוב־סיסטעם. און אויסגעלאָזן האָט זיך, אַז זיי זענען געשטאַנען פאַר אים ווי „שתדלנים״ מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ. ווי באַלד ער האָט זיי געזאָגט דאָס וואָרט „ניין״, האָבן זיי מער נישט געפונען קיין מוט אים צו געבן דעם ריכטיקן ענטפער און ווי „שנאָרערס״ זענען זיי געבליבן שטיל. אויב זיי האָבן מורא געהאַט טאָמער וועט דער „נדיב״ צוריקציען זיין שטיצע צו די קאָלאָניסטן, איז דאָן נישט בעסער און שענער געווען צו ריזיקירן די „חיי שעה״ פאַר דעם „חיי עולם״ ווען מען וויל בויען אַ נאַציאָנאַל־פריי לעבן אין דער צוקונפטיקער פאַלעסטינע. פרייהייט ווערט גענומען און נישט געגעבן! און אַזוי איז ער ווייטער אָנגעגאַנגען מיט זיינע שאַרפע אויסדרוקן.

דער אינצידענט האָט אים זייער נידערגעשלאָגן און ער באַשליסט זיך צוריקצוציען פון דעם חובבי־ציון קאָמיטעט, נישט זיין מער אַקטיוו אין דער אַרבעט און זיך אָפּגעבן אויסשליסלעך מיט ליטעראַרישער שאַפונג. „אונזערע אַלטע ציוניסטן״, זאָגט ער, „זענען גבורים מיטן מויל און

פחדנים אין טאָטן. זיי האָט אויפגעגעסן די פראַזן און זענען מער נישט פּיאיק פאַר גרויסע מעשים, וועלכע פאָדערן גבורה. אָבער דער נייער דור וועט ענדיקן זייער אַרבעט!"(49)

דר' הרצלס אוידיענץ ביים סולטאַן

עס איז כדאי צו באַמערקן וועגן אַן אַנדער אינטערעסאַנטער דערשיינונג, וועלכע איז פאַרגעקומען אין דעם זעלבן זומער פון דער „פאַריזער דעלעגאַציע" און וועלכע איז אַביסל ענלעך צו דער לעצטער און די שטעלונג וועלכע אחד העם האָט געגומען צו איר. דאָס איז די באַוואוסטע אוידיענץ פון דר' הרצל מיט דעם סולטאַן פון טערקיי. אין דער צייט וואָס דר' הרצל און דר' נאָרדוי זענען געווען דורכאויס קעגן דער „דעלעגאַציע" צום „נדיב", זייענדיק זיכער, אַז ער וועט בשום אופן זיי נישט נאָכגעבן, איז אחד העם אַרויס קעגן דעם „סולטאַנס אוידיענץ" צוליב דער מורא, אַז דער אַקט וועט נאָך מער שאַדן טאָן דעם ישוב אין ארץ ישראל. ער, אַלס קעגנער פון דער דיפּלאָמאַטישער אַרבעט אין ציוניזם, האָט נישט געוואָלט נאָכגעבן און מודה זיין, וועגן דער פּאָליטישער באַדייטונג פון דער אוידיענץ פאַר דעם ציוניזם. הרצל האָט דאָך געדענקט, אַז אַזאַ אומגעווינלעכע דערשיינונג אין אידישן לעבן וועט מאַכן אַ גרויסע ווירקונג אויף די אידישע גבירים און זיי וועלן קומען שנעל מיט זייער פינאַנציעלער הילף צו קויפן ארץ ישראל פון דעם סולטאַן און דערמיט וואָלט טערקיי זיך אויך געראַטעוועט פון אירע שווערע שולדן. אָבער ווען די מאַסן מיט זייערע רייכע זענען געבליבן רואיק אין זייער ליטורגישן שלאָף און נישט געקענט זען, אַז זיי פאַרלירן דעם בעסטן און גרעסטן מאָמענט אין זייער געשיכטע, איז דאָך נישט געווען הרצלס שולד. אחד העם ווידער, ווי זיין שטייגער, וויל צייגן מיט דעם, אַז אונזער הויפּט אויפגאַבע איז צו דערציען פריער דאָס פאָלק עס זאָל זיין צוגעגרייט פאַר אַזעלכע גרויסע מעשים. מעגלעך, אַז ביידע האָבן געדענקט ריכטיק, אָבער ווער איז שולדיק אין דעם?(50)

די שלעכטע לאַגע פון „אחיאסף"

זיין האָפענונג, אַז איצט, נאָך דעם ווי ער האָט פון זיך אַראָפּגענומען דעם יאָך פון קהלשע אַרבעט דורך זיין אַרויסטרעטן פון דעם חובבי־ציון

קאַמיטעט, און אָפּגעבנדיק זיך אײנגאַנצן צו ליטעראַטור, וועט זײַן מצב ווערן אַביסל רואיקער, איז נישט אײנגאַנצן פאַרווירקלעכט געוואָרן. די אײגנטימער פון „אחיאסף" האָבן זיך אַרומגעקוקט, אַז די פינאַנציעלע אינ־טערעסן פון זײער געזעלשאַפט גײען נישט ווי אַם בעסטן. דער ביכער־מאַרק פון העברעאישע ספרים האָט זיך פיל פאַרקלענערט און דערצו זענען זײ נאָך אַרײַנגעקראָכן אין פיל מער הוצאות דורך דער אויסגאַבע פון „הדור", וועלכער האָט געבראַכט נישט קײן פאַרדינסטן, נאָר געמאַכט פאַרלוסטן. ער אַלס אײנער פון די ערשטע גרינדער פון „אחיאסף", איז געוואָרן באַזאָרגט וועגן איר שלעכטן מצב און בפרט ווען ער האָט זײ נאָך לאַנג פאַראויס מתרה געווען וועגן דעם „הדור". אַם מערסטן איז ער געוואָרן אומרואיק וועגן דעם גורל פון „השלח" פון וועלכן די „אחיאסף" זענען געווען די אַרויסגעבער. בכלל באַקלאָגט ער זיך פאַר זײַנע קאָלעגן, אַז אַ לאַסט פון ליטעראַרישער אַרבעט צוזאַמען מיט פינאַנציעלע זאָרגן איז שוין אַביסל צו שווער פאַר אים צו טראָגן.

דערצו נאָך האָט „אחיאסף" געפאָדערט פון אים, אַז אויסער דעם „ילקוט קטן" זײַנעם זאָל ער שרײַבן מער מאמרים, כדי רײַכער צו מאַכן דעם „השלח" און נישט אָפּגעבן זיך אַזוי פיל מיט דער שטרענגקײט פון אויסבעסערן די אַרטיקלען פון אַנדערע שרײַבער אויף וועלכע ער פאַר־לירט אַזױפיל צײַט און קרעפטן. אויף דעם ענטפערט ער זײ, אַז דער אײנציקער וועג וואָלט געווען, אַז ער זאָל ווערן אויס רעדקאַטאָר פון „השלח". אָבער כל זמן זײַן נאָמען איז אויף דעם זשורנאַל, וועט ער פאַר קײן פאַל דורכלאָזן אַ מאמר, וועלכער איז נישט ריכטיק געשריבן און שטימט ניט מיט דעם גײַסט פון „השלח". ער האָפט, זאָגט ער זײ, אַז די צײַט וועט אפשר קומען אַמאָל און אים וועט זײַן מעגלעך צו ציען זײַן פרנסה ניט פון ליטעראַרישער אַרבעט, וועלכע פאַרדאַרבט זײַן קער־פער און נשמה. ווײַל די לעצטע צײַט שטודירט ער ניט און לײענט זײער ווייניק און ער האָט מורא, אַז אינגיכן זאָל ער פאַרגעסן וואָס ער האָט גע־לערנט, און גאָר ווערן אַן „עם הארץ".(51)

רבניצקי, געהילף־רעדאַקטאָר בײַם „השלח"

נאָך לאַנגע פאַרהאַנדלונגען און באַראַטונגען פון די פאַרשטײער פון „אחיאסף" איז געמאַכט געוואָרן אַ נײַע אַרדענונג אין דער רעדאַקציע פון

„השלח", וועלכע מאַכט פאַר אים פיל לייכטער די אַרבעט. זיין נאָענטס־טער און איבערגעגעבענער פריינט, ה' ראבניצקי ווערט אָנגעשטעלט אַלס זיין מיטהעלפער אין דער רעדאַקציע, און דאָס האָט אים געגעבן מער פרייע צייט צו לייענען און שרייבן. און טאַקע אין אַ קורצע צייט שפּע־טער, סוף 1901, איז דערשינען אין „השלח" זיין באַוואוסטער מאמר: „התורה והעבודה", לכבוד דר' פינסקערס צען־יאָריקן יאָרצייט. דעם „הדור" האָט מען געמוזט אויפגעבן, ער האָט אפילו זייער באַדויערט, אַז אַ העברייאישע צייטונג זאָל אויפהערן צו דערשיינען, אָבער לויט דעם פינאַנציעלן צושטאַנד איז קיין אַנדער ברירה נישט געווען.(52)

„התורה והעבודה" (וועגן פינסקער)

אין דעם אויבנדערמאָנטן מאמר „התורה והעבודה" דריקט ער זיך אויס, אַז מיט דעם וויל ער אומקערן אַ חוב, וואָס דער עולם איז שולדיק דעם ערשטן שאַפער פון דעם פּאָליטישן ציוניזם, דר' ל. פינסקער. דאָס קליינע זעקס און דרייסיק זייטיק ביכל „זעלבסטעמאַנציפּאַציאָן", וועלכע האָט מיט צוואַנציק יאָר צוריק געמאַכט דעם גרעסטן רושם צווישן די אידן, איז איצט „אַ זאַך פון דער פאַרגאַנגענהייט". פינסקערס שאַפונג ווערט דער־מאָנט צווישן די ציוניסטן אַלס אַ זאַך פאַר „מתן תורה", אָדער ווי אַ מין הקדמה פאַר דעם עיקר, ד. ה. דר' הערצלס „יודענשטאַט". קיינער נעמט זיך נישט די מי צו שטודירן און פאַרשטיין דר' פינסקערן, וועלכער איז געווען דער אָריגינעלער גרינדער פון דער „פּאָליטישער תורה" און וועל־כער האָט אַוועקגעשטעלט דעם ציוניסטישן געדאַנק אויף קלאָרע יסודות מיט אַ קורצן פּראָגראַם פון אַרבעט, כדי דאָס צו פאַרווירקלעכן. ער אויך, ווי די שפּעטערדיקע נייע ציוניסטן, זענען געקומען צו דער ציוניסטישער אידייע נישט דורך פאַרשטיין און פילן דעם „אידישן שמערץ", אָדער די „צרת היהדות", וועלכע פאַדערט די בויאונג פון אַ נייעם פונדאַמענט פאַר זיין עקזיסטענץ און אייניקייט. ער איז געקומען צום ציוניזם דורך דעם „יודען־שמערץ" אָדער „צרת היהודים", דורך איבערצייגן זיך, אַז דער פּראָגרעס פון דער וועלט וועט נישט העלפן בעסער מאַכן די לאַגע פון די אידן, כל זמן זיי וועלן נישט האָבן אַן אייגן נאַציאָנאַל לאַנד.

ער דערקלערט ווייטער דעם אונטערשייד צווישן פינסקערס און הערצלס

אידייען. דער ערשטער קומט צו זיין איבערצייגונג פון דער אייביקער שנאה צו אידן צוליב דריי הויפט אורזאַכן, בעמלעך — נאַציאָנאַליסטישע, פּאָליטישע און עקאָנאָמישע. הרצל לאָזט אַרויס איגנאָנצן די נאַציאָנאַליסטישע פראַגע און באַגרינדעט זיין ציוניזם נאָר אויף די צוויי לעצטע. און ווען מען שטודירט גרינטלעכער פּינסקערס ביכל, קען מען זען, אַז אפילו די אַנדערע צוויי סיבות קומען אויס ביי אים נאָר אַלס רעזולטאַט פון דער ערשטער סיבה, ד. ה. דער נידערגעשלאָגענער נאַציאָנאַלער צושטאַנד אונזערער צווישן די פעלקער איבעראַל. מיט דעם איז דר׳ פּינסקערס ציוניזם פיל נעענטער צו דעם אידעאַל, וועלכער איז באַקאַנט איצט אַלס „דער גייסטיקער ציוניזם״.

מיר מוזן אָבער מודה זיין, זעצט ער פאָר, אַז די גרויסקייט פון פּינסקערן איז נאָר אין דער „תורה״. ער האָט נישט פאַרמאָגט די פּיאַיקייט פון „עבודה״: גיין צום פאָלק, אָרגאַניזירן די מאַסן, רעדן צו זיי מיט פאַרשיידענע „פאַרשטעלטע״ שפּראַכן כדי צו דערגרייכן רעזולטאַטן און דורכפירן גרויסע מעשים, וועלכע זאָלן ברענגען נעענטער צו דער ווירקלעכקייט.

די גרויסע קראַפט פון „עבודה״ האָט באַזעסן הרצל. אין איינציקע יאָר האָט ער אויפגעטאָן פיל מער ווי פּינסקער פאַר דער גאַנצער צייט זיינער.

דעריבער מוזן מיר צוגעבן, אַז „תורה ועבודה״ זענען צוויי באַזונדערע אייגנשאַפטן און זעלטן קענען זיי זיך פאַראייניקן אין די פּיאַיקייטן פון איין מענטשן. איך דערלויב זיך צו זאָגן, ענדיקט ער, אַז פּינסקער איז געווען דער „געזעצגעבער״ פון דעם פּאָליטישן ציוניזם און הרצל איז איר „אַפּאָסטל״ און ער האָט געמאַכט פון איר אַ פאָלקס־באַוועגונג און ביידן גיבן מיר אָפּ דעם גרויסן כבוד וועלכן זיי האָבן פאַרדינט.

אָבער, זאָגט ער, איך מוז אונטערשטרייכן, אַז מען זאָל נישט פאַרגעסן פּינסקערן, ד. ה. מען זאָל מער און טיפער לערנען זיין קליין ביכל אום צו פאַרשטיין דעם ריינעם אידעאַל נאַציאָנאַלן ציוניזם.(53)

1902

די פעריאָדע נאכן פינפטן קאנגרעס

דער „שקל"

קולטור אַרבעט

אינטערעסאנטע שטריכן פון זיין פערזענלעכקייט

דער „שקל"

צום פינפטן קאָנגרעס אין באַזעל איז ער נישט געפאָרן. דעם גאַנצן זומער פון 1901 האָט ער געוואוינט ביי זיין בעסטן פריינט מרדכי בן הלל הכהן אין וואַלד, וואו ער האָט געהאַט פאַלקאָמענע רו. דער קאָנגרעס איז גראַדע געווען אַן אינטערעסאַנטער, אויף וועלכן עס זענען אָנגעגאַנגען פיל היציקע דעבאַטן וועגן דער באַוואוסטער „קולטור" פראַגע. דער קאָנ־גרעס האָט אויסגעקליבן אחד העמן, אַלס מיטגליד פון דעם „קולטור קאָ־מיטעט" אונטער זיינע אויגן, אָבער מיט דעם תנאי, אויב ער האָט דעם יאָר באַצאָלט זיין „שקל", ד. ה. אַז דאַן קען ער גערעכנט ווערן אַלס גע־זעצלעכער מיטגליד פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע. אין זיין ענטפער צו דעם אַקציאָנס קאָמיטעט אין ווין, זאָגט ער אָפן, אַז ער האָט דעם „שקל" נישט באַצאָלט דעם מאָל און דעריבער דענקט ער, אַז זיין מיט־גלידערשאַפט צום קולטור קאָמיטעט איז ניט כשר. ער איז גלייכגילטיק, אין פרינציפ, צו דער אינסטיטוציע „שקל", ווייל ער זעט נישט אין דעם קיין סימן פון איבערגעבנהייט צו דעם ציוניסטישן געדאַנק. ער קען אַ סך אידן, וועלכע צאָלן דעם שקל רעגלמעסיק און ער קען זיי פאַר קיין פאַל נישט רעכענען אַלס „ציוניסטן", און פון דער אַנדערער זייט האָט ער אַליין, אָן דעם שקל, געבראַכט פיל קרבנות פאַר דעם ציוניזם און דעם שקל צאָלט ער נאָר, ווען איינער פאָדערט דאָס פון אים. אַלזאָ נאָך זיין מיינונג איז דער שקל נישט דער ריכטיקער באַראָמעטער פון אַ ציוניסט און דער „אני מאמין" פון דער ציוניסטישער אידייע. „דערי־בער איז מיין דערוויילונג צום קאָמיטעט אָפּהענגיק פון אייך אַליין", ענ־דיקט ער זיין בריף.(54) מיר מוזן צוגעבן, אַז פון אַן אָרגאַניזאַציאָנס שטאַנדפונקט איז ער נישט געווען גערעכט, ער פלעגט צו אָפט און צופיל זיך פאַרנעמען מיט זיין פרינציפ . . .

נאַטירלעך איז ער געבליבן אין קאָמיטעט און מיט דעם האָט זיך אָנגעהויבן אַ ניי קאַפּיטל אין דער באַוועגונג, וואָס האָט געגעבן גענוג מאַטעריאַל פאַר דיסקוסיעס צווישן די אגודות און דער פרעסע.

ער האָט דורכאויס געפאָדערט פולע אויטאָנאָמיע אין דער אַרבעט פאַר קולטור. נישט אַלס מיטל פון פּראָפּאַגאַנדע און פאַר פּאָליטישע אָרגאַניזאַציאָנעלע צוועקן, נאָר אַלס אַ טייל פון דער ציוניסטישער פּראָגראַם. ער האָט אָנגעפירט אַ לאַנגע און גרויסע מלחמה דורך בריוו מיט די מערסטע ציוניסטישע פירער, אַז מען זאָל נישט דערלאָזן מאַכן פון דעם „קולטור קאָמיטעט" אַ ווערקציג אָדער אַ שפּילכל פאַר „באַריכטן" לויט ווי „ווין" האָט געפאָדערט. די ציוניסטישע אַדמיניסטראַציע האָט אים נישט נאָכגעגעבן. האָט ער זיך דער ערשטער ענטזאַגט און נאָך אים אַנדערע מיטגלידער און פון דער גאַנצער קולטור־פראַגע אַלס אַ טייל פון קאָנגרעס איז גאָרנישט געוואָרן און אָפיציעל נישט אנערקענט.(55)

אָבער פון דער אַנדערער זייט האָט ער מיט פיל פון זיינע חברים ציוניסטן, וועלכע האָבן אָם מערסטן געשטימט מיט זיינע אידייען, באַשלאָסן אָנצוגיין אַליין מיט דער קולטור אַרבעט, נישט זייענדיק אָפּהענגיק פון דעם קאָנגרעס. סוף זומער 1902, איז פאָרגעקומען די באַוואוסטע „מינסקער קאָנפערענץ", די ערשטע אָפיציעלע אספה אין רוסלאַנד, וועלכע האָט געמאַכט די גרעסטע עפּאָכע אין דער ציוניסטישער באַוועגונג. צווישן די הויפּט ענינים אויפן טאָג־אָרדענונג האָט די קולטור־פראַגע פאַרנומען אַ געוויסן פּלאַץ. אחד העם האָט דאַן געהאַלטן אַ רעפעראַט וועגן „אידישע קולטור", וועלכער האָט געמאַכט אַ היסטאָרישן איינדרוק אויף דער אספה. שפּעטער איז דער רעפעראַט אָפּגעדרוקט געוואָרן אין „השלח" ס"ג, אונטער דעם נאָמען „תחית הרוח".

דאַן איז דאָס וואָרט „אידישע קולטור" געווען איינע פון די שווערסטע און פאַרפּלאָנטערסטע פּראָגן, און מע האָט די פּראַגע נישט געקענט לייזן אויף אַ פרידלעכן און צופרידנשטעלנדן אופן פאַר אַלע פראַקציעס, וועלכע האָבן דאַן אַרויסגעשוואומען פון דער ציוניסטישער באַוועגונג. יעדע פראַקציע פון די נאַציאָנאַליסטישע, ראַדיקאַלע און פרומע עלעמענטן האָט געוואָלט אויסטייטשן קולטור דורכאויס לויט איר אייגענעם ענגן געדאַנק. אחד העם האָט געזוכט, מיט זיין רעפעראַט, צו לייזן די פראַגע פון אַ ריין־אידישן שטאַנדפּונקט לויט דער אַנטוויקלונג פון לעבן אַליין. דערהויפּט האָט ער געזוכט צו באַרואיקן די צווי עקסטרעמע לאַ־

גערן — די ריין פּאָליטישע און די פרומע ציוניסטן. לויט זיין מיינונג איז די „קולטור פראַגע" אַ געוויינלעכע און פּשוטע זאַך, און אומזיסט האָט מען אויף איר אָנגעוואָרפן אַזאַ אימה און זי האָט אַרויסגערופן אַזוי פיל טומל צווישן די ציוניסטן, פון קאָנגרעס ביז דער קלענסטער אספה, אין די קליינע קרייזן פון די אגודות. דער שרעק איז אַן אומזיסטער און דאַרף נישט שאַפן קיין סכסוכים צווישן די פאַרשיידענע גרופּן.

„נאָך איידער דער פּאָליטישער ציוניזם איז אויפגעקומען", זאָגט ער, „האָבן מיר אויך געהאַט „ציוניות", אַ פּשוטע אָן אַ צונאָמען. און די „ציוניות" האָט נישט געוואוסט פון קיין קולטור פראַגע. איר ציל איז געווען קלאָר און פּשוט: אַוועקשטעלן דעם אידישן נאַציאָנאַליזם אויף נייע לעבנס באַדינגונגען, „אַ אידישע פרייע נאַציאָן אין אונזער פריי לאַנד". דער „ציוניסט", אָדער ווי ער האָט זיך גערופן „חובב־ציון", האָט געוואוסט, אַז זיין פליכט איז צו אַרבעטן פאַר דער אויסלייזונג פון ארץ ישראל און אין דער זעלבער צייט אויפמאַכן אַ חדר־מתוקן אין זיין שטעטל און זען צו פאַרשפּרייטן די העברייאישע ליטעראַטור. ביי אים איז דאָס נישט געווען אַ „פראַגע", נאָר אַ דירעקטע „ציוניסטישע אַר־בעט", וועלכע קומט אַריין אין דער גרעניץ פון דער אידישער נאַציאָ־נאַלער אויפלעבונג.

און איצט קומט דער נייער ציוניזם מיט דער באַזעלער פּראָגראַם, וועלכע לויטעט: „גרינדן אין ארץ ישראל אַ זיכערע היים פאַר דאָס אי־דישע פאָלק", נישט דערמאָנענדיק קיין איינציק וואָרט וועגן „אַ נאַציאָנאַל אידיש לעבן". דער פעלער, זאָגט ער, וואָס דער פּאָליטישער ציוניזם האָט געמאַכט, איז, וואָס ער האָט איינגעשרומפּן דעם באַגריף פון ציוניזם, גע־מאַכט זיין „תוכן" פּוסט און „די קולטור אַרבעט" איז געוואָרן אַ „פראַגע" ביי די פּאָליטיקער. טויזנטער יאָרן ליידט דאָס אידישע פאָלק די גרעסטע יסורים צוליבן אָפּהיטן פון זיין נאַציאָנאַלן גייסט מיט דעם גרעסטן גע־דולד, און ווען עס איז גקעומען אַ בעסערער מאָמענט אין זיין לעבן, ווערט זיין קולטור „אַ פראַגע" און אַנדערע האָבן אַן ענטפער „ניין" צו דעם".

און ער ברענגט פיל פאַקטן און ציינט וואָרום מיר מוזן פאָדערן, אַז די קולטור אַרבעט זאָל זיין אַ טייל פון דער ציוניסטישער פּראָגראַם. מיר וועלן פּרובירן דאָ געבן אייניקע פון זיי, וועלכע זענען מער אָדער ווייני־קער אינטערעסאַנט אפילו אינם איצטיקן מאָמענט.

ער זאָגט: „די אָפיציעלע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע פאַרזיכערט אונז, אַז זי שטערט ניט אין דער קולטור אַרבעט פון די ציוניסטן אַלס אַ פּריוואַט־זאַך, אָבער אין זייער פּראָגראַם קענען זיי דאָס נישט אַריינגעמען. און לויט די באַריכטן, וועלכע זענען פאַר אונז באַוואוסט, איז נאָר די אגודות וואָס באַשעפטיקן זיך מיט קולטור, האָבן אין זיך אַ רוח חיים, וואָס גיט זיי גענוג כח צו עקזיסטירן און צו פּראָגרעסירן, און די יענע וועמעס אַרבעט עס באַשטייט נאָר פון קלייבן שקלים און פאַרקויפן אַקציעס, באַמערקן מיר זייער אָפט, אַז מיט דער צייט צעפאַלן זיי זיך, ווייל זיי פעלט די לעבנס־קראַפט פון געדאַנק און אידייע. די „הנהגה" קומט אויך צום באַשלוס, אַז זייער קעגנערשאַפט צו קולטור איז נאָר אַ „פּרינציפּ", ווייל אין דער פּראַקטיקע טוען דאָך די מערסטע ציוניסטן די קולטור אַרבעט זייער פלייסיק. אָבער, באַמערקט ער, זיי זענען אפשר גערעכט, אַז וואָס עס איז שייך צו קולטור, דאַרף מען נישט זוכן קיין הסכמה פון ציוניות, און אין דעם גראַדע איז די גרויסע געפאַר פאַר דעם ציוניזם גופא. אויב דער ציוניזם וועט זיך באַנוגענען נאָר מיט דיפּלאָמאַטיע און מסחר אינטערעסן און די גאַנצע איבערלעכע נאַציאָנאַלע אַרבעט וועט זיך אָפּטיילן אַלס אַ באַזונדערער ענין, וועלכער האָט קיין שייכות מיט אים, וועט דער ציוניזם מיט דער צייט דערנידעריקט ווערן אויף אַזוי פיל, אַז זיין אינהאַלט וועט באַשטיין פון שיינע מעשיות וועגן „רייזעס", „אוידיענצן", אַ סך „הבטחות" און נישט מער.

„דעריבער איז אונזער געדאַנק פון קולטור נישט נאָר אַ שיינע פראַזע און „אַ מלחמה פון ווערטער", נאָר אַ וואונטש צו היטן די גאַנצקייט און דאָס לעבן פון ציוניזם, אַז ער זאָל ניט איינגעשרומפן און אויסגעטריקנט ווערן פון זיין חיות.

„מען מאַכט אַ טעות, אַז דאָס אידישע פאָלק האָט אויפגעהערט זיין קולטור־שאַפונג אין גלות. די תלמודישע ליטעראַטור און דערנאָך די מפרשים מיט דעם שולחן־ערוך זענען נאָר אַ המשך פון אונזער שאַפונגסקראַפט פון די תנ"ך צייטן. אונזער גייסטיקער בוים איז טיף און שטאַרק איינגעוואָרצלט. ער גיט פאַרשיידענע פרוכטן לויט דעם געשמאַק און אַנטוויקלונג פון לעבן אין אַלע תקופות. נאָר אין דער לעצטער פעריאָדע פון אַסימילאַציע און עמאַנסיפּאַציע האָט די אידישע קולטור פלוצלינג

אַנגעוואוירן איר שאַפונגס־קראַפט דורך דעם בטול פון אונזער נאַציאָ־נאַלער אייגנשאַפט.

„און איצט, ווען עס פעלט אונז ברויט און גייסט, דאַרפן מיר האַלטן דאָס שטריק פון ביידע זייטן און זוכן אַ „מקום בטוח" פאַר אַלץ. בויענ־דיק דעם ישוב החומרי אין ארץ ישראל איז אונזער חוב אויפצובויען צוריק אונזער גייסטיקע נאַציאָנאַלע קולטור, יעדע גרופּע זאָל זיך אַנט־וויקלען לויט אירע איבערצייגונגען און צוזאַמען בילדן, מיט דער אַנט־וויקלונג פון לעבן, אַ נאַציאָנאַלן קבוץ פאַר דער צוקונפט".(56)

אינטערעסאנטע שטריכן פון זיין פערזענלעכקייט

די פּינקטלעכקייט און די פּרינציפּיעלע אידייען לויט וועלכע ער האָט שטענדיק באַהאַנדלט סאָציאַלע און געזעלשאַפטלעכע פראַגן, און פאַר וועלכע ער פלעגט שטאַרק קעמפן, האָט ער גערעכנט אַלס הייליקטום און אַ טייל פון זיין לעבן. מאַנכע מאָל איז אויסגעקומען, אַז פילע מענשן, וועלכע האָבן אים ניט פאַרשטאַנען, ניט אַריינדרינגענדיק טיף אין זיין נשמה, פלעגן קוקן אויף אים מיט קנאה און אָפט אים חושד געווען אַלס אַ „רודף אחרי הכבוד". אָבער אין דעם איז געווען זייער גרויסער טעות, ער איז געווען ווייט פון אַזעלכע געדאַנקען און דאָס איז געווען פונקט דער היפוך פון זיין נאַטור.

עס איז געווען אַן אָנגענומענער מנהג ביי פיל גרויסע לייט אָנצונעמען דעם כבוד אין ווערן אַ מיטגליד פון וועלכער עס איז געזעלשאַפט, אפילו ווען זיי האָבן גאָר קיין פאַרבינדונג נישט געהאַט מיט איר. אחד העם, זייענדיק געשעצט זייער הויך אין דער אידישער געזעלשאַפט און פאַר־נעמענדיק אַן אָנגעזעענעם פּלאַץ אין דער ליטעראַרישער וועלט, פלעגט זייער אָפט פאַרגעשלאָגט ווערן אַלס ערן־מיטגליד אין אגודות און קול־טורעלע געזעלשאַפטן פון אַ סך לענדער. ער האָט זיך אָבער שטענדיק אָפּגעזאָגט פון אַזעלכע כבודים, אויב נאָר ער איז ניט געווען אימשטאַנד בייצוטראָגן עפּעס פאַר זיי. ער האָט נישט געוואָלט זיין גלאַט אַ חבר צו־ליב דעם כבוד אַליין און נישט קאָנען ברענגען מער אָדער ווייניקער נוצן פאַרן וואוילזיין פון דער אָדער יענער געזעלשאַפט.(57)

נאָך אַ קליינעםביישפּיל קענען מיר צוגעבן, צו באַווייזן ווי ווייט ער איז געווען קעגן מרפּסם זיין זיך אַליין.

אין וואַרשע האָט זיך געגרינדעט אַ חברה „לבנון" מיט דער אַבזיכט אַרויסצוגעבן פּאָסט־קאַרטן, וועלכע זאָלן האָבן אויף זיך די בילדער פון פאַרשיידענע אידישע גדולים, כלל־טוער און שרייבער. ווען די „לבנון" האָט אים פאַרגעשלאָגן ער זאָל זיי שיקן זיין בילד מיט דער דערלויבעניש דאָס צו דרוקן, האָט ער זיי באַדאַנקט פאַר דעם כבוד און ענטזאָגט זייער בקשה. ער דריקט אויס זיין מיינונג וועגן יענער נייע מאָדע, וועלכע האָט זיך דאַן פאַרשפּרייט. ער זאָגט אַז אידן האָבן געשעצט זייערע גדולים נאָר פאַר זייער גייסט און שאַפונג, און ניט פאַר זייער שיינעם פּנים. דער מנהג צו פאַרשפּרייטן בילדער פון גרויסע מענשן, איז אַ קאָ־פּירונג פון אַנדערע פעלקער, אַ מין ירושה פון די אַמאָליקע געצנדינער. אין אַלגעמיין, פאַרשטייט ער ניט דעם „נחת רוח" פון די לעזער און אפילו די וועלכע זענען אייניק מיט אים אין זיינע געדאַנקען, ווען זיי שרייבן אַ קאַרטל וועגן מסחר אָדער פּריוואַטע זאַכן, זאָלן זיך אַנקוקן אין זיין פּנים.(58)

אפשר איז אַזאַ קוק נישט מאָדערן פאַר אונז, אָבער אַזוי „איז ער געווען".

ער האָט זייער גערן געוואָלט באַזוכן די פאַראייניקטע שטאָטן און זיך באַזעצן אויף אַ לענגערע צייט, כדי צו שטודירן דאָרט דאָס אידישע לעבן גרינדלעך. ער איז געווען מיט דער מיינונג, אַז אין דיזן לאַנד הויבט אָן שפּראָצן אַ נייע אידישע שאַפונג און עס אַנטוויקלט זיך אַ נייע מאָדערנע אידישע קולטור. ער האָט געזוכט פאַרשיידענע מיטלען ווי אַזוי אויסצופירן זיין וואונטש, ווייל זיין פינאַנציעלע לאַגע האָט אים נישט דערלויבט אַזאַ אונטערנעמונג. ער האָט געזוכט די מעגלעכקייט ביי דער „כרמל קאָמפּאַני", פון וועלכער די אייגנטימער זענען געווען זיינע בעסטע פריינט, אַז זיי זאָלן מאַכן פאַר אים אַ פּלאַץ אין זייער אָפּטיילונג אין ניו־יאָרק פאַר אַ געוויסער צייט. אָבער צוליב אייניקע אורזאַכן איז דער פּלאַן צונישט געוואָרן.(59)

(פאָרטזעצונג) **1902**

דער קאמף מיט דער חברה „מרבי השכלה״

משה

ווערט אוים רעדאקטאָר פון „השלח״;

פארבינדט זיך מיט „וויסאצקי טיי-געשעפט״

דער קאַמף מיט דער חברה „מרבי השכלה"

אין דעם זעלבן יאָר, 1902, ווינטער צייט, האָט זיך געטומלט צווישן די נאַציאָנאַלע קרייזן אין די מערערע גרויסע שטעט פון רוסלאַנד, אײַ־בערהויפּט אין אָדעס, צוליב דעם קאַמף וואָס זיי האָבן אָנגעפירט מיט דער חברה „מרבי השכלה". די לעצטע האָט געהאַט אין איר רשות אַ נעץ פון שולן, וועלכע זי האָט אונטערשטיצט אין פאַרשיידענע שטעט אין רוס־לאַנד און פוילן. די ציוניסטן און מיט זיי פיל אַנדערע נאַציאָנאַלע אָר־גאַניזאַציעס האָבן געפאָדערט, אַז די חברה זאָל אײַנפירן אַ נאַציאָנאַלע העברייאישע דערציאונג סיסטעם אין זייערע שולן. נאַטירלעך איז אחד העם געווען דער הויפּט אָנפירער אין דער מלחמה מיט די „מרבי השכלה". ער פלעגט האַלטן רעפעראַטן, פירן דיסקוסיעס אויף פיל פאַר־זאַמלונגען און אַ סך שרייבן וועגן דעם ענין. אין פאַרלויף פון זײַן קאַמף האָט ער אונטערגעשטראָכן די פאָלגנדע געדאַנקען: 1) דער „חנוך לאומי", וועלכן ער פאָדערט, מיינט ניט, אַז מען זאָל שטענדיק אײַנשטו־דירן נאַציאָנאַליזם מיט קינדער און זיי דערציילן גרויסקייט און ליבגע־זאַגנגען פון זייער פאָלק. אַזאַ מין אַקט קען מען ריכטיקער אָנרופן שאָ־וויניזם און איז זייער שעדלעך פאַר דער דערציאונג. וואָס ער מיינט מיט נאַציאָנאַלער דערציאונג, איז די סיסטעם פון אײַנוואָרצלען אין די הערצער פון די קינדער אַלע מענשלעכע אייגנשאַפטן און שאַפונגען פון דעם אידישן נאַציאָנאַלן שטאַנדפּונקט און דורך דעם וועלן זיי נישט ווילנדיק אַרײַנזאַפּן אין זיך דעם ריינעם נאַציאָנאַלן גייסט. ביי אַ נאָרמאַל פאָלק וואו די גייסטיקע אַטמאָספערע אַרום איז אַ נאַטירלעך נאַציאָנאַל לעבן, ווערט די יוגנט, אפילו קעגן אייגענעם ווילן, נאַציאָנאַליסטיש דערצויגן. די אַלע צווייגן פון לעבן, אַרײַנרעכענענדיק די שולן מיט די אַלע למודים, אפילו די וועלכע טראָגן אַן אַלגעמיינעם כאַראַקטער, ווי מאַטעמאַטיק, געאָגראַפיע און נאַטור־וויסנשאַפט, ווערן אויסגעטייטשט לויט דעם נאַציאָנאַלן געדאַנק און געשפּרעך. דאָס אַלץ מאַכט דעם קינד פון פאָלק צו באַטראַכטן די גאַנצע וועלט אַזוי ווי ער איז אַ טייל פון איר

און יעדע זאַך, וואָס בײַ אים איז טײַער און שעצבאַר, זעט ער נאָר פֿון דעם אַלגעמײנעם שטאַנדפּונקט, בעסער געזאָגט: זײַן „איד" און די „וועלט" זענען ענג פֿאַרבונדן.

הײַנט ווײַבאַלד מיר אַלע (די „מרבי השכלה" אַרײַנגערעכנט) זענען פֿאַראײניקט מיט איבערגעבנהייט און ליבע צו די אינטערעסן פֿון איר דישן פֿאָלק און זאָרגן פֿאַר זײַן צוקונפֿט, קען דאָך קיין רייד נישט זײַן פֿון אַן אַנדער דערציאונג, נאָר די וועלכע מיר פֿאָדערן. 2) העברייאיש מוז זײַן די הויפּט־שפּראַך דורך וועלכער מיר זאָלן זײַן אימשטאַנד צו געבן אונזער יוגנט און די ווייטערדיקע דורות אַן אַלגעמײנע הויכע בילדונג אין דעם אידישן נאַציאָנאַלן גייסט.

3) מעגלעך אַז דאָס איז זײַער אַ קאָמפּליצירטע אויפֿגאַבע, אָבער דאָס איז דער אײנציקער פּאָזיטיווער מיטל, וועלכער איז לאָגיש פֿאַר דער אויפֿהאַלטונג פֿון אונזער גייסט צווישן דער יוגנט און זײַן אידישער אַנטוויקלונג פֿון מאָרגן.

אײן מאָל, אויף אַ גרויסער פֿאַרזאַמלונג אין אָדעס, האָט ער געהאַלטן זײַן באַוואוסטע היסטאָרישע רעדע אין וועלכער ער האָט אויסגעדריקט זײַער אויסערגעוויינלעכע געדאַנקען און וועלכע האָבן נאָכדעם געמאַכט אַ רושם אין דער פּרעסע. צווישן די אַנוועזנדע זענען געווען פֿיל אַסימילאַטאָרן, וועלכע האָבן נישט געוואָלט הערן פֿון נאַציאָנאַליסטישע טענדענצן. זיי האָבן זיך געהאַלטן בײַ דער מיינונג, אַז אַלץ וואָס מען דאַרף צו באַזאָרגן די אידישע יוגנט, איז „בילדונג". אין פֿאַרלויף פֿון די דיסקוסיעס האָבן זיי געזוכט צו מאַכן זײַערע אַרגומענטן וואָס מער ווירקזאַם און שטאַרק, מיט דעם וואָס זיי זענען אַרויסגעקומען מיט אַן אָפֿענער באַשולדיקונג, אַז די אַלע וואָס רופֿן זיך נאַציאָנאַליסטן, זענען גרויסע אפּיקורסים און זייער אײנציקער ציל איז אַראָפּצופֿירן די אידישע קינדער פֿון גלייכן וועג. דער הויפּט, וועלכער האָט אָנגעפֿירט דעם קאַמף קעגן זיי, איז געווען דער באַוואוסטער גביר מנשה מאַרגאַליס. ער האָט אָפֿן געזאָגט, אַז אחד העם האָט אין זײַן רעדע זיך אויסגעדריקט געפֿערלעכע געדאַנקען קעגן עיקרי האמונה.

עס איז כדאי צו געבן אַ קורצן אויסצוג און איבערבליק פֿון זײַן רעדע, וועלכע ער האָט געדרוקט אונטער דעם נאָמען „משה", כדי צו קריגן אַ באַגריף פֿון דעם גייסטיקן צושטאַנד פֿון אונזערע אַמאָליקע גרויסע גבירים־פֿאָרשטייער און וועלכע מיר געפֿינען נאָך עד היום.

מ ש ה

„פסח אָונט צום סדר, גייט דורך דער גייסט פון משה בן עמרם אין מיינע געדאַנקען, דער גרויסער העלד פון אונזער היסטאָרישער פאַר־גאַנגענהייט מאַכט מיר שוועבן אין די עולמות העליונים. איך וויל דאַן גאַר נישט טראַכטן וועגן די אַלע ספקות און פראַגן, וועלכע די גרויסע וועלטלעכע געלערטע רעכענען אויס און צווייפלען אויב אַזאַ „משה", דער אויסלייזער און דער געבער פון דער „תורה", איז אַ היסטאָרישער פאַקט, אָדער גאָר אַ פאַנטאַזיע פון דעם געדאַנק. מיין ענטפער צו זיי איז: איר קענט זיך מפלפל זיין וויפל איר ווילט וועגן דער עקזיסטענץ פון אַזאַ „משה" דעם פאַרצייטיקן. דאָס לאָז איך צו אייך.

„מיר האָבן אַן „אַנדער משה", „אונזערער אַ משה", וועמעס געשטאַלט איז איינגעקריצט אין האַרצן פון אונזער פאָלק פון דור־דורות און האָט געווירקט אויף אונזער נאַציאָנאַל לעבן פון פאַרצייטן ביז צו היינטיקן טאָג. אַזאַ היסטאָרישער אידעאַלער משה איז אָן צווייפל אונזער וועג־ווייזער נישט נאָר די פערציק יאָר אין מדבר, נאָר די אַלע טויזנטער יאָרן אין פיל מדבריות, וועלכע מיר גייען דורך פון מצרים ביז היינט.

„און ווען איך קוק זיך איין אין דעם געשטאַלט פון דעם נאַציאָנאַלן אידעאַלן „משה", שטעלט זיך פאַר מיר די פראַגע: ווער איז ער?

„ער איז נישט קיין מלחמה־מאַן. מיר געפינען אים נישט אָנפירנדיק אַן אַרמיי קעגן אַ שונא. אין מלחמת עמלק זעען מיר אים נאָר ווי ער קוקט זיך צו ווי די מלחמה גייט און נאָר מיט זיין מאָראַלישער קראַפט ווירקט ער אויף די „גבורי ישראל".

„ער איז נישט קיין דיפּלאָמאַט", ווייל צו פאָרשטעלן זיך פאַר פרעהן, האָט ער געמוזט מיטנעמען זיין ברודער אהרן, אַלס זיין רעדנער.

„ער איז נישט קיין געזעצגעבער, ווייל אַ געזעצגעבער מאַכט געזעצן פאַר זיין דור, וואָס זאָלן שטימען מיט דער צייט, פלאַץ און לעבן. און משה האָט געגעבן אַ תורה פאַר דער צוקונפט, פאַר אַ דור, וואָס האָט נאָך נישט עקזיסטירט און אַ לאַנד וועלכע איז נאָך נישט דעראָבערט געוואָרן.

„ער איז נאָר דער „נביא", לויט דעם פסוק: „ולא קם עוד נביא בישראל כמשה". די אידישע נבואה, ווי מיר פאַרשטייען, איז באַזירט

אויף אייניקע עיקרים. דער נביא איז דער מאַן פון אמת, ער זעט דאָס לעבן מיט אַלע שטריכן, ער זאָגט דעם פאָלק נאָר וואָס ער זעט, דעם ריינעם אמת, אָן שום פערזענלעכע אָנדייטונגען. ער זאָגט דעם אמת נישט לויט „זיין ווילן", נאָר פון „גויטוועגדיקייט", ווייל אַזוי איז זיין באַטיר־לעכער גייסט און אַנדערש קען ער נישט.

„נאָך אַן אייגנשאַפט האָט דער נביא: ער איז אַ מאַן אָן פשרות. דעם אידעאַל וואָס ער טראָגט אין זיין געדאַנק און איז איבערצייגט אין זיין אמת, זוכט ער צו פאַרווירקלעכן ביז צום גרונט, נישט קוקנדיק וואָס מיט דעם פאַרשאַפט ער זיך פיל קעגנער.

„די צוויי איבנדערמאָנטע אייגנשאַפטן: אמת און אָן פשרות, מאַכט דעם נביא צו זיין דער טרעגער פון „צדק", „גערעכטיקייט", וועלכע ער וויל בשום אופן נישט פאַרבויגן און אונטערגעבן זיך צו דעם געפיל פון רחמנות און ליבע. די „ממשלה פון גערעכטיקייט" איז ביי אים אַבסאָ־לוט, אונאָפּהענגיק פון מענשלעכע און געזעלשאַפטלעכע פאָדערונגען. דאַ־רום קומט שטענדיק אויס, אַז זיינע נביאות קענען זיך נישט צופּאַסן צו דעם הוה, צום איצטיקן לעבן. די „קעגנוואָרט" איז דער היפך פון זיינע פאַרלאַנגען, זיי קענען זיך נישט צופּאַסן צוזאַמען, ממילא קומט אויס, אַז די רייד פון נביא דריקן אויס נאָר די צוקונפט, דעם „באחרית הימים" פונם ריינעם אמת. אַזאַ קלאָר בילד פון אידעאַליזם באַמערקן מיר ביי אַלע אונזערע גרויסע נביאים און דערהויפּט ביי אונזער „אדון הנביאים — משה".

משה גייט אַרויס אויף דער וועלטלעכער גאַס און דאָס ערשטע וואָס ער זעט איז, אומגערעכטיקייט צום אידן: „איש מצרי מכה עברי", זייער אַ וואָכעדיקע דערשיינונג אין לעבן. ער גייט ווייטער און זעט נאָך ער־גערס: „שני עברים נצים", צוויי ברידער, בײדע דיזעלבע שקלאַפן, שלאָגן זיך. ער ווערט פאַרצווייפלט, ער דערקענט דאָס לעבן, ער וויל זיך נישט אונטערגעבן צו זיינע באַדינגונגען און נעמט זיך אָן פאַר זיי אין דעם נאָמען פון „גערעכטיקייט".

אָבער ער קען נישט בייקומען דיזן צושטאַנד, אַנטלויפט ער פון זיין לאַנד און קומט אין אַ פרעמדער סביבה, וואו קיינער קען אים נישט. און אויך דאָ — די באַליידיקונג פון גערעכטיקייט קומט אים אַנטקעגן. נית אידן שלאָגן זיך, נאָר מענשן פון אַ פרעמד פאָלק. אָבער דאָס מאַכט נישט

קיין אונטערשייד פאַר אים, ער וויל גערעכטיקייט צווישן מענש און מענש. ער קען נישט פאַרטראָגן די עולה, וואָס די פאַסטוכער באַגייען קעגן שוואַכע פרויען, „ויקם משה ויושיען".

„דאָס איז אַלץ וואָס מיר ווייסן פון משהס לעבן, ביז וואַנען ער ווערט אַכציק יאָר אַלט. אויסגעמאַטערט פון זיינע מלחמות מיטן לעבן אין דעם נאָמען פון גערעכטיקייט. ער זוכט רו, פאַרלאָזט די מענשן און ווערט אַ פאַסטוך, אַ „רועה צאן" אונטערן פרייען הימל, באַענט צו דער נאַטור. אָבער אויך דאָ האָט ער נישט קיין מנוחה. פלוצלינג הערט ער גאָטס שטימע, וועלכע זאָגט אים: „איך בין דיין פאָטערס גאָט און איך שיק דיר צו פרעהן און נעם אַרויס מיין פאָלק ישראל פון מצרים". משה האָט שוין לאַנג פאַרגעסן זייט גאָט און זיין פאָלק. ער האָט זיין גאַנצן לעבן געדינט דעם גאָט פון דער וועלט, געהאַלטן מלחמה פאַר צדק און יושר פאַר אַלע מענשן. אָבער די שטאַרקע שטימע פון דעם מדבר, וועלכע האָט אים גערופן צוריק צו דער אַרבעט, האָט אין אים דערוועקט אַ פייערלעכן, באַנייטן געדאַנק, אַ נייע האָפענונג פאַר אַ בעסערער צוקונפט. ער דערקענט די שטימע פון אַמאָל, וועלכע מאַכט אים פילן שטאַרקער, מוטיקער און איינגער, ווי אַ נייער קרעפטיקער מענש. ער גייט און טוט זיין שליחות. פרעה מיט זיינע חיילות ווערן דערטרונקען און די אידן ווערן באַפרייט.

ער ווערט דער פירער פון דעם פאָלק, כדי צו ברענגען אים אין דעם לאַנד פון די אבות.

„וישיר משה". משה זינגט, ער ווייס נישט אַז זיין שווערע אַרבעט האָט זיך נאָך נישט אָנגעהויבן. דאָס פאָלק, וועלכע איז געווען פאַר פיל דורות אין קנעכטשאַפט, קען זיך נישט באַפרייען מיט איין מאָל. אָבער דער נביא משה גלויבט שטאַרק אין זיין גרויסן אידעאַל מיט וועלכן ער וויל פאַרבינדן זיין פאָלק. ער ברענגט אים צום באַרג סיני, עפנט אויף די הימלען און ציייגט די בני ישראל דעם קראַפט פון זייערע אבות. זיי הערן זיין שטימע: „כי לי כל הארץ", איין גאָט פאַר אַלע פעלקער און מענשן און זיי מאַכט ער די „ממלכת כהנים וגוי קדוש", צו טאָן זיין שליחות אין פאַרשפרייטן דעם געטלעכן אידעאַל פון „גערעכטיקייט, ליבע און רחמנות" פאַר דער גאַנצער מענשהייט און דאָס פאָלק ענטפערט מיט איין שטימע: „נעשה ונשמע".

„משה מיט זיין גרעסטער רואיקייט, גייט זיך אָפּרוהען אויפֿן באַרג, „בראש ההר", כדי צו פֿאַרגרעסערן דאָרטן די תורה און איבערגעבן צום פֿאָלק.

צום באַדויערן האָט זיך די קנעכטשאַפט ביי דעם פאָלק ווידער אַרויס־געצייגט און אין משהס אָפּוועזנהייט טאַנצט מען אַרום „עגל הזהב". אָבער דער נביא פאַרלירט ניט זיין מוט און זיין גלויבן אין דעם אידעאַל פאַר וועלכן ער איז באַרופן געוואָרן. ער נעמט זיך שטאַרקער צו זיין גרויסער אַרבעט און לאַסט, „טרחכם ומשאכם", מיטן פאָלק. אים צו לערנען און אַנטוויקלען טריט ביי טריט, ביז וואַנען ער וועט זיין פאָלקאָם און גרייט צו זיין גרויסער צוקונפט און מיסיע אין זיין לאַנד פון „נחלת אבות".

„דאַן קומט נאָך אַ קאַטאַסטראָפע: די „מעשה מרגלים". ער איבער־צייגט זיך, אַז דער קעגנווערטיקער דור איז ניט מוכשר פאַר זיין גרויסן אידעאַל. ער באַשליסט צו בלייבן אין מדבר פערציק יאָר ביז וואַנען דער גאַנצער אַלטער געוועזענער קנעכט זאָל אויסשטאַרבן און אין דער צייט וועט אים געלינגען אויסצוהאָדעווען אַ נייעם דור דורכגעדרונגען מיט דער גרויסער תורה, וועלכע ער וועט דאַרפן אָפּהיטן אין זיין צוקונפ־טיק לאַנד.

„נאָך די פערציק יאָר, ווען דער נייער דור איז גרייט פאַר זיין צו־קונפט, שטאַרבט דער „נביא משה" און אַן אַנדער מאַן פאַרנעמט זיין פלאַץ און פירט דאָס פאָלק אין זיין לאַנד.

„לויט דער מסורה, איז משה געשטאָרבן „בנשיקה", דאָס מיינט, ער איז געשטאָרבן זייענדיק צוגעבונדן צו זיין אידעאַל פאַר וועלכן ער האָט געליטן זיינע גאַנצע יאָרן ביז דעם לעצטן אָטעם פון זיין נשמה. זיין אַר־בעט האָט זיך געענדיקט, ווייל ווען די צייט איז געקומען צו פאַרווירק־לעכן דעם אידעאַל אין לעבן, דאַן גיט שוין ניט קיין פלאַץ פאַר דעם נביא. די פעראָידע פון דורכפירן דעם אידעאַל און אים צופאַסן צום לעבן גופא, וואָס איז פאַרבונדן מיט פשרות און נאָכגעביקייט, מוז דאַן אָנגעפירט ווערן מיט דעם כח פון גאָר אַן אַנדער מאַן. דער נביא מיט זיין גייסט פון קעגנערשאַפט צו פשרות וואָלט אַזאַ דערשיינונג נישט געקענט איבער־טראָגן און טויט איז זיין רעטונג. און גאָט זאָגט צו אים: „מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא". און מיט דעם האָט ער געענדיקט די אַרבעט צו וועלכער ער איז גערופן געוואָרן.

די מקובלים זאָגן, אַז אין יעדן דור געפינט זיך אַ „משה", ד. ה. משהס פונק גיט אונז ליכט און פייער אין אונזער לאַנגן גלות־לעבן. פּאַרלויפיק האָבן מיר נישט קיין „קעגנוואַרט", מיר וואַנדרן פון לאַנד צו לאַנד, ליידן דאָס שרעקלעכסטע אין אַלע תקופות, אָבער מיר זענען שטענדיק פול מיט האָפענונג אויף דער גוטער און בעסערער צוקונפט. דער איד האָט נאָך נישט קיין „הוה", נאָר אַן „עבר" מיט אַן „עתיד".

„אָט דער גייסט, וואָס האָט גערופן משהן מיט טויזנטער יאָרן צוריק און אים געשיקט אויף אַ מיסיע קעגן זיין ווילן, רופט צו אונז איצט נאָכ־אַמאָל. ער רופט צו דעם לעצטן דור מיט די פאָלגנדיקע ווערטער: איר ווילט זיין ווי אַלע גוים, שווער איך אייך, אַז איך וועל געוועלטיקן איי־בער אייך מיט אַ שטאַרקער האַנט. „אתם אומרים נהיה כגויים חי אני אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם". (60)

ווערט אויס רעדאַקטאָר פון „השלח";
פאַרבינדט זיך מיט וויסאָצקי טיי־געשעפט

נאָך פיל איבערגעגעבענער אַרבעט פאַר דער העברייאישער ליטעראַ־טור און דאָס רעדאַקטירן פון דעם „השלח", האָט ער אָם ענדע געמוזט אויפגעבן דיזע אַרבעט אַלס פּראָפעסיע, פון וועלכער ער האָט געשעפּט זיין חיונה פאַר די לעצטע זעקס יאָר. די פינאַנציעלע לאַגע פון „אחי־אסף", די אַרויסגעבער פון „השלח", איז נישט געווען אַמבעסטן. די אַבאָ־נענטן פון „השלח" האָבן נישט דערגרייכט מער ווי אַכט הונדערט, דער „אחיאסף" אַליין האָט אויך נישט געמאַכט קיין גוטע געשעפטן, און די הכנסה האָט נישט געקענט דעקן אפילו זיין געהאַלט אַלס רעדאַקטאָר. די „אחיאסף" לייט האָבן געפלאַנעוועט פאַרשיידענע וועגן און מיטלען, ווי אַזוי אַריינצוקריגן מער געלט אין זייער קאַסע. ער, פון זיין זייט, האָט זיך קאַטעגאָריש ענטזאָגט אויסנוצן אַזעלכע קוואַלן און פון מתנות וויל ער קיין לעבן נישט מאַכן. ער גיט איבער די רעדאַקציע צו דר' יוסף קלויזנער און נעמט אָן אַ הויכע שטעלע אין דער באַוואוסטער „וויסאָצ־קיס טיי הויז".

ער שרייבט צו זיינע פריינט, אַז ער פילט זיך איצט ווי אַ נייער מענש

אין אַ נייער וועלט. אַ לעבן וועט ער מאַכן פון אַרבעט ווי אַ פשוטער בשר ודם און האָבן אַ פרייע האַנט אין זיין ווייטערדיקער ליטעראַרישער שאַפונג, אָן באַלוינונג און נישט זיין אָפּהענגיק פון קהל. ער באַשליסט אַז פאַר אַ געוויסער צייט וועט ער זיך אינגאַנצן דערווייטערן פון שרייבן. ער וויל בעסער אָפּפרישן זיין געדאַנק, וועלכער, ער זאָגט, איז אַביסל פאַרטעמפּט געוואָרן דורך דער צייט, וואָס ער איז שטענדיק געווען פאַר־נומען מיט דער רעדאַקטירונג פון „השלח" און לייענען מאַנוסקריפּטן, וועלכע זענען פיל מאָל געווען פול מיט נאַרישקייטן. ער פילט אַז דאָס ערשטע מוז ער זיך פאַרנעמען מיט לעזן און שטודירן וויסנשאַפטלעכע ווערק איידער ער וועט גיין ווייטער אַרבעטן פאַר דער העברייאישער לי־טעראַטור.(61)

1903—1904

אלגעמיינע און ציוניסטישע צייט־פראגן

פֿלט-ניילאַנד סכסוך

קישענעווער פּאָגראָם און די זעלבסטשוץ אָרגאַניזאַציע

אוגאַנדא

מלוכה רבנים

דר׳ הרצלס פּטירה

אַלט־נײַלאַנד סכסוך

סוף ווינטער 1903, האָט אויסגעבראָכן אַ נײַער שטורעם קעגן אים אין דער אידישער פּרעסע און צווישן די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס. דר׳ הרצל האָט אַרויסגעגעבן דאָס באַוואוסטע בוך „אַלט־נײַלאַנד — אַ חלום אָדער פאַנטאַזיע״, לויט וועלכן ער האָט זיך פאָרגעשטעלט ווי די צוקונפטיקע פּאַלעסטינע וועט אויסזען אין צוואַנציק יאָר אַרום. אחד העם לויט זײַנע איבערצייגונגען, וועלכע האָבן זיך זייער פיל אונטערשיידט פון הרצלען, איז אַרויס מיט אַ קריטיק, ווי זיין שטייגער. דר׳ נאָרדוי זייענדיק איינשטימיק מיט הרצלס אידייען, איז שאַרף אַרויסגעטראָטן אין דער פּרעסע קעגן אים. אָבער דער אינהאַלט פון נאָרדויס אַרטיקל איז, צום באַדויערן, געווען צו פּערזענלעך און אויך מיט זידלערײַ.

דאָס איז שוין געווען צופיל. פּערזענלעכע באַליידיקונגען האָט ער נישט געקענט פאַרטראָגן. דאַרום איז ער ווידער אַרויס מיט אייניקע מאמרים און דאָס מאָל האָבן זיי געטראָגן אַ שאַרפערן און טיפערן כאַראַקטער וועגן די פּרינציפּן פון ציוניזם בכלל, און די פאַרשיידנהייט פון מיינונ־גען צווישן נאַציאָנאַלע ציוניסטן און שטאַט־ציוניסטן, ווי ער פלעגט זיי אָנרופן. אַלנפאַלס איז ער געווען זייער ווייט פון באַליידיקן זײַנע קעג־נער פּערזענלעך. ביי אים איז דאָס געווען אַ מלחמה פון געדאַנקען און אידייען, דאַרום איז גאָר קיין פּלאַץ נישט געווען פאַר אַזעלכע שטאַרקע אָנגריפן אויף אים.

פאַר דער לעצטער צייט באַמערקן מיר ווידער אַ באַנייטן אויסטויש פון מיינונגען וועגן דעם ציוניסטישן אידעאַל אין די רייען פון די אָר־גאַניזירטע ציוניסטן. דאַריבער איז דאָ אַם פּלאַץ איבערצוגעבן איי־ניקע פּונקטן אויף וועלכע אחד העם האָט באַזירט זיין קריטיק.

ער האָט אַלע מאָל אויסגעטייטשט דעם ציוניזם אַלס אַ נאַציאָנאַלע באַוועגונג, וועלכע דאַרף זיך אַנטוויקלען היסטאָריש פון אינערלעכן אי־דישן לעבן, נישט פון אַן אויסערלעכן דראַנג, ווי עקאָנאָמישע אָדער אַנ־

טיסעמיטישע אורזאַכן, נאָר אַלס נאַציאָנאַלע באַפרייאונג פון דעם פאָלק. דער געדאַנק איז נאַטירלעך געווען אין קאָנגנזאַץ צו דעם נייעם פּאָליטישן ציוניזם פון דר׳ הערצל. דער „מדינת היהודים״ זיינער האָט זיך באַצויגן אויף דעם אַנטיסעמיטיזם און „שאלת היהודים״ כלפי חוץ, וואָס קען גע־לייזט ווערן נאָר דורך אַ אידישן שטאָט און דאַן וועט די שנאה צו אונז ממילא בטל ווערן.

איצט קומט דער „אַלט־ניילאַנד״ און שטעלט פאָר בילדער און סצע־נעס, ווי אין פאַרלויף פון צוואַנציק יאָר וועט זיך אויפבויען אַ אידישע מדינה דורך אַ גרויסן „קבוץ גליות״. אחד העם האָט דאָס אָנגערופן „נסים״, און אויף אַזעלכע האָט ער זיך נישט געוואָלט פאַרלאָזן. דאַרום פרעגט ער איראָניש: „ווי אַזוי קען מען גאָר דענקען, אַז פּאַלעסטינע האָט געזוג פּלאַץ אַריינצונעמען אין זיך אַלע אידן פון גלות, כדי מיט דעם אָפּצושאַפן פון דאָרטן די אידישע קאָנקורענץ און אויך אָפּווישן מיט דעם די שנאת־העמים צו אונז?״ און אויב אפילו מען זאָל אָנפירן אַ גרויסע עמיגראַציאָנס באַוועגונג, זאָגט ער, וועט אַלץ דער רוב אידן בלייבן אין גלות און דער נאַטירלעכער צוואוואוקס פון אידן איבער דער גאַנצער וועלט וועט אויסגלייכן די צאָל, וועלכע וועלן אַרויספאָרן. דאַן וועט דאָך שטענדיק בלייבן דיזעלבע עקאָנאָמישע און אידישע קאָנקורענץ־פראַגע ווי ביז איצט און ארץ ישראל וועט קיינמאָל נישט קענען פאַרענטפערן דעם גלות. ווייטער באַמערקט ער, ווי אין דעם „אַלט־ניילאַנד״ איז די פאָרשטעלונג פרעמד צו דעם נאַציאָנאַלן גייסט, די אויפלעבונג פון דער העברייאישער שפּראַך און ליטעראַטור איז אינגאַנצן נישט דערמאָנט. מיר געפינען דאָרטן אידן רעדנדיק אויף פאַרשיידענע שפּראַכן, דערהויפּט באַ־נוצן זיי דייטש. דאָס בוך באַשרייבט ווי די אידן ברענגען אַריין אין לאַנד די קולטור און ציוויליזאַציע פון אַלע לענדער און פאַסן זיך צו דעם צו, אַלץ געבאָרגט פון אַנדערע און נאָכגעמאַכט די אַרומיקע פעלקער. עס מאַכט דעם איינדרוק, ווי מיר אידן אַליין זענען גאָר נישט פּייאיק צו שאַפן אָריגינעלעס, עפּעס ווי מענטשן אָן אַ היסטאָריע און פאַרגאַנגענהייט. דער גאַנצער אינהאַלט און טאָן פון דעם „אַלט־ניילאַנד״ קלינגט מיט אַ שטימע פון „סבלנות״ צו אַנדערע. מיר בויגן זיך צו דעם שטאַרקערן, אים צו געפעלן ווערן, מיר זוכן פריינטשאַפט מיט אַלעמען אין דעם וועג פון פאַר־ענטפערונג, און אַזוי ווייטער און ווייטער.

אחד העם וויל זען דעם צוקונפטיקן „אידישן שטאַט" געבויט פון זעלבסט־רעספּעקט און נישט פון זעלבסט־פאַרטיידיקונג. אַ גרויסע נאַצי־אָנאַלע היסטאָרישע שאַפונג אויף אַלע געביטן און נישט קיין געבאָרגטע און הכנעהדיקע קולטור. אַ פאָלק גלייך מיט אַנדערע, זעלבסשטענדיק היסטאָריש זיך אַנטוויקלען אויף אַלגעמיינע מענשלעכע פּרינציפּן.

זיינע קעגנער, די ריינע פּאָליטיקער, האָבן נישט געוואָלט אָדער נישט געקענט פאַרשטיין און דער מיאוסער אינצידענט איז פאָרגעקומען.(62)

קישענעווער פּאָגראָם און די זעלבסטשוץ אָרגאַניזאַציע

נאָכן קישענעווער פּאָגראָם, 1903, ווען די גאַנצע אידישע וועלט איז אויפגעציטערט געוואָרן, מע האָט פאַרלאָרן דעם מוט, מע האָט אָנגע־הויבן זוכן עצות און מיטלען וואָס צו טאָן ווייטער. די מנהיגי הדור, די פאָרשטייער פון דער אידישער רוסלאַנד האָבן פאָרגעשלאָגן אַז מען זאָל שיקן אַ גרויסע דעלעגאַציע פון פירער פון פאַרשיידענע קהלות קיין פּעטערסבורג און בעטן רחמים ביי דער רעגירונג, אַז זי זאָל באַשיצן די אידן. און דאָ קומט אחד העם ווידער אַרויס אין דער עפנטלעכקייט און רופט אַרויס אַ שטורעם מיט זיין קעגנערשאַפט צו אַזאַ דעלעגאַציע. אין דער פּרעסע און אין פּריוואַטע בריוו האָט ער אויפגעהויבן אַ פּראָטעסט קעגן אַזאַ שתדלנות. „נישט רחמים זאָלן מיר בעטן, נאָר פאָדערן אונ־זערע מענשלעכע רעכט", זאָגט ער. און אַן אינטערעסאַנטע דערשיינונג איז צו באַמערקן אין דעם פאַל. ער, אחד העם, דער סימבאָל פון רוחניות און אַ פּריידיקער פון גייסט און אידעאַל, מאַכט גאָר אַ פאָרשלאַג צו די אידישע פירער, אַז מען זאָל זיך אָרגאַניזירן אין זעלבסטפאַרטיידיקונג. ווען דער געדאַנק פון זעלבסטשוץ האָט זיך פאַרשפּרייט אין גאַנץ רוס־לאַנד, איז ער געוואָרן איינער פון די הויפּט איניציאַטאָרס צו גרינדן אגודות פון זעלבסטשוץ אין אַלע גרויסע און קליינע שטעט און שטעט־לעך אין לאַנד, כדי צו זיין שטענדיק גרייט קעגן מעגלעכע אָנפאַלן, ווי עס איז פאָרגעקומען אין קישענעוו.(63)

ווייניק מענשן האָבן דאַן פאַרשטאַנען ווי אַזוי אַזאַ ראַדיקאַלער געדאַנק זאָל קומען דוקא פון אים. אָבער ווי ס'איז צו זען, איז ער שטענדיק

געגאַנגען לשטתו: „ודע עת עצמך", נישט אונטערגעבן זיך און נישט בויגן זיך צו פרעמדע, סיי אין רוח און סיי אין קראַפט. זעלבסטבאַפריי־אונג אין אַלע הינזיכטן איז געווען זיין הויפּט אידעאַל און פאַר דעם האָט ער געקעמפט אויף אַלע געביטן. דער צוקונפטיקער היסטאָריקער וועט געוויס וויסן ווי אָפּצושאַצן זיין גרויסן געדאַנק פון פרייהייט.

אוגאַנדא

דאָ זעט מען אים ווידער אין דער גרויסער היסטאָרישער געשעהע־ניש פון דער נאַציאָנאַלער באַוועגונג אַלס דער קעמפער פאַר זיין אי־דייע, ווען דער אוגאַנדא פּלאַן איז אָפּגעשטימט געוואָרן אויף דעם זעקסטן ציוניסטישן קאָנגרעס.

ער איז געוואָרן אויסערגעוויינלעך אומרואיק פון דעם אינצידענט און איז גלייך אַרויס, אויף זיין שטייגער, אין דער פּרעסע מיט שאַרפע דבו־רים. אין „השלח" האָט ער אינגאַנצן אויסגעגאָסן זיין ביטער האַרץ און די פראַגע באַהאַנדלט, באַטירלעך, פון זיין ציוניסטישן שטאַנדפּונקט. ווי באַוואוסט, זענען די, וועלכע האָבן געשטימט פאַר אוגאַנדא און זיי זענען געווען די מאַיאָריטעט, זיך גערופן „יאָ־זאָגערס" און די וועלכע האָבן געשטימט קעגן — „ניין־זאָגערס". עס איז אינטערעסאַנט ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט אַז „די „יאָ־זאָגערס" וואונדערן אים גאָרנישט, זיי זע־נען שטענדיק געווען נאָר „מדינים", מענשן מיט אַ זיסן חלום פון אַ „אי־דישער מדינה", מאַכט דאָך נישט אויס וואו די מדינה וועט זיין. אָבער די „ניין־זאָגערס", זאָגט ער, רעגן אים אויף פיל מער מיט זייער וויינען, נאָך דעם ווי זיי האָבן געשטימט „ניין". ער רופט זיי „הבוכים" און טאַדלט זיי פאַר אַזאַ שוואַכקייט. זיי, די אמתע טרעגער פון דעם ריינעם ציוניסטישן אידעאַל, אין אָפּזאָגן זיך פון דעם אוגאַנדא פּראָיעקט מיט דעם וואָרט „ניין", צו וואָס וויינען זיי? ער מוסרט זיי ווארום אַנדערע פון זיי זוכן צו מאַכן פשרות אָדער שלום. „נישט וויינען דאַרפן מיר, נאָר פון דאָס ניי אָנהויבן אַ גרויסע אַרבעט צווישן פאָלק צו פאַרשטאַרקן אין זיי דעם ריינעם ציוניסטישן געדאַנק. פאַרלאָזן דעם קאָנגרעס מיט דער אָרגאַניזאַציע און דאָס איבערלאָזן צו די „מדינה־זוכערס".

אַט די ראַדיקאַלע מיינונג האָט אַרויסגערופן גרויס צאָרן צווישן זיינע קעגנער און אַרטיקלען נאָך אַרטיקלען זענען דערשינען אין דער פּרעסע קריטיקירנדיק אים זייער ביטער. און דאָ קומט ער ווידער אַרויס מיט באַנייטע דערקלערונגען, אַז ער איז נישט קעגן בויען אַ אידישע מדינה אין ארץ ישראל, נאָר מען דאַרף בויען פון אונטן אַרויף, ווי מען בויט יעדן בנין. דאָס אידישע פאָלק מוז פריער ווערן איבערגעבויט ביז וואַנען ער זאָל ווערן מוכשר פאַר אַ זעלבסטשטענדיק אידיש־פּאָליטיש לעבן. זאָל מען פאַרגעסן דערווייל פון אַ מדינה אין ארץ ישראל, וועלכע איז נאָך בשום אופן נישט אימשטאַנד צו פאַרענטפערן די אידישע עקאָנאָמישע לאַגע. זאָל מען צוערשט גרינדן אַ מרכז־רוחני דאָרטן, וועלכער זאָל משפיע זיין אויפן גלות אין מאַכן דעם אידן נאַציאָנאַל־זעלבסטבאַוואוסטזיניק. די וועלכע וועלן זיך איינלעבן אין ארץ ישראל, וועלן מיט דער צייט, שריט ביי שריט, צוגרייטן און שאַפן דאָס זיכערע פּאָליטישע לעבן פאַר דעם גאַנצן פאָלק. מיט אונטערגעשריבענע דעקלאַראַציעס קען מען אַ פאָלק און לאַנד נישט דעראָבערן.(64)

די אידייע זיינע „מרכז רוחני”, באַטאָנט ער נאָכאַמאָל, מיינט נישט **אַז ארץ ישראל זאָל ווערן כולו רוחניות. אדרבה, ער האָט זיין גאַנצן** לעבן אָוועקגעגעבן אין העלפן גרינדן נייע קאָלאָניעס, אָבער ער איז מיט דער מיינונג, אַז אפילו נאָך דעם ווי דאָס לאַנד וועט פאָלקאָם אויפגעבויט ווערן דורך אידן און ווערן אַן „ארץ לאומי”, וועט נאָך אַלץ זיין דאָרטן פּלאַץ נאָר פאַר אייניקע מיליאָן אידן און דער איבעריקער, גרעסטער טייל פון פאָלק וועט אַלץ בלייבן אין גלות, ממילא קען ארץ ישראל נישט פאַרענטפערן די אידישע עקאָנאָמישע לאַגע. נאַטירלעך וועט זי דינען נאָר אַלס אַ קוואַל פון רוחניות און וועט ווירקן אין דעם נאַציאָנאַלן זין אויף דעם גאַנצן גלות אין אַלע אַנדערע לענדער.

נאָך דעם ווי די גרויסע מלחמה האָט אויסגעבראָכן צווישן דר׳ הערצל און אוסישקינען וועגן דער אוגאַנדא פראַגע, האָט ער שוין מער נישט געוואָלט זיך באַטייליקן. ער גיט צו וויסן זיינע נאָענטע פריינט, אַז ער האָט שוין זיינס געטאָן. זיין מיינונג וועגן ציוניזם איז קלאָר און ער וויל נישט פירן מער קיין דיסקוסיעס. די צייט וועט ציגן ווער עס איז געווען גערעכט.(65)

ער האָט פיל געזאָרגט וועגן דעם גייסטיקן צושטאַנד פון די רבנים אין יענער צייט, דערהויפּט וועגן די אָפיציעלע (קאַזיאָני) רבנים, די וועלכע האָבן זיך גערופן פאָרשטייער פון די אידישע קהלות אין מלוכה־אנגעלעגנהייטן. ער האָט זיי געוואָלט זען אַלס פאָלקאָמענע אידישע גייסטלעכע געלערנטע אין דעם העברייאישן נאַציאָנאַלן זינען. זיין שמחה איז געווען גרויס, ווען ער האָט זיך דערוואוסט וועגן די גרויסע פאָרש־ריט, וועלכע דער „בית מדרש לרבנים" פון ד"ר שעכטער האָט געמאַכט אין אַמעריקע אינם דערציען דעם נייעם טיפּ נאַציאָנאַלע אידישע רבנים. אַזעלכע רבנים, וואָס זאָלן זיך אָפּגעבן נישט מיט עניני תפלות און שול־זאַכן אַליין, נאָר אויך מיט די גרויסע אויפגאַבן פון „בית המדרש", פון אידישער וויסנשאַפט און נאַציאָנאַלע אינטערעסן פון דעם גאַנצן אידישן פאָלק.

אין דערזעלבער צייט איז ער ווידער אַריינגעשלעפּט געוואָרן אין אַ נייעם שטורעם מיט דער אָדעסער אידישער געמיינדע, ווען עס זענען פאָרגעקומען די וואַלן פאַר אַ נייעם אָפיציעלן רב (קאַזיאָנער ראַבינער). די שטעלע אין אָדעס איז געווען איינע פון די געהויבענע און גוט־באַצאָלטע. פיל קאַנדידאַטן האָבן זיך אָפּגערופן. אחד העם, זייענדיק אַקטיוו אין אַלע אידישע ענינים אין זיין שטאָט, האָט פיל געאַרבעט פאַר זיינע קאַנדידאַטן, וועלכע ער האָט פאָרגעלייגט, אַזעלכע, וואָס זענען דורכגע־דרונגען מיט דעם אידישן נאַציאָנאַלן גייסט און באַזיצן גרויסע וויסנשאַפט אין תלמודישער העברייאישער ליטעראַטור.

אַם ענדע האָט זיך אויסגעלאָזן, אַז דער דערוויילטער ראַבינער איז געווען דער קאַנדידאַט, וועלכן די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע האָט אַרויס־געשטעלט און געשטיצט, צוליב פּאָליטישע טעמים. אָבער ער איז געווען זייער שוואַך אין אידישער וויסנשאַפט און נישט געקענט כמעט קיין העב־רייאיש וואָרט. אחד העם איז געוואָרן אויסער זיך פון אַזאַ צושטאַנד. סטייטש — אָדעס, איינע פון די גרעסטע געמיינדעס אין לאַנד, אַ צענ־טער פון אידישע למודים און הויכע אנשטאַלטן, זאָל אויסקלייבן אַ רב, וועלכער איז פּשוט אַן „עם הארץ" אין יהדות און ווייסט נישט צו לעזן אַ פּסוק כצורתו. ער דריקט זיך אויס, אַז נאָך דעם ווי מיר האָלטן שטענ־

דיק אין באַקעמפן די נייגונג פון דער „חברה מרבי השכלה" און פאַ־דערן פון איר, אַז זי זאָל איינפירן אַ ברייטע סיסטעם פון העברייאישע למודים אין אירע טעכנישע שולן, מיט אַנדערע ווערטער: דער סטאַ־ליער, דער שמיד, מוז און דאַרף קענען העברייאיש, אָבער דער רב, אַ גייסטיקער פירער פון אידן, פאַר אים איז נישט נויטיק צו קענען דעם אלף־בית. דאַן פרעגט זיך, ווי אַזוי קענען מיר קומען באַכאַמאַל מיט אונ־זערע נאַציאָנאַלע אידישע פאָדערונגען פאַר דעם שול־סיסטעם? (66)

דר' הרצלס פטירה

פאַר דער גאַנצער צייט פון דעם ערשטן ציוניסטישן קאָנגרעס ביז איבערן זעקסטן, האָט אחד העם אָנגעפירט זיין קאַמף קעגן דעם פּאָלי־טישן ציוניזם, אָדער ווי ער פלעגט אים רופן „הרצלס ציוניזם". ער האָט קיינמאָל געניצט שעדלעכע ווערטער, וועלכע זאָלן אָנרירן די פּער־זענלעכקייט פון דר' הרצל אפילו אין די ערגסטע אויפגערעגטע מאָ־מענטן. פונדעסטוועגן האָבן זיך געפונען אייניקע אין דעם ציוניסטישן לאַגער, וועלכע פלעגן שטענדיק זוכן אַ געלעגנהייט צו שאַפן אַ טומל און פאַרטייטשן די ריין־טעאָרעטישע פּאָלעמיק אויף פּערזענלעכע אינטערעסן און פון דעם פלעגט ער שטענדיק ליידן.

ווען הרצל איז געשטאָרבן, האָט זיך דאַן געדרוקט דער „על פרשת דרכים" חלק ג', אין וועלכן עס האָבן זיך געפונען אַלע אַרטיקלען פון אחד העם, פון ערשטן קאָנגרעס ביז דעם „הבוכים" וואו ער האָט קריטיקירט דעם פּאָליטישן ציוניזם און הרצלס הנהגה. זאָל ער פאַרענדיקן דאָס דרוקן און גאָרנישט דערמאָנען וועגן הרצלס טויט, וואָלט ער באַ־שטימט געגעבן מיט דעם אַ גוטע געלעגנהייט צו „באַוואוסטע לייט", מען זאָל אים חושד זיין, אַז ער האָט דאָס געטאָן מיט כוונה, כדי צו פאַר־קלענערן די גרויסקייט פון דעם נפטר. זייענדיק ווייט פון אַזאַ געדאַנק, האָט ער אָפּגעשטעלט דאָס גאַנצע דרוקן פונם בוך, ביז וואַנען אים איז געלונגען אָנצושרייבן, אין דער פאָרמע פון אַ הקדמה, אַן אַרטיקל וועגן דעם גרויסן פאַרלוסט.

ער באַקלאָגט הרצלן זייער ערנסט און זאָגט, אַז נאָר דער צוקונפטי־

קער היסטאָריקער וועט אָפּשאַצן זיין גרויסקייט. און ווי מיר זאָלן זיין ניט איינשטימיק מיט זיינע מעטאָדן און טאָטן, אָבער דאָס פאָלק וועט אים שטענדיק רעכענען אַלס דעם מאָדערנעם „משיח", וועלכער האָט אויפגעפלאַמט אין אים דעם שטאָלצן נאַציאָנאַלן גייסט. עס מאַכט נישט אויס, זאָגט ער, וואָס פאַר אַ פאָרמע דער ציוניזם וועט אָננעמען אין דער צוקונפט, אָבער דר' הרצל וועט פאַרבלייבן דער סימבאָל פון דעם גרויסן באַפרייאונגס־אידעאַל. עס איז נאָך מעגלעך, אַז זיין גרויסקייט וועט האָבן מער ווירקונג נאָכן טויט, די מאַסן וועלן שטענדיק זען אין אים דעם „וואונדער־מענש" און דעם פירער לדורות. מעגלעך, אַז אַ „ממלא מקומו" וועט זיך ציגן אין גיכן, אָבער הרצל וועט בלייבן די „טרייב־קראַפט" אין דער ווייטערדיקער נאַציאָנאַלער באַוועגונג.

אַזוי האָט אחד העם געריידט וועגן הרצלן אַלס דער גרויסער איד און מענש, אין דער צייט ווען אייניקע מחרחי ריב האָבן געזוכט צו פאַרשפּרייטן פאַלשע קלאַנגען מכח זיין באַציאונג צו אים. וועגן דיזע לייט דריקט זיך אויס אחד העם: „לוינט זיך נישט צו באַנוצן אפילו מיט אַ קוצו של יוד". (67)

1905—1906

די טומעלדיקע יאָרן

וואלן צו דער „דומא"

זיין מיינונג וועגן אמעריקאנער אידנטום

זיין יובל

וואַלן צו דער „דומאַ"

דאָס באַוואוסטע יאָר 1905 אין רוסלאַנד. דער יאַפּאַנישער קריג האָט געהאַלטן ביים ענדיקן זיך, מיט אַ גרויסן פאַרלוסט פאַר דער צאַרישער מדינה און אין לאַנד האָבן זיך אָנגעהויבן פון אַלע זייטן אומרוהען, טומל, פאַרזאַמלונגען און פּראָטעסטן קעגן דער רעגירונג. די באַפעלקערונג האָט זיך צעטיילט אין פיל פאַרשיידענע גרופּן, יעדע האָט אַרויסגעשטעלט אַ באַזונדער פּראָגראַם פון פאָדערונגען פאַר פרייהייטן. די אידן וועלכע האָבן נישט באַלאַנגט צו קיין פּאָליטישע פּאַרטייען, האָבן פון זייער זייט געטאָן דאָסזעלבע, צו פאָדערן גלייכע רעכט דורך די באַוואוסטע כלל־פירער, וועלכע פלעגן פאַררופן פאַרזאַמלונגען און שיקן רעזאָלוציעס צו דער רעגירונג. אָבער די איניציאַטאָרן פון דער באַוועגונג זענען געווען פון דעם אַסימילאַטאָרישן קלאַס און דאָ איז אחד העם געקומען אין אַ נייעם צוזאַמענשטויס מיט זיי. ער האָט פאַרבונדן אַלע כחות פון די אידישע נאַציאָנאַליסטן און מיט זיי צוזאַמען אַרויסגעשטעלט גאָר אַנדערע פאָדערונגען פון דעם אידישן נאַציאָנאַלן שטאַנדפּונקט אין קעגנזאַץ צו די, וועלכע האָבן זיך פאַראייניקט מיט דער „קאַדעטן פּאַרטיי".
ער האָט אָנגעפירט אַ קאַמף קעגן זיי אויף פאַרזאַמלונגען און אין דער פּרעסע, ער האָט געשריבן פיל אַרטיקלען אין דער רוסישער שפּראַך אין רוסיש־אידישע זשורנאַלן ווי דער „וואָסכאָד" און „עוו. זשיזני". אַנאַליזירנדיק די פּלאַטפאָרמע פון די „קאַדעטן", האָט ער אָנגעצייגט אויף די פיל פּונקטן זייערע דאָרטן בנוגע די אידן, אַז זיי זענען באַזירט אויף רעאַקציאָנער־אַסימילאַטאָרישע טענדענצן. אָנגעמען זייער פּראָגראַם הייסט, מיר גייען בייטן די „פּריצים". דער „פּריץ" פון דעם אַלטן דור האָט אונז פאַראַכטעט און געקוקט אויפן אידן ווי אויף אַ נידעריקן קלאַס אָדער גאָר אַ קנעכט, און דער נייער „פּריץ", דער „קאַדעט", האָט אויך דיזעלבע אָנשויאונגען בנוגע אונז. זיי ווילן נאָר מאַכן פון אונז מאָדערנע מה־יפיתניקעס, דערשטיקן אין אונז דאָס געוויסן פון זעלבסט־נאַציאָנאַלער

פרייהייט, זעלבסטבאַוואוסטזיין, ווידער זיך בוקן צום „הער" און פאָלגן וואָס ער וועט אונז דיקטירן.

זיינע אַרטיקלען האָבן געמאַכט אַ גרויסן רושם איבערן לאַנד. אַלע נאַציאָנאַל געזאָנענע אידן האָבן זיך גרופּירט אַרום אים און אַ קאַמף איז אָנגעגאַנגען אין דער צייט פון די וואַלן. יעדע שטאָט פלעגט אויסקלייבן אירע פאַרשטייער „וויבאַרשטשיקעס", וועלכע האָבן געהאַט דאָס רעכט צו קלייבן אָדער דערוויילן די מיטגלידער צו דער „דומא". אחד העם איז געווען אַ קאַנדידאַט פאַר אַ „וויבאַרשטשיק". פאַרשטענדלעך, אַז די „קאַדעטן" פון זייער זייט האָבן אויך ניט געשוויגן און מיט אַ שטאַרקער אָרגאַניזירטער מאַכט האָבן זיי אים נישט דערלאָזן צו ווערן אַ „וויבאַרשטשיק" אין זיין שטאָט אָדעס, וואו די באַפעלקערונג איז באַשטאַנען פון זיבעציק פּראָצענט אידישע ווילערס. דאָסזעלבע איז אָנגעגאַנגען אין נאָך אַנדערע אידישע שטעט און דער רעזולטאַט איז געווען, אַז זייער ווייניק אידישע פאַרשטייער זענען דערוויילט געוואָרן. אַזאַ צושטאַנד האָט אים נאַטירלעך געמאַכט זייער טרויעריק און ער האָט זיך פיל באַקלאָגט אויף דער גרויסער „חרפה" פון דער אידישער באַפעלקערונג, וועלכע האָט געליטן פון די כלומרשטע פריינט אירע, די „קאַדעטן", מיט דער הילף פון אונזערע אייגענע „יענקולס", פאַלנדיק כורעים צום „פּריץ". (68א)

זיין מיינונג וועגן אַמעריקאַנער אידנטום

אין יענע אומרואיקע פּאָגראָם־יאָרן האָבן זיך אין רוסלאַנד אַנטוויקלט פאַרשיידענע באַוועגונגען צווישן דער אידישער יוגנט. דער סאָציאַליסטישער געדאַנק האָט זיך פאַרשפּרייט און אָפּגעצויגן גוטע קרעפטן פון דעם ציוניזם. דערצו איז צוגעקומען די באַוואוסטע נאַציאָנאַל־אויטאָנאָמע באַוועגונג, פון וועלכער איינער פון די הויפּט אָנפירער איז געווען זיין בעסטער פריינט און חבר מר. דובנאוו, און מיט וועלכן ער האָט אָנגעפירט אַן אומדערמידלעכן און שטאַרקן קאַמף שריפטלעך און מינדלעך פאַר אַ לאַנגער צייט. אָט דיזער צושטאַנד האָט אים זייער פיל געערגערט אויף אַזוי פיל, אַז עס האָט אים געמאַכט אומפּייאיק צו אָנגיין מיט זיין ליטעראַרישער אַרבעט.

עס איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אַז צו דערזעלבער צייט האָט ער געשענקט זייער פיל אויפמערקזאַמקייט צו דעם נייעם אידישן לעבן, וואָס עס האָט זיך אַנגעהויבן אַנטוויקלען אין אַמעריקע. ער האָט זיך אויסגעדריקט מיט די ווערטער: „וזרח השמש — ובא השמש", אַלס אַ חוק פון דעם אידישן גלות־לעבן, אין איין פלאַץ גייט דאָס אונטער און באַלד הויבט עס אָן צו שיינען אין אַ צווייטן פלאַץ. ער איז געווען איבערצייגט, אַז אַמעריקאַנער אידן וועלן שפּילן אַ גרויסע ראָלע אין דער נאָענטער צוקונפט און אַז דאָס לאַנד וועט ווערן דער צענטער פון דעם אידישן קולטורעלן לעבן, ביז וואַנען דאָס אידישע פאָלק וועט זיך באַפעסטיקן אויף אייביק אין זיין אייגן לאַנד און וועט נישט זיין מער קיין „נע ונד". ארץ ישראל און גלות־אַרבעט זאָלן גייט האַנט אין האַנט.

ער האָט אויסגעאַרבעט אַ פּלאַן ווי אַזוי צו פאַרבינדן די אייראָפּייאישע און אַמעריקאַנער אידן מיט ליטעראַרישע צייטשריפטן אין העברייאיש, אידיש און ענגליש. דר' שכטר האָט אים שטאַרק געוואָלט האָבן, אַז ער זאָל זיך באַזעצן אין אַמעריקע. מ'האָט אים פאָרגעשלאָגן, אַז ער זאָל איבערנעמען די פירערשאַפט פון דעם אידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט (דעם דראָפּסי קאָלעדזש) אין פילאַדעלפיע. אָבער ער, מיט זיין גאַנצן וואונטש צו קומען קיין אַמעריקע, האָט געצווייפלט צי ער וועט קענען איבערנעמען אַזאַ קאָלאָסאַלע אַרבעט. זיין טענה איז געווען, אַז ער מוז נאָך זיך אַליין לערנען, איידער ער וועט מאַכן אַזאַ שריט און איבערנעמען אַזאַ וויסנשאַפטלעכן פּראָיעקט. צו ערלעך און פּינקטלעך איז ער געווען צו ריזיקירן מיט אַ אידישער גייסטיקער אונטערנעמונג.(68)

זיין יובל

פון דער נאַטור איז ער געווען אַ הבורח מן הכבוד, און ער פלעגט שטענדיק זען אויסמיידן כבודים, וואָס אנבאַלאַנגט צו אים פערזענלעך. אינם יאָר 1906, ד. ה. י"ז אב, תרס"ו, איז ער געוואָרן פופציק יאָר אַלט. ער האָט קיינעם פון דעם נישט דערציילט, אפילו זיין אייגענע פאַמיליע האָט עס נישט געוואוסט. ובפרט אין די טרויעריקע טעג פון די געשעענישן אין רוסלאַנד, האָט ער געוואָלט זיך דערווייטערן פון אַזעלכע פיי־

ערונגען. מאַכט זיך, אַז גראַדע דר׳ קלויזנער האָט יאָ געוואוסט פון דעם דאַטום, איז ער אַרויס אין „הזמן" מיט אַן אַרטיקל, אַז מען זאָל פייערן אַ חג היובל. אחד העם איז דאָן געווען, ווי געוויינלעך יעדן זומער, אויף זיין „דאַטשע" נעבן האָמעל, ביי זיין פריינט מרדכי בן הלל הכהן. די אי־דישע פרעסע אומעטום האָט אויפגעכאַפּט דעם פאָרשלאַג, און ער, זיי־ענדיק אין וואַלד, אָפּגעזונדערט פון אַלעמען, האָט גאָר קיין אַנונג בישט געהאַט, וואָס עס קומט פאַר אַרום אים, ווייל די פאָסט פלעגט אָנקומען צו אים זייער זעלטן.

ווי איבעררראַשט איז ער געוואָרן איין טאָג, דערהאַלטנדיק אַ פּאַק בריוו, טעלעגראַמען און צייטונגען, וועלכע האָבן געשטראָמט צו אים פון דער גאַנצער אידישער וועלט, פול מיט ברכות און מזל טובס צו זיין יובל.(69)

1907—1908

פאַרשיידענע איבערלעבונגען

ער ווערט באַפאַלן אין גאַס

לאָנדאָן (אין דער ערשטער צייט)

זיין מיינונג וועגן אַ שול

די גימנאַזיע אין יפו

ער ווערט באַפֿאַלן אין גאַס

דאָס יאָר 1907 האָט זיך אויסגעצייכנט מיט נאָך מער אידישע רדיפות אין רוסלאַנד און די לאַגע איז געוואָרן ערגער פון טאָג צו טאָג. אָנפאַלן אויף אידן אין פיל שטעט איז געוואָרן כמעט אַ געוויינלעכע דערשיינונג. די שטאָט אָדעס איז נישט געווען קיין אויסנאַם אין דעם פרט. מען פלעגט שלאָגן אידן אינמיטן העלן טאָג און אחד העם האָט אויך איינמאָל געכאַפט קלעפּ פון אַ פּאָליציאַנט, ביז בלוט האָט גערונען פון געזיכט, כאָטש ער איז נישט פאַרוואונדעט געוואָרן ערנסט.

די צייטונגען האָבן דעם אָנפאַל פאַרשפּרייט אין אַ פאַרגרעסערטער פאָרמע און פון אַלע עקן לאַנד האָבן געשטראָמט טעלעגראַמען מיט אָנפראַגן וועגן זיין געזונט. אין אַ בריוו צו זיינעם אַ פריינט וויצלט ער זיך איבער דעם אינצידענט: דאָס האָט אים געשלאָגן נִיט אַ פּראָסטער און סתם כוליגאַן, נאָר אַ פאָרשטייער פון צאַר אַליין, אַן אמת׳ער „גאָראָדאָוואָי”.

אָט די אַלע אומרועןּ אַרום אים האָבן זייער שטאַרק געווירקט אויף זיין געזונט. ער ווערט בערוועז און אָפּגעשוואַכט און די דאָקטוירים פאַרזאָגן אים, אַז ער מוז האָבן פאָלקאָמענע רו. ער פאָרט נאָך ארץ ישראל צו זיין טאָכטער אין חיפה אויף אייניקע וואָכן. ער צייגט זיך נישט פאַר קיינעם כדי צו קריגן אַ ריכטיקע מנוחה, איז ווייט פון געסט און באַזוכער. נאָך אַ קורצער צייט, פילנדיק זיך אַ סך שטאַרקער און בעסער, קערט ער זיך צוריק אַהיים. אָבער אָפּשטייגנדיק אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל, דערוויסט ער זיך, אַז די פּאָליציי אין אָדעס זוכט אים אַרום. ער באַשליסט נישט צו פאָרן גלייך קיין רוסלאַנד, נאָר רייזט אַרום אייניקע אייראָפּייאישע שטעט עטלעכע חדשים, ביז וואַנען דער טומל וועגן אים איז אַריבער און אַלץ איז פאַרגעסן געוואָרן. און דאַן קערט ער זיך צוריק קיין אָדעס אומגעשטערט און נעמט זיך ווידער צו זיין אַרבעט.(70)

לאָנדאָן (אין דער ערשטער צייט)

ענדע 1907 זענען מיר אים אין לאָנדאָן. די וויסאָצקי טיי קאָמפּאַני האָט געעפנט אַן אָפּטיילונג אין לאָנדאָן און ער איז געשיקט געוואָרן אַהין, אַלס הויפּט פאַרוואַלטער און אָנפאַרטרויטער פון דעם געשעפט.

פון אָנהויב האָט ער זיך געפילט זייער אומבאַקוועם אין דער גרויסער רעשדיקער נייער שטאָט, ווייט פון זיינע אַלטע פריינט און חברים. ער האָט זיך נישט געקענט צוגעוואוינען צו די נייע באַדינגונגען אין דעם סאָרט לעבן דאָרטן. אפילו די אידישע ענגלישע באַפעלקערונג איז אים פאַרגעקומען פרעמד און נישט צום האַרצן. ער באַקלאָגט זיך פאַר זיינע פריינט, אַז אויך דער נאַציאָנאַליסטישער און ציוניסטישער עלעמענט אין לאָנדאָן קוקט אים אויס פלעגמאַטיש, טויט, אָן אַ נשמה. אים דוכט זיך, אַז דער יהדות אין לאָנדאָן ריכט אָפּ גלות, די גאַנצע ציוניסטישע אַרבעט, אפילו די „דוברי עברית" אגודה קוקן אויס ווי איבערגעפלאַנצט מעכאַניש, אָן אַ שורש און אָן אַ תוך. זיין קוק אויפן לעבן איז שטענדיק געווען צו קאָנסערוואַטיוו, אַז ער זאָל זיך קענען שנעל צוגעוואוינען צו עפּעס נייס. ער אַליין האָט דאָס דערפילט און כדי צו רעכטפאַרטיקן זיינע געדאַנקען, האָט ער אַלעס צוגעשריבן, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט, צו זיין עלטער, וועלכער שטערט אים אָנהויבן אַ ניי לעבן אין אַ פרעמד לאַנד. דערביי איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אַז ער איז נאָר וואָס געוואָרן פופציק יאָר אַלט און קומענדיק נאָך דער רוישנדיקער שטאָט לאָנדאָן, דערקלערט ער זיך צו אַלט אפילו אָנצוגיין מיט זיין ליטעראַרישער אַרבעט און הערט אויף שרייבן פאַר אַ לאַנגער צייט.(71)

אין איין זאַך, זאָגט ער, האָט לאָנדאָן אים גוטס געטאָן — וואָס ער האָט גענומען רעדן העברייאיש. ווי באַוואוסט, איז זיין מוטער־שפּראַך געווען רוסיש, ער האָט שטענדיק באַנוצט די שפּראַך אין זיינע אַלטעגלעכע געשפּרעכן און אין אַ געוויסן טייל פון זיין קאָרעספּאָנדענץ. אפילו אויף זיינע רייזעס אין ארץ ישראל איז רוסיש געווען זיין שפּראַך. און אַזוי פירונג פון זיין זייט אין אַלעמאָל געווען אַ רעטעניש. מען פלעגט אַ סך מאָל האָבן פאַראיבל אויף אים, אָבער ער האָט זיך געהאַלטן ביי זיין געוואוינהייט. אין לאָנדאָן איז ער געווען געצוואונגען זיך אונטערצוגעבן. ענגליש האָט ער געקענט זייער ווייניק און ווען ער איז געקומען אין באַ־

רירונג מיט דער אגודה „דוברי עברית", האָט זיך דערוועקט ביי אים גאָר אַ נייער געפיל צו רעדן און אויך האַלטן רעפעראַטן נאָר אין העב־רייאיש און מיט דעם האָט ער אַביסל צופרידנגעשטעלט זיין גייסטיקע פאָדערונג.

דערצו נאָך איז ער פון דער נאַטור געווען אַ צוגעבונדענער צו אַ פאַ־מיליע־לעבן. זיין פרוי און קינדער האָבן געוואוינט אין אָדעס, האָט ער זיך געפילט ווי אַ צעבראָכענער און אַזוי כמעט אינגאַנצן אָפגעשטעלט זיין ליטעראַרישע אַרבעט, ווי עס איז שוין פריער דערמאָנט געוואָרן. זיינע חברים שרייבער האָבן שטאַרק פּאַראיבל געהאַט און אייניקע ציי־טונגען האָבן אפילו אויסגעטראַכט, אַז ער ציט זיך צוריק לחלוטין פון שרייבן. אַזעלכע באַריכטן האָבן אים אויפגערעגט און ער באַקלאָגט זיך פאַר זיינע פריינט און באַענטע חברים, פאַרוואָס מען וויל אים ניט פאַר־שטיין. ער זאָגט: „איר ווייסט דאָך, אַז איך קען ניט שרייבן לויט אַ באַשטעלונג ווי אַנדערע. ווען ס'איז מיר לאַנגווייליק און אומעטיק, קען איך נישט דענקען ריכטיק, און גלאַט שרייבן אַבי אָנצופילן אייניקע גע־דרוקטע בלעטער, בין איך נישט דער מענש דערצו". און ערשט ווען זיין פאַמיליע איז אָנגעקומען קיין לאָנדאָן און האָט זיך איינגעשאַפן ווירט־שאַפט (ווענן וועלכער ער איז געווען זייער פּינקטלעך) האָט ער זיך גע־רעכנט פאַר אַ נאָרמאַלן מענטשן.

ער שרייבט צו זיינע פריינט מיט גרויס שמחה, אַז איצט פילט ער זיך ווי אַן אמתער בעל הבית און דענקט, אַז דער רוח הקודש וועט צוריקקו־מען צו אים און ער וועט ווייטער ווערן טעטיק אין ליטעראַטור און גע־זעלשאַפטלעכער אַרבעט.

אָבער מיט לאָנדאָנער תושבים האָט ער נאָך אַלץ נישט געקענט שלום מאַכן און זיך צופּאַסן צו זיי. זייער סאָרט לעבן און דענקען איז אים גע־ווען פרעמד. געוואוינט האָט ער ווייט פון דער געטאָ און זיינע באַקאַנטע און נאָענטע זענען געווען נאָר איינצלנע, געציילטע. בכלל איז ער געווען צו שטרענג צו זיין אַרומיקער סביבה און אָפטמאָל האָט ער אַריבערגע־כאַפּט די מאָס מיט זיינע באַשלוסן וועגן זיי. ער פלעגט זאָגן, אַז די רו־סיש־ענגלישע אידן באַשטייען פון צוויי עקסטרעמען: עמי־הארצים פאַר־פעפערט מיט דעם זשאַרגאָנישן סאָציאַליזם, אָדער „שומרי תורה" פון דעם אַלטן און טרוקענעם סאָרט, וועלכן מען קען געפינען נאָר אין ליטע.

פאַר זיי עקזיסטירט נישט קיין אַנדער אידישע פראַגע אָדער פּראָבלעם, ווי נאָר קצבים און ועד השחיטה און קוקן אויף דער צייטונג „דזשואיש קראָניקל״, ווי אויף דער „ביבל״. אפילו ביי די ציוניסטן פעלט שטענ־דיק לעבן, רוח און געדאַנק.(72א)

די וויסאָצקי טיי קאָמפּאַני פלעגט זיין אָפן אויך שבת ביז מיטאָק־צייט. געוויינלעך האָט ער אויך געמוזט זיין באַשעפטיקט דאָרטן דיזעלבע צייט, זייענדיק די הויפּט־אַנפאַרטרויטע פערזאָן אין דער פירמע. איינער פון די באַוואוסטע רבנים אין לאָנדאָן, דר׳ ש. דייכעס, האָט אים אַמאָל איינ־געלאַדן צו קומען הערן זיין שבתדיקע דרשה אין שול. דאַנקענדיק אים פאַר דער איינלאַדונג, איז זיין ענטפער געווען אַביסל סאַרקאַסטיש: „צו מיין באַדויערן איז מען מקבל שבת אין „סיטי״, נישט פריער ווי נאָך האַלבן טאָג״. דערצו דערקלערט ער אים די אורזאַכע וואָרום ער אַרבעט אַמאָל שבת. אין דער צייט פון דער רעפאָרם באַוועגונג אין דייטשלאַנד האָבן געוויסע „רבנים״ דערלויבט צו אַרבעטן שבת אויף דעם סמך פון דעם מאמר: „עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות״. די „למדנים״, זאָגט ער, האָבן אַזוי פאַרשטאַנען די באַדייטונג פון די ווערטער. אָבער ער, נאַטירלעך, טוט דאָס נישט אויף דעם סמך, נאָר ער איז מיט דער מיינונג: „אַרבעט ווען דו קענסט, אין דער וואָכן אָדער שבת, אָבער מאַך נישט דיין תורה און וויסנשאַפט „חול״, וואָכעדיק, אום צו ווערן געטראָטן פון מנהיגים עמי־הארצים״. מעגלעך אַז אויף יענער וועלט וועט ער ווערן באַשטראָפט, אָבער דערווייל, אויף דער וועלט, איז ער אַ שמח בחלקו און האָט פרנסה ניט פון קהלשער אַרבעט, וועלכע פירט צו חלול התורה.(72ב)

זיין מיינונג וועגן אַ שול

זיין מיינונג, וואָס פאַר אַ ראָלע אַ שול דאַרף שפּילן אין אידישן לעבן, איז געווען ראַדיקאַל און אין קעגנזאַץ צו דעם אַלגעמיינעם באַגריף, צו וואָס אַ שול איז נויטיק. ניט די שול, זאָגט ער, האָט געראַטעוועט דאָס אידישע פאָלק פון אונטערגאַנג, נאָר דער בית המדרש. און אויב מיר ווילן מציל זיין וואָס עס איז נאָך אונז איבערגעבליבן, איז נישט גענוג, וואָס מיר וועלן בויען טעמפּלען און שולן פאַר תפלות און שיינע זמירות,

וועלכע ווערן באַזוכט נאָר איין מאָל אָדער מער אין אַ וואָך און האָבן גאָר קיין ווירקונג נישט אויף דעם פאָלקס דערציאונג. אידישקייט הייסט אַלץ, וואָס דאָס פאָלק האָט געשאַפן און בייגעטראָגן צו זיין לעבן דורך תורה אין בית המדרש. און דער איד, וואָס האָט דעם ריח תורה אין זיך, האָט דעם באַזיס אויף וועלכן ער קען שטיין זיכער אַלס איד, און דאַן מאַכט נישט אויס וועלכן נוסח ער דאַוונט, אין אַן אָרטאָדאָקסישער שול, אָדער אין אַ רעפאָרמירטן טעמפּל. די אָרטאָדאָקסן און די רעפאָרמער האַלטן אַן אַ קריג פאַר אייניקע דורות צווישן זיך וועגן מנהגים און דינים. אָבער די הויפּט און די שעדלעכסטע רעפאָרם, וואָס ביידע צדדים זענען באַגאַנגען, איז אין איבערטראָגן דעם צענטער פון יהדות פון דעם בית המדרש צום בית הכנסת. ביידע האָבן געמאַכט דאָס דאַוונען אַלס עיקר און דאָס לערנען — אַ טפל. און איצט, אויב מיר ווילן עקזיסטירן אויף ווייטער, דאַרף מען צוריק אומקערן דעם „מרכז" צו זיין אַלטן פּלאַץ — אין דעם בית המדרש.

און ווען ער האָט זיך דערוואוסט, אַז אין ליווערפּול, ענגלאַנד, האָט מען אויפגעבויט אַ „צענטער" פאַר אידישער גייסטיקער וויסנשאַפט, האָט ער זיך זייער געפרייט צו זען אַזאַ גוטן אָנפאַנג מיט דעם גלויבן, אַז אַנדערע אידישע קהלות וועלן נאָכטאָן דעם ביישפּיל פון ליווערפּול.(372ג)

די גימנאַזיע אין יפו

אין אָנהויב 1908 האָט אויסגעבראָכן אַ מחלוקת צווישן דעם אינטעליגענטן טייל חובבי ציון און די פירער פון דעם „דייטשן הילפס פעראיין", וועלכע האָבן זייער פיל געשטיצט דאַן די העברייאישע גימנאַזיע אין יפו. די מערסטע אָנגעשטעלטע אין דער גימנאַזיע זענען געווען געשיקט פון דעם הילפס פעראיין, וועלכער האָט געפאָדערט פון די לערער, אַז די פּראָגראַם פון די למודים זאָל זיין שטרענג אין דעם רעליגיעזן גייסט. צום ביישפּיל: די תנ"ך למודים זאָלן נישט ווערן געלערנט אַלס היסטאָרישע ווערק אָדער מיט אַ קריטישן צוגאַנג, מען זאָל אויך זיין פאָרזיכטיק נישט צו לערנען בגלוי הראש און נאָך ענלעכע פאָדערונגען. דער גרעסטער טייל פון די ציונים אַמאָל האָבן איינגעשטימט מיט די דייטשע

אידן, ווארום זייער אנבליק אויף ציוניות איז געווען אַ נאַציאָנאַל־רעלי־
גיעזע באַוועגונג און די פאַרשטאַרקונג פון היהדות הדתית. אָבער דער
איינגערער עלעמענט פון די ציוניסטן, די משכילים ביי וועמען דער ציו־
ניות, די אויפלעבונג פון פאָלק, לאַנד, שפּראַך און קולטור איז געווען גע־
בויט אויף דעם ריינעם אידישן נאַציאָנאַליזם און אַוועקגעגעבן פיל מי און
צייט פאַרן אָנהאַלטן פון דער גימנאַזיע, האָבן שטאַרק פּראָטעסטירט
קעגן אַזעלכע פאָדערונגען. ביי אַנדערע איז געווען רעכט צו פאַרמאַכן
די גימנאַזיע ביז אַ בעסערע און מער גינסטיקערע צייט וועט קומען פאַר
זייער אידעאַל. נאַטירלעך, דאָס ערשטע האָבן זיי זיך געווענדט צו אחד
העמן אַלס דער פירער פון דעם נאַציאָנאַל־ציוניזם, ער זאָל אָנפירן דיזן
קאַמף. אָבער צו אַלעמענס איבערראַשונג האָט ער גענומען גאָר אַן אַנ־
דער שטעלונג אין דעם ענין. ער איז געווען מיט דער מיינונג, אַז פאַר־
לויפיק זאָל מען זיך אונטערגעבן צו די פאָדערונגען פון די „בערלינער".
און כל זמן די גימנאַזיע איז אַן אינסטיטוציע פון וויסנשאַפט און קול־
טור, וועט זי פיל העלפן, מיט דער צייט, אויסצואוואָרצלען די דומהייט
און אַבערגלויבן, וועלכע זענען פאַרשפּרייט אין ארץ ישראל ביי דער
באַפעלקערונג און אַ נייער דור וועט פאַרנעמען דעם פּלאַץ. די אַלע קליינע
אינצידענטן פון פאָרמע און מנהגים וועלן זיך בייטן דורך די הויכע קול־
טורעלע נאַציאָנאַלע למודים, וועלכע ווערן דאָרטן געלערנט. דאָ האָט ער
ווידער גענומען די געלעגנהייט אויסצודריקן זיין פּרינציפּיעלע אידייע פון
ציוניות: „איידער מיר גייען בויען אַ לאַנד פאַרן פאָלק, איז אונזער ער־
שטע פליכט צוצוגרייטן אַ פאָלק פאַרן לאַנד". ווען מיר וואָלטן דאָס גע־
טאָן מיט צענדליקער יאָרן צוריק, צו דערציען אַ דור אויף דעם נאַצי־
אָנאַל־קולטורעלן געביט, וואָלטן מיר ביי היינטיקן טאָג נישט געברויכט
אָנקומען צו דער שטיצע פון „זייטיקע", אַז זיי זאָלן אונז דיקטירן זיי־
ערע פאַרלאַנגען און פאָדערונגען.(73)

1908—1910

ווידער אין קאמף

דער פּאָליטעכניקום

זיין קעגנערשאַפט צו דער טשאַרטער אידייע

די אידישיסטישע באַוועגונג

ליליענבלומס טויט

קעגן א וויסנשאַפטלעכן אנשטאלט אין ארץ ישראל

די נייע רעפאָרם באַוועגונג אין ענגלאַנד

דער פּאָליטעכניקום

דער פאַרשטאָרבענער נדבן א. ק. וויסאָצקי האָט איבערגעלאָזן אַ סומע פון הונדערט טויזנט רובל פאַר אַ הויכער אידישער אינסטיטוציע. אחד העם האָט אַ סך געטרוימט וועגן בויען אַ מאָדערנעם פּאָליטעכניקום אין ארץ ישראל און דאָ האָט ער אויסגענוצט די געלעגנהייט. האָבנדיק דעם גרויסן צוטרוי פון וויסאָצקיס קינדער צו אים, האָט ער אויף זיי געווירקט, אַז זיי זאָלן איינשטימען צו באַנוצן די סומע געלט אַלס גרונד־פאָנד פאַר אַזאַ פּאָליטעכניקום. די הונדערט טויזנט רובל זענען, פאַר־שטייט זיך, ניט געווען גענוג פאַר אַזאַ אונטערנעמונג און ער האָט גע־זוכט אַנדערע קוואַלן. דר׳ פּאָול נייטן אין בערלין, דער הויפּט פון דעם „הילפס פעראיין", איז געווען איינער פון זיינע גוטע פריינט. דר׳ שמריהו לעווין האָט דאַן געוואוינט אין בערלין, וועלכער האָט געהאָלפן ווירקן אויף דר׳ נייטן, אַז דער הילפס פעראיין זאָל נעמען אַן אנטייל אין דער גרינ־דונג פון דעם פּאָליטעכניקום. זיי ביידע האָבן דערנאָך געווירקט אויך אויף יעקב שיף אין ניו־יאָרק, וועלכער האָט צוגעזאָגט אַ גרויסע סומע געלט און דער פּראָיעקט איז אויסגעאַרבעט געוואָרן.

אָבער עס האָט נישט געדויערט לאַנג און אחד העם האָט זיך אָנגע־שטויסן אויף נייע שטערונגען, וכוחים און קעגנערשאַפט וועגן דער שפּראַך און די למודים אין דער שולע. פון איין זייט, זענען די פאָרשטייער פון די געלט־מאַגנאַטן אין מאָסקווע און בערלין, ווי געוויינלעך, שטענדיק די אפּטרופּסים אויף פרומקייט פאַר דעם צווייטן, זענען באַשטאַנען דורכ־אויס, אַז אין דער קאָנסטיטוציע פון דעם פּאָליטעכניקום זאָל זיין דער פּונקט, אַז „אַלע למודים זאָלן געלערנט ווערן על פי רוח הדת". די ציוני־ניסטן און מיט זיי די נאַציאָנאַליסטן־אינטעליגענטן, וועלכן האָבן געדינט אַלס מיטגלידער אויף דער פלאַן־קאָמיטע, האָבן געפאָדערט אומבאַדינגט, אז דאָס וואָרט „דת" אין דער קאָנסטיטוציע זאָל געענדערט ווערן אויפן וואָרט „יהדות", וועלכע קען צופרידנשטעלן אַלע קלאַסן און ריכטונגען.

דער פלאַם פון דער דיסקוסיע האָט זיך פאַרשפּרייט צווישן ביידע צדדים, יעדער פון זיי האָט נישט געוואָלט נאָכגעבן און דאָ קומט אחד העם אַלס דער פשרה־מאַכער. דערהויפּט איז געווען זיין שווערקייט מיט זיינע הי־ציקע חברים. ער איז געווען רואיקער און האָט באַטראַכט דעם גאַנצן ענין מיט זיין קאַלטן ישוב הדעת. זיין דערקלערונג האָט ער אונטערגע־צייכנט מיט דעם פאָלגנדן געדאַנק: „דאָס איינציקע וואָרט דת אָדער רעליגיע דאַרף ניט שטיין אין וועג אין דעם אויפבויען אַזאַ נויטיקע און וויכטיקע אינסטיטוציע פאַר דעם ישוב. זאָלן מיר וואָס שנעלער דער־ווערבן אַזאַ הויכן בילדונגס אנשטאַלט פאַר אונזער יונגן דור, וואָס וואַקסט אין ארץ ישראל און דאָס וואָרט דת וועט נישט זיין אַזוי שרעקלעך דאָרטן, ווי מיר פאַרשטייען דאָס אין גלות". ער ווענדט זיך צו זיינע חברים, אַז זיי זאָלן ח"ו ניט חושד זיין, אַז ער איז געוואָרן אַ בעל תשובה אויף זיינע עלטערע יאָרן. זיין איינציקער וואונטש איז אויפצובויען ארץ ישראל מיט וואָס מער הויכע שולעס און אויסשפּרייטן דעם ישוב און דערנאָך וועלן מיר זיין אימשטאַנד צו באַקעמפן די גלות־אָרטאָדאָקסיע מיט וויסנשאַפט און קולטור, און אַזאַ קאַמף וועט אַמאָל זיין דער בעסטער פאַרגעניגן פאַר אים.

נאָכגעבנדיק פון איין זייט די פאָדערונג פון דעם נוסח־ווערטער אין דער קאָנסטיטוציע, איז אים אויסגעקומען צו פירן, פון דער אַנדערער זייט, אַ מלחמה מיט די געלט־מאַגנאַטן, ווען זיי האָבן געוואָלט אַריינ־ברענגען דעם אַסימילאַטאָרישן גייסט אין דעם סדר הלמודים בכלל. אפילו אונזער יעקב שיף, וועלכער איז געווען אַזוי באַזאָרגט וועגן „רוח הדת", האָט דווקא געוואָלט, אַז די הויפּט־מנהיגים פון פּאָליטעכניקום זאָלן זיין אייניקע באַוואוסטע אַסימילאַטאָרן. דאַן האָט אחד העם געצייגט זיין גרוי־סע עקשנות נישט אונטערצוגעבן זיך אויף דאָס מינדסטע, אויב דאָס קאָן שטערן אַמאָל דעם פּרינציפּ פון דעם נאַציאָנאַלן גייסט. ער זאָגט צו זיי: „נישט מיט מיליאָנען וועט איר ביי אונז אָפּקויפן אונזער גרויסן נאַציאָנאַלן אידעאַל". און אַזוי האָט ער אויסגעפירט.(74)

זיין קעגנערשאַפט צו דער טשאַרטער אידייע

נאָך דער גרויסער רעוואָלוציע אין טערקיי, ווען די יונגע טערקן זענען געקומען צו דער מאַכט, מיט אַ מאָדערנער קאָנסטיטוציע פאַרן לאַנד,

האָט אחד העם אָנגהויבן אַגיטירן צווישן די ציוניסטן, מען זאָל בייטן איינגאַנצן דעם בליק אויף דעם פּאָליטישן ציוניזם. דאָס ערשטע האָט ער געפאָדערט מען זאָל אויפגעבן דעם געדאַנק פון אַ טשאַרטער, וועלכן ער האָט סיי ווי סיי קיינמאָל נישט געוואָלט. אַמאָל, זאָגט ער, האָבן די דיפּלאָמאַטישע ציוניסטן זיך געקענט חלומען פון אַזאַ פאַנטאַזיע, אַרויס־צוקריגן אַ טשאַרטער פון דעם טאַרקישן סולטאַן, אָבער איצט, ווען אַ פּאַרלאַמענט ווערט דאָרטן איינגעשטעלט, איז דאָך גאָר אַן אומזין פאַר אַזעלכע געדאַנקען. זאָל מען זיך בעסער אָפּזאָגן פון דעם דיפּלאָמאַטישן וועג, ווי הרצל האָט אָנגעצייגט, און קומען גלייך אין באַרירונג מיט דער נייער דעמאָקראַטישער רעגירונג אין טערקיי, אום צו קריגן פון איר די צושטימונג פאַר אַ פאַרברייטערטער קאָלאָניזאַציע און די גאַנצע אַרבעט זאָל זיך קאָנצענטרירן אויף דעם פּראַקטישן געביט. אָן די פּאָליטישע חכמות. מער לאַנד איינקויפן, מער קולטור פאַרשפּרייטן דאָרט, מוז זיין אונזער ערשטע אויפגאַבע איצט, ביז וואַנען די גרויסע מאַסן וועלן זיך גוט איינאָרדענען אין לאַנד און דאַן וועלן מיר קענען קומען מיט קאָנ־קרעטע פּלענער צו דער רעגירונג.

ער איז געווען פול מיט האָפענונג, אַז די נייע יונג־טערקן רעגירונג וועט אונטערשטיצן מיט אַ ברייטער האַנט די גרויס־קאָלאָניזאַציע אין פּאַלעסטינע און דערפאַר איז ער געווען זייער פאַרביטערט קעגן דער ציו־ניסטישער אָרגאַניזאַציע בכלל, וואָס באַנעמט זיך אַזוי קאַלטבלוטיק צו די נייע געשעענישן און פּאַסירונגען אין טערקיי. ער דריקט זיך אויס, אַז: „די ציוניסטן וועלן זיך בעסער זאָרגן פאַר דער באַזעלער פּראָגראַם, איידער פאַר ארץ ישראל גופא". „דער גרויסער מאָמענט האָט אַ קליי־נעם געשלעכט געפונדן" און נאָך אַזעלכע אויסדרוקן. ער קומט צו דעם באַשלוס, אַז אַזאַ פאַרשטענדעניש פון דעם ציוניסטישן געדאַנק איז דער רעזולטאַט פון וויניק קולטור־אַרבעט צווישן די ברייטע מאַסן פון דעם ערשטן טאָג אָן. אַזוי איז ער אָנגעגאַנגען מיט זיינע אַטאַקעס אויף דעם פּאָליטישן ציוניזם. די אַנטוויקלונג פון די ווייטערע געשעענישן וועלן צייגן אויף וועמעס זייט איז געווען די גערעכטיקייט.(75)

די אידישיסטישע באַוועגונג

אין יענער צייט איז אָנגעגאַנגען אַ באַוועגונג צווישן פיל אידישע (אָדער זשאַרגאָנישע) שרייבער, ווי צו דערהויבן אידיש אַלס אַ נאַציאָ־

נאַציאָנאַלע שפּראַך. אָם ענדע פון 1908 איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אַ קאָנפע־רענץ אין טשערנאָוויץ אויף וועלכער אַ רעזאָלוציע איז אָנגענומען גע־וואָרן קעגן העברייאיש און, אַז אידיש איז די נאַציאָנאַלע שפּראַך פון דעם אידישן פאָלק. אייניקע באַוואוסטע העברייאישע שרייבער האָבן זיך זייער באַאומרואיקט וועגן דיזער באַוועגונג און האָבן געפאָדערט פון אחד העם, אַז מען זאָל דורכאויס נעמען וויכטיקע שריט קעגן דער אידישיס־טישער באַוועגונג. ער איז געוועזן גראָדע פיל רואיקער און האָט נישט אַרויסגעצייגט קיין צייכן פון זאָרג. ער רופט אָן די קאָנפערענץ נישט מער ווי אַ „פורים־שפּיל", און אַז אַזעלכע באַשלוסן וועלן קיינמאָל נישט קענען אָנרירן די באַדייטונג פון העברייאיש. פון דער אַנדערער זייט, אָבער, האָט ער (נישט ווי זיין שטייגער) באַנוצט זייער שאַרפע אויסדרוקן קעגן די איניציאַטאָרס און אפילו אַריבערגעכאַפּט אַמאָל די מאָס. ער רופט זיי „עמי־הארצים" מיט וועלכע די העברייאיסטן דאַרפן זיך נישט רעכענען, כדי נישט צו מאַכן באַכאַמאָל דעמזעלבן היסטאָרישן טעות, וואָס עס איז געשען מיט צוויי „רעוואָלוציאָנערן עמי־הארץ": דער נוצרי און בעל שם טוב. ווען מען וואָלט ניט מרעיש עולם געווען וועגן זיי, וואָלטן מיר שוין לאַנג אין זיי פאַרגעסן.(76)

אפילו מיט זיין בעסטן פריינט ש. דובנוב האָט ער נישט געקענט זיך פאַרהאַלטן געלאַסן, דיסקוטירנדיק די מעגלעכע צוקונפט פון אידיש. ער שרייבט אים, אַז דיזע פראַגע וועט מאַכן אַ מחיצה צווישן זיי ביידן. ער פּראָטעסטירט שטאַרק קעגן דובנובס אויסדרוק, אַז „אידיש וועט אַמאָל זיגן". ער זעט אין אַזאַ זיג די גרעסטע סכנה פאַר דעם יהדות. און אויב די עקזיסטענץ פון דעם אידישן פאָלק וועט זיין אָפּהענגיק פון דעם „אי־דיש זיג", דאַן איז ער גרייט זיך אָפּצוזאָגן פון אַזאַ „עקזיסטענץ" אינ־גאַנצן. נאָך אַ געשיכטע פון טויזנטער יאָרן זאָל דאָס אידישע פאָלק אָנהויבן זיך קולטיווירן און צופּאַסן צו אַ נייער קולטור, אַלץ פון „בראַ־שית": אַ נייע שפּראַך, ליטעראַטור מיט נייע באַגריפן, וועלכע זאָלן זיין אַ מין באַכשלעפּעניש פון פרעמדע קולטורן. דאַן, דענקט ער, לויגט זיך גאָר נישט עקזיסטירן אַלס אַ נידעריקע נאַציע, ווי די ליטווינער אָדער די רוטענער אין נאָכטאָן אַנדערע קולטורן. עס וועט זיין בעסער צו פאַר־חתמנען אונזער היסטאָריש בוך, איידער צולייגן נאָך אייניקע ליידיקע בלעטער. אָט די נייע אידישיסטישע באַוועגונג קוקט אים אויס ווי זי

וויל אונז ברענגען צוריק צו די ערשטע צייטן פון קריסטנטום ווען די מאסן, די עמי־הארצים האבן רעוואלוציאנירט קעגן דער אידישקייט פון די תלמידי חכמים און האבן אנגעהויבן שאפן א נייע ווענדונג אין אי־דישן לעבן. דעם סוף פון דעם זיג וויסן מיר אלע, אז דאס אידישע פאלק איז ארויס נאך שטארקער אין זיינע שאפונגען. ער איז איבער־צייגט, אז מיט דער צייט וועלן אלע אנערקענען דעם זיג פון דעם ריכ־טיקן יהדות און דעם שאדן פון זשארגאן.(77)

ער גיט צו, פון דער אנדערער זייט, אז צו די ברייטע מאסן מוז מען דורכאויס שרייבן און רעדן אין דער שפראך, וועלכע איז בעסער פאר־שטענדלעך צו זיי. דורך דער גאנצער אידישער געשיכטע געפינען מיר, אז די פאלקס־מאסן האבן אנגענומען פארשיידענע דיאלעקטן אין לאנד וואו זיי האבן געוואוינט.

אבער דאס מאכן אלס א נאציאנאלע שפראך איז אן אומזין און נאך מער צו שרייבן וויסנשאפטלעכע ווערק אין אידיש פאר די מאסן, וועלכע זיי וועלן סיי ווי סיי ניט פארשטיין. אידיש אדער אן אנדער שפראך, די, וואס א געוויסער טייל פון פאלק פארשטייט בעסער, דארף באנוצט ווערן נאר אלס א מיטל פאר אויפקלערונגס־ארבעט, אבער ניט שאפן פון דעם א נאציאנאלן באזיס. אחד העם אליין פלעגט פיל שרייבן אין דער רוסישער שפראך צו די, וועלכע האבן געקענט נאר דיזע שפראך. אין רוסיש האט ער געפירט דיסקוסיעס מיט זיי וועגן פארשיידענע אי־דישע צייט־פראגן, דערהויפט וועגן נאציאנאליזם און ציוניות. זייער אינהאלט איז געווען א קריגערישער קעגן די, וועלכע האבן געלייקנט אין יהדות און דער העברייאישער קולטור. דאס איז געווען זיין מיינונג ווי אזוי מען דארף אויסנוצן אנדערע שפראכן פארן פאלק.(78)

ליליענבלומס טויט

פון דער נאטור איז ער געווען אן אמתער מענש. זייער פעסימיסטיש געשטימט צו יעדער נייער באוועגונג, וועלכע פלעגט פון צייט צו צייט ארויפשווימען אויף דעם אידישן האריזאנט דורך פראפאגאנדע. צוליב דעם איז אים שטענדיק אויסגעקומען צו פירן דיסקוסיעס און א ווערטער־קאמף מיט די אלע לייט, וואס האבן נישט געשטימט מיט דעם גאנג פון

זײַנע אידייען. זײַנע ענטפֿערס פֿלעגן שטענדיק זײַן שאַרף און שטעכע־דיק און קיינעם נישט משא פּנים געווען, אויב נאָר ער איז געווען אי־בערצייגט, אַז זייערע טאַטן און אַקטן פֿירן נישט צו דעם גלײַכן וועג. און אַזוי האָט ער זיך פֿאַרשאַפֿט פֿיל שונאים און סתם קעגנער אין דער אידישער געזעלשאַפֿטלעכער וועלט, ווי אין די ליטעראַרישע קרייזן.

זײַן ווידערשטאַנד צום פּאָליטישן ציוניזם און צו ד״ר׳ הערצלס די־פּלאָמאַטישער טעטיקייט, איז דאָך אַלעמען גוט באַוואוסט און אויך לויט ווי מיר האָבן שוין פֿריער דערמאָנט. דערצו נאָך האָט ער אין פֿאַרלויף פֿון פֿיל יאָרן געצייגט אַ שטאַרקן ווידערשטאַנד אויך אין די רייען פֿון דער „חובבי ציון״ באַוועגונג. דערהויפּט איז ער געקומען אין אָפטע צו־זאַמענשטויסן מיט דעם באַוואוסטן כלל־טוער און שריפֿטשטעלער משה לייב ליליענבלום. דער לעצטער איז געווען איינער פֿון די גרינדער פֿון דער חובבי ציון געזעלשאַפֿט אין רוסלאַנד מיט דעם הויפּט קאָמיטעט אין אָדעס. מר. ליליענבלום איז געווען דער סעקרעטאַר פֿון דער חברה, אָדער בעסער געזאָגט, די נשמה פֿון איר טעטיקייט, ביז דער לעצטער מינוט פֿון זײַן לעבן. אחד העם האָט געאַרבעט מיט אים אין דעמזעלבן קאָמיטעט, אָבער זיי האָבן קיינמאָל נישט געקענט שטימען צוזאַמען סיי אין דער אינערלעכער הנהגה פֿון דער באַוועגונג און אויך בנוגע דער אַרבעט אין ארץ ישראל. אחד העם פֿלעגט אים זייער שאַרף קריטיקירן אויף אַלע זיצונגען און אָפטמאָל אויך אין דער פּרעסע, אָבער מען מוז צוגעבן, אַז ער האָט דאָס געטאָן מיט גרויס רעספּעקט און כבוד צו לי־ליענבלומען. זייטיקע מענשן פֿלעגן זיי אָפט באַטראַכטן אַלס שונאים, וועלכע האָבן זיך פֿיינט, אָבער דאָס איז געווען אַ טעות. זייער קאַמף צווישן זיך איז געווען, ווי מען קאָן זאָגן, אַלץ לשם שמים און אויף קיין פֿאַל פּערזענלעך.

אין אָנהויב פֿון 1910 איז משה לייב ליליענבלום געשטאָרבן. זײַן טויט האָט געמאַכט אַ שרעקלעכע ווירקונג אויף אחד העמן. ער האָט דאַן באַ־וויזן ווי ערלעך און איבערגעגעבן ער איז געווען צו זײַנע שרײַבער־חברים, אפֿילו צו זײַנע פֿאַרביטערסטע קעגנער. ער האָט פּשוט גע־פֿילט קראַנק און פֿאַר פֿיל וואָכן איז ער נישט געווען אימשטאַנד צו נעמען אַ פּען אין האַנט, עפּעס צו שרײַבן. זײַן גרויסן טרויער האָט

ער געקענט אויסדריקן נאָר אין בריוו צו די איבעריקע חברים און גוטע באַקאַנטע. ער זאָגט, אַז ליליענבלום איז געווען אַ טייל פון זיין גייסט מיט וועלכן זיין כלל־אַרבעט און די ליטעראַרישע שאַפונגען זענען שטענדיק געווען פאַרבונדן. פסיכאָלאָגיש, זאָגט ער, קענען מענשן זיין צוגעבונדן איינער צום אַנדערן נישט דווקא דורך דיזעלבע מיינונגען, נאָר אפילו ווען זיי זענען שטאַרקע קעגנער און זייערע שטאַנדפונקטן צעגייען זיך. ער קען זיך גאָר ניט פאָרשטעלן, ווי ער וואָלט געקענט אַרבעטן געזעלשאַפטלעך און שאַפן ליטעראַריש, ווען ער וואָלט נישט געהאַט אַרום זיך אַזעלכע מענשן ווי ליליענבלום, מיט וועמעס טויט, שפּירט ער, אַז אַ גאַנץ קאַפּיטל אין דער אידישער געשיכטע האָט זיך געענדיקט. מעגלעך, אַז אין אונזער נאַציאָנאַלער אַרבעט, וועט די צוקונפט ברענגען נאָך אינטערעסאַנטע פּעריאָדן פאַר אונז, אָבער די ליליענבלום פּעריאָדע איז געווען די בעסטע אין זיין אַרבעט. זיין אָפּוועזנהייט, פילט ער, האָט צעריסן זיין נשמה לויט דעם מאמר: „חבר שמת תדאג כל החבורה ומי יקח את מקומו?" זיין טויט נעמט אַרום אין טרויער די גאַנצע גרופּע אונזערע.(79)

קענן א וויסנשאַפטלעכן אנשטאלט אין ארץ ישראל

אין יענער צייט איז אָנגעגאַנגען אַ באַוועגונג צווישן די גרויסע אידישע געלערנטע און נאַציאָנאַלע פאָרשטייער, וועגן דער גרינדונג פון אַ העכן בילדונגס אנשטאַלט פאַר אידישער וויסנשאַפט אין ארץ ישראל. דר׳ חיים טשערנוביץ און דר׳ קלויזנער זענען געווען די אָנפירער, און עס איז געפירט געוואָרן אַ פּראָפּאַגאַנדע אין דער פּרעסע וועגן דעם פּראָיעקט. אחד העם איז געווען כמעט דער איינציקער, וועלכער איז אַרויסגעטראָטן קעגן דעם, צוליב זיינע פּעסימיסטישע אנשויאונגען אויף געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט. פון דער נאַטור איז ער געווען אַן עקשן, האָט פיינט געהאַט אילוזיעס אָדער פאַנטאַזיעס ביים מאַכן פּלענער, סיידן ער איז געווען זיכער, אַז מען קען זיי פאַרווירקלעכן אין לעבן. ביי יעדער נייער אונטערנעמונג פון אַן אינסטיטוציע אין ארץ ישראל פלעגט ער שטענדיק אַרויסזאָגן זיין פּעסימיסטישע מיינונג און פירן וכוחים מיט זיינע פריינט און חברים אין פאַרטיידיקונג פון זיינע פּרינציפּן. שטענ־

דיק פעסט ביי זיין גלויבן, אַז די ערשטע אַרבעט אינם אויפלעבן דאָס פאָלק אויף זיין לאַנד, איז די אַנטוויקלונג פון דעם נאַציאָנאַלן גייסט ביי די מאַסן. און פון דעם שטאַנדפונקט איז ער געווען קעגן דעם פּראָיעקט, ווייל דער הייִנטיקער דור, זאָגט ער, איז נאָך נישט צוגעגרייט און מסוגל צו פאַרשטיין די נויטווענדיקייט פון גרויסע אידישע גייסטיקע פירער, אָדער געלערנטע רבנים. און נאָר פאַר דעם איינציקן צוועק פון הויכער וויסנשאַפט זענען אונזערע מיטלען זייער קליין צו אונטערשטיצן אַזאַ אינסטיטוציע, וועלכע פאָדערט מיליאָנען.

צו די טענות פון אייניקע, אַז אַקטיווע און ענערגישע מענשן קענען שאַפן די מעגלעכקייט, אַז אַ פּראָיעקט זאָל מיט כח פאַרווירקלעכט ווערן, האָט ער געגעבן אַן אינטערעסאַנטן ענטפער: „אויב איינער וויל מיט געוואַלט אַריינטרעטן אין אַ פאַרמאַכטער הויז, זוכט ער פריער די טיר דורך וועלכער ער וועט מיט קראַפט זיך קענען אַריינשטופן אינעווייניק, אָבער ער וועט קיינמאָל נישט דערגרייכן זיין ציל, אויב ער וועט פריער שטופן די וואַנט. ער מוז פריער געפינען די טיר צו דעם. אַזוי איז אונזער לאַגע. אַ וואַנט פון אומוויסנהייט רינגלט אונז אַרום און די טיר דערצו איז נאָך נישט געמאַכט געוואָרן. אונזער אויפגאַבע איז איצט אויפקלערונג, דערציאונג און אַנטוויקלונג פון די מוחות און הערצער פון אונזערע אידן, כדי זיי זאָלן זיין פּיאיק און צוגעגרייט פאַר אַזאַ גרויסער אונטערנעמונג, וואָס זאָל קענען געבויט ווערן אויף געזונטע און שטאַרקע יסודות".(80)

די נייע רעפאָרם באַוועגונג אין ענגלאַנד

אין יענער צייט האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייע באַוועגונג פון רעפאָרם־אידנטום צווישן די ענגלישע אידן. די באַוועגונג איז אַוועק פיל ווייטער ווי די רעפאָרם אין דייטשלאַנד און האָט געפּרעדיקט, אַז דער אידישער גלויבן זאָל זיך פאַלקאָם פאַראייניקן מיטן קריסטנטום. דער פירער פון יענער באַוועגונג איז געווען מר. קלאָוד מונטיפיורי, וועלכער האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך אַלס פּירוש אויף די עוואַנגעלישע ספרים, וועלנדיק אײַבערצייגן, אַז דער „ברית החדשה" דאַרף ווערן אַ טייל פון יהדות און אַזוי ווייטער.

די אידישע וועלט האָט זיך דערפון אַ טרייסל געטאָן. מען איז אַרויסגעקומען מיט דער שאַרפסטער קריטיק קעגן דעם בוך. אחד העם איז אויך אַרויס מיט זיין באַוואוסטן מאמר „על שתי הסעיפים״, וועלכער האָט געמאַכט אַ שטאַרקן רושם אין דער ליטעראַרישע וועלט. ווי געווינלעך, איז זיין טאָן פון שרייבן געווען ווייך אָבער שאַרפזיניק, אָן באַליידיקונגען. (דאָך איז דאָס פילע נישט געפעלן און זיי האָבן אים קריטיקירט דערפאַר). עס איז כדאי איבערצוגעבן דאָ אייניקע אינטערעסאַנטע פונקטן פון זיין אַרטיקל.

ער זאָגט זיי, אַז די אידן וועלכע זוכן צו מאַכן אַ פשרה צווישן דעם יהדות און קריסטנטום, זענען נאָר די „נייע אידן״, צו וועלכע די לאַנגע אידישע געשיכטע איז פרעמד. דאָס אָפּטיילן זיך פון דעם אידישן פאָלק פון אַלע אַנדערע, באַטראַכטן זיי אַלס אַ צופאַל און מעכאַניש, וואָס מוז געענדערט ווערן. זיי פעלט די גרויסע היסטאָרישע אַנטוויקלונג פון אידעאַלן מיט גאַנץ באַזונדערע בליקן אויפן לעבן, מיט וועלכע די אידן האָבן זיך שטענדיק אויסגעצייכנט אַנדערש ווי אַלע אַרום זיי. דער איד איז פון נאָך גאָר די אַלטע צייטן געשטאַנען אין אַ באַזונדער ווינקל וואו ער האָט געשאַפן זיינע אידעאַלן. אין אַזאַ צושטאַנד האָט ער זיך געפונען איידער דער נוצרי איז געבאָרן געוואָרן און פון דאַן אָן פאַרלירט ער זיך נישט אונטער דער וועלטס ווירקונג. די וועלט קען אים נישט באַצווינגען צו ווערן אַנדערש און ער עקזיסטירט ביז היינט אַלס אַזעלכער. דערפאַר איז נישט נויטיק קיין פשרות פאַר די אידן, וועלכע פילן דאָס טיף אין זייער האַרצן און די גאַנצע היסטאָרישע דערשיינונג איז שטאַרק איינגעוואָרצלט ביי זיי און אַנדערש קען דאָס נישט זיין.

די אידישע תורה איז טאַקע גרינטלעך אָפּגעזונדערט פון אַלע אַנדערע. און ער זאָגט: ווען אַ גוי וואָלט געקומען מיר בעטן, איך זאָל אים אויסלערנען די גאַנצע תורה אונזערע שטייענדיק אויף איין פוס, וואָלט איך אים געזאָגט: די גאַנצע תורה באַשטייט אויף דעם געבאָט „לא תעשה לך פסל וכל תמונה״. די לערער פון דער אידישער רעליגיע און אידעאַל האָט נישט קיין פאַרבינדונג מיט אַ געשטאַלט אָדער אַ צורה, זי איז אַן אַבסטראַקט און ציט איר גאַנצקייט פון גאָט אַליין. פאַרקערט אָבער, קען דען קריסטנטום פאַרגעשטעלט ווערן אָן יעזוסן אָדער מאַכמאַדאַניזם אָן מחמדן? דער גלויבן אַליין אין אַ מענשלעך געשטאַלט איז אַ טייל און

אפשר אַן עיקר פון זייערע אמונות. נאָר דער יהדות איז נישט פאַרבונדן מיט קיין תמונת אדם. דער אידעאַל פון פאָלקאָמענהייט איז גאָט אַליין און מיט אים דאַרף דער אינערלעכער געפיל פון מענשן זיין געבונדן כדי „להדבק במדותיו״. דער מענש, מעג ער זיין דער אמתער צדיק, פאָלקאָם און גאַנץ, קען ער נאָך אַלץ נישט זיין ריין פון אַ פעלער אָדער פון זינד. און ווי מיר געפינען אין תלמוד, איז משה אויך געשטאָרבן פאַר זיינע זינד. ער איז נאָר געווען דער שליח פון גאָט אין איבערגעבן די תורה, אָבער זיין פערזענלעך געשטאַלט איז מיט דעם גאָר נישט פאַרבונדן. דער תלמוד זאָגט אויך, אַז עזרא הסופר וואָלט אויך געווען ראוי, אַז די תורה זאָל געגעבן ווערן דורך אים, אויב משה וואָלט זיך נישט מקדים געווען. אָבער קען גאָר אַ קריסט דענקען, אַז „פאָול״ וואָלט אויך געקענט ברענגען זייער תורה, אויב יעזוס וואָלט נישט געבאָרן געוואָרן פריער?

אָט די אייגנשאַפט פון דעם יהדות אַלס אַן אַבסטראַקט־אידעאַל איז די הויפט־אורזאַך ווארום דער יהדות האָט זיך נישט געקענט פאַרשפרייטן אין דער גאַנצער וועלט. ווייל דעם מענשן, פון דער נאַטור, איז שווער צו באַגרייפן אַבסטראַקטע אידעאַלן און זיינע געפילן ווערן מער באַגייסטערט ווען ער קען זיך פאָרשטעלן אַ מענשלעך געשטאַלט. און נאָך פאַר דעם נוצרי האָבן די גריכן און די רוימער באַשולדיקט די אידן, אַז זיי האָבן נישט קיין גאָט, ווייל איך געטלעכקייט אָן אַ געשטאַלט קען נישט זיין קיין אמונה, און דעריבער האָבן זיי זיך בעסער צוגעפאַסט צום קריסטנטום. דאָס זענען די סבות, וואָס דאָס אידישע פאָלק שטייט נאָך עד היום אָפגעזונדערט פון אַלע פעלקער. ער ציט זיין גלויבן פון „כה אמר ה׳״ און נישט ווי די תורת הנוצרי: „אני אומר לכם״. דאָס וואָרט „אני״ אַליין איז גענוג אָפצוטיילן דעם יהדות פון נצרות און דערפאַר איז נישטאָ קיין פלאַץ פאַר פשרות אָדער שותפות צווישן זיי ביידן, ווי די נייע רעפאָרמער ווילן.

אחד העם דערקלערט ווייטער, אַז די פרינציפיעלע נייגונג פון דעם אידישן פאָלק פון נישט אנערקענען קיין תמונה אין מענשלעכן געשטאַלט, האָט אים געבראַכט צו דעם גלויבן, אַז דער ציל פון זיין תורה איז נישט די „דערלייזונג פון דער איינצלנער פערזאָן״, נאָר דאָס גליק און גאַנצקייט פון דער גאַנצער מענשהייט. דער „באחרית הימים״ פון דעם מין האנושי

שטעלט מיט זיך נישט פאַר קיין באַשטימט געשטאַלט. דער איינצלנער מענש וועט האָבן זיין גליק נאָר דורך דער פאָלקאַמעגנער אַנטוויקלונג פון דעם „קבוץ". און אַזוי געפינען מיר נישט אין דער גאַנצער תקופה פון די נביאים, אַז „השארת הנפש" און „שכר ועונש" זאָלן דערמאָנט ווערן ביז נאָך גלות בבל. און אפילו דאַן ווען מע האָט זיך שוין אָנגעהויבן זאָרגן וועגן דעם „יחיד", איז נאָך אַלץ געווען אין זייער אַ קליינער מאָס. מען דאַרף נאָר דורכבלעטערן די אַלע תפלות אין סדור און מחזור, צום ביישפיל, קען מען לייכט באַמערקן, אַז דער „יחיד" שפּילט נישט קיין ראָלע. דער עיקר זאָרג זענען די אינטערעסן פון דעם גאַנצן פאָלק און די מענשהייט אין אַלגעמיין. דאָס איז נאָך אַן אונטערשיד צווישן יהדות און אַנדערע אמונות, וואָס שטאַמט פון איין מקור און איין אורזאַך.

דאָס זענען נאָר איניקע שטריכן פון די פיל פּונקטן, וואָס אחד העם האָט באַהאַנדלט וועגן דעם גרויסן אונטערשייד און אויף ווי ווייט דער יהדות איז אָפּגעטיילט אין זיינע יסודות און עיקרים פון אַנדערע דתות, און די אַלע באַמיאונגען פון די „נייע אידן" וועלן קיינמאָל נישט ברענגען צו אַן אויסגלייך. די גאַנצע פראַגע האָט ער אַנאַליזירט זייער קאַלט־בלוטיק, מעסיק און אָן רגזה, און דערפאַר איז ער געלויבט געוואָרן פון דער פרעסע איבעראַל, און די ווירקונג וואָס דאָס האָט געמאַכט אויף דער רעפאָרם באַוועגונג, איז געווען גרויס.(81)

1911

נייע צוזאמענשטויסן

„הפועל הצעיר"

די אראבער פראגע און ספעקולאציע

גראף טאלסטאי

„סך הכל" (דער באוואוסטער מאמר)

„הפועל הצעיר"

זיינע באַציאונגען מיט דעם „הפועל הצעיר", דער העברייאישער זשור־נאַל אין ארץ ישראל און זיין אָרגאַניזאַציע, זענען די ערשטע יאָרן געווען ניט אָמבעסטן. ער האָט ניט געקענט פאַרטראָגן זייערע עקסטרעמע ראַדי־קאַלע מיינונגען, וואָס אָנבאַלאַנגט רעליגיע און טראַדיציעס. ער, גראַדע, זייענדיק אויך ראַדיקאַל אין דעם געדאַנק פון היהדות הלאומית, האָט אָבער באַזעסן אַן אומבאַגרענעצטן טיפן רעליגיעזן געפיל, באַזירט אויף דעם רוח הלאומי. נישט קוקנדיק ווי זיינע איבערצייגונגען און מיינונ־גען זענען געווען וועגן די מצוות המעשיות לויט דעם שלחן ערוך, אָבער די היסטאָרישע מנהגים און טראַדיציעס האָט ער שטענדיק פאַרטיידיקט און געאַכטעט פון דעם נאַציאָנאַלן שטאַנדפונקט. דער זשורנאַל „הפועל הצעיר", געגרינדעט פון אַ גרופע יונגע אינטעליגענטע איבערגעגעבענע נאַציאָנאַליסטן און די ערשטע, קען מען זאָגן, חלוצים אין לאַנד, איז אַוועק צו עקסטרעם אין איר קעגנערשאַפט צו רעליגיעזע מנהגים און דינים. סאָציאַליסטיש געשטימט, איז זי געווען דער רעוואָלוציאָנערער פליגל אין דער ציוניסטישער באַוועגונג. און מיט זיי איז אחד העם ווייט זיך פאַ־נאַנדערגעגאַנגען, טראָץ דעם, וואָס זיי זענען געווען פאָלשטענדיק איינ־שטימיק אין די פרינציפן פון דער נאַציאָנאַלער אויפלעבונג פון דעם אידישן פאָלק אויף זיין אייגן לאַנד.

דאָן איז דערשינען אין „הפועל הצעיר" אַ מאמר פון י. ל. ברנר אין וועלכן ער האָט זיך אויסגעדריקט, אַז אום צו דערגרייכן אַ בעסערן „עתיד" מוז דער איד זיך אינגאַנצן ענטזאָגן פון דעם גרויסן „עבר". עס האָבן זיך דאָרטן געפונען אייניקע שאַרפע אויסדרוקן קעגן דת ומנהגים, ווי צום ביישפיל: „אין להם וליהדות כלום", „אינם מתפרסים לפני איזה אב שבשמים" און זיי האָבן זיך שוין באַפרייט פון דעם „היפנוז של כתבי הקודש" און נאָך ענלעכע שטאַרקע דבורים. מעגלעך, אַז דאָס זענען גע־ווען נאָר ליטעראַרישע אויסדרוקן, אָדער אַ מיינונג פון איינעם אָדער עט־לעכע, אָבער אחד העם האָט דערביי פאַרלאָרן זיין געדולד און איז אַרויס

שאַרף אין דער פּרעסע קעגן דעם „הפועל הצעיר" אין אַלגעמיין. דער זשורנאַל פלעגט קריגן געלט־שטיצע פון דעם אַדעסער קאָמיטעט (חו"צ) און אחד העם האָט, אין זיין גרויסער אויפרעגונג, געפּועלט ביי דעם קאָמיטעט, אַז מען זאָל פון זיי אָוועקנעמען די שטיצע. עס איז אינטערעסאַנט, דאָס משה סמאַליאַנסקי, דער היינטיקער פאַרביסענער קעגנער פון דער „הסתדרות", האָט שטאַרקט געקעמפט קעגן אָוועקנעמען פון זיי די שטיצע. אָבער אחד העם האָט זיך געהאַלטן ביי זיינס, אַז אַזאַ דערקלערונג פון „הפועל הצעיר" איז די גרעסטע באַליידיקונג קעגן דעם גרויסן אידישן נאַציאָנאַל־היסטאָרישן גלויבן פון פאָלק. געלט וואָס מען קלייבט פון כלל ישראל און אַ גרויסער טייל פון דעם אויך פון פרומע אידן, טאָר נישט באַנוצט ווערן צו באַקעמפן עניני הדת והמצוות. ער פאַרגלייכט דאָס צו דעם „יושר" פון קיעווער גובערנאַטאָר, וואָס האָט געפּאָדערט, אַז „קאָראָבקע" געלט זאָל באַנוצט ווערן אויפצוהאַלטן די פּאָליציי, כדי זיי זאָלן קענען פאַרשטאַרקן די אָנפאַלן אויף אידן דאָרטן.

מיט דער צייט איז דער גאַנצער סכסוך אויסגעגליכן געוואָרן. באַזעצנדיק זיך אין ארץ ישראל און קומענדיק אין נאָענטער באַרירונג מיט דער גרופּע, זענען די באַציאונגען געוואָרן פיל בעסער און לעצטנס גאָר פריינטלעך.(82)

די אַראַבער פראַגע און ספּעקולאַציע

היינט צו טאָג, ווען די אַראַבער פראַגע אין דער אידישער ארץ ישראל, און אויך דאָס פּראָבלעם פון לאַנד־ספּעקולאַציע, וואָס עס עקזיסטירט דאָרטן, באַאומרואיקן זייער פיל אַלע רעכטדענקענדע ציוניסטן, איז אינטערעסאַנט צו זען, ווי אחד העם האָט אויף דעם נאָך מיט יאָרן צוריק אָנגעצייגט. איצט גיבן אַלע צו, אַז די לאַגע האָט אָנגענומען אַ שאַרפן כאַראַקטער און אַז די סכנה איז גרויס, אויב מען וועט נישט אָננעמען קיין מיטלען דערצו. אָבער נאָך אין די ניינציקער יאָרן, קומענדיק צוריק פון זיין ערשטער ארץ ישראל רייזע, האָט אחד העם אויפגעהויבן די צוויי פראַגן אין דער עפנטלעכקייט.

מיט פיל יאָרן שפּעטער, אין 1911, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן אַן עפנטלעכע באַוועגונג אין דיפּלאָמאַטישע קרייזן קעגן ציוניזם אין טער־

קיי און אויך אין ענגלאַנד, האָט ער ווידער געלאָזט הערן זיין שטימע וועגן דער פאַלשער דיפּלאָמאַטישער אַרבעט אין ציוניזם. נאָכאַמאָל באַמערקט ער, ווי עס איז וויכטיק פאַר אונז זיך צו באַקאַנען מיט דער אַראַבישער שפּראַך, כדי צו פירן אַ שטאַרקע אַגיטאַציע מיט געוויסע דערקלערונגען צווישן דעם אַראַבער פאָלק און מאַכן קלאָר אונזערע שטרעבונגען אין ציוניזם. פון אָנהויב איז ער דורכאויס באַשטאַנען, אַז אַן אַראַבישע צייטונג זאָל עטאַבלירט ווערן פאַר דעם צוועק, און ווען דאָס איז נישט געווען דורכפירבאַר, האָט ער געפאָדערט, אַז מען זאָל זיך באַטייליקן אַמווייניקסטנס מיט באַלערנדע אַרטיקלען אין די אַראַבישע צייטונגען, וועלכע עקזיסטירן שוין אין לאַנד.

ליידער האָבן דאַן די חובבי ציון און דערנאָך די ציוניסטן ניט געשאַנקען קיין אויפמערקזאַמקייט צו זיין התראה. איצט איז די חרטה פון אונזערע גדולים גרויס אויף דעם טעות, וואָס זיי האָבן געמאַכט מיט צענדליקע יאָרן צוריק און אַן אַראַבישע צייטונג איז לעצטנס טאַקע געגרינדעט געוואָרן פון דער „הסתדרות״. די צייטונג, לויט ווי עס איז באַוואוסט, טוט ניצלעכע אַרבעט און אַ נייע גינסטיקע שטימע הערט זיך איצט צווישן אַ טייל אַראַבער.(83)

גראַף טאָלסטאָי

די אידישע אינטעליגענץ אין יענער צייט האָט זיך אָנגעהויבן פאַראינטערעסירן מיט טאָלסטאָיס ווערק און זיינע שאַפונגען. אומעטום האָט מען געלייענט זיינע ביכער און געפירט דיסקוסיעס וועגן זיינע אידייען און פילאָסאָפיע, וואָס האָבן אויסגעדריקט אַ נייעם רעוואָלוציאָנערן גייסט. אייניקע העברייאישע שרייבער האָבן אָנגעהויבן איבערזעצן זיינע ווערק אויף העברייאיש און האָבן זיך געווענדט צו אחד העמן ער זאָל שרייבן אַ מאמר וועגן די באַציאונגען פון טאָלסטאָי צום יהדות, אַלס ביילאַגע צו די איבערזעצטע ביכער.

אָבער ער האָט זיך קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט פון דעם כבוד. ער זאָגט, אַז ער איז נישט אַ טאָלסטאָי־חסיד און איז זייער וויט פון צו זיין אַ פאַרעהרער זיינער. אים אינטערעסירט נאָר טאָלסטאָי דער קינסטלער, דער גרויסער שריפטשטעלער, אַ זאַך וואָס קיינער קען אים נישט אָפּלייקענען.

אָבער טאָלסטאָי אַלס פילאָזאָף אָדער רעפאָרמאַטאָר, איז דער ערגסטער שונא פון יהדות און איבּ ער וואָלט געשריבּן וועגן דעם, וואָלט זיין אַר־טיקל געטראָגן אַ כאַראַקטער פון שטאַרקער אָפּאָזיציע צו זיינע אידייען מיט די שאַרפסטע אויסדרוקן קעגן אים. דערפאַר וואָלט אַזאַ מאמר זיך גאָר נישט צופּאַסן צו דער אַרויסגעבונג פון טאָלסטאָיס ביכער.

נאָך זיין מיינונג האָט טאָלסטאָי אַרויסגעצייגט אַ גרויסע „עם־הארצות", ווען עס קומט צו רעליגיעזע ענינים. ער האָט נישט פאַרשטאַנען דעם יהדות און נישט דעם עוואַנגעליום, און פאַר אַזאַ גרויסן שרייבּער האָט זיך גאָר נישט געפּאַסט אַרויסצוזאָגן מיינונגען, וואָס זענען היסטאָריש פאַלש. ביי אים איז דער יהדות געבויט אויף אכזרישע יסודות און אַ נידעריקער מאָראַל, דאַקעגן אָבער איז דער עוואַנגעליום די ריינע מאָ־ראַלישע לערע. און נישט נאָר אַ שונא היהדות איז ער געווען, נאָר אפילו זייער ווייט פון אַ „אוהב ישראל". דאָס קען זען דער, וואָס לייענט מיט אָפענע אויגן זיינע ווערק, ווען ער באַרירט די אידישע פראַגע אין פיל פלעצער. פיליכט קען מען אים גאָר קיין סך ניט באַשולדיקן, ווען מען באַטראַכט אין וועלכער סביבה ער האָט געלעבּט און זיך אַנטוויקלט, ער איז נישט געווען בּעסער און נישט ערגער ווי אַלע אַנדערע מיטגלידער פון זיין געזעלשאַפט. און נאָך מער, זאָגט אחד העם, ווען טאָלסטאָי באַ־האַנדלט דעם יהדות, באַנוצט ער פאַלשע היסטאָרישע באַגרינדונגען און צעדרייט ציפערן, וואָס זענען אַבּסאָלוט קעגן דעם אמת. אין פיל פון זיינע פּריוואַטע בריוו, וועלכע זענען דערנאָך איבּערגעדרוקט געוואָרן אין די רוסישע צייטונגען, ווערט די באַציאונג פון טאָלסטאָי צום אידישן פאָלק און זיין תורה קלאָר באַשטעטיקט . . . דערפאַר וויל ער נישט האָבּן קיין שייכות מיט אַן אויסגעשפּראָכענעם „שונא ישראל והיהדות" און דאָס איז געווען זיין פעסטע איבערצייגונג.(84)

„סך הכל" (דער באַוואוסטער מאמר)

סוף זומער 1911 איז פאָרגעקומען דער צענטער ציוניסטישער קאָנגרעס אין באַזעל. פאַר די גאַנצע פערצן יאָר זינט דעם ערשטן קאָנגרעס איז אחד העם צום צווייטן מאָל געקומען קיין באַזעל און פאַרבראַכט דאָרטן אַלע צען טעג, וואָס דער קאָנגרעס האָט געדויערט. דערנאָך איז ער גע־

פאַרן קיין ארץ ישראל וואו ער האָט פאַרבראַכט פופציק טעג. קומענדיק צוריק קיין לאָנדאָן האָט ער פאַרעפנטלעכט אַ פולן באַריכט אונטערן נאָמען „סך הכל" אין וועלכן ער האָט איבערגעגעבן זיינע איינדרוקן וואָס ער האָט געקראָגן אין ביידע פלעצער. דיזער מאמר האָט אויפגעהויבן אַ שטורעם אין דער אידישער וועלט. ער איז איבערגעזעצט געוואָרן אויף אייניקע אייראָפייאישע שפּראַכן און פון אַלע זייטן האָבן זיך געהערט פּראָטעסטן קעגן אים אין דער פּרעסע און אויך אין פילע פּריוואַטע בריוו. דער מאמר האָט נישט צופרידנגעשטעלט ביידע לאַגערן אין ציוניזם פון יענער צייט — נישט די „פּראַקטישע" און נישט די „דיפּלאָמאַטישע", ווי ער פלעגט זיי רופן. ביידע האָבן געהאַט טענות צו אים און דערהויפּט האָט אים זייער שאַרף קריטיקירט און כמעט מבטל געווען די אָפיציעלע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע דורך „די וועלט", דער וועכנטלעכער אָרגאַן אירער.

אַלס ענטפער צו זיינע קריטיקער האָט ער אָנגעשריבן אַ צווייטן קליינעם מאמר אין „הצפירה", מיט אַ דערקלערונג, אַז מע האָט אים נישט ריכטיק פאַרשטאַנען. יעדער צד, זאָגט ער, האָט געלייענט נאָר די שורות, וועלכע זאָגן ארויס קריטיק, וואָס האָט אַרויסגערופן פאַרדרוס. און, אַז מען ווערט אין כעס, קומט מען שוין צו שלעכטע טעותן, וואָס ברענגען ניט־ריכטיקע אָדער פאַלשע מיינונגען קעגן דעם קריטיקער. וואָלטן זיי זיך טיפער פאַרטראַכט אין זיין געדאַנק, וואָלטן זיי געקומען צו גאָר אַנדערע שלוסן.

עס איז כדאי איבערצוגעבן דאָ אין קורצן דעם תוכן פון זיין מאמר „סך הכל".

ער זאָגט: „זייענדיק אפּוועזנד אַזוי פיל יאָרן פון קאָנגרעס און פון ארץ ישראל, און שטייענדיק אויפן שוועל פון „זקנה", האָט זיך געוואָלט אַ קוק טאָן און זען דעם סך הכל פון אונזער גרויסער פאַרגאַנגענער שווערער אַרבעט און קאַמפּף פאַר אונזער אידעאַל. אַן איבערלעכע נויטווענדיקייט האָט אים געצויגן קיין באַזעל און ארץ ישראל, און מיט פרייד קען ער פאַרצייכענען, אַז דאָס זענען געווען די בעסטע טעג אין זיין לעבן, וואָס ער האָט פאַרבראַכט דאָרטן. אין באַזעל, אין די צען קאָנגרעס־טעג, צוקוקנדיק זיך צו די גרויסע געדאַנקען־ענדערונגען וואָס זענען פאָרגעקומען אין דעם ציוניסטישן לאַגער, קען מען קומען צום באַשלוס און

זאָגן מיט זיכערקייט, אַז דער געדאַנק פון אַ „נאַציאָנאַלן קיום" איז שוין בײַ אונז אַ דבר של קימא, נישט קוקנדיק אויף די אַלע טעותן וואָס מיר האָבן געמאַכט. און אַז דער געדאַנק פאָדערט מער ווי שטענדיק די שאַפונג פון אַ „מרכז רוחני", וועלכער זאָל קענען פאַרבינדן אַלע פאַרשפּרייטע טיילן פון פאָלק אין גלות און זיי דערוועקן צו אַ „בייעם נאַציאָנאַלן לעבן". אין באַזעל האָבן מיר באַמערקט צוויי לאַגערן — דער „פּראַקטישער" און „פּאָליטישער". יעדער האָט געוואָלט איבערצייגן דעם צווייטן צד, אַז ער איז אויך איינשטימיק מיט זיינע אידייען און ווען מען קוקט זיך צו מיט אָפענע אויגן, האָט מען גלייך געקאָנט זען, אַז דער „פּאָליטישער ציוניזם" האָט נאָכגעגעבן זייער פיל און איז געוואָרן מער גענויגט צו טאָן פּראַקטישע אַרבעט אין ארץ ישראל, וואָס מער און שנעלער איינקויפן ערד, ביז דער גרינדונג פון בתי ספר. דער געדאַנק פון „טשאַרטער" פאַר אַ „מקלט בטוח" האָט מען אָפּגעלאָזן פאַר דעם עתיד און מער ווי אַלץ האָט מען זיך באַשעפטיקט מיט דער אַנטוויקלונג פון דער אַרבעט, וואָס האָט מער מעגלעכקייטן און וועלכע פירט צו דער בויאונג פון אַ „מרכז קבוע לרוח ישראל" אין אונזערע צייטן.

אַזוי האָט אחד העם פאַרשטאַנען דעם צענטן קאָנגרעס און ער איז געווען גליקלעך מיט זיין נצחון. נאָך מער, זאָגט ער, האָט ער געזען דעם זיג פון פּראַקטישער אַרבעט אין ארץ ישראל גופא. די אַלע פינאַנציעלע אינסטיטוציעס, ווי די קאָלאָניאַל באַנק און אַנדערע, וואָס זענען געשאַפן געוואָרן לכתחילה פאַר פּאָליטישע צוועקן פון „מדינת היהודים" טוען גאָר פּראַקטישע אַרבעט און העלפן לאַנד־קויפערס און אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען. אפילו דער נאַציאָנאַל פאָנד, וואָס איז לכתחילה געגרינדעט געוואָרן מיט דעם געדאַנק פון „גאולת הארץ", איז געוואָרן מער פּראַקטיש, נישט איינקויפנדיק גרויסע שטרעקעס לאַנד וואָס עס איז אוממעגלעך ביי דער איצטיקער צייט, נאָר עס ווערט געקויפט קליינע פּונקטן פאַר קליינע ישובים ווי און וואו עס איז נאָר מעגלעך. דאָס ווייזט, אַז דאָס וואָרט „גאולה" לעתיד לבוא איז פאַרביטן געוואָרן אויף איינגעמען קליינע מקומות, וועלכע וועלן מיט דער צייט פאַרשטאַרקן דעם „מרכז" און דעם „כבוש הארץ" לאָזט מען אויף ווייטער.

רעדנדיק פון דער אַקטיוויטעט, וואָס גייט אָן אין ארץ ישראל, האָט ער, ווי זיין שטייגער, געהאַט אויסצוזעצן קעגן פאַרשיידענע אונטערנע־

מונגען, וועלכע האָבן ניט געשטימט מיט זיין געדאַנק. עס איז אינטערע־
סאַנט צו באַמערקן זיין אומצופרידנהייט מיט דעם, וואָס עס פאַרשפרייטן
זיך וואָס מער קאָלאָניעס פון דעם טיפּ פון רייכע פּאַרמערס, אַ מין „בועז
בשעתו" און נישט דער קלאָס פּשוטע ערד אַרבעטער. אפשר, זאָגט ער,
זענען מיר נאָך נישט מסוגל צו שאַפן אַזאַ קלאַס, אָבער אום צו האָבן אַ
„מדינה יהודית" מוז דורכאויס געבאָרן ווערן אַ „דאָרפישער המון", וועל־
כער זאָל זיין צוגעבונדן צו דער ערד, אויסגעאַרבעט מיט אייגענע הענט
און שוויס. ערד און עבודה מוז זיין דער הויפּט־געדאַנק אין אַ „מקלט
בטוח" און נישט דענקען וועגן עשירות. און דאַרום האָט ער אויסגעדריקט
פיל פרייד, ווען ער דערמאָנט די נייע „הפּועלים הצעירים", וואָס האָבן
אָנגעהויבן קומען פון חוץ לארץ מיט דעם אייינציקן געדאַנק פון „כבוש
העבודה".

דאָס קערנדל פון דער עליה, ווי מיר אַלע ווייסן, איז געווען די התחלה
פון די נייע „חלוצים" און אחד העם האָט שוין אָנגעהויבן לייגן גרויסע
האָפענונגען אויף זיי פאַר דעם צוקונפטיקן „המקלט הבטוח". דאָן איז
דאָס געווען באַוואוסט מיט דעם נאָמען פון „שאלת הפּועלים" און ער האָט
קריטיקירט די פירער פאַר דער פאַרנאַכלעסיקונג פון די נייע עולים.
אין זיין מאמר האָט ער זייער פיל גערעדט וועגן דעם און מאַנכע מ
מיט שאַרפע דבורים, אָבער בכלל איז ער געווען זייער צופרידן מיט דעם,
וואָס ער האָט געפונען אין לאַנד און דער טאָן פון זיינע ווערטער איז
געווען פיל אַנדערש און מער אָפּטימיסטיש ווי פון די אייניקע מאמרים
„אמת מארץ ישראל" מיט יאָרן צוריק. און פונדעסטוועגן איז אים געווען
שווער צופרידנצושטעלן אַלעמען.(85)

1912—1913

פערזענלעכע און געזעלשאַפטלעכע פּאַסירונגען

בן־עמים יובל

שאול טשערניחובסקי

זיין טאָכטער

זיין אַנטוישטע שטימונג

די ווייטערדיקע טעטיקייט

רעפאָרם אידנטום

דער באַנייטער קאַמף וועגן פּאָליטעכניקום

ער דערנענטערט זיך צום פּאָליטישן ציוניזם

ביילים פּראָצעס

בן־עמים יובל

אין יאַנואַר 1912 האָט זיך געגרינדעט אַ קאָמיטעט פון ליבהאָבער פון דער העברייאישער ליטעראַטור צו פייערן דעם דרייסיק־יאָריקן יובילײ פון דעם גרויסן העברייאישן שרייבער בן עמי (מ. רבנוביטש). בן עמי איז געווען איינער פון די נאָענטסטע און בעסטע חברים פון אחד העם. ער האָט אים זייער געשעצט פערזענלעך און נאָך מער זיינע ליטעראַרישע שאַפונגען. שיקנדיק זיין ברכה צו אים, האָט ער זיך אויסגעדריקט איראָניש און מיט אַ פאַרביטערטן האַרץ וועגן דעם אַלגעמיינעם צושטאַנד און די באַציאונגען פון דעם העברייאישן לעזער צו די שרייבער. אַ מאַן ווי בן עמי, וועלכער האָט אַוועקגעגעבן דרייסיק יאָר פון זיין בעסטן לעבן צו דער העברייאישער ליטעראַטור, און דאָס אידישע קהל האָט זיך ווייניק געקימערט וועגן זיין מאַטעריעלן צושטאַנד. קיינמאָל נישט געזאָרגט אָדער געטראַכט ווי אים צו פאַרלייכטערן, כדי ער זאָל קענען אַרבעטן אַביסל באַקוועמער. בן עמי האָט אַוועקגעגעבן זיין בלוט און קרעפטן פאַר דעם גייסט פון פאָלק און זיין שרייבן האָט שטענדיק אויסגעדריקט ליבשאַפט צו אים און דער לעצטער האָט די גאַנצע צייט כמעט נישט געדענקט וועגן אים. איצט אָבער קומט דער עולם, לייגנדיק די בושה אין אַ זייט, און מאַכן אַ יום טוב פאַר זיך.

אחד העם זעט אין דעם פאַל, וואָס האָט אים אַזוי אויפגערעגט, ווי נידעריק עס שטייט נאָך דער גייסט פון דעם אידישן עולם. ער דריקט זיך אויס מיט די ווערטער פון דעם נביא: „גם בוש לא יבושו והכלם לא ידעו". ער שטעלט זיך פאָר, אפשר וועט קומען אַמאָל אַ צייט, ווען דער עולם וועט וועלן מאַכן פאַר אים אויך אַזאַ מין „יום טוב", וועט ער זיי אַריינרופן צו זיך אין צימער פון וויסאָצקיס טיי געשעפט און זיי אָנצייגן אויף די גרויסע פנקסים און חשבונות, ביכער מיט פאַפירן און אויסרופן: „קוקט זיך איין אין דער „ליטעראַטור" צו וועלכער איך אָפּפער מיין בעסטן לעבן און צו איר בין איך דאַנקבאַר, וואָס זי האָט מיר געגעבן די מעגלעכקייט, אַז אין דער ליידיקער צייט זאָל איך זיין

אימשטאַנד צו שאַפן עפּעס פאַר דער ליטעראַטור אַן דאגות הפּרנסה, און מיט אַ קלאָרן קאָפּ. און אויב מיין עקזיסטענץ וואָלט געווען אָפּ־הענגיק פון דיר, קהל נכבד, ווער ווייסט צי איך וואָלט נישט געווען ביי היינטיקן טאָג אַן „אָפּגעשלאָגענע הושענה״. ניין, מיינע טייערע, די גוטע „יום טוב״ טעג זענען נאָך נישט געקומען פאַר אידישע שריי־בער, און אויב איר האָט נישט גענומען קיין אַנטייל אין זייערע זאָרגן, האָט איר קיין חלק נישט אין זייערע שמחות״.

אַזוי איז געווען זיין מוט, ווען עס איז געקומען צו באַשיצן דעם כבוד פון סופרי ישראל.(86)

שאול טשערניחובסקי

זייענדיק אויסערגעוויינלעך איבערגעגעבן צו דער „ספרות העברית״ און שטענדיק זיין באַזאָרגט וועגן איר גורל און די שרייבער ווי עס איז לייכט צו באַמערקן פון זיינע ווערטער וועגן דעם „חג היובל״ פון בן עמי, פונדעסטוועגן ווען עס איז געקומען צו אַ ווידערשפרוך פון זיינע פּרינ־ציפּן, דאַן האָט ער שוין קיינעם נישט משא פּנים געווען.

דער משורר שאול טשערניחובסקי האָט אָנגעהויבן אין יענער צייט ווערן זייער פּאָפּולער. עס איז אַרויס פון דרוק זאַמלונגען פון זיינע שירים און איבעראַל איז ער געווען אויפן טאָג־אָרדענונג. מע האָט גע־לויבט שטאַרק זיינע פּאָעטישע שאַפונגען און אים פאַרגליכן כמעט מיט ח. נ. ביאליקן. אחד העם האָט געהאַט גאָר אַן אַנדער מיינונג וועגן טשער־ניחובסקי און זיינע ווערק. אמת, זאָגט ער, אַז טשערניחובסקי האָט אַ גרויסן טאַלאַנט אַלס „משורר לאומי־עברי״. אָבער דער גרעסטער טייל פון זיינע שירים זענען נישט נאַטירלעך און אין אידישן גייסט, זיי קומען נישט פון דעם אינערלעכן נאַציאָנאַלן געפיל. זיי טראָגן אַ כאַראַקטער פון נאָכמאַכונג און פרעמדקייט. ער שטייט אונטער אַ פרעמדער השפּעה און קען זיך נאָך נישט באַפרייען פון דעם, אַז מ'זאָל אים רופן „משורר־עברי״. עס קען זיין, אַז דער סטיל זיינער איז אַ מאָדערנער, ניי, אָבער ווייט פון דעם רוח העברי, פיל נעענטער צו זיין וואולגאַר. ער זוכט צו האָבן טענות צו גאָט אין איינעם פון זיינע שירים, אָבער דער אינהאַלט דאָרטן ענטהאַלט נישט אין זיך קיין „כשרון״, נאָר עזות, צו שרייענדיק

און דער רעזולטאַט איז, אַז די שירים ענטהאַלטן נישט קיין פּאָעזיע, נאָר גראַמען. דער היינטיקער יונגוואַרג איז דאָס געפעלן און דערפאַר ווערט מען אַזוי מפורסם. אָבער, זאָגט ער, איך דענק נישט, אַז איך האָב שוין פאַרלאָרן דעם געשמאַק פאַר פּאָעזיע צוליב אַלטקייט און איך זאָל דאַרפן נאָכגיין דעם טעם פון די „יונגע". עס איז געווען צייטן, ווען מיר האָבן גלייך אַנטדעקט דעם טאַלאַנט פון אַ משורר, ווען ער האָט געהאַט טענות און גערעדט נישט צו „גאָט אין הימל", נאָר „אל הצפור", אפשר האָבן זיך די צייטן געביטן, אָבער נישט איך מיט זיי. ער האָט שאַרף קריטיקירט זיינע נאָענטע חברים, וואָס האָבן געקראָגן אַזויפיל התפעלות פון טשערניחובסקיס שירה. זאָגאַר צו אים אַליין פערזענלעך האָט ער אויסגעדריקט זיין קריטישע מיינונג. ער האָט אים געבעטן זיך באַפרייען פון דעם פרעמדן גייסט און ווערן זעלבסטשטענדיק אין זיין שאַפונג, ווי עס פּאַסט זיך פאַר אַ „משורר לאומי".(87)

זיין טאָכטער

עס איז מערקווירדיק ווען מען באַטראַכט די שרעקלעכע לאַגע אין וועלכער אחד העם האָט זיך געפונען אין באַצוג צו זיינע קינדער, אין די לעצטע יאָרן. דער מאַן וואָס האָט געאָפּפערט זיינע בעסטע כוחות און זיין גאַנצע ענערגיע פאַר דער אַנטוויקלונג פון דעם אידישן נאַציאָנאַלן גייסט צווישן די מאַסן און אויך פאַר דער אויפלעבונג פון אַ ריינער העברייאיש־נאַציאָנאַלער דערציאונג, פאַר דער יוגנט, האָט זיך ניט געקענט פאַרזיכערן מיט זיינע אייגענע קינדער.

לויט ווי ער דערציילט, האָט ער זיי געגעבן די העכסטע אַלגעמיינע און העברייאישע בילדונג, באַגרינדעט אויף דעם נאַציאָנאַלן געדאַנק, און צום סוף האָט ער זיך זייער אַנטוישט. די אידישע דערציאונג וואָס ער האָט זיי געגעבן איז געווען אַ פאָלקאָמען פרייע, מיט דעם געדאַנק זיי צו מאַכן „עברים" דורך זייער אייגענעם ווילן און איבערגעבנהייט צו דעם רוח היהדות, ווי ער האָט זיי אָנגעצייגט פון זייער קינדהייט אָן. ניט צוליב „כבוד האב" נאָר צוליב זייערע אייגענע אינערלעכע איבערציי־גונגען און סוף כל סוף האָט ער זיין ציל נישט דערגרייכט.

זיין זון, אַן אויסגעצייכנטער העברייאישער קענער, האָט זיך מיט אים קאָרעספּאָנדירט נאָר אין רוסיש און מיט דער צייט פאַרנאַכלעסיקט די העברייאישע שפּראַך. דאָס ערגסטע האָט אים געטראָפן מיט זיין טאָכ־טער. זייער געבילדעט אין דער העברייאישער ליטעראַטור און מיט אַ גוטער נאַציאָנאַלער דערציאונג, האָט זי גאָר חתונה געהאַט מיט אַ קריסט. דער לעצטער פאַקט האָט אים אינגאַנצן צעטומלט און ממש צע־בראָכן פאַר אַ לאַנגער צייט. ער איז געווען ווי אין אַ „מרה שחורה" און האָט זיך נישט געקענט נעמען צו קיין אַרבעט. ער פרעגט זיך אַליין, אפשר איז זיין שיטה אין דערציאונג נישט געווען קיין ריכטיקע? אָבער גלייך טרייסט ער זיך, אַז ער צווייפלט אויב אַן אַנדער סיסטעם וואָלט געפירט צו בעסערע רעזולטאַטן. ער קומט צום שלוס, אַז דאָס איז נאָר די איראָניע פון אונזער גלות, וואָס מאַכט פון אונז חוזק און וויל זיך אין אונז נוקם זיין. דעריבער דאַרף מען זיך מער שטאַרקן און מיט אַלע כוחות אָנגיין מיט דער גרויסער אַרבעט פון זעלבסט־באַפרייאונג ביז וואַנען מיר וועלן זיגן אַלס אַ זעלבסטשטענדיקע אומה און וואָס שנעלער אַרויסקריכן פון גלות.

ער באַשליסט צו באַזעצן זיך וואָס גיכער אין ארץ ישראל און פאַר־געסן דעם שלעכטן עבר. ער האָט אָנגעהויבן מאַכן אַלע הכנות פאַר זיין צוקונפטיקער היים דאָרטן און פאַרהאַנדלט מיט זיינע בעלי בתים פון דער טיי פירמע, אַז זיי זאָלן אים געבן די מעגלעכקייט דורכצופירן זיין פּלאַן. דערווייל האָט ער זיך גענומען ווייטער מיט מער חשק אַרבעטן פאַר זיינע אידעאַלן און ליטעראַטור, צו אַלעמענס וואונדער.(88)

זיין אַנטוישטע שטימונג

ער באַשליסט אויפצוגעבן זיין פּובליציסטישע אַרבעט נאָך דעם ווי ער וועט פאַרענדיקן דאָס רעדאַקטירן פון „על פרשת דרכים", חלק ד'. מיט דעם, זאָגט ער, גיט ער אַ „גט" צו שרייבן מאמרים אַלס פּובלי־ציסט און וועט זיך בעסער אָפּגעבן מיט מער וויכטיקע, טיפע גייס־טיקע ענינים אין דעם פעלד פון ליטעראַטור. פיר און צוואַנציק יאָר פון שלאַכט־מיינונגען איז גענוג פאַר אים. אויב ביז איצטער איז אים נישט געלונגען אַריינצודרינגען אין אַלע הערצער, אַז זיי זאָלן באַגרייפן ריכ־

טיק די אידייע פון נאַציאָנאַליזם, וועט ער שוין באַשטימט מער נישט קענען אויפטאָן. זאָלן די איינצלנע, וועלכע זענען איינשטימיק מיט אים, פאַרענדיקן זיין אַרבעט, און דאַן וועט ער זיך געפינען גליקלעך צו זיין „מחוץ למחנה״ ווי אַ „קורא פשוט״ און זיך צוקוקן ווי די „מלחמת־סופ־רים״ גייט אָן אויף דעם געביט פון זיינע אידייען און געדאַנקען, פאַר וועלכע ער האָט זיין לעבן מקריב געווען.

דערהויפט האָט אים פאַרשאַפט פיל קרענקונג, וואָס איניקע שריי־בער האָבן בכונה, אָדער נישט וויסנדיק, פאַרטייטשט אַנדערש זיינע גע־דאַנקען און ער פלעגט דאַרפן איבער דאָס ניי ענטפערן און געבן זיי צו פאַרשטיין דיזעלבע זאַך נאָכאַמאָל אָן אַ שעור. נאָך צוויי און צוואַנ־ציק יאָר זינט ער האָט געשריבן זיין מאמר „עבדות בתוך חירות״ קו־מען אַנדערע שרייבער און לערנען אַריין פאַלשע פשטים אין זיינע מיי־נונגען און שאַפן מיט דעם אַ נייע פּאָלעמיקע. און אַזוי איז ער גע־צוואונגען איבערצייגן זיי, אַז ער האָט קיינמאָל נישט געזאָגט ווי זיי דריקן זיך איצט אויס, אָדער גיבן אָן אַנדער צורה צו זיינע געדאַנקען.

אים דאַכט זיך, אַז ער איז פון שטענדיק אָן געווען זייער פאַרזיכ־טיק צו שרייבן אין קלאָרע דבורים, וואָס זיין „מיינונג״ איז, און לסוף וויל מען נישט אָדער מען פאַרשטייט נישט, וואָס ער האָט געשריבן. עס קומט טאַקע אויס, זאָגט ער, ווי איינער פון זיינע ידידים האָט זיך אויס־געדרקיט אין אַ לצנות: מען דאַרף „לחלוב את אחד העם״. בקצור, אַזאַ צושטאַנד קען ער שוין מער נישט פאַרטראָגן, דאָס וואָס ער האָט גע־קענט אויסשטיין אין זיינע יונגע יאָרן, איז ער שוין איצט, נאָענט צו זעכציק יאָר, מער נישט פייאיק צו פאַרנעמען. פילייכט וועט דער „דור הבא״ אים בעסער פאַרשטיין. און איצט דענקט ער זיך פאַרנעמען מיט זיין אַלטן חלום: לערנען און מער שטודירן, ואם לא עכשו, אימתי?(89)

די וויטערדיקע טעטיקייט

אָפּזאָגנדיק זיך פון זיין פּובליציסטישער אַרבעט, איז ער נאָך אַלץ אָנגעגאַנגען מיט זיין טעטיקייט אין ציוניזם און אַנדערע אידישע כלל־ענינים. ער האָט זיך פיל דורכגעשריבן מיט זיינע חברים און כלל־

טוער און שטענדיק אויסגעדריקט אָן שום משא פנים געדאַנקען און מיי־נונגען אין די אַלע וויכטיקע געשעענישן, וואָס זענען דאַן פאָרגעקומען אין אידישן לעבן.

צו יענער צייט, ענדע 1912, האָט זיך ווידער אָנגעהויבן טומלען אין די ציוניסטישע קרייזן וועגן אָפּקויפן זייער גרויסע שטחים לאַנד אין ארץ ישראל. די צייטונגען האָבן צעפּויקט פאַרשיידענע גוזמאות ובשו־רות, אַז אין גיכן וועט פאָרקומען אַ גרויסע ענדערונג אין דער טערקי־שער פּאָליטיק בנוגע דעם ישוב הארץ. דער חכם באשי פון טערקיי האָט גענומען אַ גרויסן אָנטייל און ער האָט זיך משתדל געווען ביי זיין רעגירונג, אַז מען זאָל מבטל זיין די אַלטע גזרה פון נישט פאַרקויפן ערד צו אידן אין ארץ ישראל. מאַנכע ציוניסטישע פירער האָבן געזען אין דעם אַ גרויסע ישועה, אָבער ער מיט זיין שטענדיקער קאַלטער לאָ־גיק האָט גאָר קיין התפעלות נישט געקראָגן און זיך געהאַלטן זייער סקעפּטיש צו דער גאַנצער שמחה.

ער האָט ווידער אויסגעדריקט זיין געוויינלעכע טענה, אַז דער ציוני־זם איז נאָך דערוויל קיין אמתע פאָלקס־באַוועגונג. דעם אידישן עולם פעלט נאָך אַלץ דער געפיל פון אַ נאַציאָנאַלן באַוואוסטזיין, אַז זיי זאָלן זיין אימשטאַנד אויסצונוצן געוויסע גינסטיקע מאָמענטן ווען זיי קומען פאָר. דער גאַנצער רעש, וואָס הערט זיך איצט, איז נאָר באַשאַפן גע־וואָרן אין די געדאַנקען פון אַ קליינער גרופּע איבערגעגעבענע ציוניסטן און דער קהל שטייט פונדערווייטן. פאַרלויפיק האָבן מיר גאָר נישט די מיטלען צו קויפן פיל לאַנד, זאָגט ער, און אפילו אויב דער נאַציאָנאַל פאָנד זאָל שוין באַזיצן קאַפּיטאַל צו קענען אָפּקויפן אַ סך לאַנד, דאַן שטעלט זיך די פראַגע, פון וואַנען וועלן מיר בעמען אַזויפיל אידן, אַז זיי זאָלן גרייט זיין צו באַזעצן זיך און ווערן ערד־אַרבעטער, ווען מען זעט נישט קיין פאָלקס־באַוועגונג און קיין באַגייסטערונג פאַר דער גאולת הארץ. דאָס פאָלק איז ממש קאַלט און רופט זיך גאָר נישט אָפּ אויף אונזערע נאַציאָנאַלע אידייען. זיין עצה, דיזעלבע ווי אַלעמאָל: לאַנג־זאַם, לאַנגזאַם, אָן רעש און אָן גוזמא, און אויב מיר דערגרייכן שוין עפּעס אין אַ פּאָליטישן נצחון, זאָל דאָס געטאָן ווערן רואיק און געלאַסן. פריער גיין צום פאָלק, אים דערציען, אויפקלערן און אַנטוויקלען אויף דעם נאַציאָנאַלן זעלבסטבאַוואוסטזיין באַזיס. אַ לאַנד אָן אַ פאָלק וועט נאָר זיין אַ פוסטער חלום.(90)

מעגלעך, אַז דאָס מאָל איז ער געווים נישט געווען גערעכט מיט זיין מיינונג. וויפל בעסער וואָלט איצט געווען, ווען מיר האָבן מער לאַנד.

רעפאָרם אידנטום

עס איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן, וואָס זיין שטעלונג איז געווען צום רעפאָרם אידנטום. זיין מיינונג, אַז די רעפאָרם באַוועגונג, נישט אַכטנדיק וואָס זי האָט פאַרבויגן פיל פון די אַלטע טראַדיציאָנעלע מנה־גים, נאָר אויב זי גייט ברוח היהדות, האָט זי אויך איר פּלאַץ צווישן דעם אידישן פאָלק. און פאַר דעם גאָט אין הימל איז אורתדוכסיא און רעפאָרם דאָסזעלבע.

אָבער, האָט ער צוגעגעבן, עס ווערט באַמערקט אַז די רעפאָרם־געמיינדעס דערווייטערן זיך פון יהדות, ספּעציעל אין אַמעריקע. דאָס, זאָגט ער, איז ניט שולדיק די רעפאָרם און אירע פּרינציפּן, נאָר די רבנים וועלכע שטייען אן דער שפּיצע. די רבנים מיט זייערע דרשות און דער אינהאַלט פון „טעמעס”, וואָס זיי פּרעדיקן אויף די בימות, דערווייטערן דעם קהל פון רוח היהדות. אַמאָל באַשפּרעכן זיי אַן ענין, וואָס קען בשום אופן נישט דערוועקן אַ ליבשאַפט צום אידנטום. ער ווייזט אָן, למשל, וועגן אַ טעמע איבער דער גרויסקייט פון גראַף טאָלסטאָי. דער לעצ־טער איז דאָך לכל הדעות נישט קיין אוהב ישראל און נאָך מער האָט ער פיינט געהאַט דעם יהדות בתכלית השנאה. און ווען אַ ראַביי רעדט וועגן טאָלסטאָיס אידייען, ווי אַזוי קענען דערנאָך די צוהערער פילן אַ ליבע און כבוד צום יהדות? וואָלטן די רבנים געהאַלטן דרשות אין דעם גייסט פון דעם ריינעם יהדות און אויך פון דעם נאַציאָנאַלן שטאַנדפּונקט, וואָלטן זיי פיל אויפגעטאָן פאַר דעם נייעם רעפאָרם־יהדות.

אחד העמס צוזאַגנג, וועגן וואָרפן די שולד אויף די רבנים נאָך מיט צענדליקער יאָרן צוריק, איז נאָך מער ריכטיק אין דער היינטיקער צייט ווען מען קוקט זיך צו מיט אָפענע אויגן צו דער אַקטיוויטעט פון פיל ראַביים אויף דער בימה און צווישן זייערע געמיינדעס.(91)

דער באַנייטער קאַמף וועגן פּאָליטעכניקום

די בויאונג פון דעם פּאָליטעכניקום אין חיפה האָט זיך געהאַלטן ביים פאַרענדיקן אין יאָר 1913 און דאַן איז אַרויפגעשוואומען די פּראַ־

געֿ: „עבֿרית" אָדער „גרמנית", צווישן די עסקנים. פֿאַר דער גאַנצער צייט וואָס דער טעכניקום האָט זיך געבויט, איז אחד העם געשטאַנען אין פֿאַרבינדונג מיט די דייטשע מיטגלידער אין קאָמיטעט, וועגן איינפֿירן דעם סדר הלמוד נאָר בעבֿרית. זיי זענען דורכאויס געווען קעגן אַזאַ פּלאַן. זייענדיק גרויסע דייטשע פּאַטריאָטן, האָבן זיי געפֿאָדערט, אַז נאָר דייטש זאָל זיין די הויפּט שפּראַך אויף וועלכע אַלע למודים זאָלן געלערנט ווערן. און איצט ווען די צייט איז געקומען נעענטער צו אויסאַרבעטן די פֿולע פּראָגראַם פֿון די אַלע למודים, האָט זיך דער סכסוך שטאַרק פֿאַרשאַרפֿט און איז אַרויס אין דער עפֿנטלעכקייט. די צייטונגען האָבן וועגן דעם געשריבן אַ סך און אחד העם איז פֿאַרפּלייצט געוואָרן מיט בריוו פֿון אַלע זייטן, אַלע האָבן געקוקט אויף אים אַלס דעם „רעטער" און אַז נאָר ער קען ווירקן אויף „ברלין" קעגן דער אַסימילאַטאָרישער טענדענץ. אָבער דער גאַנצער סכסוך האָט אים פֿאַרשאַפֿט פֿיל ערגעניש און קרענקונג פֿון ביידע צדדים.

די ציוניסטישע כלל־טוער, די אָנהענגער פֿון דער העבֿרייאישער קולטור, האָבן געפֿאָדערט אַ פֿאָלקאָמענע העבֿרייאיזירונג פֿון דער גאַנצער שול־סיסטעם. אַלע למודים, שפּראַכן, וויסנשאַפֿט, טעכניק און אַז. וו., אַלץ זאָל געלערנט ווערן דורכאויס אין העבֿרייאיש. די „בערלינער" אידן זענען באַשטאַנען דורכאויס, אַז אַלץ זאָל זיין נאָר אין דייטש, העבֿרייאיש זאָל געלערנט ווערן נאָר אַלס אַ שפּראַך פֿאַר זיך. אחד העם האָט געזוכט צו געפֿינען אַ מיטלוועג, אַזאַ מין פּשרה, וואָס זאָל האָבן אַ פּראַקטישן ווערט. ער זאָגט, אַז מיר האָבן געדאַרפֿט לכתחילה פֿאַרשטיין, אַז דער „שדוך", וואָס איז געמאַכט געוואָרן דאָן מיט „בערלין", וועט נישט זיין קיין געלונגענער (ער האָט דאָס גלייך פֿון אָנהויב באַמערקט). נאָר מען האָט דאָס געטאָן מיט דער איינציקער האָפֿענונג, אַז מיט דער צייט וועלן אַלע סכסוכים זיך אויסגלייכן. איצט ווען אונזער רעכענונג האָט זיך אויסגעלאָזט אַנדערש, האָבן מיר קיין רעכט נישט צו פּראָטעסטירן און מאַכן אַ טומל. מען דאַרף נאָר געפֿינען דעם ריכטיקן און פּראַקטישן אויסוועג.

נאָך אַלעמען, האָט ער געזאָגט, פֿאָדערן מיר בכלל דאָס אוממעגלעכעס און זענען ווייט פֿון צו זיין פּראַקטיש אין אונזערע וואונטשן. זיין מיינונג איז געווען, אַז אַזוי ווי דער טעכניקום האָט צוויי אָפּטיילונגען:

די פאַרבאַרייטונגס קלאַסן און קלאַסן פון העכערע און טעכנישע למו־דים, און אַזוי ווי די ערשטע האָבן געווײַנלעך אַ רעאַל־שול פּראָגראַם, זענען מיר באַרעכטיקט, אַז די אַלע למודים אין דער אָפּטיילונג זאָלן געלערנט ווערן נאָר אין העברייאיש. מיר קענען זיך באַציען אין דעם אויף דעם גרויסן דערפאָלג, וואָס מיר צייגן אין דער העברייאישער גימ־נאַזיע.

אָבער די למודים אין די העכערע קלאַסן און אַלע טעכנישע אונטער־ריכטונגען, זאָגט ער, צו וואָס זאָלן מיר זיך אַליין אָפּנאַרן. די למודים איז דאָך אוממעגלעך צו לערנען אין עברית, מיר האָבן נישט די טעכ־נישע לער־ביכער און אויך נישט קיין פּאַסליית־לערער. אמת, אַז דאָס איז אונזער גרעסטער וואונטש, אַז מיר זאָלן שוין אַזעלכעס האָבן, אָבער דערווייל איז דאָס נאָר אונזער שיינער חלום פאַר דער צוקונפט, און מיט פאַנטאַזיעס וועלן מיר נאָך אַלץ נישט באַקומען די נויטיקע ביכער און טעכנישע לערער אין העברייאיש.

און נאָך אַלע באַמיאונגען זיינע אויף ביידע זייטן, האָט ער דאָך ניט מצליח געווען מיט זיין פשרה. די „בערלינער" האָבן מנצח געווען אויף דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג און דער גאַנצער סדר הלמוד אין ביידע אָפּטיילונגען איז אויסגעשטעלט געוואָרן אויף דער דייטשער שפּראַך. ער מיט נאָך איניקע פון זיינע חברים האָבן אַרויסגעטראָטן פונם קאָמי־טעט און מיט דעם, ווי עס איז באַוואוסט, האָט זיך אָנגעהויבן אַ שטורעם אין דער אידישער וועלט.(92)

אַרויסגייענדיק פון קאָמיטעט (קוראַטאָריום) איז דער סכסוך געוואָרן נאָך שאַרפער צווישן ביידע צדדים. און אחד העם האָט זיך אַריינגע־וואָרפן אין דעם קאַמף מיט זיין גאַנצן לעבן און אָנגעפירט אַ קאָרעס־פּאָנדענץ מיט אַלע אידישע פאָרשטייער איבעראַל. די אַמעריקאַנער אי־דישע גרויסע לייט און כלל־טוער, דערהויפּט די מיטגלידער פון טעכ־ניקום קאָמיטעט האָבן געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין דעם ענין. אחד העם האָט זיך דורכגעשריבן מיט זיי, אַממערסטן מיט ה׳ יעקב שיף, דר׳ שעכטער און ער האָט געווירקט אויף אַזוי פיל, אַז זיי האָבן אויך באַשלאָסן אַרויסצוטרעטן פונם קאָמיטעט, אויב די „בערלינער" וועלן זיך מער איינעקשנען אין זייער אָנגענומענעם באַשלוס.

אין דעם קאַמף האָט די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע זייער פיל מיט־

געהאָלפן און אַלס אַ פּאָליטישע קערפּערשאַפט, האָט זי געוואָלט נעמען פיל קרעדיט אויף איר רעכענונג אין דער אַרבעט קעגן די יחידים אין בערלין. אחד העם אָבער, איז געווען דורכאויס קעגן, אַז מען זאָל מאַכן פון דעם גאַנצן ענין אַ פּאַרטיי־אַרבעט. ער האָט געטענהט, אַז דאָס איז אַ ריין אידישע פראַגע און דאָס גאַנצע פאָלק דאַרף זיך שטעלן „אַנט־קעגן דעם וואונטש פון די „בערלינער" אַריינצוטראָגן דעם „רוח הגר־מני" אין אַ אידישער אינסטיטוציע און נאָך אין ארץ ישראל".

דערוויל איז די וועלט־מלחמה אויסגעבראָכן און דער גאַנצער קאַמף וועגן טעכניקום האָט זיך אָפּגעשטעלט.(93)

(אָבער אין יאָר תרפ"ה, ענדע 1924, איז דער טעכניקום אַריבער אין רשות פון די וואָס האָבן געקעמפט קעגן די „בערלינער" און איז גע־וואָרן אַ ריינע העברייאישע אינסטיטוציע. די דערעפענונג איז פאָרגע־קומען אין חודש שבט, תרפ"ה. אחד העם איז דאַן געווען שוואַך אין גע־זונט און האָט נישט געקענט בייוואוינען די „פתיחה" און די פייערונג פון דעם נצחון. פון תל אביב האָט ער צוגעשיקט זיין באַגריסונג פול מיט שמחה, געמישט מיט צער).(94)

ער דערנענטערט זיך צום פּאָליטישן ציוניזם

מיט דער צייט, שריט ביי שריט, איז ער געוואָרן נעענטער צו דער אָפיציעלער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע און אַ שטאַרקע פאַרבינדונג איז פאָרגעקומען צווישן אים און דעם אַקציאָנס קאָמיטעט. ער האָט דאָס באַטראַכט אַלס אַ נצחון פון זיינע אידייען, ווארום דער צענטער און עלפטער ציוניסטישע קאָנגרעסן האָבן זיך שוין מער באַשעפטיקט מיט קולטורעלע פראָבלעמען און אַ גרויסע טעטיקייט האָט זיך אָנגעהויבן, אָפיציעל פון דאַן אָן, אין פאַרשפרייטן נאַציאָנאַלע קולטורעלע אַרבעט צווישן די ציוניסטישע און אַלגעמיינע מאַסן. עס איז אמת, אַז די פּאָ־ליטישע פירער האָבן געביטן פיל פון זייערע מיינונגען, אָבער מען קען באַמערקן, אַז אויך ער האָט זיך געלאָזט בויגן און נאָכגעגעבן פיל פּרינ־ציפּן וועלכע ער פלעגט פריער עקשנותדיק פאַרטיידיקן. און אַזוי מיט דער צייט האָט ער זיך אַריינגעוואָרפן אין דער אָרגאַניזאַציאָנס אַרבעט און דערהויפּט אין „העולם", דער אָפיציעלער ציוניסטישער אָרגאַן.

ער האָט נישט געוואָלט צוגעבן, אַז ער וועט איצט מער מקורב צו דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, ווייל מאָראַליש, זאָגט ער, איז ער שטענ־דיק געווען מיט איר פאַרבונדן, אָבער זיין אַנוועזנהייט אויף די לעצ־טע קאָנגרעסן מיט דעם אַנטייל נעמען אין דער אַרבעט דאָרטן ציגט קלאָר, אַז אַ גרויסע ענדערונג איז פאָרגעקומען ביי אים. ער דריקט זיך אויס, אַז פיל אַנגענעמלעכקייט האָט אים פאַרשאַפט די צייט, ווען ער האָט פאַרבראַכט ביי די קאָנגרעס זיצונגען. אפילו ווען מאַנכע „מנהי־גים" האָבן געזוכט צו מאַכן אַן איינדרוק אויפן קאָנגרעס, אַז מען זאָל זיי ח"ו ניט חושד זיין מיט אחד העמאיזם, פונדעסטוועגן טראָגט ער אויף זיי קיין פאַראיבל נישט. זאָלן זיי זיך מפלפל זיין, אַבי זיי גייען אויף דעם גלייכן נאַציאָנאַלן וועג.(95)

ביילים פראָצעס

וועגן דעם באַוואוסטן „עלילת הדם" אין קיעוו און מענדל ביילים דעם באַשולדיקטן, וואָס האָט געמאַכט אַזאַ גרויסן רושם און טומל אין דער גאַנצער וועלט, וואו נאָר אַ אידישער ישוב האָט זיך געפונען, איז כדאי צו באַמערקן די האַלטונג פון אחד העמן צו דעם גאַנצן ענין. די צייטונגען זענען געווען פול מיט פייערדיקע אַרטיקלען. אַלע שרייבער זענען געווען פאַרנומען דיסקוטירנדיק און באַהאַנדלענדיק דעם „עלילת הדם" און עס איז געוואָרן כמעט אַ אידישע נאַציאָנאַלע פראַגע. אחד העם האָט דעם גאַנצן ענין אויפגענומען זייער קאַלטבלוטיק. ער איז גע־שטאַנען פונדערווייטן און געווען פאַרביטערט קעגן די וועלכע האָבן אָוועקגעלייגט אין אַ זייט אַלע וויכטיקע אידישע ברענענדיקע ענינים און געמאַכט דעם „ביילים־פראָצעס" אַלס הויפט כלל ישראל פראַגע. אַזעלכע בלבולים, זאָגט ער, זענען שטענדיק געווען און וועלן ווייטער זיין, כל זמן דאָס אידישע פאָלק וועט לעבן אין גלות. קיין מאמרים, פאַרזאַמלונגען און פראָטעסטן וועלן נישט איבערצייגן די גוים, אַז זיי זאָלן דענקען אַנדערש. זיי אַליין ווייסן דעם אמת, אַז די בלבולים זענען פאַלש, נאָר כל זמן דער איד עקזיסטירט ביי זיי, דאַרף מען האָבן „עלילת הדם". זיין הארץ שמערצט זייער פאַר דעם ליידן פון דעם קרבן הכלל, אָבער פון דער אַנדערער זייט, זאָגט ער, איז טרויעריק צו זען און אפשר גאָר

עקלהאַפּט, ווי דער אידישער עולם מיט זייערע מנהיגים זענען פאַרנו־מען מיט דעם פּראָצעס, אַזוי ווי עס וואָלטן גאָר קיין אַנדערע וויכטיקע ענינים נישט געווען. דאָס צייגט זיין שטאַרקן כאַראַקטער אין זיינע איבערצייגונגען, אַז די דערלייזונג פון אידישן פאָלק מוז קומען פון זייער אינערלעכן זעלבסט־באַפרייאונג־קאַמף און נישט פון די חסדים און איינ־שטימונג פון פרעמדע.(96)

1914—1917

די וועלט־מלחמה פעריאדע

אינטערעסאַנטע עפּיזאָדן

די באלפור דעקלאראציע

זיין פארצוויפלונג

„התרן" אין אמעריקע

דער אידישער לעגיאָן

די באָלשעוויסטישע רעוואָלוציע

אינטערעסאַנטע עפּיזאָדן

דער אָדעסער קאָמיטעט פון די חובבי ציון האָט אים פאָרגעשלאָגן, ער זאָל איבערזעצן דר׳ פּינסקערס „אויטאָעמאַנציפּאַציאָן" אויף העברעיי־איש. ער איז געווען צופרידן פון דעם פאָרשלאג און זיי געדאַנקט פאַר דעם כבוד. אָבער דאָ קומט פאָר אַן אינטערעסאַנטער שטריך פון זיין כאַראַקטער. אין דעם ענטפער צום קאָמיטעט באַמערקט ער: אַזוי ווי ער האָט נאָך קיינמאָל אין זיין לעבן נישט געטאָן איבערזעצונגס־אַרבעט, פילט ער זיך נישט זיכער, צי ער וועט זיין אימשטאַנד צו טאָן דאָס ווי געהעריק. ער נעמט אויס מיט זיי אַ תנאי, אַז פריער וועט ער זיי שיקן עטלעכע איבערגעזעצטע זייטלעך און אויב אייניקע באַוואוסטע שרייבער וועלן געבן זייער הסכמה, וועט ער פאַרענדיקן דאָס בוך. אַזוי פּינקטלעך, הערלעך און שטרענג איז ער געווען אפילו צו זיך אַליין.(97)

אין דעם יאָר 1914 האָבן זיינע גוטע פריינט געוואָלט מאַכן אַ גרויסן יום טוב אין דער אידישער גאַס לכבוד זיין 25־יאָריקן יובילייט פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט. דערוויסנדיק זיך פון דעם פּלאַן, האָט ער שטאַרק פּראָטעסטירט צו זיי און האָט פּשוט געבעטן „רחמים" מען זאָל דאָס בשום אופן נישט טאָן. ווייל פון דער נאַטור איז ער געווען אַ בורח מן הכבוד, ער האָט נישט ליב געהאַט דעם טומל און רעש בכלל, וואָס מען מאַכט אַרום אַ מענשן און דאָסזעלבע וועגן אים אויך. אָבער נישט קוקנדיק אויף זיינע בקשות האָט מען אין אַ סך שטעט געמאַכט פאַר־שיידענע פאַרזאַמלונגען און געפייערט דעם חג־היובל. אים איז אָנגעקומען טעלעגראַמעס און ברכות אין די מאַסן. נאַטירלעך איז ער דאָך געווען געצוואונגען צו ענטפערן אויף זיי יעדן באַזונדער, אַ זאַך וואָס האָט אים פאַרשאַפט פיל אומאַנגענעמלעכקייט.(98)

דאָסזעלבע איז פאָרגעקומען מיט אייניקע יאָר שפּעטער, ווען ער איז אַלט געוואָרן זעכציק יאָר, ענדע זומער 1916. אַ גרופּע גוטע פריינט מיט נחום סאָקאָלאָוו אַן דער שפּיצע, האָבן זיך צוגעגרייט צו פייערן זיין

געבורטסטאָג מיט גרויס פּאַראַד איבעראַל. בריוו זענען אַרויסגעשיקט געוואָרן אין פאַרשיידענע לענדער צו געוויסע אידישע און נאַציאָנאַלע אָרגאַניזאַציעס, אַז מען זאָל זען דורכפירן פייערלעכע פאַרזאַמלונגען אין דעם טאָג.

ער האָט זיך גראדע דערוואוסט פון דעם פּלאַן, האָט ער אָנגעהויבן שטאַרק פּראָטעסטירן און געפאָדערט מען זאָל עס אײַנגאַנצן אויפגעבן. ער האָט זיי פאַרזיכערט, אַז ער וועט ענטזאָגן יעדע אײַנלאַדונג און וועט זיך נישט צייגן דעם טאָג אין קיין פּלאַץ. די צייט, זאָגט ער, איז נישט פּאַר אַזעלכע בטלנישע טאַטן, מיר האָבן גענוג וועגן וואָס צו זאָרגן און טראַכטן. ער האָט נאָר איין וואונטש פאַר זיך, אַז זיין אַרבעט און שאַ־פונג זאָלן האָבן די מעגלעכקייט פאַרטגעזעצט צו ווערן דורך דעם אײַנ־גערן דור נאָך אים און דאָס וועט זיין די אמתע באַלוינונג פּאַר אים.

באַגריסונגען וואָס זענען פּאָרט אָנגעקומען דערנאָך צו אים, האָט ער זייער קאַלט אויפגענומען און זיינע ענטפערס זענען געווען אין דעם־זעלבן גייסט.(99)

די באַלפור דעקלאראציע

מיט אייניקע מאָנאַטן איידער די וועלט־מלחמה האָט אויסגעבראָכן און אין רעכטן טומל וועגן דעם סדר הלמודים און שפּראַך מיט די „בער־לינער" אין דער אויפשטעלונג פון טעכניקום אין חיפה האָט זיך אַנט־וויקלט דער גרויסער געדאַנק פון אַ העברייאישן אוניווערזיטעט אין ירושלים. דר' חיים וויצמאַן מיט נאָך אייניקע אידישע קולטורעלע פּי־רער זענען געווען די איניציאַטאָרן פון דעם גראַנדיעזן פּראָיעקט. אָבער אחד העם איז געווען דער מיטלפּונקט פון אַלע פּאַרהאַנדלונגען, דעם מינדסטן שריט האָט מען נישט געטאָן אָן זיין וויסן און נישט באַראָטנ־דיק זיך מיט אים פריער. ער האָט זיך אַרײַנגעוואָרפן מיט זיין גאַנצער ענערגיע אין דער אַרבעט.(100)

אָבער דאָ ברעכט אויס די מלחמה און אַלע פּאַרהאַנדלונגען וועגן די צוויי גרויסע אינסטיטוציעס זענען פאַרלויפיק אויפגעגעבן געוואָרן.

ווי באַוואוסט, האָט אין אָנפאַנג זיך קיינער גאָר נישט פאָרגעשטעלט, אַז די מלחמה וועט זיך ציען אַזוי לאַנג. מע האָט געדענקט, אַז גאָר אין

קורצן וועט מען קומען צו אַ שלום. אָבער די שרעק פֿאַר דער צוקונפֿט פֿון ארץ ישראל איז געווען גרויס אין דעם ציוניסטישן לאַגער. די פֿי־רער און דערהויפּט אחד העם זענען געווען שטאַרק באַזאָרגט וועגן דעם ווייטערדיקן גורל פֿון דער באַוועגונג. די הויפּט צרה איז געווען, וואָס מע האָט זיך נישט געקענט צוזאַמענריידן אָדער דורכשרייבן מיט די פֿירער פֿון פֿאַרשיידענע לענדער. געדאַנקען, פֿאַנטאַזיעס און קלאַנגען האָבן געשוועבט אין דער לופֿטן מיט דעם איינציקן לאָזונג, אַז עפּעס קאָלאָסאַל דאַרף געטאָן ווערן אין דער ריכטונג פֿון אַ גרויסער טאָט. און ווייל טערקיי איז אויך אַריינגעשלעפּט געוואָרן אין דער מלחמה, ברויכט מען אויסנוצן די פּאָליטישע לאַגע פֿאַר דעם פּאָליטישן ציוניזם. און דאָ איז כדאי צו באַמערקן, אַז אחד העם, דער יעניקער וועלכער איז שטענדיק געווען דער גרעסטער קעגנער פֿון דער דיפּלאָמאַטיע און פּאָ־ליטישע טאָטן אין ציוניזם, איז איצט נישט ווילנדיק אַריינגעטראָטן אין דער פּאָליטישער אַרבעט מיט די אַלע דיפּלאָמאַטישע מאַכינאַציעס, וועל־כע האָבן דערנאָך אַרויסגעבראַכט די „באַלפֿור דעקלאַראַציע".

דאַן האָבן אַמעריקאַנער ציוניסטישע פֿירער אָנגעהויבן שפּילן אַ גרויסע ראָלע אין דער נייער ציוניסטישער פּאָליטישער באַוועגונג, ווייל אַמעריקע איז געווען דאָס איינציקע לאַנד מיט וועלכער מע האָט גע־האָט די מעגלעכקייט זיך דורכצושרייבן. מע האָט געפֿירט פֿאַרהאַנד־לונגען מיט זיי אויף דעם געביט און זיך גערעכנט מיט זייערע עצות און הבטחות. אַ גרויסער בריוו־אויסטויש איז אָנגעגאַנגען צווישן אים און דר׳ ווייצמנען אין מאַנטשעסטער, אין פֿאַרלויף פֿון די לעצטע מאָ־נאַטן פֿון יאָר 1914.

דר׳ ווייצמאַן איז דאַן געווען אַ פּראָפֿעסאָר פֿון כעמיע אין מאַנ־טשעסטער אוניווערזיטעט און דערצו האָט ער געהאַט די אויפֿזיכט אויף כעמישע אָפּעראַציאָנען און שאַפֿונגען פֿאַר דער ענגלישער רעגירונג. דאָס האָט אים געגעבן די גרויסע מעגלעכקייט צו קומען אין באַרירונג מיט די העכסטע ענגלישע שטאַטסמענער ווי באַלפֿור, לאָיד ג׳ירו׳ג און הערבערט סעמועל, און דעריבער האָט אחד העם געהאַט דעם גרעסטן צו־טרוי צו זיין שכל הישרדיקן פֿאַרשטאַנד.

און וואָס ווייטער, איז טערקיי אַריינגעשלעפּט געוואָרן טיפֿער אין דער מלחמה און איר לאַגע האָט זיך פֿאַרערגערט פֿון טאָג צו טאָג. אין

דער אידישער פרעסע האָבן זיך אָנגעהויבן הערן פאַרשיידענע קלאַנגען וועגן דער צוקונפט פון ארץ ישראל, נאָך דעם ווי טערקיי וועט פאַר־טריבן ווערן פון אַזיע. דער ראַדיקאַלער פליגל אין דעם ציוניסטישן לאַגער האָט אָנגעהויבן אַ באַוועגונג מיט פאָדערונגען, אַז מען זאָל באַלד אויפהויבן אַ מעכטיקע שטימע איבער דער גאַנצער וועלט פאַר אַ אידישער מדינה אין פאַלעסטינע. פון דער צווייטער זייט, דער רייכער אַריסטאָקראַטישער עלעמענט אין ענגלאַנד, מיט זייער אָרגאַן „דזשו־איש קראָניקל" אָן דער שפּיצע, האָט געפאָדערט, אַז מע זאָל די גאַנצע אנגעלעגנהייט פון דער באַוועגונג איבערגעבן אין די הענט פון אַן ענגער קאָמיטע פון זייערע אייגענע לייט און, אַז נאָר זיי זאָלן פאַרטרעטן אָט די אידישע פאָדערונגען.

אחד העם, אָבער מיט זיין געזונטן פאַרשטאַנד, און וויסנדיק גענוי אַלע אידישע אינטערעסן, האָט זיך באַלד געשטעלט קעגן די צוויי עקס־טרעמע מיינונגען אָדער פאָדערונגען. ער איז אַרויסגעגאַנגען פון דעם שטאַנדפּונקט, אַז די אַלע גרויסע אילוזיעס און פאַנטאַזיעס פון איין צד און דאָס זעלבע דער סאָרט השתדלנות פון אונזערע אַריסטאָקראַטן, וועלן נישט ברענגען די גינסטיקע רעזולטאַטן פאַר דעם ציל פון דער גרוי־סער נאַציאָנאַליסטישער באַוועגונג. דאַרום האָט ער מיט זיין גאַנצער ענערגיע און שכל, וואָס ער האָט באַזעסן, זיך אַריינגעוואָרפן אין דער אַרבעט פון פּאָליטישן ציוניזם, וועלכן ער האָט אַזוי געטאַדלט און אַמאָל שטאַרק באַקעמפט, אין די ערשטע הרצל יאָרן.

נאָך אין די ערשטע חדשים פון דער וועלט־מלחמה שרייבט ער צו דר' ווייצמאַנען: „מיר מוזן באַשאַפן אַן „אילוזיע" פון אַרבעט, וואָס זאָל באַוועגן די רעדער פון אונזער לעבן און עקזיסטענץ. מיר טאָרן נישט צייגן קיין שוואַכקייט פון אונזערע כחות. און פון דעם שטאַנד־פּונקט און איבערצייגונג מוזן מיר אָנהויבן אַ שטילע, רואיקע באַווע־גונג צווישן דיפּלאָמאַטן און צוגרייטן דעם דעת הקהל פון אייראָפּע, לויט ווי דר' נורדוי האָט זיך זייער שיין אויסגעדריקט אויף דעם צענטן קאָנגרעס, „אייראָפּייאיש געווויסן", און דאָס אַלץ מוזן מיר אַליין שאַפן".

און ער האָט זיך באַלד געשטעלט אין נאָענטער פאַרבינדונג מיט ל. סיימאָן פון לאָנדאָן, דר' טשלענאָוו און נחום סאָקאָלאָוו, וועלכע זענען אָנגעקומען אין דערזעלבער צייט דאָרטן. אַלע צוזאַמען האָבן צונויפגע־

שטעלט אַ מין דיפּלאָמאַטישן קאָרפּוס און די פּאָליטישע מאַשין האָט זיך אָנגעהויבן באַוועגן. דר׳ ווייצמאַן האָט געמאַכט אַלע דירעקטע פאַרבינ־דונגען מיט די גרויסע ענגלישע דיפּלאָמאַטן. דער ענגער קאָמיטעט האָט אויסגעאַרבעט און צוגעגרייט אַלע נויטיקע מעמאָראַנדומס און רעפּאָרטן פאַר די דיפּלאָמאַטן, וועלכע פלעגן דורכגיין פריער זיינע שאַרפזיניקע מיינונגען און דאַן האָט ער געגעבן זיין הסכמה און אַזוי האָט זיך אָנגע־הויבן באַשאַפן די באַוואוסטע „באַלפור דעקלאַראַציע״. עס האָט גענו־מען אייניקע יאָר ביז וואַנען די „דעקלאַראַציע״ איז אַרויסגעגעבן גע־וואָרן פאַר דער אָפיציעלער וועלט — דעם 2טן נאָוועמבער, 1917. אחד העם מיט זיין קאָמיטע האָבן די גאַנצע צייט שווער געאַרבעט. אי־בערהויפּט די לעצטע מאָנאַטן, ווען זיי האָבן זיך גענומען רעדאַקטירן דעם אָפיציעלן דאָקומענט אונטער וועלכן באַלפור האָט זיך אונטערגע־שריבן. ער האָט נישט דורכגעלאָזט קיין אות אָדער אַ וואָרט, וועלכעס ער זאָל נישט מגיה זיין, כדי דער געדאַנק און מיין פון דער דעקלאַ־ראַציע זאָלן אַרויסקומען פאַרשטענדלעך, קלאָר אַלס אַ היסטאָרישער דאָקומענט. ער האָט דאַן שוין באַזעסן אַ גרויסע קענטשאַפט אין דער ענגלישער שפּראַך און די גאַנצע קאָמיטע האָט זיך גערעכנט מיט זיין הסכמה. נאָך אייניקע גרויסע פּערזענלעכקייטן ווי לאָרד ראָטשילד, דר׳ יאַקאָבסאָן און באַריס גאָלדבערג האָבן מיטגעהאָלפן. אָבער ער איז אַלץ געבליבן די צענטראַלע פיגור אין דעם ענין און אַלץ איז דורכגעגאַנגען זיין פאַרמיטלונג. דערצו נאָך האָט ער שטרענג אָפּגעהיט, אַז אַלע פאַר־האַנדלונגען זאָלן געפירט ווערן בסוד גדול. פיל מאָל פלעגט ער דער־מאָנען זיינע מענטשן מיט פאַרשטעלטע נעמען אָדער סימנים. ער האָט זיך אויסגעדריקט, אַז מען דאַרף זיין פאַרזיכטיק פון די היציקע קעפּ (ווי זשאַבאָטינסקי) זיי זאָלן ניט אַמאָל נאָך פאַרדאַרבן און אומברענגען די גאַנ־צע דיפּלאָמאַטישע פאַרהאַנדלונגען מיט דער ענגלישער רעגירונג.(101)

זיין פאַרצווייפלונג

די רדיפות אויף די אידן אין רוסלאַנד אין דער מלחמה־צייט האָבן גאָר רואינירט זיין געזונט־צושטאַנד און אויך גייסטיק דערשלאָגן. ער האָט זיך קיין פּלאַץ נישט געקענט געפינען. פאַר זיינע חברים און באַ־

קאנטע פלעגט ער זיך נאָר באַקלאָגן, אַז מאָראַליש איז ער צעשמע־
טערט. ער דריקט זיך אויס פאַר זיי, אַז אין אַזאַ צייט וואָלט ער גיכער
גערן זיין אָפּגעזונדערט פון מענשן מיט זייער ציוויליזאַציע, זיך באַזעצן
ערגעץ אין אַ רואיקן ווינקל, ווייט פון אַלעמען און אַלץ, און מיט דעם
פאַרגעסן אינגאַנצן, אַז עס עקזיסטירט אַ מין „מענשהייט מיט ציוויליזאַציע". אָבער, פרעגט ער, וואוהין גייט מען? ווען איבעראַל הערט
זיך דער אומאנגענעמער ריח פון דער „מענשהייט". צו פאַרברענגען
דעם גאַנצן טאָג מיט לייענען די צייטונגען און זייערע גרויסע „קעפּ־
פול מיט „בייס־ליגנס" קען דער גוף מיט דער נשמה אויסגיין.

פון דער אַנדערער זייט באַקלאָגט ער זיך אויף זיין שיקזאַל, וואָס
האָט אים פאַרטריבן אין אַ פרעמדער מדינה. אין אַזאַ צייט וואָלט ער
בעסער געוואָלט זיין אין רוסלאַנד צווישן זיינע אייגענע ברידער־אידן.
ליידן מיט זיי צוזאַמען, איבערלעבן אויפן אָרט גלייך מיט זיי די שרעק־
לעכע לאַגע און פילייכט דאָן אויך זיין אימשטאַנד צו זאָגן אַ גוט וואָרט
אָדער העלפן מיט עפּעס ממשותדיקס און אפשר מיט דעם לייכטער מאַכן
זייער מצב. אָבער לעבן רואיק־מאַטעריעל אין לאָנדאָן און זיך צוהערן
פון דער ווייטן, וואָס דאָרטן קומט פאָר, איז אַזאַ צושטאַנד נאָך ערגער
ווי שבעה מדורי גהינום.

די שלעכטע לאַגע, וואָס די מלחמה האָט אַרויסגערופן, האָט געווירקט
אויף אחד העם טרויעריק, נישט נאָר אַלס איד, נאָר אויך אַלס מענש.
וואוינענדיק דאָן אין ענגלאַנד, זאָגט ער, און צוהערנדיק זיך צו די
שטימען פון דער פרעסע און דער באַפעלקערונג, איז גענוג צו ברעכן
יעדן דענקענדן מענש. דאָס לאַנד פון „מיל און ספּענסער", וואָס האָט
זיך אַמאָל גערעכנט אַלס די שטאַרקסטע פעסטונג פאַר פרייהייט און גע־
רעכטיקייט, איז איצט געוואָרן דער הויפּט פּונקט וואו מען פרעדיקט
שנאה און העצעס פון איין פאָלק קעגן דעם צווייטן. אַזאַ צושטאַנד מוז
פירן צום סקעפּטיציזם און כפירה אין דעם גאַנצן מאָראַלישן געוויסן פון
דער מענשהייט. אים קוקט אויס, אַז די גאַנצע וועלט־באַשעפעניש איז
פשוט משוגע געוואָרן און אָנגענומען אַ צורה פון אַ פאַרזעהעניש, וואָס
דענקט נאָך פונדעסטוועגן צו האָבן דאָס רעכט זיך רופן „מענש". שטענ־
דיק, זאָגט ער, איז ער געווען פאַרטיפט אין פראַגן פון מאָראַל און גע־
זעלשאַפט. איצט אָבער, זעענדיק דעם „עולם התוהו" און די איבערקע־

רעניש פון דער וועלט־מאָראַל, געזונקען אין „מ״ט שערי טומאה״, ווערט ער אויפגעציטערט נאָך פון דעם געדאַנק אַליין, אַז ער האָט פאַרבראַכט זיין גאַנצן לעבן אין פוסטע אידייען און זיין שרייבן באַשטייט איצט פון נוצלאָזע פראַזן. דאָרום איז ער באַשלאָסן מער נישט צו שרייבן, אפילו נישט צו טראַכטן מער. ער וואָלט גערן בעסער איצט וואוינען צווישן ווילדע מענטשן אין אַ ווילד לאַנד, איידער צווישן איראָפּייער מיט זייער ציוויליזאַציע, וועלכע האָט זיך געענדיקט מיט בושה און חרפה.

אין אַזאַ שרעקלעכן יאוש האָט ער זיך געפונען אין די טומעלדיקע טעג פון די מלחמה־יאָרן. דעם „השלח״ האָט די רוסישע רעגירונג פאַרבאָטן אַרויסצוגעבן, אַזוי ווי אַנדערע צייטונגען און ביכער אין העברייאיש אָדער אידיש. זיינע גוטע פריינט האָבן געטענהט צו אים, וואָרום ער שוויגט, זאָל ער לאָזן הערן זיין שטימע אין אַנדערע שפּראַכן, אָבער ער איז געווען מיט דער מיינונג, אַז אויב מען קען נישט אַרויסזאָגן וואָס מען וויל און וואָס מען דענקט, איז פיל גלייכער, אַז די גאַנצע פּרעסע אין אידישע הענט זאָל זיך אָפּשטעלן און דאַן פּיליכט וועט „שוויגן מער זאָגן ווי ווערטער״ לויט דעם „קול דממה דקה״ פון אליהו הנביא ווען ער האָט אויף דעם אופן געפילט די געטלעכקייט.

אין פאַרלויף פון איניקע יאָרן האָט ער טאַקע אויפגעהערט שרייבן, אַחוץ דער גרויסער קאָרעספּאָנדענץ, וואָס ער האָט געפירט מיט זיינע חברים און אידישע כלל־טוער.(102)

„התרן״ אין אַמעריקע

אין דערזעלבער צייט ווען דאָס העברייאישע וואָרט איז געווען אונטערדריקט אין די מלחמה לענדער, איז גראָדע אין אמעריקע האָט העברייאיש אָנגעפאַנגען ווערן אַביסל לעבעדיקער דורך אַ גרופּע חובבי עברית און איבערגעגעבענע ציוניים. אחד העם פלעגט זיך אָפּט דורכשרייבן מיט זיי וועגן ליטעראַרישע עניינים. זיי האָבן דאַן אַרויסגעגעבן דעם וועכנטלעכן זשורנאַל „התרן״, נאָר די רעדאַקציע איז נישט געווען קיין געלונגענע און די פירונג אויך נישט לויט זייער וואונטש. האָבן זיי געמאַכט אַ פאָרשלאָג צו אחד העם, אַז ער זאָל קומען קיין אַמעריקע און איבערנעמען די גאַנצע הנהגה און רעדאַקציע פון „התרן״

און מאַכן דעם זשורנאַל אַלס אָרגאַן פון זיינע אידייען און גייסט.

ער האָט זיך אָבער ענטזאגט פון דעם, צוליב די אויבנדערמאָנטע אור־זאַכן, אַז מלחמה צייט איז די „פּעריאָדע פון שווייגן". מען קען דאָך סיי ווי סיי ניט שרייבן וואָס מען וויל, אָדער וואָס מען דענקט, און אַ שרייבער איז דאָך ניט קיין שרייב־מאַשין, וואָס מיט אַ דריק אָדער אַ באַפעל פון אַ צווייטן זאָל זיך אים שרייבן. אַן אמתער שרייבער און דענקער טאָר נישט זיין קיין עבד צו דער ציימונג און אירע אַרויסגעבער. אַלנ־פאַלס איז ער זייער ווייט פון אַזאַ סאָרט ליטעראַרישע אַרבעט. און מיט דעם האָט זיך דער ענין געענדיקט.(103)

דער אידישער לעגיאָן

אין די טעג פון דער 1905 רוסישער רעוואָלוציע, ווען די פּאָגראָמען אויף אידן האָבן זיך פאַרשפּרייט מיט דער גרעסטער אכזריות איבערן לאַנד, איז אחד העם, ווי מיר האָבן שוין פריער דערמאָנט, געווען איי־נער פון די ערשטע צו פּראָפּאַגאַנדירן, אַז מען זאָל אָרגאַניזירן איבע־ראַל זעלבסט־שוץ אגודות. ער האָט פיל געהאָלפן אין דעם מיט עצות און טאָט.

אָבער אין דער וועלט־מלחמה צייט, ווען דער געדאַנק פון אויפשטעלן אַ אידישן לעגיאָן האָט זיך שטאַרק פאַרשפּרייט צווישן דער יוגנט, איז ער גראַדע געווען קעגן דעם. די באַוועגונג פון אַ לעגיאָן האָט געמאַכט גרויסע פאָרטשריט, מאַנכע האָבן געלייגט פיל האָפענונג אויף דעם פאַר דער צוקונפט פון פּאַלעסטינע און די פירער האָבן זיך געווענדעט צו אים נאָך מיטהילף. זיין ענטפער, פאַרוואָס ער מוז זיך אָפּזאָגן אין דער אַרבעט איז געווען, אַז ער איז דורכאויס קעגן מיליטערישע אַקטן און איז ווייט פון זיין אַ ליבהאָבער פון אַזאַ „קונסט". עס איז אמת, אַז אידן וואָלטן באַדאַרפט האָבן לעגיאָנען אין אַלע לענדער וואו זיי וואוינען, אַלס זעלבסטשוץ־מיטל לעת צרה, אָבער אַלס אַ פּאָליטישע אויפגאַבע, אויסצוקעמפן פּאַלעסטינע פון טערק און מיט דעם לייזן די ארץ ישראל פראַגע, איז, נאָך זיין איבערצייגונג, ווייט פון צו זיין פּראַקטיש און דער געווינטשטער ציל וועט קיינמאָל נישט דערגרייכט ווערן אין דער צו־קונפט. די וועלכע דענקען, אַז מיט דעם וועלן מיר דעמאָנסטרירן פאַר

דער וועלט, אַז די אידן זענען אויך מלחמה־פייאיק, אויף דעם דאַרפן מיר ניט פאַרשווענדן אונזערע כחות אויף אַ לעגיאָן. מיר אידן צייגן גענוג אין אַלע אַרמייען פון דער וועלט, ווי גוט מיר קענען קעמפן.(104)

די באָלשעוויסטישע רעוואָלוציע

ווען די גרויסע איבערקערעניש איז פאָרגעקומען אין רוסלאַנד און די באָלשעוויקעס האָבן איבערגענומען די מאַכט פון דער רעגירונג, האָט דאָס פון אָנפאַנג, ווי באַוואוסט, דערוועקט שמחה וששון ביי אַלע אידן אין דער גאַנצער וועלט. מע האָט זיך אָפּגעגעבן מזל טוב איינער דעם אַנדערן, דענקענדיק, אַז די אמתע ישועה פאַר די אידן איז שוין געקומען. אחד העם, זייענדיק אויך מלא שמחה וועגן דער מפּלה פון די ראַמאַנאָווס, און ווינטשנדיק אַז די רעטונג פאַר די אידן אין רוסלאַנד זאָל זיין אַ דויערהאַפטיקע, האָט זיך אָבער נישט געקענט אינגאַנצן צופרידנשטעלן. זיינע חברים האָבן אים פאַרוואָרפן מיט בריוו, ווענדיק הערן זיין מיינונג. און ער מיט זיין שאַרפן בליק און שטענדיקע פעסימיסטישע שטימונגען, האָט ניט געגעבן צופיל באַדייטונג צו דער געשעעניש און נישט געגלויבט אין איר פאַרווירקלעכונג. ער האָט זיך אויסגעדריקט אין אַ וויץ, ווי יענע מחותנתטע וועלכע האָט נישט געוואָלט טאַנצן אויף דער חתונה, זי וויל אָפּוואַרטן ביז נאָך דעם ברית אום צו זיין זיכער, אַז די שמחה פונם פאַר פאָלק זאָל זיין אַ פאָלקאָמענע.

קענענדיק גוט רוסלאַנד מיט אירע אומשטענדן בנוגע דער אידישער לאַגע דאָרטן, האָט ער זיך באַלד אַרויסגעזאָגט סקעפּטיש און מורא געהאָט פאַר דעם אידישן גורל אין דער צוקונפט נאָך דער רעוואָלוציע. ער גיסט אויס זיין ביטער האַרץ פאַר זיינע פריינט, אַז ער האָט גרויסע ערגערניש פון דעם געדאַנק, וואָס לויט זיין מיינונג וועלן די אידן ליידן נאָך מער, סיי פיזיש און און נאָך ערגער מאָראַליש דאָרטן גאָר אין גיכן. פאַר דער פערזענלעכער פרייהייט וואָס זיי באַקומען, וועלן זיי דאַרפן גוט באַצאָלן מיט זייערע נאַציאָנאַלע אייגנשאַפטן און אפשר ווערן גערודפט פון דער מאַכט פאַר דעם.

צום באַדויערן האָט ער קיין גרויסן טעות נישט געמאַכט מיט זיינע סקעפּטישע פאָראויסזאָגונגען, פון וועלכע ער איז געווען דער ערשטער צו ליידן בשעת די גאַנצע סביבה ארום אים האָט געפייערט אַ נצחון.(105)

1918—1921

סוף מלחמה און דער פרידן

די פטירה פון דר׳ טשלונוב און מנדלי מוכר ספרים

„ועד הצירים״ און די פאָרטזעצונג פון ציוניסטישער טעטיקייט

די פרידנס קאָנפערענץ

צוזאמענשטויסן אויפן פאליטישן געביט

הכנות צו באַזעצן זיך אין ארץ ישראל

די פטירה פון דר׳ טשלונוב און מנדלי מוכר ספרים

דאָס יאָר 1918 איז אָנגעקומען. די מלחמה האָט נאָך אָנגעהאַלטן און די אידישע צרות האָבן זיך פאַרגרעסערט פון טאָג צו טאָג, און דאָס האָט שטאַרק געווירקט אויף זיין געזונט. ער באַקלאָגט זיך, אַז ער ווערט אַלט צו שנעל און איז מער נישט פייאיק אפילו צו לייענען אַ גוט בוך. אַלץ וואָס ער טוט, ווען ער קומט נאָר דער אַרבעט, איז לייענען צייטונגען מכל המינים און שפּראַכן, און דאַן ווערט זיין מוח אַזוי צעטראָגן, טראַכטנדיק וועגן דער פאַרגיסונג פון מענשלעך בלוט אין דעם נאָמען און כבוד פון „קולטור פאַר דער מענשהייט״.

דערצו נאָך איז צוגעקומען דער פּלוצלינגער טויט פון זיין בעסטן פריינט דר׳ טשלונוב, וועלכער האָט זיך גראַדע דאַן געפונען אין לאָנדאָן וועגן וויכטיקער ציוניסטישער אַרבעט, וואָס איז אַרויסגערופן געוואָרן נאָך דער באַלפור דעקלאַראַציע. אחד העם האָט זיך גאָר נישט געקענט טרייסטן און פּשוט זיך נישט באַרואיקט. ער האָט אים שטאַרק ליב געהאַט פאַר זיין ערלעכקייט און די מסירת הנפש פאַר דעם ציוניסטישן אידעאַל.

דאָס איינציקע וואָס האָט אים דערמוטיקט איז געווען, זאָגט ער, דער ליכטיקער שטראַל וואָס האָט אָנגעהויבן שיינען פון ארץ ישראל דאַן, אַלס רעזולטאַט פון דער באַלפור דעקלאַראַציע און די נייע געשאַפענע אומשטענדן, וואָס גיבן גוטע האָפענונג פאַר ווייטערדיקער פּראָדוקטיווער אַרבעט. (106)

אין דערזעלבער צייט איז אים אָנגעקומען נאָך אַ שלעכטע בשורה וועגן דעם טויט פון זיין באַליבטן חבר, ווי ער פלעגט אים רופן: „אב זקן ר׳ מנדלי״. ער האָט זיך געפילט ווי אַן אמתער אבל און געווען טרויעריק נאָך אים. זיי האָבן צוזאַמען געאַרבעט אויפן פעלד פון ליטעראַטור איבער צוואַנציק יאָר, זייענדיק נאָך אין אָדעס, און זענען געווען שטאַרק צוגעבונדן איינער צום צווייטן. אחד העם באַקלאָגט זיך, אַז

אפילו נאָך דעם ווי די גאַנצע חברותא פריינט־שרייבער האָבן זיך, צו־ליב די לעצטע געשעענישן, פאַנאַנדערגעשפּרייט אין פאַרשיידענע טיילן פון דער וועלט, אָבער כל זמן יעדער האָט געוואוסט אַז ערגעץ וואו לעבט נאָך דער „זיידע" און גייט אָן מיט זיין ליטעראַרישער אַרבעט, האָט מען זיך געפילט ווי איינס, צוגעבונדן דורך דעם גייסט פון דעם „אַלטן". איצט, מיט זיין טויט, איז דער בונד אָפּגעשניטן און די חברותא צעשפּרייט.

עס איז כדאַי איבערצוגעבן איניקע שטריכן פון דעם ווי אחד העם האָט אָפּגעשאַצט די פערזענלעכקייט פון „מנדלי".

ער איז געווען, זאָגט ער, אַן אמתער קינסטלער אין דער ליטעראַטור. זיין נשמה האָט פאַרמאָגט פאַרשיידענע געפילן דורכגעוועבט פון זייער איידעלע נייגונגען, וועלכע האָבן אָפּטמאָל געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ ווידערשפּרוך און קאָנטראַסט. איניקע זאָגן, אַז ר' מנדלי איז געווען נאָר אַ קינסטלער לשם קונסט און אַלץ וואָס ער האָט געשאַפן, האָט אַנט־האַלטן אין זיך נאָר דעם קינסטלערישן געדאַנק. אַנדערע אָבער זענען מיט דער מיינונג, אַז ר' מנדלי איז געווען נאָר אַ אידישער קינסטלער און זיין גאַנצע שאַפונג איז דורכגעדרונגען מיט דעם גייסט פון נאַצי־אָנאַלע איינגנשאַפטן. אחד העמס מיינונג איז, אַז ר' מנדלי איז באַזעסן די קראַפט פון אַ קינסטלער צוזאַמען מיט דעם נאַציאָנאַלן גייסט, וועלכע פלעגן אָפט האָבן צוזאַמענשטויסן. דורך „דער גאַנצער צייט פון דעם „שפּראַכן קאַמף", אידיש אָדער העברייאיש, אין אונז לאַגער, האָט ר' מנדלי קיינמאָל נישט אַרויסגעזאָגט זיין מיינונג. זיינע קינסטלערישע געפילן האָבן זיך נישט אונטערגעגעבן צו קיין „פּרינציפּן". שרייבנדיק זיינע בעסטע ווערק אין דער אידישער שפּראַך, איז נישט ווייל ער האָט איר געשטעלט העכער ווי העברייאיש, נאָר פשוט דאָס לעבן וואָס ער האָט געשילדערט אין די באַשרייבונגען, איז געווען ענג פאַרבונדן מיט אידיש און ער, אַלס קינסטלער, האָט געוואָלט אַרויסגעבן דאָס ריכטיקע און נאַטירלעכע בילד פון לעבן פון זיינע העלדן. אַזוי טוט אַ קינסטלער. אָבער דערנאָך האָט זיך דערוועקט אין אים דער רוח היהדות און אויף זיינע עלטערע יאָרן האָט ער איבערגעזעצט די בעסטע אויסגעקליבענע ווערק אויף העברייאיש. און ווען מע האָט זיך צוגעקוקט ווי ער האָט מדקדק געווען מיט יעדן וואָרט אין דער איבערזעצונג, כדי דער העב־

רייאישער סטיל זאָל נישט פאַרלירן זיין געשמאַק דורך דעם אָריגינאַל אין אידיש, האָט מען לייכט געקענט זען, אַז ער איז געווען אַ ריכטיקער „חובב שפת עבר".

ער האָט נישט געגליכן צו רעדן אַליין, אָדער הערן ווי אַנדערע רעדן „עברית", נישט ווייל ער איז געווען קעגן דער אויפלעבונג פון דער שפּראַך, נאָר זיין איידעלער קינסטלערישער געפיל האָט נישט געקענט פאַרטראָגן די פאַלשע אויסדריקן, וואָס די מערסטע האָבן באַנוצט אין זייערע העברייאישע געשפּרעכן. אָבער דער צוקונפטיקער נייער דור אין ארץ ישראל, וועלכער האָט קיינמאָל נישט געוואוסט וואָס „אידיש" איז, דער וועט באַשטימט וויסן ווי אָפּצושאַצן די גרויסקייט פון ר' מענדעלע און זיינע העברייאישע ספרים.(107)

„ועד הצירים" און די פאָרטזעצונג פון ציוניסטישער טעטיקייט

נאָך דעם ווי דער טערק איז אינגאַנצן אַרויסגעשטויסן געוואָרן פון פּאַלעסטינער גרענעצן און די מלחמה איז נאָך געווען אין פולן גאַנג, האָט זיך אָנגעהויבן אַ גרויסע טעטיקייט אין די ציוניסטישע קרייזן צו מאַכן הכנות פאַר אַ פאַרברייטערטער אַרבעט אין ארץ ישראל לויט די פּונקטן און גייסט פון דער „דעקלאַראַציע". עס איז באַשלאָסן געוואָרן צו שיקן אַ קאָמיסיע דאָרטן, פאַרשטייער פון פאַרשיידענע לענדער פאַר אויספאָרשונג און אויסאַרבעטן פּלענער פאַר גרויסע טאָטן אין דער צו־קונפט. אחד העם צוזאַמען מיט זיין בעסטן פריינט דר' חיים ווייצמאַן האָבן זיך פיל באַשעפטיקט מיט דעם אויפשטעלן פון דער קאָמיסיע, וואָס האָט זיך גערופן „ועד הצירים" און דר' ווייצמאַן איז געוואָרן דער ראש הועד. די אַרבעט פון אויפשטעלן די קאָמיסיע איז נישט געווען קיין קליינע און גרינגע. אחד העם האָט זיך דורכגעשריבן מיט פיל אי־דישע פאַרשטייער איבעראַל וועגן דער אויפגאַבע פון דער קאָמיסיע. די פּראָגראַם פון דעם פּלאַן, וואָס די קאָמיסיע דאַרף אונטערזוכן, איז באַשטאַנען פון פאַרשיידענע פּונקטן: די ערד פראַגע און קאָלאָניזאַציע, צו באַנייען דעם אַלטן געדאַנק פון לייגן אַ פונדאַמענט פאַר דעם העב־רייאישן אוניווערזיטעט, פאַרריכטן און פאַרשענערן דעם כתל מערבי

און דערהויפּט זען צו פּאַראייניקן אַלע פּראַקציעס צווישן די אידן אין ארץ ישראל, כּדי מען זאָל קענען אָנגיין מיט דער אַרבעט אויף אַ זיכערן וועג.

דר׳ ווייצמאַן האָט געפירט די פּאָליטישע קאָרעספּאָנדענץ איבער־הויפּט מיט לאָרד באַלפור וועגן די אַלע ענינים, אָבער אחד העם איז געווען דער, וועלכער האָט פריער דורכגעקוקט אַלץ און געגעבן זיין הסכמה. ער איז געווען מלא שמחה פון דעם פאַקט, וואָס נאָך אַ צוויי טויזנט יעריקן גלות האָט מען זוכה געווען, אַז אַ איד ווי ווייצמאַן זאָל שרייבן אין אַזאַ שטאַרקן נוסח וועגן היכע נאַציאָנאַל־אידישע אנגע־לעגנהייטן.

צו זיין פרייד איז נישט געווען קיין ענדע נאָכדעם ווי דר׳ ווייצ־מאַן האָט אים מודיע געווען, אַז דער גרונד־שטיין פאַר דער אוניווער־זיטעט איז געלייגט געוואָרן. ער זאָגט, אַז כאָטש דאָס בויען וועט זיך פאַרציען נאָך אייניקע יאָר, איז אָבער דער פונדאַמענט פון בנין אַליין שוין געגנוג צו שאַפן אַ וויכטיקן היסטאָרישן מאָמענט. מיר אידן האָבן שטענדיק געלייגט דעם יסוד פאַר דער גאַנצער מענשלעכער קולטור, אפילו ווען אַנדערע אומות האָבן געטאָן דאָס פאַקטישע בויען.

דער אוניווערזיטעט גופא, זאָגט ער, ווען ער וועט שוין פאַרטיק ווערן און פונקציאָנירן, וועט ער נאָך אַלץ דינען אַלס דער פונדאַמענט פאַר דעם צוקונפטיקן אידישן נאַציאָנאַלן לעבן, וואָס מוז געבויט ווערן פריער אויף קולטורעלע יסודות. און לויט זיין מיינונג טאָר דער או־ניווערזיטעט נישט זיין אַ קאָפּירונג פון אַנדערע וועלטלעכע אינסטיטו־ציעס, נאָר ער דאַרף און מוז זיין די פאַרקערפּערונג פון דעם אַלטן אי־דישן גייסט און די באַפרייאונג פון גלות־שקלאַפעריי.(108)

די פרידנס קאָנפערענץ

דר׳ ווייצמאַן איז געקומען צוריק פון ארץ ישראל נאָך דעם ווי ער מיט דעם „ועד הצירים” האָבן דאָרט פאַרבראַכט אַ געוויסע צייט אין צוגרייטן פאַרשיידענע פּלענער פאַר דער צוקונפטיקער אַרבעט. דער ישוב האָט זיך אָנגעהויבן פאַרגרעסערן, נייע מענשן זענען אָנגעקומען, און מיט זיי, ווי געווינלעך, זענען געשאַפן געוואָרן ווידערשפּרעכנדע

מיינונגען, ווי אַזוי מען זאָל אָנגיין מיט דער ווייטערדיקער אַרבעט און דעריבער האָט זיך די לאַגע געביטן דאָרטן מיט דער גרעסטער שנעל־קייט. די פּאַרזיער פרידנס קאָנפערענץ האָט זיך באַלד געדאַרפט צונויפקומען און די ציוניסטישע פירער מיט דר׳ ווייצמאַן אין דער שפּיצע זענען געוואָרן באַשעפטיקט אין צושטעלן דעם באַוואוסטן מעמאָראַנדום.

אחד העם האָט ווידער אָנגעהויבן שפּילן איינע פון די גרעסטע ראָלן אין דיזער אַרבעט. קיין אָפיציעלן אָרט אויף דער קאָמיטע האָט ער נישט געוואָלט פאַרטרעטן, אָבער קיין זאַך איז נישט געטאָן געוואָרן אָן זיין וויסן און הסכמה. יעדן דאָקומענט און שריפט פאַר דער קאָנפערענץ האָט ער פריער דורכגעשטודירט און זיין צושטימונג מיט באַמערקונגען האָבן געהאָט אַ געוויסן געוויכט אויף די באַשלוסן פון דעם קאָמיטעט, וואָס האָט זיך באַשעפטיקט מיט דיזער פאַראַנטוואָרטלעכער אַרבעט. און אַזוי האָט אחד העם זיך ווידער אַריינגעוואָרפן מיט זיינע אַלע חושים אין דער געשאַפענער ציוניסטישער, אָדער בעסער געזאָגט ארץ ישראל־דיקער פּאָליטישער טעטיקייט. דורך דעם האָט ער זיך כמעט אינגאַנצן אָפּגעזונדערט פון ליטעראַרישער שאַפונג, אפילו זיין פערזענלעכע קאָרעספּאָנדענץ האָט ער פאַרנאַכלעסיקט. ער דריקט זיך אויס פאַר זיינע פריינט, אַז אין אַזעלכע שטורעמדיקע טעג זענען זיינע געדאַנקען נישט צום שרייבן און איז אַראָפּ פון דער שרייבער אַרענא. ער פילט, אַז ער ענדערט זיך און איז אין צווייפל אויב ער וועט אַמאָל זיך אומקערן צוריק.(109)

צוזאַמענשטויסן אויפן פּאָליטישן געביט

די נייע געשאַפענע לאַגע אין דעם פּאָליטישן ציוניזם אין אָנהויב פון יאָר 1919 האָט אים ווידער געבראַכט צו נייע צוזאַמענשטויסן פון מיינונגען מיט אונזערע וואָרט־פירער בנוגע דער פרידנס קאָנפערענץ. ווען מע האָט פאַר אים פאָרגעלייגט דעם פּלאַן און די דאָקומענטן מיט וועלכע די קאָמיטע איז געווען גרייט צו קומען צו דער קאָנפערענץ, איז ער געווען קעגן דעם שוואַכן נוסח, מיט וועלכן מען וויל ריידן אין דעם נאָמען פון אידישן פאָלק. דאָ האָט ער אַרויסגעצייגט זיינע ראַדיקאַלע, פּאָזיטיווע, אָן קיין פשרות מיינונגען, קעגן די פון זיינע אַנדערע חברים

און אידישע מנהיגים בכלל. ער איז באַשטאַנען, אַז דער נוסח זאָל ענט־
האַלטן אַ „פאָדערונג" נישט צו זוכן יושר און רעכט. מען מוז „פאָדערן"
פון די פעלקער „מען זאָל צוריק אָפּגעבן דעם היסטאָרישן נאַציאָנאַ־
ליזם פון אידישן פאָלק אין ארץ ישראל". ער האָט געבעטן „רחמים"
ביי די אַלע, וועלכע זענען געשטאַנען נאָענט צו די הויכע פענסטער,
ובפרט ביי דר' וויצמאַנען, אַז מען זאָל נישט אויסלאָזן קיין פונקט פון
אונזערע פאָדערונגען. און עס איז טאַקע כדאי צו באַמערקן, אַז דער
מאַנדאַט, ווען ער איז באַשטעטיקט געוואָרן, איז געווען לויט דעם נוסח
פון אחד העם.

און ווי ער איז געווען אַזוי ראַדיקאַל אין זיינע פאָדערונגען צו די
פעלקער, איז ער שטאַרק באַזאָרגט געווען פון דעם גרויסן טומל און
פאַנטאַזיסע, וואָס זענען פאַרשפּרייט געוואָרן צווישן די מאַסן, אַז אַט
די גאולה שלימה איז שוין געקומען. דערהויפּט האָט ער פּראָטעסטירט
קעגן די פּאַלעסטינער מיט זייערע פילע שפּאַלטונגען און פּאַרטייען,
פראַקציעס פון פאַרשיידענע פּאָליטישע שאַטירונגען. ער הויבט אויף
זיין שטימע קעגן די אַלע רייסערייען צווישן זיך ווי אַזוי די אידישע
מדינה זאָל זיך פירן. ער זאָגט: דערווייל איז דאָס לאַנד נאָך נישט אונ־
זערס, מיר דאַרפן זי נאָך איינעמען מיט באַזעצן זיך דורך אונזערע
פּאַקטישע און ממשותדיקע אַרבעטן און נישט דורך פּאָליטישע פּאַרטייען.
אונזער ציל וועלן מיר דערגרייכן נאָר לויט אונזערע סיסטעמאַטישע
דעראָבערונגען פון לאַנד מיט טאַקטיק און געדולד, אָבער נישט מיט
מחלוקת און דעבאַטן צווישן זיך, וועלכע פּאָליטישע פּראָגראַמע מיר
זאָלן באַשטימען.

ער וואָלט זייער גערן זיך אריינוואַרפן אין מער אַרבעט און אויך גע־
ווידמעט זיין לעבן צו דעם, אָבער זיין געזונט האָט אים דאָס נישט
דערלויבט. זיין קומען אין נאָענטער באַרירונג מיט דער דיפּלאָמאַטישער
אַרבעט און צוקוקנדיק זיך צו די אונטערהאַנדלונגען וועגן אַלגעמיינע
וועלט־אינטערעסן אויף דער פרידנס קאָנפערענץ, וואו יעדער צד האָט
נישט געזוכט יושר און גערעכטיקייט, נאָר איינער האָט געוואָלט איינ־
שלינגען דעם צווייטן, האָט שטאַרק געווירקט אויף זיין צושטאַנד, קער־
פּערלעך און מאָראַליש. דערצו זענען נאָך צוגעקומען אין דער זעלבער
צייט די פּאָגראָמען אין רוסלאַנד, דערהויפּט אין אוקראַינע, וואָס האָט

גאָר דערשיטערט זיין געזונט. ער פלעגט זיך מער אָפט באַקלאָגן אויף דעם, אַז ער איז ניט אימשטאַנד עטוואָס צו שרייבן, כאָטש ער האָט פיל צו זאָגן, אָבער ער פילט בעסער ווי צו שווייגן.

אמת, זאָגט ער, אַז ער איז נישט געווען אין די פאָדערשטע רייען פון דער מלחמה, פונדעסטוועגן איז ער אַרויס פון איר אַ צעשלאָגענער און אַ פאַרוואונדערטער. פון אָנהויב האָט ער געדענקט, אַז דער „שלום" וועט היילן זיינע וואונדן, אָבער דיזע האָפענונג איז פאַר אים פאַרלאָרן איצט. דער כלומרשטער „שלום מיטן יושר אין אים" האָט נאָך פאַרגרעסערט זיינע וואונדן. ער טראַכט און האָט חרטה ווארום ער האָט נישט פון דער יוגנט אָן זיך אָפּגעגעבן מיט נאַטור־וויסנשאַפט פון שרצים און ווערים, אנשטאָט צו שרייבן וועגן דעם מענש און זיין נאַטור, וועל־כער איז נישט ווערט צו רופן זיך דער „בחיר היצירים" און זינקט אין טיפן אָפּגרונט.

אָט אין אַזאַ צושטאַנד, מיט אַזעלכע פעסימיסטישע געדאַנקען, האָט ער זיך געפונען צוליב די מלחמה רעזולטאַטן, וואָס אָנבאַלאַנגט דער גאַנצער מענשהייט.

אין דערזעלבער צייט האָבן זיך געצייגט סימנים פון אַ פאַרגרעסער־טער עמיגראַציע נאָך ארץ ישראל צווישן די מאַסן, צוליב די פאַרשפריי־טע גוזמאות אין די אידישע צייטונגען, אַז אָט אין איינינקע חדשים אַרום וועט פאַלעסטינע ווערן אַ אידישע מדינה כהלכה. דערהויפּט איז אַזאַ פראָפּאַגאַנדע אָנגעפירט געוואָרן אין דער אַמעריקאַנער אידישער פרעסע. אחד העם האָט זיך געפילט זייער דערשלאָגן דערפון, ער פּראָטעסטירט קעגן אַזאַ טאַקטיק און ער הויבט אויף זיין שטימע צווישן זיינע פריינט פאַרוואָס זיי זענען רואיק און זעען נישט אין דער בהלה אַ גרויסע סכנה סיי פאַר די וואָס לויפן שוין אַהין און נאָך מער און ערגער פאַר דער גאַנצער נאַציאָנאַלער אַרבעט אין ארץ ישראל.

אין יענער צייט האָט אין לאָנדאָן פאַרוויילט זיינער אַ באַקאַנטער אי־דישער שרייבער פון אַמעריקע, אַ פאָרשטייער פון דער צייטונג „דער טאָג". אין אַ געשפּרעך מיט אים האָט אחד העם אויסגעדריקט זיין גאַנצן פאַרדרוס קעגן דער טאַקטיק פון די צייטונגען און וועגן דער גרויסער סכנה אין אַ מאַסן־עמיגראַציע. דער שרייבער האָט זיך באַ־

נוצט מיט דער געלעגנהייט און אין „טאָג" איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אַ „הזהרה" אין דעם נאָמען פון אחד העם. דאָס אַרטיקל האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם איבעראַל און אין אַלע ציוניסטישע קרייזן איז די פראַגע דיסקוטירט געוואָרן. געוויינלעך, איז, לויט דעם אַמעריקאַנער שטייגער, דער אינהאַלט פון אַרטיקל געווען שטאַרק מגוזם און צו אחד העמס ווערטער האָט מען פילפאַך צוגעלייגט. עס איז אויסגעקומען, אַז לויט זיין מיינונג וועט ארץ ישראל ניט זיין אימשטאַנד אַריינצונעמען צופיל מענשן, און דאָסגלייכן.

אחד העם האָט אָנגעהויבן קריגן פיל אָנפראַגן פון זיינע פריינט וואָס האָבן געפאָדערט פון אים אַ דערקלערונג. עס איז אינטערעסאַנט ווי רואיק און געלאַסן ער האָט זיי געענטפערט, אַז ער האָט דאָס אַר־טיקל ניט געשריבן און וואָס עס איז נוגע דער עמיגראַציע בהלה אָן אַ סיסטעם איז זיין פולער גלויבן, אַז דאָס קען נאָך ח"ו ברענגען אַ גרויסע סכנה פאַר דעם גאַנצן אידעאַל.(110)

הכנות צו באַזעצן זיך אין ארץ ישראל

אחד העם קלייבט זיך צו מאַכן זיין היים אין ארץ ישראל אויף שטענ־דיק. ער ציילט שוין די מאָנאַטן און וואָכן ביז דעם טאָג, וואָס ער האָט באַשטימט, אָבער זיין קראַנקהייט שטערט אים צו וויסן גענוי ווען ער וועט קענען אָפּפאָרן. ער ווערט שוואַכער פון טאָג צו טאָג צוליב דער אומנאָרמאַלער לאַגע פון די אידן אין פילע לענדער, דורך דער באַל־שעוויסטישער באַוועגונג, וואָס האָט זיך דאַן אָנגעפאַנגען, און פאַרשיי־דענע לעגענדעס האָבן זיך פאַרשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט, אַז דער באָלשעוויזם איז אַ ריינע אידישע באַוועגונג, כדי מיט דעם צו פאַר־כאַפּן די מאַכט אין אַלע לענדער. ווי באַוואוסט, האָבן אידן איבעראַל געליטן געפערלעך פון דעם, און אחד העם האָט פשוט נישט געקענט פאַרטראָגן אָט די אַלע געשעענישן. זיין געזונט זינקט, ער ווערט נאָך צו דעם זייער נערוועז, וואָס ער קען נישט גלייך אָפּפאָרן קיין ארץ ישראל. די דאָקטוירים האָבן אים שטרענג פאַרבאָטן אונטערצונעמען אַזאַ רייזע. ער מוז פריער פאָרן קיין שווייצאַריע אויף אייניקע חדשים, זיך גוט

אויסרויען און אָנזאַמלען פרישע קרעפטן. זיי האָבן אים אפילו פאַרזאָגט, אַז ער זאָל זיך ניט באַשעפטיקן מיט לייענען און שרייבן. די לעצטע יאָרן פלעגט ער כמעט יעדן טאָג באַזוכן אויף אייניקע שעה דעם „ברי־טישן מוזעאום״, דאָרט לייענען און שטודירן, און איצט האָט ער אויך דאָס געמוזט אויפגעבן.

קומענדיק אין דער שווייץ, האָט ער זיך אַביסל באַרואיקט נאָך דעם ווי די פּראָפעסאָרן דאָרטן האָבן אים דערקלערט, אַז ערליידט נישט פון קיין געפערלעכער קראַנקהייט, נאָר אַז ער האָט אַ נערוון שוואַכקייט, און דאָס איינציקע וואָס קען אים העלפן, איז פאַלשטענדיקע רו. ער איז שנעל געקומען צו זיינע קרעפטן, ער ווערט מונטער און פול מיט האָפע־נונג, אַז גאָר אינגיכן וועט ער זיך באַזעצן אין ארץ ישראל. ער הויבט אָן צוריק זיין קאָרעספּאָנדענץ מיט זיינע חברים אין אַ זייער פריילעכן טאָן, האָפנדיק אַז די צייט קומט און ער וועט נאָך קענען עפּעס אויפ־טאָן לבנין הארץ.(111)

דורך דער צייט האָט מען אין סאַן־רעמאָ אונטערגעשריבן אָפיציעל און באַשטעטיקט דעם מאַנדאַט צו ענגלאַנד איבער ארץ ישראל. ווי באַ־וואוסט, האָט די געשעעניש אַרויסגערופן פיל פרייד און שמחה ביי אַלע אידן אין דער גאַנצער וועלט. אָבער אחד העם מיט זיין קלאָרן און קאַלטן בליק אויף דעם ציוניסטישן אידעאַל איז זייער ווייניק נתפּעל געוואָרן. לויט זיין מיינונג איז די איצטיקע שמחה נאָך צו פרי און מען כאַפּט אַביסל אַריבער די מאָס. ער דער גרויסער טרוימער פון אַ אידישער נאַציאָנאַלער ווידערגעבורט, איז איצט אויך געווען, ווי שטענדיק, דער פּראַקטישער מענש צווישן זיינע חברים. עס איז אמת, זאָגט ער, אַז דער אַקט אין סאַן־רעמאָ איז אַ דבר גדול, אָבער משיח בן דוד איז נאָך אַלץ נישט געקומען. אונזערע מעשים און די ריכטיקע אַרבעט מיט וועלכע מיר וועלן זיך פאַרנעמען אין דער צוקונפט, וועלן אונז צייגן די רעזול־טאַטן צו דעם געווינשטן דערפאָלג. ניט אונטערגעשריבענע פּאַפּירן נאָר טאַטן וועלן אונז ברענגען צום ריכטיקן ציל. ער האָט קיין צוטרוי נישט געהאַט צו דער ענגליש־פּאַלעסטינער אַדמיניסטראַציע, זיי טוען וואָס זיי ווילן און דעריבער איז אונזער שמחה פריצייטיק.(112)

דערווייל גייט אַוועק נאָך אַ יאָר און זיין שלעכטע־נערוון צושטאַנד

דערלויבט אים נאָך אַלץ נישט צו מאַכן די רייזע קיין ארץ ישראל און פון דעם געדאַנק אַליין האָט ער זיך געפילט ערגער. דערצו האָט ער זיך נאָך געזאָרגט וועגן דער שלעכטער פּאָליטישער לאַגע מיט דער אַראַבער פראַגע אין ארץ ישראל, וועלכע האָט נאָך מער געטריבט זיין דו. עס איז שוין געקומען אַזוי ווייט, אַז מער ווי פיר בריוו אַ וואָך איז ער ניט געווען אימשטאַנד צו שרייבן. אין אים האָט זיך דערוועקט אַ שטאַרקער געפיל פון קנאה, זיך צוקוקנדיק ווי אַלע זיינע חברים פאַר־לאָזן איינער נאָכן אַנדערן דעם רוסישן גהינום און באַזעצן זיך אין ארץ ישראל און זעצן דאָרטן פאָר זייער נאַציאָנאַלע אַרבעט. ער קען ניט איינשטימען מיט דעם געדאַנק, אַז ער זאָל דאַרפן קומען קיין ארץ ישראל אַ צעבראָכענער אין געזונט. ער שטאַרקט זיך אָבער, מיט דער האָפענונג, אַז אוירא דא"י וועט שטאַרקן זיינע נערוון ובפרט וועט ער וועט זיין צווישן זיינע אַמאָליקע פריינט און חברים, און מיט דעם וועט ער נאָך קענען עפּעס אויפטאָן פאַר זיין אידעאַל.(113)

1922—1927

אין ארץ ישראל

אין ארץ ישראל

דעם 27טן דעצעמבער, 1921 (חנוכה) האָט ער מיט זיין פאַמיליע פאַר־לאָזן לאָנדאָן און דעם 31טן האָבן זיי זיך געזעצט אויף אַ שיף אין מאַר־סעיל, אויפן וועג קיין יפו. פאַר זיין אָפּפאָר האָט ער זיך געזעגנט דורך בריוו מיט אַלע זיינע פריינט מיט וועלכע ער פלעגט זיך דורכשרייבן, בעטנדיק פון זיי אַ ברכה, אַז זיי זאָלן אים ווינטשן, ער זאָל זיין אימ־שטאַנד צו פאָרטזעצן, דאָרט אין ארץ ישראל, זיין אַרבעט פאַר דעם אי־דישן פאָלק, ווארום אָן אַזאַ אַרבעט איז זיין לעבן גאָר נישט ווערט פאַר אים.(114)

אין תל־אביב האָט ער זיך באַזעצט אין אַ פּראַכטפולער הויז, וואָס איז אים געשענקט געוואָרן פון דער שטאָט פאַרוואַלטונג, אויף דער גאַס, וועלכע האָט געטראָגן דעם נאָמען „אחד העם״.

די ערשטע אַרבעט צו וועלכער ער האָט זיך גענומען, איז געווען דאָס זאַמלען און רעדאַקטירן, מיט דער הילף פון אייניקע חברים, דערהויפּט זיין נאָענטסטער פריינט י. רבניצקי, זיין גאַנצע קאָרעספּאָנדענץ (1,600 בריוו) דורך דער גאַנצער צייט פון זיין קהלשער און ליטעראַ־רישער אַרבעט. ער האָט זיי אַרויסגעגעבן אין זעקס בענדער און לויט זיינע ווערטער זענען פאַרבליבן בּאַ אים נאָכאַמאָל אַזויפיל בריוו, וועלכע די צייט איז נאָך נישט געקומען צו פאַרעפנטלעכן זיי.

אין ארץ ישראל האָט ער זיך ווייניק אָפּגעגעבן מיט ליטעראַרישער אַרבעט און שרייבן, אַחוץ דאָס רעדאַקטירן פון די אויבנדערמאָנטע בריוו (אגרות אחד העם).

ווען מען איז צוגעשטאַנען צו אים ער זאָל געבן זיין מיינונג וועגן פראַגן פון וויכטיקע ענינים אין לאַנד, פלעגט ער ענטפערן אין דער פאָרמע פון אָפענע בריוו, וועלכע זענען גלייך פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין די ארץ ישראל צייטונגען און די לעזער פלעגן זיי אויפנעמען מיט גרויס צופרידנהייט. דער „רוח הקודש״, זאָגט ער, איז ביי אים אַוועק

און ער איז שוין מער נישט פייאיק צו שרייבען ווי ער וואָלט געוואָלט. דערום דענקט ער, אַז שווייגן אָדער וואָס ווייניקער שרייבן, וועט זיין פיל גלייכער פאַר אים.(115)

אין חדש אלול תרפ״ב (1922) האָט די ציוניסטישע וועלט געפייערט דעם 25־יאָריקן יובילײ זינט דער ערשטער ציוניסטי־שער קאָנגרעס איז געגרינדעט געוואָרן. אין ארץ ישראל האָט מען אַרויסגעגעבן לכבוד דעם יום טוב אַ בוך מיט דעם נאָמען „ספר הקונגרס״. דער רעדאַקטאָר, ל. יפה האָט זיך צו אים געווענדט ער זאָל בייטראָגן עפּעס צום בוך און אַרויסזאָגן זיינע מיינונגען וועגן קאָנגרעס. אין זיין ענטפער, וואָס איז דערנאָך געדרוקט געוואָרן אינעם בוך, האָט ער נאָכאַמאָל אַרויסגעצייגט זיין גרויסע עקשנות און שטאַרקן ווילן. ער זאָגט, אַז נישט אַכטנדיק, וואָס די גרויסע מאַיאָריטעט גלויבט, אַז סוף כל סוף האָט די ציוניס־טישע פּאָליטישע באַוועגונג, וועלכע ער האָט אַזוי שטאַרק באַקעמפט, איצט געזיגט, איז ער נאָך אַלץ זיכער, אַז זיין קאַמף מיט דעם הרצלי־סטישן ציוניזם איז געווען אַ גערעכטער. דער גרויסער דערפאָלג וואָס דער ציוניזם האָט געהאַט פּאָליטיש דורך דער באַלפור דעקלאַראַציע און די דערפאָלגרייכע אַנטוויקלונג פון ארץ ישראל, אַט די אַלע נצחונות זענען נישט דער רעזולטאַט פון דיפּלאָמאַטיע, נאָר פון דעם טיפן גייסט און שטאַרקן ווילן פון דעם טייל פונם פאָלק, וועלכער איז מקריב זיין לעבן אין דער פּיאָנערן־אַרבעט. און אויב דאָס גאַנצע פאָלק וועט נישט צושטיין צו אונז אום אַרויסצוברענגען מכח אל הפועל די אַלע פּונקטן, וואָס דער „מאַנדאַט״ עגטהאַלט אין זיך, דאַן זענען די אַלע אונטערגע־שריבענע און באַשטעטיקטע דיפּלאָמאַטישע פּאַפּירן גאָר נישט ווערט פאַר אונז. ער קומט ווייטער צו זיינע מיינונגען און איבערצייגונגען, אַז אונזער גרעסטע אַרבעט איז צוערשט בויען דאָס פאָלק, כדי עס זאָל קענען בויען דאָס לאַנד. דערוויל שטייען מיר נאָך ביים אָנהויב און וואַרטן אויף די בויער.(116)

קורץ נאָכן אויבנדערמאָנטן בריוו האָט תל־אביב געפייערט די באַ־שטעטיקונג פון דעם מאַנדאַט ביי דער פעלקער־ליגע. ער האָט זיך גע־פילט שוואַך און נישט געקענט פערזענלעך נעמען אַן אָנטייל אין דעם יום טוב און דער גרויסער פאָלקס פאַרזאַמלונג. ער שיקט צו אַ בריוו און אַ באַגריסונג, וועלכע מע האָט פאָרגעלעזן אויף דער פאַרזאַמלונג און

איז דערנאָך געדרוקט געוואָרן אין „הפועל הצעיר". אין דעם בריוו האָט ער נאָכאַמאָל באַטאָנט זיין פאַרדרוס, וואָס דאָס פאָלק אין דער גאַנצער וועלט באַגרייפט זייער שוואַך דעם גרויסן היסטאָרישן מאָמענט. ער זעט אין דעם מאַנדאַט ווי די פעלקער זענען מודה אין דער היסטאָרישער פאַרבינדונג צווישן עם ישראל און ארץ ישראל. אָבער דער מאַנדאַט אַליין וועט נישט בויען דאָס לאַנד, אויב דאָס גאַנצע אידישע פאָלק וועט זיך נישט באַוועגן און ברענגען די נויטיקע קרבנות. דער „מאַנדאַט" אַלס אַזעלכער איז איצט פאַר אונז דער שווערסטער נסיון און אויך פאַר דער צוקונפט אויב דאָס פאָלק וועט נישט צייגן, אַז עס לעבט און איז גרייט צו בויען פאַר זיך דעם גרויסן נאַציאָנאַלן בנין אויף זיין לאַנד. און ווען דאָס פאָלק וועט דערפילן די פליכט צו זיך אַליין, דאַן און נישט פריער וועט אונזער שמחה זיין פאַרפולט און דער נצחון וועט זיין אויף אייביק.(117)

מיט אייניקע יאָר שפּעטער, אין תרפ"ה, האָט מען אויפגעמאַכט די ערשטע אָפּטיילונג פון דעם העברייאישן אוניווערזיטעט אויפן הר הצו־פים. זייענדיק קראַנק, האָט ער נישט געקענט מאַכן די רייזע און בײַ־וואוינען די דערעפענונג. ער שיקט צו אַ בריוו־באַגריסונג צו די פאַר־זאַמלטע אין וועלכן ער דריקט אויס זיין גרויסע שמחה און האָפענונג פאַר דער צוקונפט פון אידישן גייסט. ער זאָגט, די אַלטע הבטחה פון אונזערע נביאים, „כי מציון תצא תורה", נעמט שוין זיך באַקליידן אין איר ווירקלעכער געשטאַלט. ער אַלס איינער פון דעם ערשטן דור, וואָס האָט אָנגעהויבן בויען די נאַציאָנאַלע דערציאונג דורך די ערשטע בתי הספר ביפו, גיט איבער מיט שמחה און ברכות צו דעם נייעם יונגן דור, אַז ער זאָל פאָרטזעצן אונזער גרויסע שווערע אַרבעט צו דעם דור, וואָס קומט נאָך אים עד דור דורות.

ווען מע האָט געבויט די בית שני אין די צייטן פון עזרא, זאָגט ער, האָבן די אַלטע לייט, וועלכע האָבן נאָך געדענקט די גרויסקייט פון בית הראשון, אויסגעבראָכן אין אַ געוויין. מיר, אָבער, דאַרפן טאָן דעם היפּוך. בוינעדיק די אָמאָליקע בתי ספר אין פאַריקן דור, האָבן מיר זיך גאָר ניט פאָרגעשטעלט זוכה צו זיין און זען די בויאונג פון אַן אוני־ווערזיטעט אויף דעם הר הצופים. מעגלעך, אַז דער נייער דור וועט אויך באַגעגענען פיל שוועריקייטן, זאָל ער זיך דערמאָנען אן אונז, ווי שווער

עס איז אונז אָנגעקומען צו בויען די „בתי הספר ביפו" און דאָן וועט קיין פּלאַץ נישט זיין פאַר יאוש אָדער ספק. אַזוי גרויס איז געווען זיין באַגייסטערונג אין דער שאַפונג פון די נייע אינסטיטוציעס.(118)

אָט דער יום טוב אויפן הר הצופים און דערנאָך, מיט אייניקע חדשים שפּעטער, ווען לאָרד באַלפור מיט גענעראַל אַלענבי האָבן אָפיציעל אויפֿגעעפנט דעם אוניווערזיטעט און אחד העם איז געווען אימשטאַנד אויך בייצוואוינען און נעמען אַן אנטייל אין דער גרויסער היסטאָרישער שמחה — דאָס אַלץ האָט אין אים געשאַפן נייע קרעפטן און ער האָט זיך געפילט זייער גוט.

שטייענדיק אויפן הר הצופים ביי די צערעמאָניעס נעבן די גרויסע וועלט־פערזענלעכקייטן, האָט מען געקענט לייכט באַמערקן אויף זיין פּנים, אַז דער גאַנצער יום טוב איז זיינער און, אַז דאָס וואָס ער האָט געפּלאַנצט אין פאַרלויף פון אַ גאַנצן דור, האָט ער זוכה געווען צו זען די פּרוכט פון דעם.

מיט אַ יאָר שפּעטער איז זיין צושטאַנד געוואָרן פיל ערגער און עס איז אים געווען שווער אפילו אַרומצוגיין אין זיין צימער. אין די הייסע זומער־חדשים האָט ער זיך באַזעצט אויפן הר הכרמל וואו די לופט איז פיל קילער. דורך די אייניקע חדשים אויפן הר הכרמל איז זיין געזונט געוואָרן בעסער אויף אַזויפיל ,אַז ער איז שוין געווען אימשטאַנד צו לייענען, שרייבן בריוו און אַמאָל אויך פאַרצייכענען געוויסע ליטעראַרישע באַמערקונגען. אין דעם זומער תרפ"ו איז אים געוואָרן זיבעציק יאָר, און אויף זיין פאַרלאַנג האָט מען נישט געמאַכט קיין פייערונג אין דער עפנטלעכקייט. דעם טאָג האָט ער פאַרבראַכט רואיק אין דער געזעלשאַפט פון זיינע חברים און הויז־געזינט אויפן באַרג. פונדעסטוועגן האָט די אידישע וועלט נישט פאַרגעסן דעם טאָג. טויזנטע טעלעגראַמען און בריוו זענען אָנגעקומען צו אים פון אַלע עקן וועלט און די העברייאישע צייטונגען אין ארץ ישראל און אויך איבער דער וועלט זענען אַרויס מיט ספּעציעלע מאמרים אָדער יובל אויסגאַבן לכבוד דעם טאָג. אחד העמן האָט דאָס געשמייכלט צו זען די אנערקענונג פון די גרויסע מאַסן צו אים.

די גאַנצע פינף יאָר וואָס ער האָט געוואוינט אין תל־אביב, נישט קוקנדיק אויף זיין שוואַכן געזונט, האָט ער נישט געקענט רוהען, ער האָט

געמוזט אנטייל נעמען אין קהלשע ענינים פון דער פאַרוואַלטונג פון שטאָט ביז די קלענסטע דערציאונגס אנשטאַלטן. ווען נאָר זיין געזונט האָט אים דערלויבט, פלעגט ער זיך באַטייליקן אין די זיצונגען פון די פאַרוואַלטונגען. זיין פערזענלעכקייט און אנוועזנהייט פלעגן האָבן אַ גרויסע מאָראַלישע ווירקונג אויף פיל כלל זאַכן.

זיינע טעג פלעגט ער פאַרברענגען לויט אַ באַשטימטן סדר. אין דער פרי איז זיין באַשעפטיקונג געווען, שרייבן און ענטפערן אויף די פיל בריוו, וואָס פלעגן אָנקומען צו אים פון איבעראַל. בכלל איז ער געווען זייער פּינקטלעך אין ענטפערן אויף יעדן בריוו און אַזוי איז ער אָנ־געגאַנגען ביז די לעצטע טעג זיינע. דערנאָך איז געווען זיין מנהג צו באַזוכן די „הרצליה" גימנאַזיע כמעט יעדן טאָג. נאָך מיטאָג — לייענען ציטונגען, באַזוכן זיינע שכנים, חברים אָדער אַרויספאָרן שפּאַצירן צום ים. אָממערסטן פלעגט מען אים דאָן זען אין דער געזעלשאַפט פון זיינע בעסטע חברים, יהודה גרוזובסקי אָדער י. ח. רבניצקי. פרייטיק צונאַכטס און שבת מיטאָק־צייט איז זיין הויז געווען פול מיט באַזוכער, פריינט, ליטעראַטן, כלל־טוער און סתם געסט־רייזנדע, וועלכע זענען געקומען באַזוכן דאָס לאַנד. ער איז שטענדיק געווען דער צענטער פון אַלע געשפּרעכן און האָט אויסגעהערט מיט אויפמערקזאַמקייט וועגן וואָס אַנדערע האָבן געהאַט צו זאָגן מכח עניני הכלל און ליטעראַטור אנ־געלעגנהייטן.

אין תל־אביב האָט ער זיך געפילט באַקוועם און אנגענעם צו וואוי־נען. ער האָט אנערקענט די איבערגעבענהייט וואָס איז אים אַרויסגעצ־ייגט געוואָרן פון דער תל־אביבער באַפעלקערונג. צום ביישפּיל, אין אָוונט אָדער מיטאָק־צייט, פלעגט זיין הויז זיין אָפּגעצאַמט מיט אַ קייט פון דער שטאָט רעגירונג, כדי נישט צו שטערן זיין שלאָף.

אָבער נישט צו לאַנג איז אים געווען באַשערט צו שעפּן נחת און הנאה האָבן פון די פרוכט פון זיין אַרבעט. אינמיטן ווינטער פון יאָר תרפ"ז (1927) איז זיין צושטאַנד געוואָרן ערגער פון טאָג צו טאָג. ער האָט אָנגעווענדט אַלע זיינע קרעפטן זיך צו שטאַרקן און נישט אונטער־געבן זיך. אפילו אין די לעצטע גסיסה־טעג פלעגט ער זיצן אויף זיין שטול אין זיין אַרבעטס־צימער, געבעטן מען זאָל אים פאַרלעזן די לעצטע נייס פון דער וועלט. דער שטאַרקער גייסט, וואָס ער האָט באַזעסן צו לעבן

און שאַפן, האָט געמאַכט אַלעמען, אפילו דעם דאָקטאָר, צו גלויבן, אַז ער וועט נאָך אַנהאַלטן פיל לענגער.

זונטיק כ״ח טבת, תרפ״ז, זעקס אַזייגער אין דער פרי, איז געווען זיין יציאת נשמה.

די שרעקלעכע נייס האָט זיך פאַרשפרייט איבערן לאַנד אין פאַרלויף פון איין שעה צייט. אַ שטראָם מענשן האָט זיך געצויגן פון אַלע געגנטן נאָך תל־אביב צו דער לויה, וועלכע איז פאַרגעקומען אין דעם זעלבן טאָג. צענדליקע טויזנט מענשן פון אַלע שיכטן און קלאַסן זענען נאָכגעגאַנגען אים צו באַגלייטן. די גאַנצע אַרבעט און האַנדל איבערן לאַנד איז געקומען צו שטילשטאַנד אין צייט פון די לויה שטונדן. מע האָט אים געלייגט צו זיין אייביקער רו אין שכנות מיט דר׳ מאַקס נאָרדוי, זיין אַמאַליקער קעגנער אין די אידייען פון דער אידישער נאַציאָנאַלער אויפלעבונג.(119)

אחד העם איז געשטאָרבן קערפערלעך, אָבער זיין גייסט לעבט נאָך אין אונז פיל שטאַרקער ווי אַמאָל. נישט אַכטנדיק צו וועלכן קלאַס מען באַלאַנגט, גייען מיר נאָך אַלץ אין די טריט פון דעם עמוד האש פון זיין תורה, וואָס באַלייכט אונז אויף אונזער וועג פון זעלבסט־באַפרייאונג עד סוף כל הדורות.

ביבליאָגראַפישע רשימה

נ אָ ט י ץ :

פון זיינע „פרקי זכרונות" געדרוקט אין „רשימות" חלק ה', אויך פון פ. לחובר „תולדות הספרות העברית החדשה", ג' און די אידישע ענציקלאפעדיע אין ענגליש.

בריוו און מאמרים

1) רבניצקי, ד"ר קנטור: יוני—נאָוועמבער 1896.
2) ברבש, — אויגוסט—סעפּטעמבער, 1896.
3) ד"ר ש. ברנפלד, ד"ר קנטור — אָקטאָבער
ד. כהנא, י. ווייסברג, א. לודביפול — נאָוועמבער, 1896.
4) אחיאסף, מרדכי בן הלל הכהן — נאָוועמבער—דעצעמבער, 1896.
5) פ. פינס — נאָוועמבער, 1896.
ד"ר ד. קויפמאן — יאַנואַר, 1897.
6) ד"ר ה. גרשוני — אפּריל, 1897.
7) י. ציוטלין — יאַנואַר, 1897.
8) ילקוט קטן עפ"ד 3, זייט 14.
9) מ. כהן, ד"ר ברנפלד, פעברואר—מערץ, 1897.
10) ד"ר ברדטשבסקי, מערץ—מאַי, 1897.
ד"ר ברנפלד, מערץ, 1897.
11) ילקוט קטן, י"ט עפ"ד 3, זייט 44.
12) עפ"ד 1, ילקוט קטן ט"ו עפ"ד 3.
13) מאיר איש־שלום — נאָוועמבער 1896 — אפּריל, 1897.
14) ילקוט קטן י"ז, עפ"ד, 3.
15) ד"ר מיכלסון, יולי, 1897.
16) אוסישקין — יוני, 1897.
17) ילקוט קטן כ"א, 1897.
18) רבניצקי — סעפּטעמבער, 1897.
19) דר" עהרנפּרייז — מערץ, 1898.
20) ד"ר עהרענפּרייז — דעצעמבער, 1897
ד"ר ברדטשבסקי — יאַנואַר, 1898.
21) קליינמאן — יולי, 1898.
22) ד"ר ברנפלד — אָקטאָבער, 1897.
23) ד"ר נײמארק, ראובן בריינין — פעברואר, 1898.
24) ד"ר טשלונוב — אָקטאָבער, 1898.
25) אחיאסף — מאַי, 1898.
26) ד"ר ברדיטשבסקי — מערץ, 1898.

27) ילקוט קטן כ"ז — 1898.
28) י. רבניצקי — אויגוסט, 1898.
29) ד"ר טשלונוב — סעפטעמבער, 1898.
30) שולמאַן — יאַנואַר, 1899.
31) עפ"ד 3 ילקוט קטן ל"ח.
32) לובצקי — יאַנואַר—פעברואַר, 1899.
33) רבניצקי — יאַנואַר, 1899.
34) רויזנבלאַט — יאַנואַר, 1899.
35) רבניצקי — פעברואַר, 1899.
36) אוסישקין, בערנשטיין, כהן און אַנדערע — מערץ—מאי, 1899.
37) „השלח" — מאי 1899; עפ"ד ב' „המדינות ואוצר הישוב".
38) מרדכי בן הלל הכהן — מאי, 1899.
39) נײמארק — יוני, 1899.
40) א. קפלן, ד"ר ברנפלד — סעפטעמבער—אקטאבער, 1899.
41 א. קפלן — יוני, 1900.
42) א. קפלן' לוברסקי, גרוזובסקי — יולי—אויגוסט, 1900.
43) א. קפלן — אָקטאָבער—נאָוועמבער, 1900.
44) פרישמאַן, א. קפלן — דעצעמבער, 1900; אָדער „בעלי תשובה" עפ"ד 3.
45) ש. פ. ראַבינאָוויטש (שפ"ר) — פעברואַר—מערץ, 1901.
46) „השלח" — 1901.
47) אײזנשטדט — מערץ, 1901.
48) קפלן — מערץ, 1901.
49) ילקוט קטן ל"ח, ל"ט — ווײצמן, אײזנשטדט —יוני—יולי, 1901.
50) ד"ר קלויזנר, ד"ר נײמארק — יולי, 1901.
51) קפלן, ד"ר ברנפלד — אויגוסט־אָקטאָבער, 1901.
52) אײניקע בריוו אין יאַנואַר, 1902.
53) עפ"ד 2.
54) אַקציאָנס קאָמיטעט — פעברואַר, 1902.
רביניצקי — אויגוסט, 1902.
55) ד"ר ברנשטײן־כהן, ד"ר קלויזנער, ד"ר ברנפלד און אנדערע
מאי—אקטאָבער, 1902.
56) עפ"ד ב.
57) ד"ר נוסיג — מאי, 1902 און אַנדערע.
58) חברה „לבנון" — יוני, 1902.
59) מלטר — אויגוסט, 1900.
60) „משה" עפ"ד 3, החנוך הלאומי עפ"ד 4.
61) אחיאסף, ד"ר שמריהו לעווין — דעצעמבער, 1902.
62) „החטא וענשו", „הציוניות ותקון העולם", עפ"ד 3.
63) ד"ר קלויזנר — אַפּריל, 1903; אײזנשטדט — מאי, 1903;
ם. לעווין, רבניצקי — מאי—יוני 1903.

64) „הבוכים“ עפ"ד 3, א. ל. — אויגוסט, 1903.
65) הרב מאזאה — פעברואר, 1904; ד"ר עהרענפרייז — יאַנואַר, 1904;
„תחית העם“ עפ"ד 2; „פינסקר ומחברתו“ עפ"ד א.
66) פרלמון, לעווין — דעצעמבער, 1903;
מ. רייזין — יאַנואַר, 1904.
67) הקדמה לעפ"ד 3; דובנאוו, רבניצקי — יולי, 1904.
68א) דרויאנוב, דובנוב — אפריל, 1906.
68) לובארסקי — אפריל, 1906.
69) פון פיל בריוו אין סעפטעמבער, 1906.
70) ד"ר טשלונוב, גוטמאן, דובנוב — 1907.
71) בן הלל הכהן, דובנוב — דעצעמבער, 1907.
בן ציון — פברואר׳ 1908.
72א) א. גוטמאן, דובנוב, גוטק, מנדלי מוכר ספרים, קלויזנר — פברואר—
אָקטאָבער, 1908 ביז יאנואַר 1909.
72ב) הרב דייכעס — אפריל, 1916.
72ג) ב. ביינש, ראפאלאוויץ — אקטאבער, 1916.
73) ד"ר מ. שיינקין — פעברואר, 1908.
74) ד"ר ש. לעווין, בן הלל הכהן, ד"ר שכטר — פעברואר, מערץ, נאָוועמבער,
דעצעמבער, 1908.
75) אוסישקין, ד"ר ש. לעווין, ד"ר יאקובסון און אַנדערע — אויגוסט—
אָקטאָבער, 1908.
76) ל. לעווינסקי — נאָוועמבער, 1908.
77) ש. דובנוב — סעפטעמבער, 1909, „ריב לשונות“ עפ"ד ד'.
78) רבניצקי — דעצעמבער, 1908. דובנוב, לעווינסקי, קלויזנר —
פעברואר—מערץ, 1909, „השלח“, 1910.
79) לאדזינסקי, ד"ר קלויזנר, דובנוב — יאַנואר־פעברואר, 1910.
80) ד"ר טשרנוביץ — מערץ, 1910.
81) „על שתי הסעיפים“ עפ"ד 4. בריוו פון אָקטאָבער—נאָוועמבער, 1910.
82) „תורה מציון“ עפ"ד ד'. לאדזינסקי, בן הלל הכהן, רביניצקי פון
דעצעמבער 1910 ביז פעברואר 1911 און נאָך אַנדערע בריוו.
83) עפ"ד א'. בריוו: מרדכי בן הלל הכהן — מערץ און אפריל,
אייזענשטאדט — יולי, 1911.
84) דרויאנוב, ד"ר מ. רייזין — דעצעמבער—מאי, 1910—1913.
85) „סך הכל“, „הוספה“ עפ"ד ד'. בריוו צו אוסישקין, קלויזנר, דוריאנוב,
בן הלל הכהן גרוזובסקי פון מערץ ביז יוני, 1912.
86) בן־עמי — יאנואר, 1912.
87) טשרניכובסקי — פעברואר, 1912.
רבניצקי — מאי—נאוועמבער, 1913.
88) דובנוב, רבניצקי און אַנדערע — סעפטעמבער׳ 1912;
מ. סמילנסקי — יאַנואַר, 1913.

89) קלויזנר, דרויאנוב — אקטאבער—דעצעמבער, 1912;
מ. סמילנסקי — יאַנואַר, 1913.
90) אייזנשטאדט, גרוזובסקי, אוסישקין, טשלונוב — יאנואר—אפריל, 1913.
91) ד"ר מ. רייזין — מאי—דעצעמבער, 1913; יאַנואַר, 1917.
92) גרוזובסקי, דרויאנוב, בן הלל הכהן, ד"ר ש. לעווין, ד"ר שכטר,
פאול נתן, בריוו פון מאי—דעצעמבער, 1913.
93) די מערסטע בריוו אין 1914.
94) „עוללות" י"א, אגרות 6.
95) אוסישקין, לובארסקי, לאדזינסקי — מאי—סעפטעמבער, 1913.
96) פבזנר, דרויאנוב, אייזנשטדט און אַנדערע — נאוועמבער־דעצעמבער, 1913.
97) אדעסער קאמיטעט פון חו"צ — פעברואר, 1914.
98) מערץ בריוו, 1914.
99) נחום סוקולוב — סעפטעמבער, 1916.
100) ד"ר חיים ווייצמן — אפריל—מאי, 1914.
101) ווייצמן, טשלונוב, סיימאן — סעפטעמבער ביז דעצעמבער, 1914;
פבזנר, סוקולוב, ווייצמן, סיימאן, און נאָך איינוקע בריוו פון 1914
ביז 1917.
102) דובנוב, קלויזנר, ח. טשרנוביץ, עברוי קאסטליונסקי — אפריל—
סעפטעמבער, 1915. מקסימון, סכר, דובנוב — יאַנואַר—מאי, 1916.
103) לויבארסקי — יוני, 1916.
104) טרומפלדור — נאָוועמבער, 1916.
105) לובארסקי, דובנוב, אוסישקין, לדזינסקי און אַנדערע —
פעברואר—אָקטאָבער, 1917.
106) בן הלל הכהן, לדזינסקי, ד"ר טשרנוביץ — יאַנואַר־פעברואר, 1918.
107) א. טסל — יאַנואר, 1918.
108) ד"ר ווייצמאן, מרס. ווייצמאן — יולי־אויגוסט, 1918.
109) „שטיבול" — פעברואר, 1919.
110) ד"ר ש. לעווין, גרוזובסקי, בן־עמי, בן הלל הכהן, ד"ר ווייצמן
— אפריל ביז סעפטעמבער, 1919.
111) לדזינסקי, גליקסון — נאָוועמבער, 1919.
ד"ר טשרנוביץ, בן הלל הכהן, בן עמי, מ. סמיליאנסקי — פעברואר, 1920.
112) לובארסקי — מאי, 1920.
113) ד"ר קלויזנר, בן הלל הכהן — יולי, 1921;
דרויאנוב — אקטאבער, 1921.
114) ד"ר ש. ברנפלד — דעצעמבער, 1921.
115) ל. יפה — סיון, תרפ"ב.
116) ל. יפה — סיון, תרפ"ב.
117) אספת העם בתל־אביב — תמוז, תרפ"ב.
118) בריוו צו ד"ר י. מגנס — כ"ב כסלו, תרפ"ח.
119) „אחד העם" ביי מ. גליקסון.

GLOBUS PRINTING CORPORATION
1939-41 West North Avenue
Chicago, Illinois